

ZPRÁVY

VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI

312/2016 SPOLEČENSKÉ VĚDY

ZPRÁVY

VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI

SPOLEČENSKÉ VĚDY

Číslo 312
Olomouc 2016

Do tohoto čísla přispěli:

Mgr. Ondřej Belšík (Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci),
belsik.ondrej@npu.cz
Mgr. Ondřej Bláha, Ph.D. (Katedra bohemistiky FF UP v Olomouci), ondrej.blaha@upol.cz
Mgr. et Mgr. Kateřina Fajtllová (Muzeum umění Olomouc – Arcidiecézní muzeum Kroměříž),
fajtllova@olmuart.cz
Mgr. Karel Faltýnek, Ph.D. (Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci),
faltyněk.karel@npu.cz
prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc. (Katedra bohemistiky FF UP v Olomouci), fialaji1@centrum.cz
PhDr. Renáta Fífková (Vlastivědné muzeum v Olomouci), fífkova@vmo.cz
Mgr. Lukáš Hlubek (Vlastivědné muzeum v Olomouci), hlubek@vmo.cz
Ing. Břetislav Holásek (Vlastivědné muzeum v Olomouci), holasek@vmo.cz
PhDr. Filip Hradil (Vlastivědné muzeum v Olomouci), hradil@vmo.cz
Mgr. Veronika Hrbáčková (Vlastivědné muzeum v Olomouci), hrbackova@vmo.cz
Mgr. Hana Jakůbková (Vlastivědné muzeum v Olomouci), jakubkova@vmo.cz
Mgr. Lucie Janusová (Vlastivědné muzeum v Olomouci), janusova@vmo.cz
Mgr. Pavlína Kalábková, Ph.D. (Katedra historie FF UP v Olomouci), pavlina.kalabkova@upol.cz
PhDr. Martin Kučera (Arcibiskupství olomoucké), kucera@arcibol.cz
PhDr. Leoš Mlčák (Olomouc), mlcakleos@seznam.cz
Harald Skala (Spolková republika Německo, Kottmar), Diwie@t-online.de
Mgr. Robert Šrek (Vlastivědné muzeum v Olomouci), srek@vmo.cz
Mgr. Josef Urban (Vlastivědné muzeum v Olomouci), urban@vmo.cz
Mgr. Martin Váňa (Vlastivědné muzeum v Olomouci), kastelancpk@seznam.cz
PhDr. Michael Viktorík, Ph.D. (Katedra historie FF UP v Olomouci), michael.viktorik@upol.cz

Přední strana obálky:

Petr Brandl, Vize sv. Anny, oltářní obraz ze zámecké kaple v Čechách pod Kosířem, 1718 (?),
olej, plátno, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Foto: Pavel Rozsívál.

Druhá strana obálky:

Pohled do stálé expozice, zámek Čechy pod Kosířem. Foto: Pavel Rozsívál.
(Váňa, M.: Otevření zámku v Čechách pod Kosířem veřejnosti.)

Třetí strana obálky:

Chrám věd a múz. 450. let Vědecké knihovny v Olomouci. Foto: Pavel Rozsívál.
(Hradil, F.: Chrám věd a múz. 450. let Vědecké knihovny v Olomouci.)

Zadní strana obálky:

Gisela Silva-Tarouca, Pohled na jižní a západní průčelí zámku v Čechách pod Kosířem, druhá
polovina 19. století, akvarelem kolorovaná litografie, Muzeum a galerie v Prostějově, č. kat. Ob 749.

*Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci jsou na Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik
vydáváných v České republice Rady pro výzkum, vývoj a inovace Úřadu vlády ČR.*

© Vlastivědné muzeum v Olomouci 2016

ISSN 1212-1134
ISBN 978-80-85037-80-7

OBSAH / CONTENT

STUDIE

Pavčina Kalábková

Sonda do pravěku Moravičan	5
An insight into the prehistory of Moravičany	

Leoš Mičák

Barokní malíři Bernard Bonaventura Velehradský z Olomouce a František Josef Velehradský z Prostějova	21
Baroque painters Bernard Bonaventura Velehradský from Olomouc and František Josef Velehradský from Prostějov	

Kateřina Fajtllová

Kroměřížská kapela Karla z Lichtensteinu-Castelcorna z pohledu inventářů hudebních nástrojů	37
The Chapel of Karl von Lichtenstein-Castelcorn from the perspective of the inventories of musical instruments	

Martin Kučera

Nastolení Františka Josefa I. na rakouský trůn. K pohnutému osudu a autorství znovunalezeného obrazu z olomoucké radnice	48
Enthronement of Franz Joseph I as the Emperor of Austria. On Turbulent History and Authorship of a Rediscovered Painting from the Olomouc Town Hall	

Michael Viktořík

Vojenské školství v Olomouci v 19. století	66
Military educational institutions in Olomouc in the 19 th century	

Ondřej Belšík – Robert Šrek

Architektura zámku v Čechách pod Kosířem v 19. a na počátku 20. století	89
Architecture of the Čechy pod Kosířem Château in the 19 th and 20 th centuries	

ČLÁNKY | MATERIÁLY

Ondřej Bláha

K etymologii jména olomouckého předměstí Hodolany	107
Etymology of the suburb name Hodolany in Olomouc	

Lukáš Hlubek – Karel Faltýnek

Soubor raně novověkých kachlů z Chořelic (okr. Olomouc)	113
Collection of Early Modern Tiles from Chořelice (Olomouc District)	

Jiří Fiala – Harald Skala

Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758. Část III.	125
Gallery of the Military Commanders in the Defence of Olomouc during the Prussian Siege of the City in 1758. Part III.	

Hana Jakůbková

Ludevít Raimund Pazdírek – vydavatel pohlednic Olomouce na přelomu 19. a 20. století	143
Ludevít Raimund Pazdírek – publisher of postcards of Olomouc at the turn of the 19 th and 20 th centuries	

Lucie Janusová

Komplexní konzervátorský-restaurátorský zásah husarské čáky	160
Complex Conservation and Restoration of hussar's Shako	

ZPRÁVY | KRONIKA

Lukáš Hlubek

Výstava České korunovační klenoty ... na dosah. Doba Karla IV. na Olomoucku	165

Veronika Hrbáčková

Oslava masopustu v Cholině	168

Josef Urban

Krajské systémy oceňování v oblasti tradiční lidové kultury. Seznam nemateriálních statků tradiční lidové kultury Olomouckého kraje a Mistr tradiční rukodělné výroby Olomouckého kraje	173

Martin Váňa

Otevření zámku v Čechách pod Kosířem veřejnosti	176

Filip Hradil

Chrám věd a múz. 450 let Vědecké knihovny v Olomouci	179

Filip Hradil

Uničovský zlatý poklad. Utajený příběh šibeničního vrchu	183

Josef Urban

Digitalizace starých map, atlasů a glóbů z podsírkky Kartografie v rámci projektu Kartografické zdroje jako kulturní dědictví	185

Renáta Fifková

Odhalení pamětní desky Sigmunda Freuda	188

Renáta Fifková – Břetislav Holásek

Vlastivědné muzeum v Olomouci vydalo knihu Osobnosti Olomouckého kraje	190

Přehled publikační činnosti pracovníků Historického ústavu VMO v roce 2015	193

Pokyny pro autory příspěvků Zpráv VMO	196

Sonda do pravěku Moravičan

Pavčina Kalábková

ABSTRACT

An insight into the prehistory of Moravičany

The study is dealing with results of a 2013 excavation carried out at the site of Moravičany – Soutok, and it mainly pays attention to prehistoric and proto-historic finds. It describes the stratigraphic situation detected, dates the finds obtained and sets them into the regional context.

KEY WORDS: prehistory, proto-history, settlement, stratigraphy, Moravičany

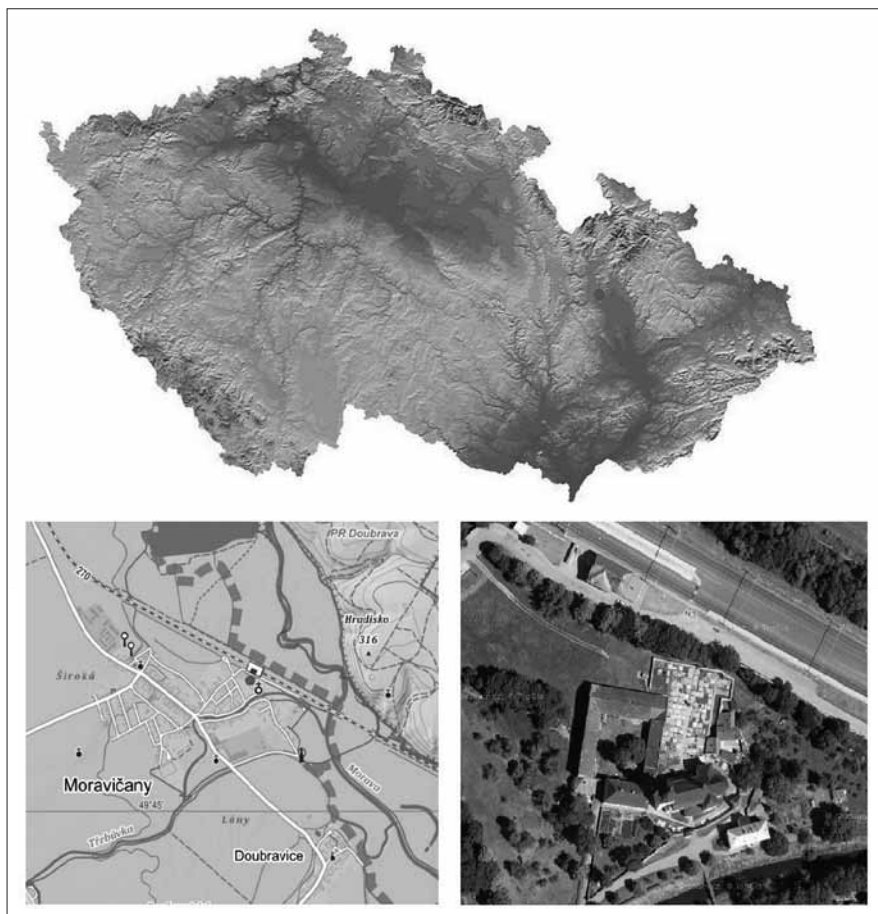
Úvod

Již více než sto let jsou evidovány z Moravičan a jejich nejbližšího okolí památky na naši nejstarší minulost. Mezi prvními na ně upozornili členové Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci.¹ Do povědomí odborné veřejnosti se však dostaly až díky nálezům členů Vlastivědného kroužku v Moravičanech (zejména Jiřího Adamce a faráře Josefa Nováka), kteří v padesátých až sedmdesátých letech 20. století prováděli intenzivní povrchové sběry, záchranné archeologické akce a drobné terénní výkopy na zdejších lokalitách.² Spolupracovali na nich i se zaměstnanci Archeologického ústavu Československé akademie věd v Brně Rudolfem Tichým a zejména pak Jindřichem (Jindrou) Nekvasilem.³ I díky této spolupráci mohl být proveden terénní odkryv dosud největšího moravského pohřebiště lužických popelnicových polí na lokalitě Moravičany – Dílečky.⁴ Další archeologické nálezy byly v Moravičanech evidovány Vladimírem Gošem ze šumperského muzea.⁵ Od 90. let 20. století se Moravičany dostaly pod dohled záchranné archeologie – na jejich území začali provádět archeologické výzkumy pracovníci Vlastivědného muzea v Šumperku,⁶ Archeologického centra v Olomouci⁷ a olomouckého pracoviště Národního památkového ústavu.⁸

Výzkum lokality Moravičany – Soutok

Členové vlastivědného kroužku a J. Nekvasil stojí i za objevem lokality Moravičany – Soutok,⁹ která je hlavním předmětem zájmu této studie. Nachází se v západní části intravilánu dnešní obce, původně na malé vyvýšenině nad soutokem řeky Moravy s Třebůvkou. Díky regulaci řek a stavebním zásahům (zejména v 19. a 20. století) je dnes toto místo oproti své původní podobě značně pozměněno – zregulovaná Třebůvka nyní totiž protíná lokalitu, stejně jako ji porušuje procházející železniční trať. V tomto prostoru se nachází i kostel s hřbitovem, fara s hospodářským dvorem, budova staré školy, rodinné domy, zahrady a malá pole. Archeologické nálezy zde dokládají sídelní aktivity od mladší

Obr. 1. Mapa s vyznačením místa výzkumu v roce 2013 na lokalitě Moravičany – Soutok.

doby kamenné až do současnosti. V odborné literatuře se objevuje jejich zařazení do kultur s lineární a moravskou malovanou keramikou, kultury nálevkovitých pohárů, lužické, slezské a platěnické kultury, období latěnu, doby římské, doby hradištní (a to od 9. století, s těžištěm nálezů však až v mladší době hradištní) a do období vrcholného středověku.¹⁰ Nálezy pochází z povrchových sběrů, z náhodných objevů při různých výkopech a z několika terénních odkryvů (sondáží) provedených J. Nekvasilem. Zejména archeologickými odkryvy zde pak byly identifikovány jak sídlištní, tak i pohřební aktivity, a díky objevu zbytků fortifikace pak mohl J. Nekvasil zařadit tuto lokalitu mezi opevněná sídliště.¹¹ Fortifikaci datoval na začátku 60. let 20. století do raného středověku. Následně byla lokalita zapsána do seznamu nemovitých kulturních památek České republiky jako rovinné opevněné sídliště a pohřebiště pod číslem v rejstříku ÚSKP 41639/8-2204.¹²

V roce 2013 se naskytla opět možnost provést v areálu lokality archeologický výzkum. Byl vyvolán potřebou rozšířit pohřební plochu stávajícího hřbitova. Výzkum realizoval Národní památkový ústav, ú. o. p. Olomouc pod vedením Pavla Šlézara a Karla Faltýnka, za pomoci studentů oboru archeologie Univerzity Palackého v Olomouci.¹³

Výzkum probíhal postupnou exkavací a dokumentací plochy o velikosti 5 × 5,5 m v severní části hřbitova za severovýchodním nárožím hospodářské budovy farního dvora. [obr. 1] Bylo odkryto kulturní souvrství s několika zahluubenými sídlištními objekty do podloží. [obr. 2] Kulturní souvrství poskytlo i velké množství archeologických movitých nálezů datovaných od neolitu po 19. a 20. století. Předmětem mého zpracování je vyhodnocení získaného movitého materiálu z prehistorického a protohistorického období.¹⁴

Analýza movitých prehistorických a protohistorických nálezů z výzkumu v roce 2013

K analýze bylo použito 774 sáčků s movitými nálezy. Obsahovaly především zlomky keramických nádob, štípanou kamennou industrii, kostěnou a parohovou industrii, kové artefakty, pomůcky k textilní výrobě, mazanici a zvířecí kosti.

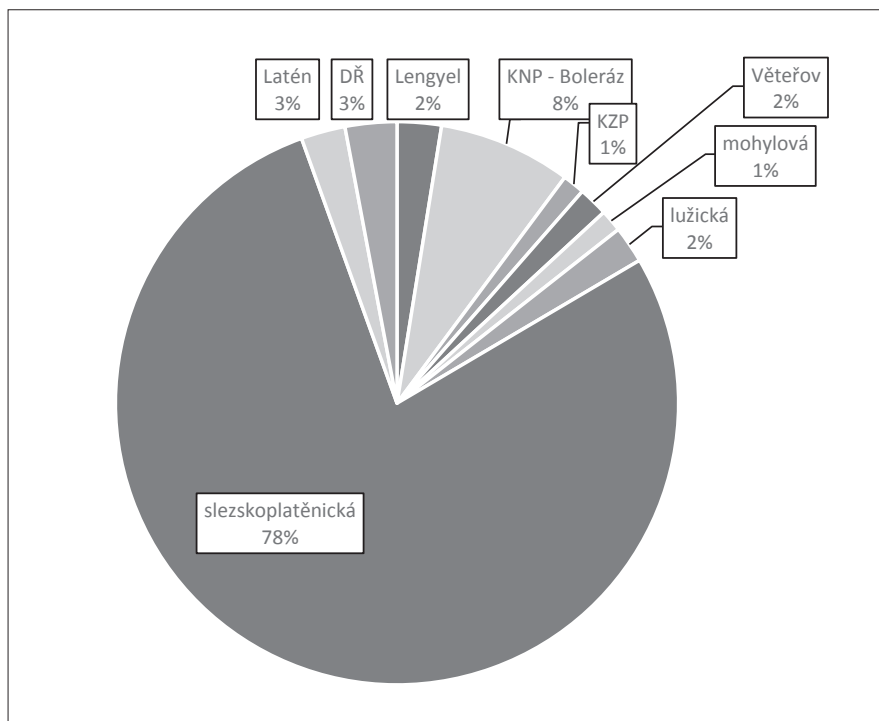
K přesnějšímu časovému zařazení byly použity především typické zlomky keramických nádob, bylo posuzováno jejich typologické zařazení a výzdobný styl. Dále byla zohledňována úprava povrchu a makroskopicky rozlišitelné složení keramického těsta. Pokud to bylo možné, byly tyto artefakty zařazovány do jednotlivých archeologických kultur, popř. jejich stupňů a fází. Atypické zlomky keramických nádob byly zařazovány pouze obecně do jednotlivých období – pravěk, neolit/eneolit, doba bronzová, komplex kultur lužických popelnicových polí, doba laténská a doba římská. Stejně tak i kamenná, kostěná, parohová a kovářská industrii. Datovány nebyly pouze zvířecí kosti a mazanice. Jejich časové zařazení lze však odvodit z náleзовého kontextu.

Analýzovaný materiál byl evidován do statistické tabulky a z něj pak byly vytvořeny i analytické výstupy v podobě grafů a tabulek v programu Microsoft Excel. Část materiálu pak byla i kresebně či fotograficky zdokumentována a je součástí obrazových příloh náleзовé zprávy.¹⁵

V movitém materiálu z prehistorie a protohistorie se podařilo rozlišit devět časových etap [obr. 3–6] – lengyelská kultura (dále Lengyel, dříve označovaná jako kultura s moravskou malovanou keramikou), kultura nálevkovitých pohárů (mladší/bolerázský stupeň – dále KNP – Boleráz), kultura zvoncovitých pohárů (dále KZP), věteřovská skupina (dále Věteřov), (středodunajská) mohylová kultura (dále mohylová), komplex kultur lužických popelnicových polí (dále KLPP) s lužickou a slezskoplatěnickou fází, laténskou kulturou (dále Latén) a kulturou doby římské (dále DR). Orientační procentuální zastoupení jednotlivých etap znázorňuje graf. [graf 1]

Movitý materiál z prehistorie a protohistorie se objevuje pouze v některých kulturních vrstvách. [tabulka 1] Ve svrchních vrstvách (uloženinách) je spíše v podobě intruzí společně s mladším materiálem z novověku a středověku (uloženiny 103, 106, 108, 109). V nižších vrstvách se pak objevuje samostatně (uloženiny 110 až 126 ad.).

Protohistorický materiál z období laténu (přesněji stupňů LTB a LTC1) a doby římské (především starší doby římské, výjimečně mladší – nálezy tzv. jirkovické keramiky) vystupuje v analyzovaném souboru pouze ojediněle – v podobě několika zlomků keramických nádob a části parohového hřebene. Objevuje se v uloženinách 106, 108, 109 a 115.

Graf 1. Procentuální zastoupení jednotlivých prehistorických a protohistorických kultur při výzkumu v roce 2013.

Dominantní zastoupení v analyzovaném souboru mají vrstvy obsahující pouze materiál datovaný do období lužických popelnicových polí (především jeho slezskoplatěnické fáze). Jsou to uloženy 111 až 115. Zvláštní analýzu by si v těchto vrstvách zasloužil náleзовý soubor mazanic – vykazuje totiž velké množství otisků různých konstrukčních prvků z možných sídlištních staveb.

Další uloženy 118–122 obsahují prehistorický materiál smíšený – od doby bronzové po neolit a eneolit. Odbornější analýzu by si bezesporu zasloužil soubor štípané kamenné industrie, která vykazuje rysy industrie jak doby bronzové, tak i neolitu/eneolitu.¹⁶ V nejníže položených vrstvách výrazněji vystupuje materiál kultury nálevkovitých pohárů, a to jejího mladšího, tzv. bolerázského stupně. Zajímavé je zjištění materiálu i z období kultury zvoncovitých pohárů – objevily se zde totiž zlomky zřejmě jednoho kusu typického, kolkem zdobeného červeného zvoncovitého poháru. Jiný materiál z tohoto období však identifikován nebyl. Nejstarší zjištěný materiál v souboru pak náleží lengyelské kultuře. Je datovaný s největší pravděpodobností do jejích mladších vývojových etap¹⁷ a obsahovaly ho uloženy 121 a 122 a snad i uloženy 123 a 125.

Tabulka 1. Zastoupení jednotlivých období v rámci jednotlivých kulturních vrstev (uloženin) na výzkumu v roce 2013.

Uloženina	Datování materiálu
103	novověk, středověk, KLPP (slezskoplatěnická), d. bronzová?
105	neurčeno
106	DŘ
107	KLPP (slezskoplatěnická), d. bronzová
108	novověk, středověk, raný středověk, DŘ, Latén, KLPP (slezskoplatěnická), Věteřov?, d. bronzová
109	novověk, středověk, Latén
110	d. bronzová – KLPP?
111	KLPP (slezskoplatěnická), d. bronzová
112	KLPP (slezskoplatěnická), d. bronzová
114	KLPP (slezskoplatěnická), d. bronzová
115	Latén (pouze 1 zlomek nádoby), KLPP (slezskoplatěnická), d. bronzová
116	DŘ (pouze několik zlomků keramických nádob), KLPP (slezskoplatěnická), d. bronzová
117	KLPP (slezskoplatěnická), d. bronzová
118	KLPP (slezskoplatěnická), Věteřov, d. bronzová
119	KLPP (slezskoplatěnická), d. bronzová
120	KLPP (slezskoplatěnická), lužická?, mohylová, Věteřov?, d. bronzová, KNP – Boleráz
121	KLPP (slezskoplatěnická – pouze 1 zlomek nádoby), d. bronzová, KZP, KNP – Boleráz, Lengyel
122	KLPP (slezskoplatěnická – pouze několik zlomků nádob), d. bronzová, KNP – Boleráz, Lengyel
123	Lengyel?
124	d. bronzová?
125	Lengyel?
126	KLPP (slezskoplatěnická), d. bronzová, KZP
127	KLPP (slezskoplatěnická), d. bronzová,
128	d. bronzová?
129	d. bronzová?
130	d. bronzová?
131	d. bronzová?
132	neurčeno
133	KLPP (slezskoplatěnická)
134	d. bronzová?
136	d. bronzová?
137	neurčeno

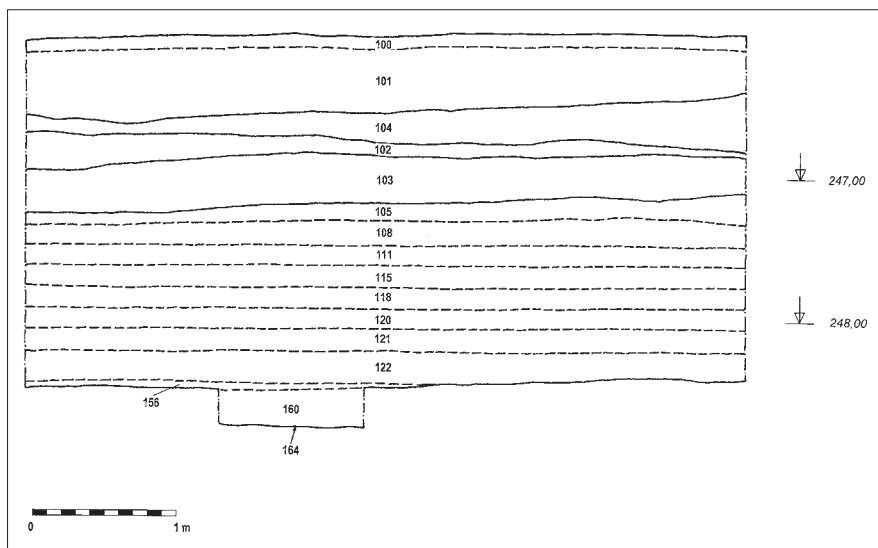
Uložení	Datování materiálu
140	d. bronzová?
142	d. bronzová?
147	neurčeno
150	neurčeno
168	středověk, KLPP (slezskoplatěnická), d. bronzová
169	středověk, raný středověk, d. bronzová
170	raný středověk?, d. bronzová?
171	d. bronzová?

Výsledky analýzy výzkumu z roku 2013 v kontextu dalších nálezů z lokality Moravičany – Soutok

Zpracovaný materiál z výzkumu z roku 2013 doplňuje mozaiku našeho poznání o vývoji osídlení lokality Moravičany – Soutok. Protože přinesl nové poznatky k této problematice, bylo vhodné provést i revizi movitého materiálu ze starších výzkumů, který je dnes uložen převážně v archeologické sbírce Vlastivědného muzea v Šumperku.¹⁸ Revize přinesla na jednu stranu překvapivá, na druhou stranu očekávaná zjištění.

Na rozdíl od předchozích informací¹⁹ se nepodařilo na lokalitě dosud spolehlivě identifikovat osídlení kultury s lineární keramikou jako nejstarší sídelní horizont. Výzkum z roku 2013 po něm neobjevil žádné stopy a revize muzejního materiálu ukázala, že zmiňované nálezy tzv. volutové keramiky (kultury s lineární keramikou) jí nenáleží.²⁰ Potvrdilo se naopak osídlení lengyelské kultury.²¹ Podle revize muzejního materiálu ho lze datovat do II. a III. stupně této kultury.²² Do tohoto období je možné zařadit i materiál objevený novým výzkumem, i když jeho bližší časové zařazení lze provést spíše pouze rámcově. Lengyelský materiál byl objevován jak v mladších kulturních vrstvách, tak i v některých uloženinách samostatně. Prozatím tedy neolitické osídlení lokality, a tedy i její nejstarší sídelní horizont, je nutné spojit pouze s lengyelskou kulturou a se závěrem neolitu.

Potvrdilo se naopak osídlení z období kultury nálevkovitých pohárů. Výzkumem i revizí je však přesněji datováno. Podle dostupného materiálu spadá do mladšího stupně KNP, označovaného dnes jako boleslavský a řazeného do doby středního eneolitu.²³ Nálezy odpovídají intenzivní sídelní aktivitě a je tedy nutné v tomto prostoru počítat se samostatným sídlištěm. Potvrzeným zjištěním jsou na lokalitě i doklady určitých aktivit v závěru eneolitu spojených s obdobím kultury se zvoncovitými poháry. Výzkumem byly objeveny zlomky zřejmě jednoho kusu kolkem zdobeného poháru, který má analogie především v pohřebních výbavách této kultury.²⁴ Zlomky dalšího zdobeného poháru byly objeveny i při výzkumu v roce 1963 a revizí muzejního materiálu byly potvrzeny.²⁵ Zajímavý v tomto kontextu se nyní jeví nález džbánku kultury se šňůrovou keramikou, který byl objeven možná i na této lokalitě – literatura uvádí v Moravičanech, „na poli při dráze“²⁶, a nesmíme zapomenout ani na nejstarší evidovaný nález z Moravičan – kamenný sekeromlat přiřazovaný těžce kultuře.²⁷ Celý džbán i sekeromlat jsou také typickými reprezentanty pohřební výbavy kultury se šňůrovou keramikou. V kontextu těchto nálezů je možné vyslovit hypotézu, že na lokalitě nebo v její těsné blízkosti existovalo na konci eneolitu pohřebiště.

Obr. 2. Stratigrafická situace zjištěná při výzkumu v roce 2013.

Bezesporu dominantní sídelní etapou je na lokalitě doba bronzová a následná doba halštatská. Jak ukázal nový výzkum, osídlení zde zřejmě začíná již na sklonku starší doby bronzové v období věteřovské skupiny²⁸ a může pokračovat i do střední doby bronzové a (středodunajské) mohylové kultury.²⁹ Tento sídelní horizont je ale prozatím málo výrazný – v materiálu se mu dají přiřadit pouze některé keramické artefakty, které jsou však součástí kulturních vrstev datovaných do KLPP. Je nutné k potvrzení této hypotézy provést tedy ještě detailnější analýzu specialistou na toto období.

Výzkum naopak verifikoval, že nejintenzivnější prehistorické osídlení spadá do období lužických popelnicových polí, tedy do mladší a pozdní doby bronzové a starší doby železné (halštatu). Na lokalitě jsou zachyceny všechny tři fáze tohoto kulturního komplexu,³⁰ včetně lužické, přičemž nejintenzivněji byla lokalita osídlena ve slezské a platěnické fázi.³¹ Právě v tomto období se ukazuje i ve zkoumaném prostoru mohutné sídlištní souvrství, spojené zřejmě již s existujícím centrem (možná i opevněným). Obdobná centra (hradiště) jsou totiž podél toku Moravy v tomto období již běžným jevem (např. Skrbeň – hradiisko, Olomouc – Olomoucký kopec ad.)³² a je velmi pravděpodobné, že existovalo i na této lokalitě. Prosperující centrum nepřímo potvrzuje i sama existence pohřebiště na lokalitě Moravičany – Dílečky.³³ Prozatím se však jako problematické jeví osídlení lokality v závěru doby halštatské, jak je literaturou uváděno období halštatskolaténské.³⁴ Výzkumem z roku 2013 ani revizí muzejní sbírky se nepodařilo tento materiál rozlišit.

Podařilo se však potvrdit, že lokalita byla využívána i v protohistorii. Již dříve zde bylo doloženo osídlení spadající jak do laténského období, tak i doby římské.³⁵ Nyní se ho podařilo přesněji datovat, a to do staršího a středního stupně Latěnu (LT B a C1)³⁶ a do staršího a mladšího stupně doby římské.³⁷ Je nutné tedy poopravit dosud uváděné datování 2.–1. století př. n. l. a 2.–3. století n. l.,³⁸ s tím, že v době laténské je osídlení starší

(ze 4.–3. století př. n. l.) a v době římské ho bude možné rozšířit i do 4. století n. l. I když se výzkumem v roce 2013 podařilo zachytit protohistorický materiál pouze ve vrstvách se smíšeným materiálem z různých period (i ze středověku a novověku), v muzejních sbírkách je uložen rozsáhlý reprezentativní soubor nálezů,³⁹ který svědčí o větší sídelní aktivitě v tomto období.

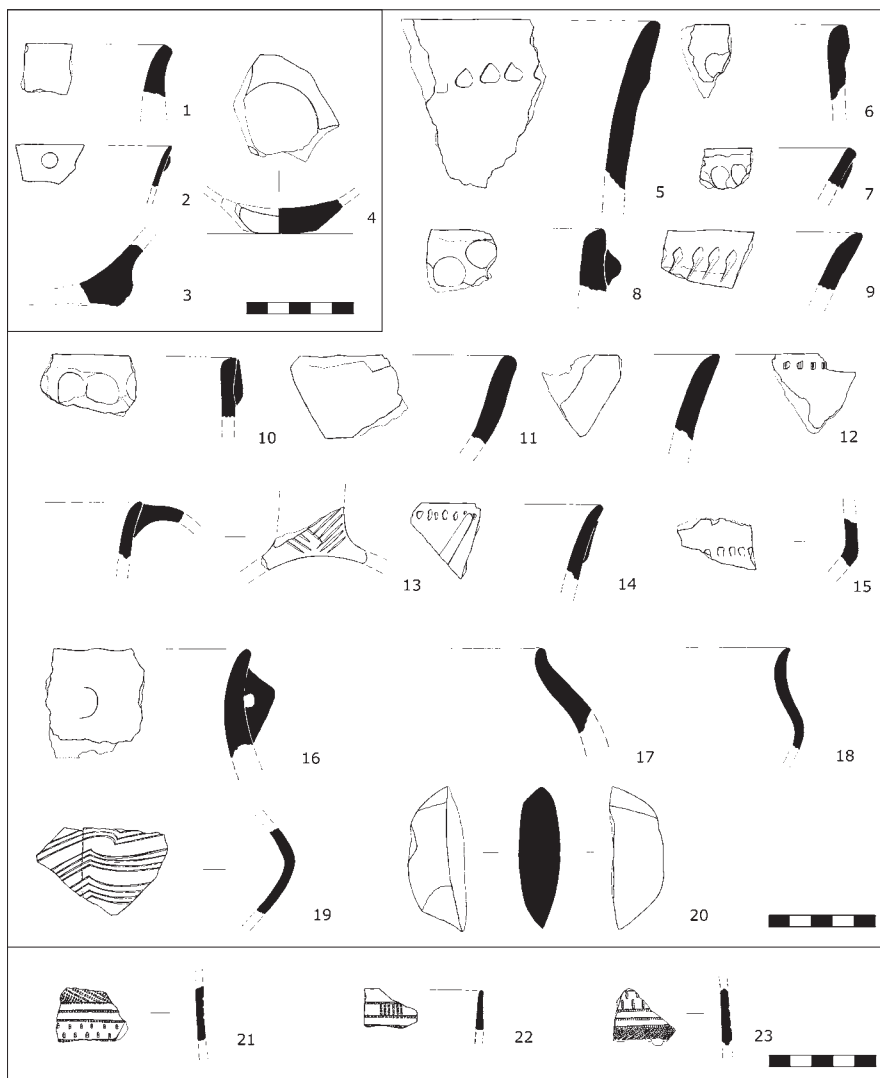
Dobou římské končí předložená studie o sídelních aktivitách na této lokalitě. Neznamená to však, že tímto obdobím končí i její osídlení. Znovu se totiž aktivuje v raném středověku a lokalita se stává významným raně středověkým centrem celého regionu.⁴⁰

Postavení lokality Moravičany – Soutok v pravěkém regionálním vývoji

Jak již bylo naznačeno, lokalita Moravičany – Soutok má v regionu významné postavení. Její umístění na vyvýšeninu do výšece dvou důležitých regionálních vodotečí zajistilo nejenom její bezpečnou ochranu, ale i možnost kontroly nad cestami, které vedly kolem ní jak po vodě, tak i po souši. Důležitým aspektem bylo i to, že v blízkosti vznikl brod – jeden z mála bezpečných přechodů přes řeku Moravu. Na základě těchto příznivých podmínek, ale i na základě výsledků dosavadních archeologických výzkumů, sem tak stibologové v poslední době začali umisťovat například zastávku dálkové komunikace z Čech na Opavsko a dál do Polska, trasy z jihozápadní Moravy přes Malou Hanou, Kladecko dál na Bruntálsko, Krnovsko a Hlubčicko či zastávku na „severojižní magistralé“ (někdy označované jako Jantarová stezka) s odbočkou do Olomouce.⁴¹ Je tedy zřejmé, že lokalita mohla být důležitým obchodním centrem a křižovatkou obchodních cest, a z tohoto důvodu se mohla stát i správním střediskem celé oblasti. Tuto pozici měla bezesporu v období raného středověku a podle mého názoru ji můžeme předpokládat i v pravěku.

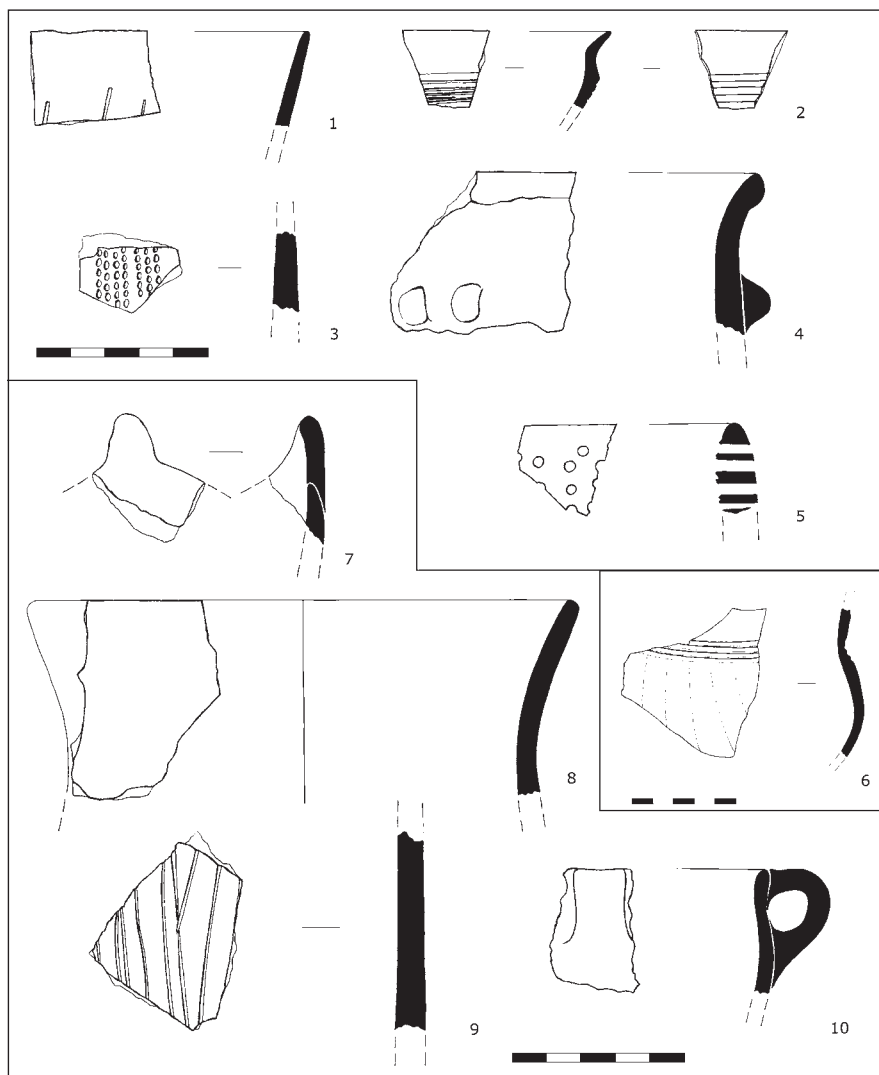
Význam lokality podtrhuje i poměrně velmi intenzivní osídlení zemědělského charakteru v celém regionu. Jen na dnešním územním katastru Moravičan je již evidováno šest archeologických nalezišť s pravěkými nálezy. Mimo lokality Soutok a již zmíněné lokality Dílečky (společně s polohou kravín) jsou to naleziště Dlouhý díleček, Příčky k Lošticím (s polohami Hliník nad Dílečkem a Široké díly), U kaple sv. Rocha a různá místa v intravilánu dnešní obce (mimo lokalitu Soutok); evidovány jsou i nálezy z řečiště Moravy (tab. 2).⁴² Revizí muzejní sbírky se relativně potvrdila (upřesnila) známá zastoupení jednotlivých období. Pouze u materiálu z lokality U kaple sv. Rocha bylo při revizi potvrzeno původní datování J. Nekvasila do období kultury s lineární keramikou, a opraveno tak uváděné datování V. Goše do kultury s moravskou malovanou keramikou.⁴³

Velmi intenzivní osídlení je dokládáno i na sousedních katastrech obcí Mohelnice, Loštice, Doubravice a Stavenice či v širším prostoru této části Mohelnické brázdy.⁴⁴ Osídlovány jsou na tomto území zejména akumulační vyvýšeniny a terasy v moravní nivě, stejně jako svahy a terasy nad dalšími toky – Mírovkou, Újezdskou, Třebůvkou, Nivkou, Podolským potokem, Rohelkou a Doubravkou. Lokality jsou umístěny v nadmořské výšce od 247 do 340 m. Pomineme-li paleolit, trvalé osídlení zde začíná již na počátku neolitu a pokračuje celým prehistorickým a protohistorickým obdobím až do raného a vrcholného středověku. Významnými centry v této oblasti byla bezesporu i další hradiště – Obersko u Lechovic⁴⁵, Úsov/Stavenice – Na flecích⁴⁶ a případně Kozí vrch u Loštic⁴⁷.

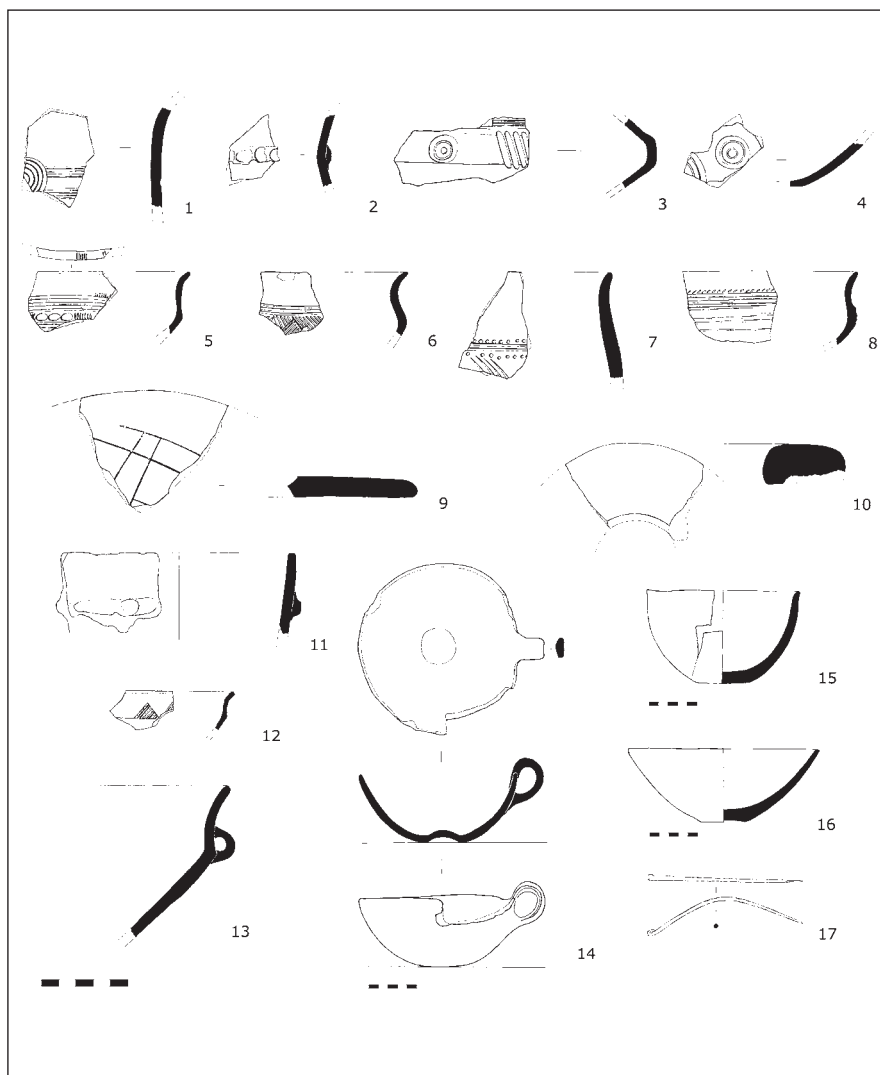

Obr. 3. Výběr nálezového materiálu z výzkumu v roce 2013 datovaný do období lengyelské kultury, kultury nálevkovitých pohárů – bolerázského stupně a kultury se zvoncovitými poháry.

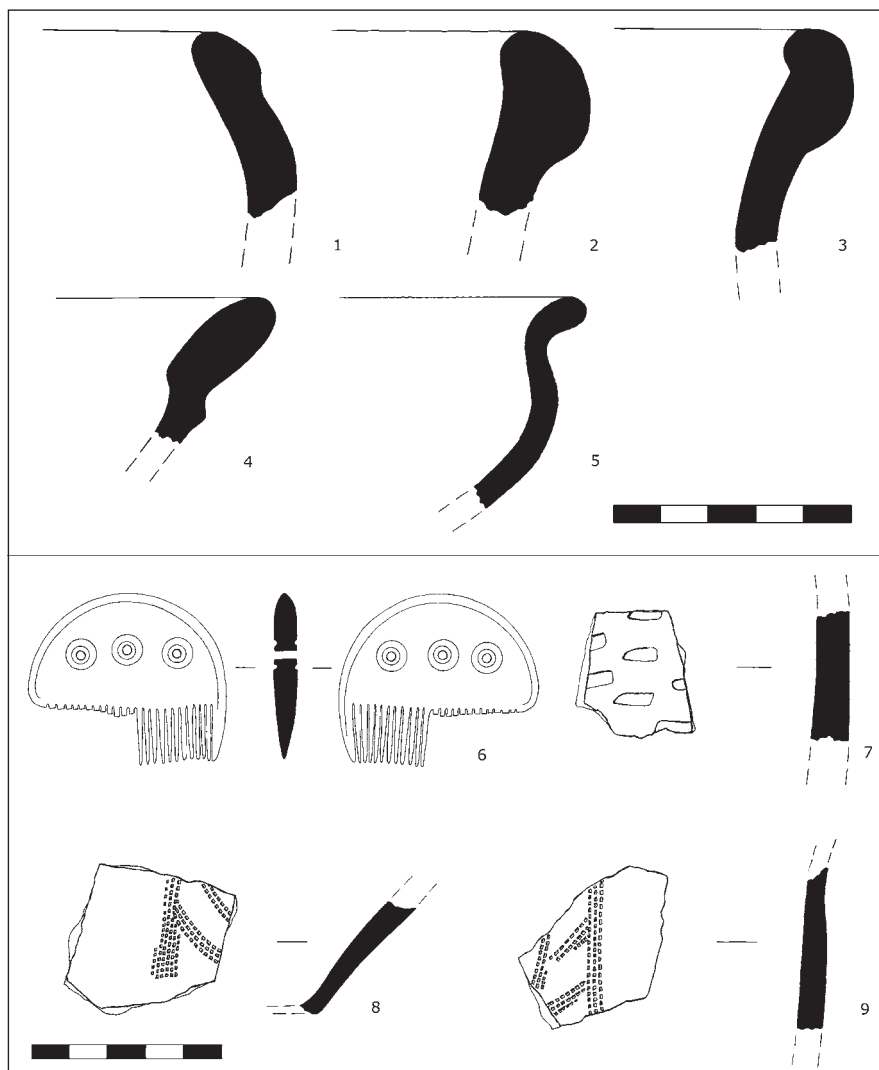

Obr. 4. Výběr nálezového materiálu z výzkumu v roce 2013 datovaný do doby bronzové.

Obr. 5. Výběr náleзовého materiálu z výzkumu v roce 2013 datovaný do období slezské a platěnické kultury KLPP.

Obr. 6. Výběr nálezového materiálu z výzkumu v roce 2013 datovaný do doby laténské a římské.

Tabulka č. 2. Zastoupení jednotlivých období na lokalitách dosud evidovaných na katastru Moravičan.

Lokalita	Revizí doložené osídlení
Moravičany – Soutok	Lengyel, KNP – Boleráz, ŠK, KZP, Věteřov, mohylová, KLPP, Latén, DŘ, raný středověk, vrcholný středověk
Moravičany – Dlouhý díleček (Dlouhé díly)	LnK, Lengyel, KNP – Boleráz, KZP, mohylová?, KLPP, raný středověk, vrcholný středověk
Moravičany – Dílečky (kravín)	LnK, JsK, KNP – Boleráz, KLPP, raný středověk
Moravičany – Příčky k Lošticím (Díleček nad hliníkem, Široké díly)	LnK, Lengyel, KNP – Boleráz, Latén, raný středověk
Moravičany – U kaple sv. Rocha	LnK
Moravičany – obec	Lengyel?, KLPP, středověk
Moravičany – řečiště Moravy	neolit/eneolit, středověk

Závěr

Archeologické výzkumy na území Moravičan mají dlouholetou tradici. Významné postavení mezi objevenými nalezišti má zejména lokalita Moravičany – Soutok, která je obecně odbornou veřejností vnímána jako slovanské hradiště. Výsledky dosavadních bádání však ukazují i na její významné postavení v období prehistorie a protohistorie. Provedeným výzkumem v roce 2013 se podařilo potvrdit a upřesnit datování jednotlivých sídelních horizontů. Nejstarší osídlení na této lokalitě spadá do období mladších stupňů lengyelské kultury. Sídliště zde existovalo pak i v mladším stupni kultury nálevkovitých pohárů. Naopak zřejmě s pohřebními aktivitami lze na této lokalitě počítat v období kultury se šnůrovou keramikou a zvoncovitými poháry. Důležitým obdobím byla pro osídlení doba bronzová a následná doba halštatská. První stopy sídlištních aktivit v této etapě jsou zde zřejmě nově identifikovány v období věteřovské skupiny a mohylové kultury. Intenzivní osídlení nastupuje však až s obdobím lužických popelnicových polí, zejména pak v období slezské a platěnické kultury, kdy zde lze předpokládat i existenci centrálního sídliště, možná i opevněného. Významnou etapou bylo i protohistorické období, kdy zde máme doloženo jak keltské sídliště ze 4.–3. století př. n. l., tak i germánské osídlení od 2. do 4. století n. l. Lokalita si pak své výsadní postavení udržela i v období raného středověku, kdy zde existovalo opevněné centrum. Význam lokality podtrhuje i průběh dálkových obchodních cest a regionálních komunikací, které k ní byly směřovány. Lokalita tak mohla být důležitou zastávkou a křižovatkou na těchto cestách.

Poznámky

- ¹ Houdek, V.: Náhrobní kameny v kostele Moravičanském. *Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci*, XVIII, 1900, s. 156 – Ambrož, V.: Nalezení stříbrných mincí v Moravičanech. *Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci*, XXV, 1924, s. 130. – Böhm, J.: Příspěvky k moravské prehistorii. *Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci*, XL, 1928, s. 53, tab. I-2, (s. 52–64). Část nalezeného materiálu byla tehdy předána do sbírek Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci a dnes je součástí archeologické sbírky Vlastivědného muzea v Olomouci – materiál je zde evidován pod př. č. 250/64; 534/64; 727/64 a 780/64. Avšak vůbec nejstarším evidovaným nálezem z Moravičan je kamenný sekeromlat náležící s největší pravděpodobností kultuře se šňůrovou keramikou, který daroval v roce 1890 J. Rajn. Bohužel jeho bližší nálezové okolnosti neznáme. Dnes je uložen v olomoucké sbírce pod př. č. 33/67 a inv. č. VMO 1714.
- ² Souhrnně Goš, V.: Sběrka Vlastivědného kroužku v Moravičanech (okr. Šumperk). *Zprávy Československé společnosti archeologické při ČSAV*, XVI/5–6, 1974, s. 69–70 (s. 69–110). – Faltýnek, K.: Po-válečná činnost amatérských archeologů na Mohelnicku. *Archeologie Moravy a Slezska*, 7, 2007, s. 196–211. Většina získaného materiálu je dnes uložena v archeologické sbírce Vlastivědného muzea v Šumperku, část se však v padesátých letech 20. století dostala i do archeologické sbírky dnešního Vlastivědného muzea v Olomouci (př. č. 85/64; 832/64; 282/64; 1083/64; 1122/64).
- ³ Naposled Nekvasil, J.: *Moravičanské vzpomínání*. Moravičany 2005.
- ⁴ Souborně Nekvasil, J.: *Pohřebiště lužické kultury v Moravičanech*. Katalog nálezů 1, 2. Brno 1982.
- ⁵ Goš, V.: Äneolithische Niederlassung in Moravičany (Bez. Šumperk). *Přehled výzkumů 1979*, 1981, s. 14. – Dle movitých nálezů získaných v 80. letech 20. století a uložených ve Vlastivědném muzeu v Šumperku pod evidenčními čísly krabic č. 197 a 198.
- ⁶ Baják, M.: Moravičany (okr. Šumperk). *Přehled výzkumů 51 – 2009*, 2010, s. 452 – Halama, J.: *Moravičany – za obecním úřadem*. (Nálezová zpráva). Vlastivědné muzeum Šumperk 2009. Uloženo v archivu Archeologického ústavu AV ČR Brno pod j. č. 1917/2010.
- ⁷ Vrána, J.: Moravičany (okr. Šumperk). *Přehled výzkumů 53 – 2009*, 2012, s. 160–161.
- ⁸ Faltýnek, K.: Moravičany (okr. Šumperk). *Přehled výzkumů 49 – 2007*, 2008, s. 418. – Faltýnek, K. – Šlězár, P.: Moravičany (okr. Šumperk). *Přehled výzkumů 57*, v tisku.
- ⁹ Nekvasil, J.: Výzkum raně středověkého pohřebiště v Moravičanech. *Severní Morava*, 7, 1961, s. 50–51. – Nekvasil, J.: Výzkum na raně středověkém hradiisku v Moravičanech. *Přehled výzkumů 1963*, 1964, s. 62–63. – Goš, V. (pozn. 2), s. 80–94.
- ¹⁰ Goš, V. (pozn. 2), s. 81, s. 87, s. 93.
- ¹¹ Nekvasil, J. (pozn. 9), s. 63.
- ¹² <http://monumnet.npu.cz/pamfond/list.php?hledani=1&CiRejst=41639/8-2204>, vyhledáno 27. 5. 2016.
- ¹³ Faltýnek, K. – Šlězár, P.: Moravičany (okr. Šumperk). *Přehled výzkumů 57*, v tisku. Dle dokumentace výzkumu označeného jako Moravičany – hřbitov, číslo akce 22/13, NPÚ Olomouc.
- ¹⁴ V následné analýze je tímto myšlen získaný materiál datovaný od neolitu po dobu římskou.
- ¹⁵ Kalábková, P.: *Moravičany – hřbitov. Analýza movitých nálezů z prehistorie a protohistorie*. (Rukopis). Národní památkový ústav, ú. o. p. Olomouc. Olomouc 2015. – Faltýnek, K. – Šlězár, P.: *Moravičany – hřbitov 2013*. (Nálezová zpráva). Národní památkový ústav, ú. o. p. Olomouc. Olomouc 2015.
- ¹⁶ Srov. Kaňáková-Hladíková, L.: *Posteneolitická štípaná kamenná industrie na Moravě*. *Dissertationes Archaeologicae Brunenses/Pragensesque* 15, Brno 2013. – Táž: Fenomén kamenných srpových nástrojů starší doby bronzové na Moravě. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské university / Studia archaeologica Brunensia*, 20, 2015/1, s. 69–112.
- ¹⁷ Srovnej Čížmář, Z. – Pavúk, J. – Procházková, P. – Šmíd, M.: K problému definování finálního stádia lengyelské kultury. In: *Zwischen Karpaten und Ägäis: Neolithikum und ältere Bronzezeit, Gedenkschrift für Viera Němejcová-Pavúková, Internationale Archäologie, Studia honoraria Bd. 21*. Leidorf 2004, s. 207–232.

- ¹⁸ Revize materiálu byla provedena autorkou příspěvku v březnu a dubnu 2016.
- ¹⁹ Srovnej Goš, V. (pozn. 2), s. 81, s. 87, s. 93 – Nekvasil, J. (pozn. 3).
- ²⁰ Podle movitého materiálu uloženého ve sbírce Vlastivědného muzea v Šumperku pod evidenčním číslem A 10403, krabice č. 72. Jedná se o atypický zlomek stěny nádoby, tvrdě vypálený, červenohnědé barvy s příměsí tuhy v keramickém těstě – nemá na sobě žádnou technickou výzdobu a neodpovídá tedy kresbě publikované V. Gošem (pozn. 2), tabulka II/15. Na základě makroskopického srovnání s jinými typickými i atypickými zlomky nádob bezpečně datovanými do kultury s lineární keramikou z jiných lokalit v Moravičanech (např. Dílečky a Dlouhý Díleček) lze bezpečně vyvrátit jeho datování do tohoto období. Podle mého názoru ho lze přiřadit mezi atypické zlomky zásobnicových či hrncovitých nádob raného středověku.
- ²¹ Goš, V. (pozn. 2), s. 81, s. 87, s. 93.
- ²² Čižmář, Z. a kol. (pozn. 17), s. 209–210.
- ²³ Šmíd, M.: Nástin periodizace kultury nálevkovitých pohárů na Moravě. *Pravěk. Nová řada*, 2/1992, 1994, s. 131–157. – Šmíd, M. – Kalábková, P.: Pre-Boleráz, Boleráz, and Post-Boleráz development in Moravia, In: M. Nowak, A. Zastawny (eds.) *The Baden culture around the Western Carpathians, Via Archaeologica. Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A4 w Małopolsce*. Kraków 2015, s. 75–94.
- ²⁴ Srov. Peška, J.: *Morava na konci eneolitu*. Olomouc 2013, s. 183–185.
- ²⁵ Podle materiálu uloženého ve sbírce Vlastivědného muzea v Šumperku pod jedním z evidenčních čísel A 35648–34922 v krabici č. 245. Pochází z výzkumu J. Nekvasila v roce 1963.
- ²⁶ Böhm, J. (pozn. 1), s. 53, Tab. I/č. 2; dnes je džbán uložen v archeologické sbírce Vlastivědného muzea v Olomouci pod př. č. 250/64 a inv. č. A 67787.
- ²⁷ Podle materiálu uloženého v archeologické sbírce Vlastivědného muzea v Olomouci pod př. č. 32/67, inv. č. VMO 1714 – (pozn. 1).
- ²⁸ Určeno především podle materiálu z uložení 118 – typické části hrncovitých a zásobnicových nádob s prstováním vytaženým až k okraji a rozebranými výčnělky pod okrajem; vhloubená výzdoba v podobě vpichů na leštěném povrchu nádob; profilované mísy, kvalitní keramické zboží s leštěným povrchem nádob; srovnej Stuchlíková, J.: Věteřovská skupina. In: V. Podborský (ed.), *Pravěké dějiny Moravy*. Brno 1993, s. 270 (s. 262–272).
- ²⁹ Určeno podle materiálu z uložení 120 – kromě jednotlivých tvarů je typická zejména příměs velkého množství slídy v keramickém těstě; srovnej Stuchlík, S.: Středodunajská mohylová kultura. In: Podborský, V. (ed.): *Pravěké dějiny Moravy*. Brno 1993, s. 279–285 (s. 272–286).
- ³⁰ Souhrnně Goš, V. (pozn. 2), s. 80–94; Nekvasil, J. (pozn. 3).
- ³¹ Rozlišit od sebe v keramickém sídlištním materiálu slezskou a platěnickou fázi je velmi obtížné. Používáme proto pro označení tohoto období termín slezskoplatěnická fáze.
- ³² Vránová, V.: *Struktura osídlení v období popelnicových polí na střední Moravě*. ARF 12. Olomouc 2013, s. 31.
- ³³ Nekvasil, J. (pozn. 4).
- ³⁴ Goš, V. (pozn. 2), s. 93.
- ³⁵ Souhrnně Goš, V. (pozn. 2), s. 80–94. – Nekvasil, J. (pozn. 3).
- ³⁶ Podle Čižmář, M.: Keltská okupace Moravy (doba laténská). In: Podborský, V. (ed.), *Pravěké dějiny Moravy*. Brno 1993, s. 387–393 (s. 380–423).
- ³⁷ Podle Tejral, J.: Na hranicích impéria (doba římská). In: Podborský, V. (ed.), *Pravěké dějiny Moravy*. Brno 1993, s. 430–433 (s. 424–470).
- ³⁸ Goš, V. (pozn. 2), s. 93.
- ³⁹ Podle materiálu uloženého v archeologické sbírce Vlastivědného muzea v Šumperku pod evidenčními čísly A 10275–10277 v krabici č. 71; A 10461–10462, A 10445–10460, A 10334–10339 v krabici č. 72; A 10573–10576 v krabici č. 74; A 45980 – A45983, A 45870, A 45917, A45915, A45930 v krabici č. 117; A 50202–50266 v krabici č. 198 ad., část materiálu z doby římské je uložena i v archeologické sbírce Vlastivědného muzea v Olomouci pod př. č. 727/64 a inv. č. A 9167– 9172.

- ⁴⁰ K této problematice například Nekvasil, J. (pozn. 3), s. 29–32. – Šlészár, P.: Období raného středověku. In: Konečný, K. a kol.: *Uničov. Historie moravského města*. Uničov 2013, s. 45–46 (s. 45–51).
- ⁴¹ Cendelín, D. – Bolina, P. – Adam, D.: *Jevíčko na cestě z Prahy do Olomouce v období raného středověku*. Jevíčko 2010. – Šlészár, P. (pozn. 40), s. 46.
- ⁴² Souhrnně poprvé Nekvasil, J.: *Pravěk Mohelnicka*. Mohelnice 1963. – Goš, V. (pozn. 2), s. 70–94. – <http://isad.npu.cz/ost/archeologie/ISAD/free/>, Vyhledáno 27. 5. 2016. – Zařazení lokalit do jednotlivých období bylo revidováno autorkou příspěvku v březnu a dubnu 2016.
- ⁴³ Goš, V. (pozn. 2), s. 80. Toto chybné datování pak bylo přebíráno i další literaturou. J. Nekvasil se však již od počátku zmiňoval ve svých pracích pouze o nálezech kultury s lineární keramikou. – Nekvasil J. (pozn. 3), s. 14.
- ⁴⁴ Například Nekvasil, J. (pozn. 42). – Goš, V.: Muzeum v Mohelnici. Katalog pravěké sbírky. I. – Doba kamenná. *Zprávy Čs. společnosti archeologické při Čs. Akademii věd*. Praha 1968. – Goš, V.: Havelkovo muzeum v Lošticích. Katalog archeologické sbírky. *Zprávy Čs. společnosti archeologické při Čs. Akademii věd*. Praha – Nitra 1978.
- ⁴⁵ Například Čižmář, M.: *Encyklopedie moravských a slezských hradišť*. Praha 2004, s. 164–165.
- ⁴⁶ Daňhel, M.: Eneolitické hradisko na katastru Stavenic a Úsova. Předběžná zpráva o záchranném archeologickém výzkumu v letech 2012 a 2013. In: Kolektiv autorů, *Ročenka 2013. Archeologické centrum Olomouc*. Olomouc 2014, s. 87–109.
- ⁴⁷ Čižmář, M. (pozn. 45), s. 167.

SUMMARY

An insight into the prehistory of Moravičany

Pavína Kalábková

Archaeological excavations on the territory of Moravičany have a long-term tradition. An important position among the localities discovered has mainly belonged to the site of Moravičany – Soutok, which has been perceived by the professional community in general as a Slavic stronghold. The results of hitherto excavations, however, also indicate that the site played a significant role in prehistoric and proto-historic periods as well. The excavation carried out in 2013 confirmed and specified the dating of individual settlement horizons. The earliest settlement at this site falls within the period of later stages of Lengyel Culture. The settlement also continued here in the later stage of the Funnel Beaker Culture. Burial activities, on the other hand, can probably be supposed here in the period of the Corded Ware Culture and Bell Beaker Culture. Important settlement periods have been the Bronze Age and the subsequent Hallstatt Period. The first evidence of settlement activities from this time span was probably identified here recently and it comes from the period of the Věteřov Group and the Tumulus Culture. An indeed intensive settlement activity, however, set in during the period of Lusatian Urnfields, especially at the time of the Silesian and Platěnice Cultures, when we can suppose here the existence of a central settlement site, maybe even a fortified one. A significant phase also was the proto-historic period, when we know here both a 4th – 3rd century BC Celtic settlement and a Germanic settlement from the 2nd to the 4th century AD. The locality then also retained its privileged position during the Early Middle Ages, when a fortified centre was located here. The significance of the site is also emphasized by the course of long-distance trade routes and regional roads which were directed to this place. The locality thus may have represented an important stop and junction on these roads.

Translated by Jana Kličová

Barokní malíři Bernard Bonaventura Velehradský z Olomouce a František Josef Velehradský z Prostějova

Leoš Mičák

ABSTRACT

**Baroque painters Bernard Bonaventura Velehradský from Olomouc
and František Josef Velehradský from Prostějov**

The article concerns the life and work of two painters of the same surname, the family relation of who has not been given evidence yet. The first of them was a free painter, working in profane and ecclesiastic noble courts in Valašské Meziříčí, Loučná nad Desnou and Olomouc, the other was a burgess painter in Prostějov.

KEY WORDS: baroque painters, Lords of Žerotín, Canon Jiří Jindřich chevalier of Mayerswald, painter Jan Jiří Černoch, veduta, hanging pictures, Tištin, Olomouc, Prostějov, Kroměříž, Křtiny

Bernard Bonaventura Velehradský a jeho jmenovec František Josef Velehradský patří k dosud málo známým středomoravským barokním malířům, jejichž dílo i životní osudy bývají nezdůdky zaměňovány. Do jejich tvorby jsou mnohdy zařazována autorsky sporná a často i různorodá díla.¹ V případě Bernarda Bonaventury Velehradského je prvním problémem už čas a místo jeho narození. Tradičně je v literatuře uváděno, že se narodil v Kroměříži v roce 1659.² Rok křtu je stanoven podle věku udaného pozůstalými v olomoucké úmrtní matrice kostela sv. Petra a Pavla. V ní je 22. června 1729 zapsáno „*Sepultus e Bernardus Welehradsky Pictor ad Criptam minoritarum An: 70*“.³ Podle jiného pramene, olomoucké městské knihy *Liber defunctorum*, měl ale téhož dne zemřít ve věku 75 let.⁴ Narodil by se tak už v roce 1654. Nic to ovšem nemění na faktu, že se v rodné matrice kroměřížského farního kostela Panny Marie jeho křest, na rozdíl od malíře Františka Velehradského, nevyskytuje. Protože místo ani datum narození Bernarda Bonaventury Velehradského není známo, není možné rozhodnout, zda byl přímý příbuzný svého jmenovce Františka Josefa. Možnému spříznění by mohlo snad nasvědčovat zapsání členů rodin obou umělců do prostějovské matriky bratrstva Povýšení sv. Kříže i skutečnost, že František Josef Velehradský byl svědkem na svatbě dcery Bernarda Bonaventury Velehradského.

Na kroměřížský původ malíře Bernarda Bonaventury Velehradského usuzuje Antonín Breitenbacher, když komentuje malířovu žádost o zaměstnání z roku 1708, s níž se obrací na olomouckého biskupa Karla Josefa Lotrinského (1695–1711), úředně prezentovanou biskupskou kancelář 25. listopadu toho roku.⁵ Dovídáme se z ní, že malíř se vyučil u biskupského dvorního malíře Johana Reitsammera a že už tehdy osm let působil jako dvorní malíř u Maxmiliána hraběte ze Žerotína.⁶ Podepsal se *Bernard Welehradsky Mahler / zu Wiesenberg*, čili z Loučné nad Desnou, kde tehdy v hraběcích službách pobýval. Biskup malířovu supliku zamítl, dovolil mu však užívat titulu biskupského dvorního malíře, který

mu umožňoval dál svobodně pracovat a chránil ho před tradičními cechovními pořádky. Konkurenčním útokům cechovních malířů se však stejně neubráníl. Za nekalého konkurenta ho označili olomoučtí malíři v roce 1710, kdy byl v Olomouci zaměstnán jako dvorní malíř u pánů z Maeyrswaldu, pro které tehdy maloval korouhev.⁷

Malířově žádosti o zaměstnání v biskupových službách z roku 1708 předcházela starší, bohužel nedatovaná supplika, adresovaná předchůdci na olomouckém biskupském stolci Karlovi z Lichtensteinu-Castelcornu, v níž ještě jako malířský tovaryš žádá biskupa o jeho doporučení pro studijní cestu do Itálie, během níž se zamýšlel zdokonalit ve svém umění.⁸ Připomíná, že pochází ze skromných poměrů, je rodiči nezaopatřen, a domnívá se proto, že by bez biskupova doporučení v Itálii neuspěl. Biskup jeho prosbě vyhověl, když na okraj jeho suppliky poznamenal „*ist ihm ein Pass mitzuthemen*“.⁹

Zda cestu do Itálie mladý malíř skutečně vykonal, nevíme. Italské podněty, které jsou v jeho malbách zřetelné, mohl totiž získat i zprostředkovaně. Měl možnost se s nimi seznámit už během svého učení nejen u svého mistra, ale i v kontaktu s prací jiných biskupových kopistů a také v biskupem budované sbírce obrazů a dobové grafiky. Jeho učitel Johan Reitsamer, který působil jako kopista v biskupských službách, přišel do Kroměříže v roce 1667 z Vídně, kde byl již předtím přijat za měšťana. Pocházel ze Salzburgu, zmiňován je i v souvislosti s Holešovem a Olomoucí. Kromě zatím neidentifikovaných kopií zhotovených pro biskupa nebylo zjištěno žádné jeho jiné dílo, s výjimkou návrhu jednoho z grafických listů.¹⁰ V Kroměříži údajně setrval deset let. V roce 1677, v době jeho odchodu z města, bylo Velehradskému buď 18 nebo 23 let, což je v obou případech věk dostatečný pro předchozí obvyklá 3 až 4 učební léta.

Z osmdesátých let 17. století není o životě malíře nic známo. Patrně tehdy vykonal svou tovaryšskou cestu a založil rodinu. Zatím je doložen až v roce 1691 ve Vyškově, kde 30. září křtí se svou manželkou Annou Marií syna Františka Ignáce. Za kmotry jejich dítěti jim byli Jiljí Karba a Marie Červínková.¹¹ Ve Vyškově existovala jedna z biskupských záměckých rezidencí a je proto možné, že Velehradský v ní mohl získat nějakou zakázku. Příštího roku ve městě vznikly významné nástěnné malby v kapli sv. Otýlie, které vytvořil Jonas Drentwett, krátce také pracující v biskupových službách. Zda se oba malíři ve Vyškově mohli setkat, ovšem nevíme.

V roce 1693 Bernard Bonaventura Velehradský pobývá ve Valašském Meziříčí, kde tehdy pracoval pro Maximiliána hraběte ze Žerotína. Dvorním malířem hraběte ze Žerotína je v matrice jmenován už od roku 1695, nikoliv až od roku 1700, jak by vyplývalo z jeho suppliky z roku 1708. Ve Valašském Meziříčí křtí 6. února 1693 spolu se svou manželkou Annou Marií dceru Dorotu Josefu. Za kmotry jí byl Maximilián hrabě ze Žerotína a jeho manželka Barbora.¹² Šlo o Barbaru Salomenu Zuzanu z Talemberka na Smilkově, s níž se hrabě oženil 5. září 1662.

Z Valaška malíř odešel pracovat na sever Moravy do Loučné nad Desnou. Před ním tam byl v knížecích službách zaměstnán malíř Jan Jiří Malíšek, narozený v Kostelci v Čechách, který zemřel na loučském zámku 14. června 1697 ve stáří 76 let.¹³ S manželkou Annou Marií křtil Velehradský 5. ledna 1695 ve farním kostele ve Velkých Losinách, jako dvorní malíř hraběte ze Žerotína, dceru Annu Brigitu. Kmotry dítěte byl krajský hejtman Leopold Sak svobodný pán z Bohuňovic a Anna, manželka panského úředníka Adama Josefa Reicholdta.¹⁴ Následujícího roku, 17. října 1696, malíř křtil dceru Terezii Ludvíku. Bydlel tehdy v Rejhoticích, dnes součásti Loučné nad Desnou. Kmotry novorozence byli Adam Josef Reicholdt a Anna Jana, manželka losinského hejtmána Jana Jiřího Sartoriho.¹⁵

Obr. 1. Bernard Bonaventura Velehradský, Anděl Strážný, 1708, Římskokatolická farnost Tíštin. Foto: Zdeněk Sodoma.

Křest dalšího dítěte Jany Alžběty, dcery „urozeného a vysoce uměleckého“ hraběcího dvorního malíře, toho času pobývajícího v Loučné nad Desnou, proběhl 27. února 1698. Za kmotry mu byli losinský panský úředník Adam Josef Reicholdt a jeho manželka Anna.¹⁶ Téhož roku zemřela na zámku v Loučné nad Desnou a 28. července 1698 byla pohřbena na hřbitově ve Velkých Losinách malířova dvouletá dcera Terezie Ludvika.¹⁷ V roce 1700 se mu narodil syn, pokřtěný 6. února 1700 jmény František Jan. Za kmotry mu byli opět hejtman na panství v Loučné nad Desnou Adam Josef Reicholdt a Anna Jana, manželka hejtmána losinského panství Jana Jiřího Sartorího.¹⁸

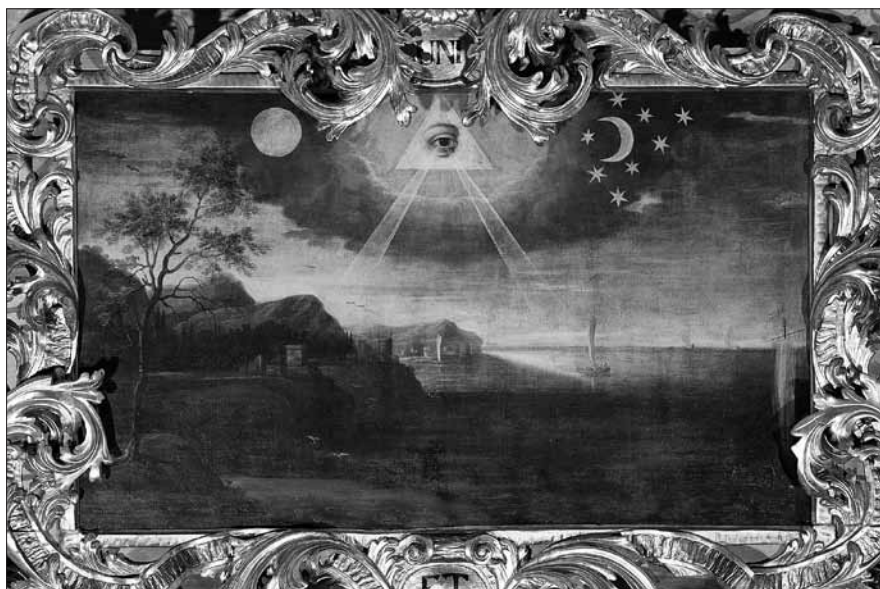
V Loučné nad Desnou malíř pobýval ještě v roce 1704, kdy se jako zdejší malíř podepsal na již zmíněnou neúspěšnou žádost o přijetí do biskupových služeb. Mezitím se zřejmě znovu oženil, protože při křtu následujícího dítěte v Olomouci, kam nedlouho po sepsání supliky odešel, je uvedena manželka Anna Kateřina. V Olomouci se stal dvorním malířem pánů z Mayerswaldu. Olomoucký kanovník a jeho příbuzná, vdova paní Eleonora z Mayerswaldu, byli 2. června 1706 kmotry při křtu malířovy dcery Marie Alžběty.¹⁹ Křest se uskutečnil v kostele sv. Petra a Pavla, v jehož farském obvodu na Předhradí malíř zřejmě bydlel. Dne 30. září 1708 křtili s manželkou Annou Kateřinou dceru Apolonii Kláru Zuzanu. Za kmotry jí byli správce kanovníka Jiřího Jindřicha z Mayerswaldu, jeho bratr Josef rytíř z Mayerswaldu a již zmíněná Barbora Eleonora z Mayerswaldu.

Kanovník Jiří Jindřich rytíř z Mayerswaldu se narodil 3. února 1676 jako syn biskupského notáře a kapitulního syndika a advokáta Jana Bernarda z Mayerswaldu. Olomouckým nesídelním kanovníkem se stal roku 1694, sídelním v roce 1709. Patřil k významným uměleckým mecenášům, vlastnil velkou sbírku obrazů a grafik. V roce 1747 se stal kapitulním děkanem. Zemřel téhož roku ve věku 71 let.²⁰ Pokračovatelem rodu se stal jeho bratr Josef Antonín Dominik, který působil jako přísedící moravského zemského soudu v Brně. V roce 1731 si zakoupil statek se starou tvrzí v Cetechovicích.

Ve službách kanovníka Jiřího Jindřicha z Mayerswaldu zůstal stárnoucí malíř až do konce svého života. V zachovaných účtech se jeho jméno opakovaně připomíná od roku 1716, ale jen v souvislosti s proplácením naturálií a štafířskými a pozlacovačskými pracemi. Když v roce 1729 malíř zemřel, zaplatil kanovník Mayerswald za spásu jeho duše tři zádušní mše.²¹

Jeho zaměstnání u Mayerswalda připomíná také záznam v úmrtí matrice kostela sv. Petra a Pavla z 15. srpna 1715: „*Mortua est filia Dni Bernardi pictoris in domo Mayerswaldiana, et sepulta foris ad Lazaretum*“. Jeho nejmenovaná dcera tehdy zemřela na mor, který řádil ve městě už od předchozího roku, což vyplývá z toho, že byla pohřbena mimo město u morového lazaretu.²² Téhož roku se malíř dal zapsat mezi členy pohřebního bratrstva sv. Josefa v Tištině na Prostějovsku. Bratrstvo založil v roce 1714 místní farář Matěj Josef Božek. První zápisy v jeho členské matrice pocházejí z následujícího roku, mezi prvními se v ní nachází i jméno malíře „*Bernard Wellehradsky z Holomouce*“.²³

Následujícího roku, 9. října 1716, se v Olomouci konala svatba malířovy dcery Doroty Josefy s kožešníkem Karlem Janem Vaňkem z Prostějova, synem zemřelého prostějovského měšťana a kožešníka Jana Vaňka. Malíř je v matričním zápise titulován jako biskupský dvorní malíř. Za svědky si svatebčané zvolili dva malíře, Bohumíra Herberta, toho času z Olomouce, a Františka Velehradského (1668–1750) z Prostějova.²⁴ Malíř Bohumír Herbert (1674–1740) byl nedlouho před tím, 17. srpna 1716, přijat za olomouckého cechovního mistra. V Olomouci pobýval do poloviny třicátých let 18. století, po roce 1726 se vrátil do Fulneku, odkud pocházel.²⁵ Další z Velehradského dcer, Anna, se 23. ledna 1732,

Obr. 2. Bernard Bonaventura Velehradský, *Krajina se symbolem Boží prozřetelnosti*, 1704, Římskokatolická farnost Tištiny. Foto: Zdeněk Sodoma.

tedy už po malířově smrti, provdala v lořetánské kapli v Mikulově, s licencí olomouckého faráře od sv. Petra a Pavla, za Kryštofa Seiferta, komorníka u hraběte Althana. Za svědky jim byli sakristián Antonín Milner a voskař Ferdinand Lautner z Mikulova.²⁶ V záznamu matriky u sv. Václava v Mikulově je Milner uveden jako zvoník.²⁷

Velehradský působil po celý svůj tvůrčí život jako dvorní malíř. V roce 1710, kdy byl v Olomouci zaměstnán u pánů z Mayerswaldu, byl i přes tuto výsadu svobodného malíře cechovními malíři označen za „fušera“.²⁸ Zatím nejstarší jeho známý datovaný obraz pochází až z roku 1708. Nachází se ve farním kostele sv. Petra a Pavla v Tištině.²⁹ Malíř ho vytvořil pro boční oltář stojící po straně vítězného oblouku.³⁰ Malba zobrazující Anděla Strážce je značena vpravo dole malířovým monogramem a letopočtem: „B. B. W. 1708.“ [obr. 1] Představuje klasické barokní téma s archandělem Rafaelem provázejícím mladého Tobiáše. V diagonální kompozici, s průhledem do krajiny s antickými náhrobky, je akcentován význam volby na cestě životem, mezi věčně planoucí pekelnou propastí v levé dolní části kompozice a spásnou náručí otevřeného nebe s anděly. Pozadí za oběma symbolickými poutníky, vyplněné popraskanou chrámovou architekturou, před níž leží lidské ostatky s lebkou, odkazuje na pomíjivost lidského života i jeho slávy, stejně tak jako hřbitov, na němž tato stavba stojí. Hřbitov s několika typy náhrobků je ohrazen výstavnou zdí s volutami zdobenou bránou. Za ní se nachází hornatá krajina. Figurální část obrazu vychází s hojně užívané kompozice, která má svůj původ v malbě Pietra da Cortony téhož námětu z roku 1656, dnes v římské galerii Barberini.³¹ Malba má charakteristický, poměrně teplý kolorit, s důrazem na sytější načervenalé tóny. Z celkového pojetí i kompozice je zřejmé, že autor byl zvyklý na širší žánrový rejstřík, který

vzhledem k jeho dlouholetému působení na šlechtických dvorech zřejmě zahrnoval také malbu portrétů, zátiší a krajin. Kromě toho byly ovšem malíři zadávány i běžné restaurátorské, štafířské a pozlacovačské práce.

Autorka první souhrnnější práce o kostele v Tištině Anna Jílková uvádí, že v roce 1708 bylo, podle dochovaných účtů z let 1707–1708, nejmenovanému malíři zaplacen za dva obrazy pro uvedený oltář 20 zlatých. Nevíme bohužel, kam byla určena druhá z maleb, domnívám se však, že mohlo jít o druhý z dochovaných oltářních obrazů, kterým je Stětí sv. Barbory.³² Ten však není datován, ale pouze označen jménem „*Ber. Bona. Velehradsky*“. Absenci letopočtu chápu tak, že zde nebyl nutný, protože vyplýval z doby společného vzniku obou maleb. Anna Jílková uvažuje i o možnosti dost nepravděpodobného vzniku obrazu ještě před rokem 1702, kdy byl malíř plně zaměstnán ve službách pánů ze Žerotína a pobýval v Loučné nad Desnou.³³ Také pro Tognerovo zařazení obrazu do roku 1704 neexistuje archivní doklad, ten se totiž týká jen zlacení zaniklého staršího oltáře sv. Barbory.

Ikonografie obrazu Stětí sv. Barbory je rovněž tradiční, obohacená ovšem, jak si všiml Milan Togner, o poměrně nezvyklé přijímání hostie z rukou andílka těsně před dopadem katova meče.³⁴ Velká pozornost je věnována malbě krajiny v pozadí s pohanskými chrámy i tradiční okrouhlou věží, v níž byla sv. Barbora před svou mučednickou smrtí vězněna. Malíř i v tomto obrazu, opět s jeho typickou načervenalou škálou, věnuje velkou pozornost téměř žánrovému ztvárnění detailu i důrazu na portrétně přesvědčivou a výstižnou fyziognomii hlavních zobrazených postav. Kromě obou hlavních protagonistů, mučednice a kata, toto podání zahrnuje i skupinu pohanských kněží.

Celkové pojetí i ztvárnění obou tištínských oltářních obrazů, včetně rukopisu, kompozice i koloritu jsou natolik příbuzné, že není důvod uvažovat o různé době jejich vzniku. V roce 1728 byly tyto malby vloženy do nových, bohatě zlacenými řezbami zdobených bočních oltářů. Jejich horní část byla tehdy atypicky tvarově upravena ořezáním, které poměrně necitlivě zasáhlo do této části jejich kompozice s původně rovným horním okrajem. Zvláště výrazně se tato druhotná tvarová úprava projevuje u obrazu Stětí sv. Barbory, kde je rozpůlena socha na monumentálním podstavci v pozadí. Do nástavců nových oltářů byly současně vloženy další malé obrazy ve tvaru kvadrilobu od jiného dosud neznámého malíře. Vznik obou oltářů souvisel s velkou barokní rekonstrukcí tištínského kostela.

Martina Potůčková připsala Bernardu Bonaventurovi Velehradskému ještě tištínský obraz Krajina se symbolem Boží prozřetelnosti, olej na plátně 90 × 150 cm.³⁵ [obr. 2] Vznik obrazu je archivně doložen v kostelních účtech. Podle nich bylo 5. září 1704 nejmenovanému malíři vyplaceno 97 zlatých „*od pozlacování hrubého oltáře, od pozlacování oltáře sv. Panny Barbory a od pozlacování řezaného rámu nad klenutím, od malování obrazu k tomuž rámu a od obrazu do hrubého oltáře, za antependium s jehož rámem a od malování stolic kolem oltáře*“.³⁶ Z uvedeného textu lze podle mého názoru vyvodit následující. Za hrubý oltář je zapotřebí považovat starší hlavní nedochovaný barokní oltář s nově tehdy na něj pořízeným obrazem a antependiem. Také již zmíněné zlacení oltáře sv. Barbory se rozhodně týkalo staršího, později rovněž odstraněného oltáře. Ze všech vyjmenovaných položek se tak do dnešních dnů dochoval pouze zlacený rám s obrazem Krajiny se symbolem Boží prozřetelnosti. Nynější barokní hlavní oltář pochází z let 1718–1719 z dílny Matyáše a Josefa Weissmannových, boční oltáře sv. Barbory a Anděla strážce, pro které byly dodatečně tvarově upravovány oba obrazy Bernarda Velehradského, dokonce až z let 1727–1728.

Z daného kontextu tak vyplývá, že v roce 1704 vznikla prokazatelně pouze jediná ze zmíněných Velehradského maleb, a to obraz nad vítězným obloukem v původním zlateném rámu. Jeho kompozice je zajímavá svou nezvyklou ikonografií, jejíž součástí je zřetelně žánrový motiv přímořské krajiny s plachetnicemi, nad níž se vznáší Boží oko, jako trojiční symbol věčně přítomné Boží prozřetelnosti. Provedení i rukopis malby poukazuje na zručného a zkušeného malíře, zřejmě orientovaného v malbách žánru ze šlechtických obrazových galerií. Pro Velehradského je typické jak barevné ladění s akcentem červánků, pojetí přímořské krajiny i utváření prostoru. Pokud je tento obraz skutečně totožný s obrazem archivními prameny zmíněného nejmenovaného malíře, který nebyl později vyměněn, pracoval Velehradský v Tištině už roku 1704 a pro kostel následně dodal dva oltářní obrazy, oba patrně namalované roku 1708.

Mezi díla Bernarda Velehradského zařadil Milan Togner i dvě rozměrná plátna zavěšená na bočních stěnách presbytáře tištínského kostela, představující Obrácení sv. Pavla a Ukřižování sv. Petra. Tyto malby jsou ale dílem přerovského malíře Františka Hoffmanna, kterému je už roku 1972 připsal Miloš Stehlík.³⁷ I tento malíř bohužel zatím zůstává stranou pozornosti moravských historiků umění, ačkoli jeho malby charakterizuje osobitá ikonografie i kompozice, jak o tom například svědčí jeho dva oltářní obrazy v kroměřížském farním kostele Panny Marie.

Odmítnout je zapotřebí také Tognerovu nadhozenou atribuci nástěnných maleb z doby kolem roku 1695 v premonstrátské zámecké rezidenci v Šebetově.³⁸ Šebetovské fresky jsou sice zdánlivě stylově Velehradskému blízké, při detailnějším zkoumání jsou však zřetelně odlišné zejména v typologii zobrazených postav, míře dynamičnosti kompozice, barevné škále i malířské velkorysosti jejich celkového provedení. Velehradský byl kromě toho v době vzniku maleb plně zaměstnán pracemi pro Žerotíny a žádné jeho kontakty s hradiskými premonstráty nejsou dochovanými prameny doloženy. Neznáme také žádnou malířovu nástěnnou malbu, s níž bychom mohli šebetovské fresky zkonfrontovat.

Mezi díla pocházející z dílny malíře Bernarda Bonaventury Velehradského lze naproti tomu předběžně zařadit obraz ve vikářské sakristii olomoucké katedrály, který byl před restaurováním na rubu značen a datován.³⁹ [obr. 3] Po rentoaláži nebyla tato špatně čitelná signatura, provedená štětcem černou barvou, na nové plátno přenesena, a bohužel ani dokumentována. Podle tradičního čtení zněl nápis, zmiňovaný v dobových inventářích kostelního mobiliáře, „*Anna B. Wellhravska / pinxit 1721*“. Podobnou malířku žádná literatura neuvádí, protože o ženách malířkách není na Moravě v daném období žádné povědomí. Neznamená to ovšem, že by se ženy malbou obrazů tehdy vůbec neobíraly, obvykle se však věnovaly jen určitým žánrům. Lákavou možností, že obraz vytvořila malířova manželka Anna, o níž bohužel nevíme, kdy zemřela, nelze s ohledem na dřívější čtení špatně čitelné a dnes už bohužel zaniklé signatury, potvrdit. Do matriky prostějovského bratrstva Povýšení sv. Kříže se jistá Anna Velehradská z Olomouce, snad malířova manželka, dala zapsat v roce 1710.⁴⁰

Kompozičně, ikonograficky a koloritem osobitě pojatý obraz znázorňuje pašijové téma Bičování Krista, konkrétně okamžik těsně po jeho skončení. Zmučený Kristus leží na zádech připoutaný k homolovitému sloupu, jeden z bičujících ještě drží v ruce metlu, druhý, s výrazně ryšavými vlasy, hůl. Vztýčenou rukou prstem výsměšně ukazuje na Kristovo tělo, po jehož boku leží odhozené dűtky. V pozadí je zobrazena iluzivní architektura palácové dvorany, zaplněné zástupem přihlížejících biřiců. Kromě typologie a fyziognomie zobrazených postav je Velehradského dosud známému rukopisu

Obr. 3. Bernard Bonaventura Velehradský, Bičování Krista, 1721, katedrála sv. Václava v Olomouci. Foto: Leoš Mlčák.

velmi blízká tlumená barevnost s akcentem potměných načervenalých okrů, hloubka i konstrukce prostoru s průhledem do architektury i smysl pro zdůraznění téměř žánrového detailu, který na obraze zastupují symboly kohouta se slepicí a stromkem v květináči, nejspíše olivou.

František Josef Velehradský se narodil v Kroměříži a byl pokřtěn ve farním kostele Panny Marie jako syn Jana Velehradského a jeho manželky Ludmily 10. ledna 1668. Za kmotry mu byl kroměřížský malíř Jiří Černoch a Apolonie Sartori z Kroměříže.⁴¹

Jiří Černoch patřil k velmi blízkým přátelům rodičů, protože byl kmotrem už v roce 1662 při křtu jejich syna Jana a ještě roku 1671 při křtu dcery Mariany.⁴² Jako kmotr je Černoch v matrice zapsán už roku 1659 při křtu syna Jindřicha Finsterwaldera.⁴³ Pocházel z Moravské Ostravy a byl synem tamního měšťana Bartoloměje. Řemeslu se vyučil u ostravského malíře Jiřího Milotského. Jako tovaryš působil v dílně novojičinského malíře Matyáše Koča, s jehož dcerou Zuzanou se 20. listopadu 1650 v Novém Jičíně oženil.⁴⁴ V roce 1653 se usadil v Kroměříži, kde si

koupil měšťanský dům. Pracoval jako kopista v biskupských službách, roku 1667 požádal o propuštění a působil pak ve městě jako měšťanský malíř.⁴⁵ Podněty, které získal v dílnách svých učitelů, Černoch později rozvinul pobytem ve Vídni a vlivy malířů pracujících spolu s ním pro olomouckého biskupa v Olomouci a Kroměříži. Už na konci šedesátých let 17. století zaučoval do malířství Rudolfa Kočičku, který však v roce 1668 nebo 1669 z jeho učení utekl.⁴⁶ Pokud nějakým způsobem Černoch umělecky ovlivnil také Františka Velehradského, muselo by se to stát, vzhledem k jejich věkovému rozdílu, už velmi záhy.

Dne 25. srpna 1694 se František Josef Velehradský, původem z Kroměříže, oženil v Olomouci ve věku 26 let s Justinou, dcerou Bohumíra Bradtschedela z Moravské Třebové. Jedním ze svědků byl Tomáš Finger, hudebník na kůru u sv. Mořice v Olomouci.⁴⁷ Proč se malíř oženil v Olomouci, když nevěsta odtud nepocházela, nevíme; snad tedy tehdy už plně samostatný malíř přechodně působil. Nejpozději od roku 1701 byl pak až do své smrti usazen jako měšťanský malíř v Prostějově. Dne 7. října 1701 si koupil od Vavřince Hubáčka výsadní grunt v hodnotě 200 zlatých na plumlovském předměstí, který byl situován u dnešní Prostějovské ulice nazývané Vápenice. Dům prodal za 200 zlatých v roce 1737 Gilbertovi Ilgmanovi.⁴⁸

S manželkou Justinou Pavlínou malíř křtil v Prostějově 28. září 1702 syna Josefa, 30. srpna 1705 Kristiána, 6. července 1708 Ignáce, 23. února 1711 Matyáše a 9. srpna 1714 Vavřince.⁴⁹ Kristián zemřel 31. srpna 1747.⁵⁰ Po druhé se vdovec František Josef Velehradský oženil 1. září 1733 s Hedvikou, pozůstalou po Vavřinci Šmelířovi ze Šenova ve

Slezsku. Za svědky jim byli Baltazar Ba-
 ýer a Vilém Schwarz. Ženichovi bylo už
 65 let.⁵¹ Se svou novou manželkou křtili
 30. ledna 1738 syna Blažeje. Jako kmo-
 tři jsou v matrice zapsáni Jan Březovský
 a Františka Hedibonková.⁵² I v tomto
 manželství ale malíř ovdověl a následně
 se oženil ještě jednou, po třetí, ve věku
 74 let s Kateřinou, dcerou zemřelého Va-
 lentina Jandíka ze Stichovic. Za svědky
 jim byli Jiří Malovaný a Karel Toman.⁵³
 V tomto manželství už malíř prožil zby-
 tek života. Zemřel v Prostějově v pože-
 naném věku 84 let a byl pohřben 26.
 března 1750. Z malířových žáků známe
 pouze jediného, Františka Riegra. Smlou-
 vu na jeho učení v délce jeden a půl roku
 uzavřel s malířem 1. dubna 1731 probošt
 šternberského augustiniánského klášte-
 ra Patrik Meixner (1726–1734).⁵⁴

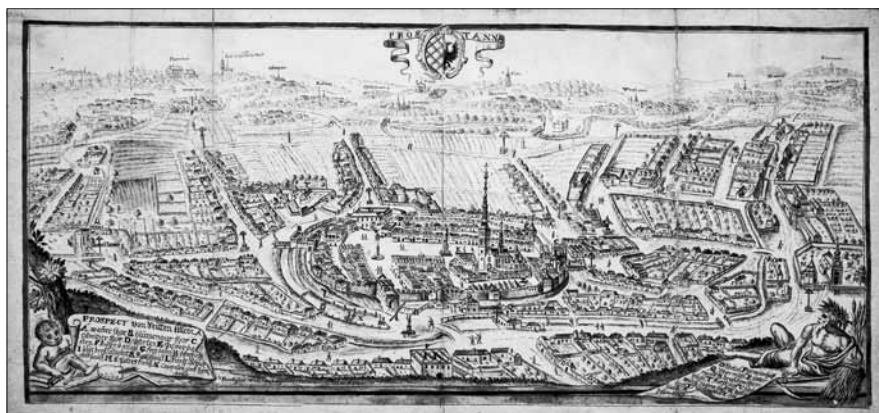
Zatím nejstarším známým dílem
 Františka Velehradského je malířská vý-
 zdoba prostějovské matriky bratrstva
 Povýšení sv. Kříže v Prostějově. [obr. 4]
 Datována a signována je celostránková
 titulní ilustrace. Nápis pod ní zní: *Fran-*
ciscus Josephus Wellehradski delinavit et pinxit Prostannae Anno 1708, die 17. 8bris. Ilu-
 strace je orámována mřížkovanou bordurou. Jádrem kompozice tvoří oválný medailon
 s ukřižovaným Kristem uprostřed pekelných plamenů. Po obvodu medailonu obepíná
 latinský nápis: *EFFIGIES IESV CRVCIFIXI PROSTANNAE IN MORA(VIA) IN IGNE ABVRENTI-*
BUS FLAMIS MIRABILIS PRAESENTIA (Podoba Ježíše Krista Ukřižovaného, v Prostějově
 na Moravě, zázračně se zjevujícího ve žhnoucích plamenech). Medailon spočívá na za-
 víjené kartuši, nahoře zdobené korunovanou hlavou. Do kartuše je vložen oválný štít
 se znakem města Prostějova. Po stranách medailonu se modlí dva andělé, jejichž horní
 poloviny vyrůstají z akantových listů, které ve spodní části přecházejí do stačené pásy
 zdobené penízkovým motivem. Na pásy jsou zavěšeny stylizované trsy vavřínových
 listů.⁵⁵ Velehradského kompozicí se později inspiroval autor výzdoby titulního listu
 mladšího prostějovského bratrstva Panny Marie Čenstochovské, které bylo založeno
 až po malířově smrti.

V matrice bratrstva Povýšení sv. Kříže je zapsáno několik členů rodiny tvůrce její ma-
 lířské výzdoby, kteří pocházejí z Prostějova. Přijati byli ale také členové rodiny Bernarda
 Bonaventury Velehradského z Olomouce. Celkem se sodály tohoto bratrstva stalo po-
 stupně 11 osob s příjmením Velehradský. V roce 1708 Anna Velehradská z Prostějova,
 označená jako zemřelá, roku 1709 malíř František Josef Velehradský, jeho první manžel-
 ka Justina Pavlína a blíže neznámý Ignác, všichni z Prostějova. Roku 1710 se k nim připo-
 jily Anna a Jana Kateřina Velehradská z Olomouce a Barbora a Rozálie, obě z Prostějova.

Obr. 4. František Velehradský, Titulní list matriky
 bratrstva Povýšení sv. Kříže v Prostějově, 1708,
 SOKA Prostějov. Foto: archiv autora.

Obr. 5. František Velehradský, veduta Prostějova, 1728, lavírovaná perokresba, Archiv města Brna.
Foto: archiv autora.

V roce 1726 mezi sodály vstoupila druhá manželka malíře Františka Velehradského Hedvika a následujícího roku Anna z Prostějova. Jako poslední v roce 1735 Veronika z Prostějova, manželka Kristiána, syna malíře Františka Josefa Velehradského. Kromě zmíněného titulního listu pochází od stejného autora i část zbývajících malířských výzdoby.

V roce 1728 vznikla barokní veduta města s titulem obsahujícím latinské označení Prostějova *Prostanna*. [obr. 5] Jejím historickým rozbořem i okolnostmi jejího vzniku se nedávno zabývala Michaela Kokojanová. Ideální vyobrazení po tragickém požáru znovu obnoveného města bylo pořízeno na žádost Dismase Josefa Ignáce Hoffera (1696–1747), který působil ve státních službách při moravském zemském soudu a ve svém volném čase sepisoval dějiny Moravy. Z toho důvodu se obracel na různá města, kláštery a jiné instituce s žádostí o poskytnutí historických, heraldických a sfragistických podkladů, včetně obrazové dokumentace. Mezi města, která požadované podklady pro dějiny Moravy poskytla, patřil rovněž Prostějov. Jeho městská rada dala, podobně jako téměř čtyřicítka dalších moravských měst, pořídit i jeho požadovaný aktuální prospekt. Zhotovením veduty byl pověřen místní léty již prověřený malíř, který ji vytvořil technikou lavírované perokresby.⁵⁶ Signoval ji dole uprostřed: „*Franci(scus) los:(ephus) Welehradský ciuis Prostanensis delin:(eavit) A(nn)o 1728*“. Kromě obvyklého idealizovaného vyobrazení města, tradičně zachyceného z letu ptáka, se v horní části kompozice nachází zavíjená kartuše s městským znakem, dělicí mluvicí páskou s nápisem PROS/TANNA. Parergon v levém dolním rohu tvoří sedící putto, obklopený knihami a měřicími a malířskými náčiními, který symbolizuje malířství a architekturu. Parergon v opačném rohu obsahuje ležícího rozhaleného vousatého muže s vavřínovým věncem na hlavě, kterého provázejí atributy kosa a snopu obilí, o který se opírá. Jeho pohled směřuje k městu. Třemi vztyčenými prsty snad odkazuje k jeho prosperitě a slávě v minulosti, přítomnosti a budoucnosti.

Pro prostějovskou městskou radu malíř namaloval v roce 1713 k výzdobě radničního sálu obraz Spravedlnost (Justitia), který je dnes uložen ve sbírkách Muzea a galerie v Prostějově. [obr. 6] Obraz vznikl podle kolorovaného dřevorezu neznámého

německého grafika z roku 1579, dnes uloženého v Herzog August Bibliothek ve Wolfenbüttelu.⁵⁷ [obr. 7] Volným převedením této manýristické kompozice byl do převážné míry poznamenán Velehradský vlastní malířský rukopis a fyziognomie i způsob utváření draperií. Oproti originálu s pozadím krajiny s vedutou města je kopie situována do sálového interiéru, kde sedí na katedře v edikule zdobené mušlí Justitia, kterou po stranách provázejí stojící Charitas a Prudentia a před nimi sedící Pax a Respublica. Justitia nemá na grafické předloze zavázané oči.

V roce 1723 vytvořil František Josef Velehradský s velkou pravděpodobností votivní obraz, městem Prostějovem darovaný kostelu ve Křtinách, do něhož od roku 1698 každoročně putovala prostějovská procesí. [obr. 8] Obraz se váže ke katastrofálnímu požáru města, který vypukl 27. dubna 1697 a zničil mimo jiné radnici, farní kostel Povýšení sv. Kříže, židovské ghetto a 53 domů na náměstí. Jádrem jeho kompozice tvoří veduta hořícího města, před níž jsou zobrazeni o záchranu prosící měšťané, vlevo muži a vpravo ženy. Obě skupiny se obracejí k nadoblačné skupině světců, Panně Marii Křtinské, sv. Janu Nepomuckému a sv. Floriánu, z jehož vědra anděl vylévá na hořící město proud vody. Skupinu prosebníků odděluje kartuše se znakem města a nápisem: „Zajisté známe se k našim hříchům Boží Rodičko, vyznáváme / tvou slávu a naši chybu Prostějovské město. Slávu, kterou tebe chválili se zaslíbilo, chybu když od předsevzeti svého / jest přestalo, tu zase tobě ustavičným skrz sliby vzdycháním / odevzdává. Odpust, ochraň a oroduj za město naše u Boha. / Učiň Blahoslavená Panno, ať jest město od ohně ochráněno / plačící Bohu toto

Obr. 6. František Velehradský, Justitia, 1713, Muzeum a galerie v Prostějově. Foto: Leoš Mlčák.

Obr. 7. Neznámý autor, Justitia, 1579, kolorovaný dřevorez, Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel. Foto: archiv autora.

zpívá: Na Výsostech buď věčná sláva. / Ze srdečné upřímnosti Tobě přejíce veškeren lid o... / te město Prostějov. / Obraz nákladem města Prostě= / jovského r. 1723. / od dobrodinců zjednáno a obno= / ven r. 1864“.

Z nepůvodního nápisu je zřejmé, že obraz byl opakovaně přemalován. Poprvé roku 1864, naposled zřejmě v roce 1898 malířem Jarolímem Štantejským (1832–1899), což dokládá jeho signatura s letopočtem v pravém dolním rohu. Přemalbami, které jsou zřetelné již při zběžném pohledu, byl výrazně negativně poznamenán rukopis, modelace i kolorit originální malby. Ve fyziognomii zobrazených figur, zejména andělského komparsu, jsou přesto dochovány některé charakteristické znaky svědčící pro Velehradského uvažované autorství. Patří k nim především ztvárnění veduty hořícího města i tváře zobrazených měšťanů, z nichž zejména některé detaily ženské fyziognomie mají velmi blízko k hlavám ctností z obrazu Justitie.

V prostějovském kostele sv. Petra a Pavla byly dílem Františka Velehradského obrazy dvou protilehlých oltářů. Malby na bočním oltáři sv. Kryštofa se nedochovaly, malíře však zmiňuje nápis na dřevěné oltářní architektuře: „*Tento Oltář gest od počestneho Cechu Ssefcowskeho / postawený Roku 1737 dne 12 Octobri toho Čzasu / p. Cechmistrý Johan Brauner Jakob Miček Johan / Sliwka Anton Titman. Malíř Franz Velehradský / Obnoweni Roku 1815 toho Čzasu P. Cechmistrý / Winzenz Lippert Paul Burian Josef Suk.*“

V retabulu protějšího oltáře se nachází Velehradského obraz Panny Marie Pomocnice a v nástavci obraz sv. Augustina. [obr. 9] Na obraze v nástavci je zobrazen biskup Augustin za stolem pokrytým červeným ubrusem. S knihou na klíně hledí vzhůru k nebesům, z něhož ho zalévá široký paprsek světla, odkud mu anděl přináší lžíci. Atribut je narážkou

Obr. 8. František Velehradský, Votivní obraz Panny Marie, 1723, Římskokatolická farnost Křtiny. Foto: Milan Kyr.

Obr. 9. František Velehradský, Panna Marie Pomocnice, boční oltář kostela sv. Petra a Pavla, Římskokatolická farnost sv. Petra a Pavla v Prostějově. Foto: Leoš Mičák.

na podobenství o Nejsvětější Trojici. Nevinné dítě, s nímž se sv. Augustin setkal na břehu moře, mu o možnosti poznání záhady boží trojjednosti sdělilo: *Dříve já lžící přeleti moře, než ty toto tajemství pochopíš*. Jádrem kompozice obrazu v retabulu je v baroku oblíbená kopie Panny Marie Pasovské s tradičním symbolickým půlměsícem. V dolní části podpírají dva andělé před rozevřenou knihou života dvojici dětí. Levé dítě má ruce sepjaté k modlitbě, pravé dítě drží v rukou symbolickou holubici a hořící srdce. Anděl po pravici má v ruce prostý dřevěný křížek.

Pokud jde o význam obou malířů, je jejich postavení v kontextu moravského barokního malířství rozdílné. František Josef Velehradský je sice nejvýznamnějším prostějovským barokním malířem první poloviny 18. století, svým dílem ale nepřevyšuje úroveň běžného měšťanského malíře, který je pověřován především místními zakázkami. Kompozice jeho dosud známých obrazů vycházejí převážně ze starších kopií a grafických předloh. Tvorba cechovně neorganizovaného malíře Bernarda Bonaventury Velehradského je stylově mnohem bohatší a vrstevnatější. Konstruktivní prostor se žánrovými motivy v pozadí i specifickou sytou barevností se od malby svého jmenovce kvalitou výrazně odlišuje, což zřejmě vyplývá z jeho poznání soudobé italské malby. Pracoval také pro zcela odlišnou klientelu s více vyhraněnými zájmy i hlubšími znalostmi výtvarného i užitého umění. Jeho umělecká produkce byla proto všestrannější a odpovídala různým potřebám jeho zaměstnavatelů, pro které patrně tvořil žánrově různě zaměřená díla, včetně příležitostných nebo jen spíše řemeslných prací. Na střední a severní Moravě patří Bernard Bonaventura Velehradský k několika málo původem ryze domácím dvorním malířům, kteří dokázali na přelomu 17. a 18. století v různé míře úspěšně osobitě zpracovat cizí, zejména italské umělecké podněty, které dobově konvenovaly zájmům jejich šlechtických mecenášů a objednavatelů.

Poznámky

- ¹ Togner, M.: *Barokní malířství v Olomouci*. Olomouc 2008, s. 82–83; – týž: *Malířství 17. století na Moravě*. Olomouc 2010, s. 171–175.
- ² Poprvé se o narození Bernarda Bonaventury Velehradského v Kroměříži zmiňuje Antonín Breitenbacher. Od něho tuto domněnku, která vznikla zřejmě sloučením jmen dvou odlišných osobností, převzala následná literatura. Breitenbacher, A.: Paběrky k arcibiskupské obrazárně. *Příloha Časopisu Vlastivědného spolku muzejního v Olomouci*, 1930, s. 2–3.
- ³ Zemský archiv Opava (dále jen ZAO), pobočka Olomouc, Matrika zemřelých kostela sv. Petra a Pavla v Olomouci z let 1667–1753, sign. O-I-1, s. 862.
- ⁴ Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Olomouc, Archiv města Olomouce (dále jen AMO), Knihy, sign. 64, fol. 157a.
- ⁵ Breitenbacher, A. (pozn. 2), s. 2–3.
- ⁶ V žádosti publikované Antonínem Breitenbachem je uvedeno „*Ihro Gnade H. Maximilian Hern von Zierotin Erbherr Gross Meseritz und Rozenau*“. Breitenbacher, A. (pozn. 2), s. 3.
- ⁷ SOKA Olomouc, AMO, Knihy, sign. 1262, fol. 1206.
- ⁸ Breitenbacher, A.: *Dějiny arcibiskupské obrazárny v Kroměříži*. *Archivní studie*, II. část. Olomouc 1927, s. 103.
- ⁹ Tamtéž.
- ¹⁰ Zelenková, P.: „Protegam Urbem istam“ (Budu štítem tomuto městu). Panna Marie a pater Martin Středa jako ochránci Brna na dvou augsburských mědirytinách ze 17. století. In: *Orbis artium, K jubileu Lubomíra Slavička*. Brno 2009, s. 341.

- ¹¹ Moravský zemský archiv (dále jen MZA) Brno, Matrika narozených farního kostela ve Vyškově z let 1651–1700, sign. 13261, s. 309.
- ¹² ZAO, pobočka Olomouc, Matrika narozených farního kostela ve Valašském Meziříčí z let 1670–1711, VM-I-2, s. 127.
- ¹³ ZAO, pobočka Olomouc, Matrika zemřelých farního kostela ve Velkých Losinách z let 1681–1780, sig. Šu-XVI-15, s. 130.
- ¹⁴ ZAO, pobočka Olomouc, Matrika narozených farního kostela ve Velkých Losinách z let 1681–1739, Šu-XVI-3, s. 218.
- ¹⁵ Tamtéž, s. 235.
- ¹⁶ Tamtéž, s. 261.
- ¹⁷ ZAO, pobočka Olomouc, Matrika zemřelých farního kostela ve Velkých Losinách z let 1681–1780, Šu-XI-15, s. 142.
- ¹⁸ ZAO, pobočka Olomouc, Matrika narozených farního kostela ve Velkých Losinách z let 1681–1739, Šu-XVI-3, s. 301.
- ¹⁹ ZAO, pobočka Olomouc, Matrika narozených kostela sv. Petra a Pavla v Olomouci z let 1667–1753, O-I-1, s. 132.
- ²⁰ Zemek, M.: *Posloupnost prelátů a kanovníků olomoucké kapituly od počátku až po nynější dobu*, II. 1658–1944. Olomouc 1945, strojepis, ZA Opava, pobočka Olomouc.
- ²¹ ZAO, pobočka Olomouc, Metropolitní kapitula Olomouc (dále jen MCO), inv. č. 4647, karton 730. Suchánek, P.: Sběrka obrazů a grafik olomouckého kanovníka Jiřího Jindřicha z Mayerswaldu (1676–1747). *Opuscula historiae artium, studia minora facultatis philosophicae universitatis brunensis*, F 51, 2007, s. 70, pozn. 30.
- ²² ZAO, pobočka Olomouc, Matrika zemřelých kostela sv. Petra a Pavla v Olomouci z let 1667–1753, sign. O-I-1, s. 882.
- ²³ SOKA Prostějov, Farní úřad Tištin, inv. č. 86, sign. Ve, *Albus almae Confraternitatis sub Patrocinio nutritis Salvatoris divi Josephi pro felici morte, auctoritate pontificia Clementis Papae 11. erectae pro Ecclesia Tischtinensi Anno a reparata humana salute 1714*, fol. 1b. Pohřebnímu bratrstvu i dějinám kostela se podrobně věnuje Jílková, A.: *Kostel sv. Petra a Pavla v Tištině a působení pohřebního bratrstva sv. Josefa v letech 1714–1783* (diplomová práce). Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 2012.
- ²⁴ ZAO, pobočka Olomouc, Matrika sňatků kostela sv. Petra a Pavla v Olomouci z let 1667–1753, sign. O-I-1, s. 88.
- ²⁵ Indra, B.: Příspěvky k biografickému slovníku výtvarných umělců na Moravě a ve Slezsku v 16. až 19. století, písmeno H. *Časopis Slezského zemského muzea*, série B, 1998, s. 143.
- ²⁶ ZAO, pobočka Olomouc, Matrika sňatků kostela sv. Petra a Pavla v Olomouci z let 1667–1753, sign. O-I-1, s. 130.
- ²⁷ Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA Brno), Sběrka matrik, Matrika sňatků kostela sv. Václava v Mikulově z let 1691–1763, inv. č. 2939, s. 465.
- ²⁸ SOKA Olomouc, AMO, Knihy, sign. 1262, fol. 1206.
- ²⁹ Obrazy v Tištině uvedl do odborné literatury Tognier, M.: *Barokní malířství v Olomouci*, s. 81–83; – též: *Malířství 17. století na Moravě*, s. 173.
- ³⁰ Obraz, olej na plátně 175×106 cm, byl opakovaně restaurován, naposledy roku 2006 Františkem Sylem.
- ³¹ MT [Milan Tognier]: Anděl strážný. In: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura let 1620–1780*. Díl 2 (katalog výstavy). Olomouc 2010, s. 309–310, č. kat. 159.
- ³² Také tento obraz byl opakovaně restaurován, naposledy v roce 2007, opět Františkem Sylem.
- ³³ Jílková, A. (pozn. 23), s. 22.
- ³⁴ Olej na plátně 175 × 106 cm.
- ³⁵ MPo [Martina Potůčková]: Krajina se symbolem Boží Prozřetelnosti. In: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura let 1620–1780*. Díl 2 (katalog výstavy). Olomouc 2010, s. 309, č. kat. 157.

- ³⁶ Jílková, A. (pozn. 23), s. 113.
- ³⁷ Stehlík, M.: Materiál k dějinám malířství 18. století na Moravě, (Jos. Stern, Jos. I. Sadler, J. V. Bergl, J. Hoffmann, Jos. Winterhalder ml.). In: *Sborník prací brněnské univerzity* (dále jen SPBU), F 16, 1972, s. 201–202.
- ³⁸ Togner, M. (pozn. 1), s. 173.
- ³⁹ Existenci špatně čitelné signatury jsem na rubu obrazu zaznamenal v roce 1984.
- ⁴⁰ SOKA Prostějov, Matrika bratrstva Povýšení sv. Kříže, fol. 17b.
- ⁴¹ MZA Brno, Matrika sňatků kostela Panny Marie v Kroměříži z 1657–1696, inv. č. 7943, s. 120.
- ⁴² MZA Brno, Matrika křtů kostela Panny Marie v Kroměříži z 1657–1696, inv. č. 7943, s. 67 a 152.
- ⁴³ Tamtéž, s. 29.
- ⁴⁴ ZAO, Matrika sňatků kostela Nanebevzetí Panny Marie v Novém Jičíně z let 1626–1680, sign. NJ-I-3, s. 55.
- ⁴⁵ Indra, B.: Malířské dílny v Novém Jičíně v 17. a 18. století. *Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*, 20, 1977, s. 32–33.
- ⁴⁶ Páleníček, L.: *Výtvarné umění na Kroměřížsku a Zdounecku*. Kroměříž 1940.
- ⁴⁷ ZAO, pobočka Olomouc, Matrika sňatků kostela Panny Marie na Předhradí v Olomouci z let 1682–1712, O- IV-2, s. 166.
- ⁴⁸ SOKA Prostějov, Trhová kniha svazek B, inv. č. 465, sign. B IIa 6, fol. 139b.
- ⁴⁹ MZA Brno, Matrika křtů kostela Povýšení sv. Kříže v Prostějově z let 1665–1709, inv. č. 9496, s. 336, 378 a 409; Matrika křtů kostela Povýšení sv. Kříže v Prostějově z let 1710–1726, inv. č. 9497, s. 68.
- ⁵⁰ MZA Brno, Matrika zemřelých kostela Povýšení sv. Kříže v Prostějově z let 1756–1759, inv. č. 9498, s. 55.
- ⁵¹ MZA Brno, Matrika sňatků kostela Povýšení sv. Kříže v Prostějově z let 1726–1759, inv. č. 9498, s. 50.
- ⁵² MZA Brno, Matrika křtů kostela Povýšení sv. Kříže v Prostějově z let 1726–1759, inv. č. 9498, fol. 79b.
- ⁵³ MZA Brno, Matrika sňatků kostela Povýšení sv. Kříže v Prostějově z let 1726–1759, inv. č. 9498, s. 345.
- ⁵⁴ MZA Brno, fond E 5 Augustiniáni Šternberk, R 9, inv. č. 966a.
- ⁵⁵ Matrice se podrobně věnovala Kokojanová, M.: *Album Congregationis Sanctissimi Crucifixi Prostanæ*. Matrika náboženského bratrstva jako pramen k poznání barokní společnosti. *Zpravodaj muzea Prostějovska*, 2002; Srov. další práce této autorky o prostějovském bratrstvu v uvedeném periodiku v letech 2003–2010.
- ⁵⁶ Kokojanová, M.: Prostanna aneb Zpodobení duchovního rozměru raně barokního Prostějova. *Krok*, 2007, č. 4, s. 40–43.
- ⁵⁷ Na existenci grafické předlohy upozornila restaurátorka kopie Kateřina Knorová.

SUMMARY

Baroque painters Bernard Bonaventura Velehradský from Olomouc and František Josef Velehradský from Prostějov

Leoš Mlčák

Both the painters belong among the still little known Central Moravian baroque painters whose work and life get often mistaken. In many cases, pieces of art of doubted authorship and also heterogeneous are assigned to them. Bernard Bonaventura Velehradský was a court painter of the Lords of Žerotín in Valašské Meziříčí and in Loučná nad Desnou, at the end of his life he worked for the art loving Olomouc Canon Jiří Jindřich, chevalier of Mayerswald. His paintings from Tištín and Olomouc are well known. František Josef Velehradský was born in Kroměříž where he was a disciple of the painter Jiří Černoch. He worked in Prostějov his whole life, where his artwork is represented by copies, decoration of a religious brotherhood register, a veduta of Prostějov and altarpieces, including a votive Marian altarpiece donated by the city of Prostějov to the pilgrimage church in Křtiny. Bernard Bonaventura Velehradský was more advanced artistically of the two. In his work, some formal signs can be distinguished which may support his supposed trip to Italy, for which he asked a written reference from the Olomouc Bishop Karel of Lichtenstein-Castelcorn. He reminds in his supplication that he comes from humble surroundings, he is not provided for by his parents and as a result of that, in his opinion, he could not succeed in Italy without the bishop's reference. The bishop complied with his request.

Kroměřížská kapela Karla z Lichtensteinu-Castelcorna z pohledu inventářů hudebních nástrojů

Kateřina Fajtllová

ABSTRACT

The Chapel of Karl von Lichtenstein-Castelcorn from the perspective of the inventories of musical instruments

Inventories of musical instruments are a specific type of source book. This contribution uses their values and tries to contribute the status and possibilities of repertory of the bishop's chapel of Karl von Lichtenstein-Castelcorn in Kroměříž. Inventories from the years 1683 to 1744 are compared and evaluated in the context of the preserved correspondence.

KEY WORDS: music, inventory, repertoire, catalogue; instruments, Karl von Lichtenstein-Castelcorn

Hudební sbírka olomouckého biskupa Karla z Lichtensteinu-Castelcorna (1624–1695) byla již odbornou literaturou v minulosti hojně reflektována.¹ Přes prvotní zájem hudebních historiků připravujících edici *Denkmäler der Tonkunst in Österreich* a pramenný výzkum, který provedl ve 20. letech 20. století Paul Netti,² se kroměřížské sbírce věnují zejména práce Jiřího Sehnala.³ Právě ty zasazují hudební život v kroměřížské rezidenci olomouckých biskupů a arcibiskupů do širšího umělecko-historického kontextu.⁴ Hudební sbírka však nemůže být vnímána jako cílený a od počátku utříděný fond, ale jako praktická pomůcka biskupovy kapely. Zásadní vliv na její formování měl nesporně trubač a kapelník Pavel Vejvanovský (c1639/1643–1693). Průzkum této lichtensteinské části hudebního fondu pak naznačuje, že více než třetina hudebnin je psána jeho rukou. Byl-li pouhým opisovačem či přímo vlastníkem hudebnin, však zůstává doposud nezodpovězeno. Částečně tuto otázku rozkryl Jiří Sehnal upozorněním na dva staré hudební tisky, *Magnum opus musicum*⁵ a *Toccate d'intavolatura di cimbalo et organo*.⁶ Oba hudební tisky obsahují vlastnickou poznámku Pavla Vejvanovského.⁷ Je tedy zřejmé, že pocházely z Vejvanovského osobní knihovny. Nápis „*Catalogus novus rerum Musicalium spectantium ad Paulum Weywanowsky Tubicinem Campestem Kremsirii in Anno 1671. In Majo*“ na obalu mše *Missa sancti Stephani* pak dokazuje Vejvanovského správu hudebního materiálu v kroměřížské rezidenci. Protože samotný inventář hudebnin dochován není, nelze vyhodnotit, zda hudebniny v něm obsažené se uplatňovaly v rámci zámeckého hudebního provozu, či svou povahou odpovídaly spíše potřebám kůru u sv. Mořice. Po smrti Karla z Lichtensteinu-Castelcorna však došlo pravděpodobně ke smísení hudebnin biskupské kapely s Vejvanovského opisy a kompozicemi a k jejich umístění na kůr kostela sv. Mořice.⁸ I když provoz hudební kapely závisel jistě velkou měrou na samotné sbírce Pavla Vejvanovského, z pohledu systematizace a popisu vývoje složení sbírky by bylo jistě přínosné tyto dvě části oddělit.

Zachovány jsou tři inventáře hudebních nástrojů, které podávají jejich výčet za biskupova života, či krátce po jeho smrti. Tyto se nacházely na kůru kostela sv. Mořice.⁹ Zásadním zdrojem je v tomto smyslu inventární kniha obsahující záznamy od roku 1683–1744. Problematické se však jeví utřídění a časové určení jednotlivých inventářů.¹⁰ Za nejstarší lze označit inventář vznikající pravděpodobně mezi lety 1682–1683. Můžeme tak soudit dle datace zápisu 10. května 1683, „... Kirche in Cremsier Probst in dieses Inventarium der Collegiat Kirchen St. Mauritz in Cremsier verneuert worde und mit andern verfassten einfällig übereinstimmend alles und jeden, was sich in altgewessenen und neugemachten Kirchsachen befindet, in nachfolgender ordnung Specifiret wird.“¹¹ Je však také zřejmé, že snaha vytvořit soupis byla také vyvolána předchozím úsilím biskupa kostel sv. Mořice opětovně vybavit nejen novým mobiliářem, ale také zajistit všechny předměty potřebné k liturgii.¹² Instrumentář je bez předchozí návaznosti v rámci inventáře označen číslem 10 a specifikován jako „Intrumentorum quae in Collegiata S^{ti} Mauricii Cremsbirri, ad eam spectantia, inveniuntur“. Zajímavý je přípisek vlastnictví dvou šalmajů Františku Karlu z Lichtenstiena, který byl synem biskupova bratra Františka Maxmiliána.¹³ Soupis nástrojů je vevázán do inventární knihy v dalších třech exemplářích vyhotovených odlišnou písarskou rukou.¹⁴

Inventář z roku 1693 obsažen není „Inventarium derjenigen Mobillien und Sachen, welche sich in heissiger Probstey dermohlen befinden bleiben hatt so beschriben worden. Cremsier den 27ten Januarii 1693.“¹⁵ Je však pravděpodobné, že právě jako totožný inventář z roku 1693 můžeme označit doplněk, který je součástí soupisu hudebnin „Inventarium rerum musicalium Suae Celsitudinis episcopi Olomucensis in Collegiata st. Mauricii Cremsier.“¹⁶ [obr. 1] Můžeme předpokládat, že hudebniny z majetku Pavla Vejvanovského byly uloženy na kůru sv. Mořice po Vejvanovského smrti a po smrti biskupa, kdy opětovně probíhal soupis veškerého mobiliáře, se staly součástí majetku zapsaného ke kostelu sv. Mořice. Stejný písář je pak autorem soupisu „Consignatio Autorum Intrumentorum“. [obr. 2] Otázkou však je, na základě jakého inventáře tento soupis vznikl. Oba uvedené inventáře nejsou zcela totožné. Pokud bychom soudili na základě písma, inventář „Consignatio Autorum Intrumentorum“ je psán velmi zběžně tímž písářem a nebyl opsán kompletně. Je tedy pravděpodobné, že písář doplnil tento soupis až dodatečně. Návosloví nástrojů je pak shodné se seznamy po roce 1701, zatímco pouhý soupis nástrojů užívá návosloví podobné soupisu vzniklému po roce 1683. Obsažené informace však nejsou ani s jedním soupisem zcela totožné. Právě z těchto důvodů můžeme stanovit dobu jejich vzniku po roce 1695 a doplnit jimi chybějící soupis v inventární knize.¹⁷ Další inventář je nadepsán „Musikalische Intrumenten“¹⁸, dobu jeho vzniku však nelze přesně určit. Výnos o revizi kapitulního majetku do provedení dalšího soupisu roku 1744, není znám. Je tedy možné, že inventář byl vytvořen mezi léty 1701–1729, kdy došlo k vystřídání proboštů kroměřížské kapituly.¹⁹ Ve srovnání s předchozím inventářem došlo k doplnění několika rozšiřujících informací. I přestože je již hluboce překročeno vymezené období, uvádím zde pro srovnání i inventář hudebnin, který byl tvořen v průběhu a po roce 1744.²⁰ Seznam nástrojů je vevázán do inventární knihy ještě v jednom opisu, který obsahuje opravy z pozdějšího období.²¹ Změny zaznamenané v tomto inventáři pak spíše dokumentují postupný úbytek hudebních nástrojů na kůru sv. Mořice; až na dvoje zakoupené housle pak nejsou žádné záznamy, že by chybějící nástroje byly během 2. poloviny 17. století nahrazovány jinými.

Můžeme předpokládat, že většina nástrojů byla pořízena právě biskupem Karlem z Lichtensteinu-Castelcornu. Vyvozovat tento závěr můžeme nejen ze stavu celkového mobiliáře kostela sv. Mořice, ale také na základě relevantní dochované korespondence.

Jak je patrné z inventárního seznamu, zcela chybí zpráva o počtu trumpet. Z korespondence vyplývá také nákup těchto nástrojů. Mimo zmínky o nákupu trumpet od dvorního trubaře Johanna Heyera z 2. července 1667, u kterého měl biskup objednat pět postříbřených trumpet po 8 zl. a 50 kr. a dvanáct nátrubků po 2 zl., bylo dále zakoupeno ještě několik mosazných trumpet označovaných jako „anglické“. K tomuto nákupu více dopis ze 13. dubna 1685, ze kterého vyplývá, že mimo trompety byly zakoupeny ještě poštovní rohy.²² Až z roku 1800 jsou dochovány přímé zprávy nejen o platu arcibiskupského trubače, ale také nárok na materiální položky, které k této funkci náležely. Podle tohoto zápisu měl trubač nárok každé čtyři roky na novou trompetu ozdobenou stříbrnými a karmazínově červenými šňůrami a střapci.²³ Dle téhož pozdějšího příslibu se můžeme domnívat, že nástroje přecházely i do majetku kroměřížských a olomouckých trubačů. Současné však lze také předpokládat, že každý trubač disponoval i množstvím vlastních nástrojů. Soudit tak můžeme z účtu z roku 1673 za vyslání obecních koní s povozem do Olomouce pro hudební nástroje nově zaměstnaného trubače.²⁴

Inventář odkazuje také na několik kusů smyčcových nástrojů od houslaře Jakoba Steinera (1619–1683) z Absamu. Nákup těchto nástrojů se uskutečnil v několika etapách.²⁵ Mimo objednávku tzv. *Paßgeigen* (Bassvioline) určených pro olomouckou katedrálu můžeme doložit i několik dalších. Dle dopisu ze 17. prosince 1668 objednal biskup přes svého bratra Maxmiliána několik smyčcových nástrojů. Tato biskupova koupě je spojena s poměrně rozsáhlou korespondencí mezi jeho komorníkem Tomášem Sartoriem, Jakobem Steinerem a biskupovým agentem v Hall, Johannem Franzem Khuen von Auer, tyrolským šlechticem a biskupovým komisionářem. Stejně jako tomu bylo při nákupech uměleckých děl, i zde probíhala koupě prostřednictvím agentů. V tomto případě však biskup nejednal s agentem přímo, ale vyjednáváním zakázku pověřil zmíněného komorníka Tomáše Sartoria. Jediný biskupův přímý vstup můžeme nalézt v dopisu z 9. září 1669, kde došlo jeho rukou v příchozím dopisu k úpravě sjednaných cen.²⁶

Obr. 1. *Inventarium rerum musicalium Suae Celsitudinis episcopi Olomucensis in Collegiata st. Mauricii Cremosier, Muzeum umění Olomouc – Arcidiecézní muzeum Kroměříž, Hudební archiv, sign. A 4706.*

V dopise z 15. prosince 1669 se také opětovně objevuje dotaz na možnost zhotovení dvou viol či tzv. *Quartviolon* neboli *Octav Violon*: „*Dass die negtmal überschickten paßgeigen etwas zu klein, auch die resonanz in vellger musica zu subtil, bevorab in einer großen Kirchen, berichtet we Geigermacher, daß wan er solliches gewußt wollt er gröbere saiten aufzogen haben und aber der quartViolon wirt soliches alles ersetzen und sich von ganzer musik hören lassen, wie er dan verspricht ein solich stuck zu machen, so sich sechen darf lassen aller orthen.*“²⁷ Jak je tedy patrné nástroje označované jako *Paßgeigen* nebyly pro provoz v olomoucké katedrále dostačující, a proto bylo nástrojařem přislíbeno vyrobit nástroj větší a zvukově silnější. Cena za *Quartviolon* byla vyčíslena Jakobem Steinerem na 50 tolarů, avšak v Sartoriově dopise z 8. září 1669 je uvedena cena 42 tolarů.²⁸ Dodávka nástrojů se uskutečnila postupně v několika etapách. Z dopisu 25. prosince 1669 vyplývá, že do Kroměříže dorazila zásilka s houslemi a dvěma violami da braccio v obalu. 12. ledna 1670 Johann Franz Kuehn informuje Jakoba Steinera o dokončení houslí a violy da gamba. Ty byly odeslány 30. května. Dle dopisu z 8. září 1670 je však zřejmé, že zájem biskupa o vyhotovení *Octav Violon* stále trval.²⁹ O dodání nástroje však nejsou žádné zprávy. Nevyskytuje se v soupisu nákladů spojených s nástroji, ani v inventáři.

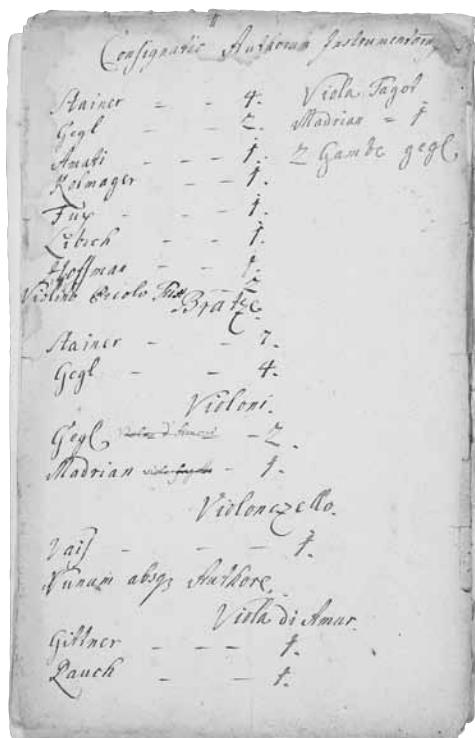
Z inventáře nástrojů, který můžeme datovat po roce 1695, jsou jako Steinerovy označeny čtyři kusy houslí a sedm kusů viol da braccio. Je tedy pravděpodobné, že některé nástroje se již na kroměřížském kůru nacházely nebo o jejich nákupu nemáme zmínky. Objednané nástroje tedy neměly sloužit kroměřížské kapele, ale byly pořízeny pro hudebníky při olomouckém dómu. Například uvedená viola da gamba od Jakoba Steinera se v inventáři nevyskytuje. Naproti tomu je zde uveden nástroj z Geglový dílny.

Otázka počtu hudebníků působících v kroměřížské rezidenci není doposud zcela zodpovězena. Můžeme však předpokládat, že pro produkce byli využíváni hudebníci působící při Kůrech kostela sv. Mořice, sv. Michala, Panny Marie, městský věžní trubač se svou kapelou a snad někteří členové biskupské gardy.³⁰ Osoby, které zastávaly v době episkopátu Karla z Lichtensteinu-Castelcorna posty trubačů či tympanistů jsou již díky dlouholetému výzkumu Jiřího Sehnala známy.³¹ O hudebnících biskupské kapely se však dozvídáme pouze náhodně z účetních knih a žádostí. Lze tedy předpokládat, že se jednalo o níže postavené poddané.³² Tomu nasvědčuje i absence plateb ve výplatních listinách. Právě nedostatek konkrétních pramenných záznamů znemožňuje identifikovat konkrétní členy biskupské kapely.³³ Ostatně dle dobového komentáře Johanna Matthesona zjišťujeme, že tento typ šlechtické kapely byl fenoménem i v 18. století: „*Fast jeder Grand Seigneur en diminutif, und jeder Dorff-Herrscher gleich ein Paar Violons, Hautbois, Cors de Chasse etc. Zur Aufwartung um sich haben will, doch so, daß sie zugleich eine voll-jährige Liverey tragen, Schupetzen, Perücken pudern, hinter der Kutsche stehen, und Laquaïen Besoldung so wohl, als Bewirtung, genieße; dabey beßere Musicanten agiren soll, als alle Kunst-Pfeiffer. Da betrachte mir ein Mensch, ob solche Bidiente wohl was rechtes wissen können?*“³⁴ Na základě skladeb uchovaných v hudebním archivu můžeme soudit, že jako instrumentalisté byli členové kapely uplatňováni i v rámci chrámových produkcí. Dle stále platného Helfertova rozčlenění šlechtických kapel v době baroka lze i kroměřížskou biskupskou kapelu označit za služebnickou, avšak se snahou o profesionalizaci a osamostatnění.³⁵ Členy nebyly pouze hudebníci mající nižší postavení u biskupského dvora, ale zaznamenáváme i snahu udržet pozici kapelníka a virtuosa jakým byl např. Heinrich Ignaz Franz Biber.³⁶

Z písemných zpráv můžeme identifikovat mimo osoby ve funkci kapelníků, pouze několik biskupových sloužících, kteří byli součástí kapely. Funkci biskupova komorníka

zastával Kristián Florian Heger (též Höger) z Mikulova, jenž získal hudební vzdělání v místním hudebním semináři. V biskupových službách se zdržoval v roce 1672. Roku 1673 pak odešel studovat k Johannu Heinrichu Schmelzerovi (c1620/1623–1680) hru na skordované housle, avšak do biskupových služeb se již nevrátil.³⁷ Dalším známým hudebníkem v biskupových službách byl Jiří Vyčítal z Hořic. Jeho pobyt v Kroměříži je spojován s léty 1678 až 1680.³⁸ Mezi další členy kapely nesporně patřili učitelé působící na piaristické koleji, např. Matouš Nigrinus (1638–1677). Ten svoje vzdělání získal na jezuitské koleji v Olomouci.³⁹ Dalším hudebníky byli František Werdenauer (c1645–1689) a Jan Škaretk (1645–1710).⁴⁰ Ve spojení s kroměřížskou kapelou byli jistě zmíněni trubáci a také choralisté z kůru sv. Mořice. Vzhledem k jejich vzdělání lze také předpokládat, že ovládali i hru další na nástroj. Zřejmě je vícečetné využití např. Corbinia Sähnera (1672–1673), jenž pobýval v Kroměříži mezi léty 1672–1673. Ve výplatních knihách je veden současně jako choralista v kostele sv. Mořice i jako topič a lokaj.

Biskupova touha po vydržování vlastní kapely nebyla ve vyšších aristokratických kruzích ničím ojedinělým, především po vzoru císařského dvora byli najímáni hudebníci a pořádány slavnosti. Obecně lze tvrdit, že císařský dvůr byl pro aristokracii, ať již ve službách světských či církevních, objektem zájmu.⁴¹ Pro šlechtu byl jakýmsi „oknem do světa“. Výstižná je v tomto smyslu charakteristika Zdeňka Kalisty: „roztříčně zasahoval svým vlivem i vrstvy a skupiny společenské, stojící daleko mimo jeho vlastní půdu a atmosféru.“⁴² Pomíne-li ostatní funkce tohoto fenoménu, můžeme na císařský dvůr pohlížet zejména jako na centrum kulturní. Není tedy divu, že právě dvůr Leopolda I. se stal pro Karla z Lichtensteinu-Castelcornu, příslušníka aristokratické elity, vděčným tématem zájmu. Biskupův zájem o umění, stejně jako u světských aristokratů, měl i jiný důvod. Obecně lze tvrdit, že se příslušníci bohatých rodů pomocí výtvarného umění, hudby, divadla a literatury pokoušeli realizovat svoje reprezentační projekty a budovali trvalou upomínku na svou osobu.⁴³ S tím také nepochybně souvisí i architektonické zvelebování kroměřížské rezidence, intenzivní sbírkotvorná činnost a budování rozlehlého zahradního komplexu. V hudebním odvětví se odraz císařského dvora projevil nejen v biskupově snaze zajistit si pomocí

Obr. 2. Consignatio Autorum Instrumentorum, Muzeum umění Olomouc – Arcidiecézní muzeum Kroměříž, Hudební archiv, sign. A 4706.

agenta a přímým stykem s vídeňskými hudebníky aktuální repertoár, ale zcela obecně také ve vydržování kapely, v pořádání hudebních produkcí i realizacích slavnostních mší. Tento komplex aktivit pak posiloval jeho status jako vysokého církevního hodnostáře i jako člena aristokratické vrstvy s výsadním postavením v rámci habsburské monarchie.⁴⁴

Většina světských skladeb je datována po roce 1666, z čehož usuzujeme, že kapela začala vznikat až v těchto letech. I příliv vídeňské produkce je datován shodně. Od roku 1667 pak probíhal intenzivní písemný styk Karla z Lichtensteinu-Castelcornu s držitelem biskupského léna Johannem Kunibertem von Wentzelsberg.⁴⁵ Dne 5. září 1668 mu odeslal biskup dopis z Mírova, z jehož konceptu je patrna snaha o vytvoření kapely: „*Neben den Arien kunte wohl auch etwas von Muteten auf die Clarin, Trombon und Geigen mit überschickt werden, den ich mich bemühe, nach und nach von Musici etwas zusammen zu bringen...*“⁴⁶ V dopisu ze 7. listopadu 1668 však již Johannu Kunibertu von Wentzelsberg píše, „*bei sechs oder sieben Clarin, von zehn bis zwölf Geigen und von sieben, acht oder mehr Tromben zusammenbringen kann. Es darf aber nicht alles aufeinaml bezetzt werden, sondern wird derselbe schon darnach die Mensur zu nehman wissen.*“⁴⁷ Je tedy zřejmé, že se kapela rozrostla a měla již poměrně dobře vybavený instrumentář. Stále však nelze odhadnout kolik členů čítala, protože její hráči ovládali pravděpodobně hru na několik nástrojů. Potřebné hlasy doplňovali nepochybně i kapelníci Heinrich Ignaz Franz Biber a Pavel Vejvanovský.⁴⁸ Stejně tak můžeme odhadovat, že do provozu biskupské kapely v Kroměříži byli dle potřeby zapojováni měšťští hudebníci, či hudebníci vázaní k některému z místních kostelů.

Poznámky

- ¹ Dnes jsou hudebniny z období 1664–1695 ve vlastnictví Arcibiskupství olomouckého pod správou Hudebního archivu Muzea umění Olomouc – Arcidiecézního muzea Kroměříž (dále jen MUO–AMK). V současnosti probíhá projekt s názvem *Za chrám, město a vlast, olomoucký biskup Karel z Lichtensteinu-Castelcorna uprostřed barokní Evropy*, který hodnotí a rozšiřuje dosavadní výzkumy. Také tento příspěvek vznikl v rámci projektu NAKI II (č. DG16P02M013, řešení 2016–2019).
- ² Nettl, P.: Zur Geschichte der Musikkapelle des Fürstbischofs Karl Liechtenstein-Kastelcorn von Olmütz. *Zeitschrift für Musikwissenschaft*, roč. 4, 1921–1922, s. 485–496. – V kontextu hudebního života na vídeňském dvoře týž: Die Wiener Tanzkomposition in der zweiten Hälfte des siebzehnten Jahrhunderts. In: *Studien zu Musikwissenschaft*, Heft 8, 1921, s. 45–175. – Týž: *Beiträge zur böhmischen und mährischen Musikgeschichte*. Brno 1927.
- ³ Např. Sehnal, J.: Die Musikkapelle des Olmützer Bischofs Karl Liechtenstein-Castelcorn in Kremsier. In: *Kirchenmusikalisches Jahrbuch* 51, 1967, s. 79–123. – Týž: Hudební kapela Antona Theodora Colloreda-Waldsee (1777–1811) v Kroměříži a v Olomouci, *Hudební věda*, roč. 13, 1976, č. 4, s. 291–349. – Týž: Das Musikinventar des Olmützer Bischofs Leopold Egk aus dem Jahre 1760 als Quelle vorklassischer Instrumentalmusik, *Archiv für Musikwissenschaft*, roč. 29, 1972, č. 4, s. 285–317. – Týž: Kapela olomouckého biskupa Leopolda Egka (1758–1760) a její repertoár. *Časopis Moravského musea, Vědy společenské*, roč. 50, 1965, s. 203–226.
- ⁴ Završením tohoto bádání je pak monografie viz týž: *Pavel Vejvanovský and the Kroměříž music collection*, Olomouc 2008.
- ⁵ Orlando di Lasso, *Magnus opus musicum Orlandi de Lasso capellæ Bavaricæ quondam magistri*, München 1604.
- ⁶ Girolamo Frescobaldi, *Toccate d'Intavolatura di Cimbalo et Organo*, Roma 1637. Informace o vlastnictví tohoto tisku převzata z Sehnal J. – Pešková J.: *Caroli de Liechtenstein-Castelcorno episcopi olomucensis operum artis musicae collectio cremsirii reservata*, Pars 1, Pragae 1998, s. 8. (Auctorum nominibus signata opera manu scripta A-SW. Artis musicae antiquioris catalogorum series.)

- ⁷ Exemplář tisku z Hudebního archivu MUO–AMK, sign. A 4195 obsahuje přípis ve tvaru: „*Spectat ad me Paulum Weivanovsky tubicinem campestem.*“
- ⁸ Více Sehnal, J. – Pešková, J. (pozn. 6), s. 10.
- ⁹ K dataci inventárních soupisu nástrojů více Sehnal, J.: Pohled do instrumentáře kroměřížské kapely XVII. a XVIII. století, *Umění a svět*, roč. 2–3, především s. 53–59.
- ¹⁰ Přestože se dataci inventářů věnoval v minulosti J. Sehnal (Tamtéž a dále též: *The Instrumets of the Bishop's Chapel*. In: též: Pavel Vejvanovský and the Kroměříž music collection (pozn. 4), s. 95–96), dovoluji si publikovat tuto tabulku ještě jednou, avšak s užitím inventáře připojeného k inventáři hudebnin v hudebním archivu MUO–MZK, sign. A 4706, s přesahem do inventáře do roku 1744.
- ¹¹ Zemský archiv v Opavě (dále jen ZAO), pobočka Olomouc, Kolegiální kapitula Kroměříž, inv. č. 60, fol. 9.
- ¹² K dějinám kostela sv. Mořice více Pálka, P. (ed.): *750 let kolegiálního kostela sv. Mořice a zakladatelská činnost Bruna ze Schauenburku v Kroměříži: (historie, náboženský a duchovní vývoj, architektura, hudba, výtvarné umění, osobnosti 1260-2010, Kroměříž 2010.*
- ¹³ „*Worunter aber zwey Ihro Graffl. Gnaden Frantz Carl von Lichtenstein gehörig.*“ ZAO, pobočka Olomouc, Kolegiální kapitula Kroměříž, inv. č. 60, fol. 164, dále též na opisech fol. 165, 168 a 170.
- ¹⁴ Tamtéž, fol. 165–169.
- ¹⁵ Tamtéž, fol. 35.
- ¹⁶ Muzeum umění Olomouc – Arcidiecézní muzeum Kroměříž, Hudební archiv, sign. A 4706.
- ¹⁷ K tomuto inventáři také Sehnal J. (pozn. 9), s. 61–62, zde označen jako „Breitenbacherův inventář“. Otisk inventáře viz Breitenbacher A., Hudební archiv kolegiálního kostela sv. Mořice v Kroměříži. Časopis vlasteneckého spolku musejního v Olomouci, roč. xl, 1928, s. 139–140.
- ¹⁸ ZAO, pobočka Olomouc, Kolegiální kapitula Kroměříž, inv. č. 60, fol. 157r–158v.
- ¹⁹ Do roku 1701 zastával post probošta kroměřížské kapituly Jan Felix Želecký. Těž rok byl jmenován proboštem Otto Honorius hrabě z Egkhu a Hungersbachu, který zde působil do roku 1729, kdy vystřídán Leopoldem Bedřichem hrabětem z Egkhu a Hungersbachu. Jiří Sehnal uvádí dataci inventáře po roce 1700 do roku 1744, tady za mezní považuje až vznik inventáře roku 1744, více Sehnal, J.: The Instrumets of the Bishop's Chapel. In: též: Pavel Vejvanovský and the Kroměříž music collection (pozn. 4), s. 95.
- ²⁰ Tamtéž, fol. 269r–272v.
- ²¹ Tamtéž, fol. 360r–361v.
- ²² „... *messing Englinglishen Trompets mit ihren Mundstücken und Posthörne sein von Wien anhause...*“ viz ZAO, pobočka Olomouc, Arcibiskupství Olomoucké, kart. 175, inv. č. 59, fol. 44.
- ²³ ZAO, pobočka Olomouc, Ústřední ředitelství arcibiskupských statků, inv. č. C 52/10–8, *Spannzettel für den Joseph Hawelka*. – Přepis též Sehnal, J.: Trubači a hra na přirozenou trumpetu na Moravě v 17. a 18. století. Časopis Moravského muzea v Brně, Vědy společenské, sv. 73, 1988, č. 1/2, s. 185.
- ²⁴ Peřinka, F. V.: *Dějiny města Kroměříže*. Díl 2, část 3, Kroměříž 1948, s. 279.
- ²⁵ Podrobně k nákupu smyčcových nástrojů Sehnal J.: Pavel Vejvanovský and the Kroměříž music collection (pozn. 4), s. 101–106. Dříve již ke korespondenci J. Steinera a T. Sartoria ve studii Nettl P.: Zur Geschichte der Musikkapelle des Fürstbischofs Karl Liechtenstein-Kastelcom von Olmütz (pozn. 2), s. 490–496.
- ²⁶ ZAO, pobočka Olomouc, AO, kart. 175, inv. č. 59, fol. 4–5.
- ²⁷ ZAO, pobočka Olomouc, AO, Kart. 175, inv.č. 594, fol. 16.
- ²⁸ Tamtéž, fol. 14.
- ²⁹ Nettl, P.: Zur Geschichte (pozn. 2), s. 51–52.
- ³⁰ K postavení a funkci trubačů více Sehnal, J. (pozn. 23). – Schnürl, K.: Die Turnmeister in Niederösterreich. In: *Stadt und Region als Schauplätze des Musikgeschehens*. Brno. 4.–6. 10. 1993. Musikwissenschaftliche Kolloquien der Internationalen Musikfestspiele in Brno, Bd. 28/29. Brno 1998, s. 51–56. – Štedroň, B.: Zemští trubači a tympanisté v Brně. *Vlastivědný věstník moravský*, roč. 7, 1952, s. 122–134, 167–192.

- ³¹ Sehnaľ, J.: The Bishop's Trumpeters. In: *Pavel Vejvanovský and the Kroměříž music collection* (pozn. 4), s. 126–153.
- ³² Mikanová, E.: Hudební instituce na Mladoboleslavsku v 17. a 18. století. In: *Příspěvky k dějinám české hudby III*, Praha 1976, s. 85–86.
- ³³ K definici a výkladu služebnických kapel též Kapsa, V.: Hofmusici a lokajové. K postavení hudebníka na šlechtickém dvoře v Čechách první poloviny 18. století. *Theatrum historiae*, roč. 9, 2011, s. 245.
- ³⁴ Mattheson, J.: *Crítica Musica II*. Hamburg 1725, s. 169–170.
- ³⁵ Helfert, V.: *Hudební barok na českých zámcích: Jaroměřice za hraběte Jana Adama z Quesenberku*. Praha 1916, s. 95–99.
- ³⁶ Srov. Kapsa, V.: *Hudebníci hraběte Morzina. Příspěvek k dějinám šlechtických kapel v Čechách v době baroka*, Praha 2010. – Berkovec, J.: František Antonín Špork a jeho kapela. *Hudební věda*, roč. 25, 1989, č. 1, s. 32–42. – Valenta, A.: *Lesk a bída barokní aristokracie*. České Budějovice 2011. – Perutková, J.: František Antonín Miča ve službách hraběte Quesenberga a italská opera v Jaroměřicích. Praha 2011. (*Clavis monumentorum musicorum regni bohemiae*, IV).
- ³⁷ Více k osobnosti Nettl, P.: *Die Wiener Tanzkomposition* (pozn. 2), s. 170–171. – Seifert, H.: Johann Heinrich Schmelzer und Kremsier. In: Sehnaľ, J. (ed.): *Musik des 17. Jahrhunderts und Pavel Josef Vejvanovský*. Brno 1994, s. 73.
- ³⁸ Více Sehnaľ, J.: (pozn. 4), s. 172.
- ³⁹ Tamtéž, s. 168.
- ⁴⁰ Tamtéž, s. 168–169.
- ⁴¹ K fenoménu a vymezení raněnovověkého dvora více Vokáčová, P.: Barokní aristokracie českých zemí a císařský dvůr. In: táž: *Příběhy o hrdé pokoře*. Praha 2014, především s. 476–486.
- ⁴² Kalista, Z.: *České baroko*. Praha 1941, s. 32.
- ⁴³ Alewyn, R.: *Das große Welttheater*. Hamburg 1959, s. 45. Komplexně problematika prezentace a role festivit rozebrána Václav Bůžek – Pavel Král (eds.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*. České Budějovice 2000.
- ⁴⁴ Srov. Maťa, P.: *Svět české aristokracie (1500–1700)*. Praha 2004, s. 7.
- ⁴⁵ Dopisy jsou zařazeny do nelistinné části biskupovy korespondence ZAO, pob. Olomouc, AO, kart. 146, kart. 75. Část přichozí korespondence a konceptů v příloze Nettl, P.: *Die Wiener Tanzkomposition* (pozn. 2), s. 166–175.
- ⁴⁶ ZAO, pob. Olomouc, AO, kart. 146, kart. 75, fol. 25.
- ⁴⁷ ZAO, pob. Olomouc, AO, kart. 146, kart. 75, fol. 15.
- ⁴⁸ Vzhledem k duchovnímu zaměření nelze předpokládat, že by byl členem kapely také Philipp Jakob Rittler (1639–1690). Ten, ačkoli byl velmi schopný hudebník, zastával funkci ředitele kůru olomoucké katedrály. Stejně můžeme hodnotit i postavení kapelníka olomoucké katedrály Thoma Antona Albertiniho. Je tedy pravděpodobné, že provoz kapely v kroměřížské rezidenci byl oddělen od olomouckého dění.

SUMMARY

The Chapel of Karl von Lichtenstein-Castelcorn from the perspective of the inventories of musical instruments

Kateřina Fajtllová

The purpose of this contribution is to broaden the musical instruments of the bishop's chapel of Carl of Lichtenstein-Castelcorn in Kroměříž. The basic sources for this paper are inventories of musical instruments from Saint Maurice Church. In this time we have no music instruments and the sole source of information are inventories of musical instruments. This contribution compares the inventories from the years 1683 to 1744. Inventory from the years [after 1695] and [after 1700] contain not only an inventory of musical instruments according to types, but also information of musical instrument makers. The results include a table of comparison that lists a detailed analysis of the inventories. Some information are compared with dates from bishop's correspondence with musical instrument makers.

Příloha č. 1

1683 Consignatio Musicalium		Po 1695, A 4706 Consignation Instrumentorum		Po 1695, A 4706 Consignatio Aurorum Instrumentorum		[1701–1729] Musikalische Instrumenten
Violini	11	Violini seu fides	12	Steiner	4	Geigen
				Steiner		
				Gegl	2	Gegl
				Amati	1	Amati
				Kolmager	1	Kolmager
				Fux	1	Fux
				Libich	1	
		Hoffmann	1	Hoffmann		
				Kleine von Fux		
Violini piculi	2	Violini Picoli	2	Violino Picolo		
				Tust	2	
Viola	12	Violae di Brazzio	11	Bratze		Bratchen
				Steiner	7	Steiner
				Gegl	4	Gegl
		Viola fagotto	1	Viola fagot		Viola fagot
		Viola d'Amour	2	Madrian		Madrian
	Viola di Amour			Violen d'Amour		
	Gitter			1	Gitter	
				Rauch	1	Rauch
Bassetl	2	Bassetl	2	Violoncelli		Violoncelli
				Vais	1	Vais
				Unun adsass Authore	1	Ohne Autor
Violon	3	Violini	3	Violoni		Violonen
				Gegl	2	Gegl
				Mandarin	1	Mandarin
Schalmey geigel	3	Fidiculae Schalamaru[m]	3			Schalmey geigel
Viola di gamba	3	Viola di Gamba	2	Gambe		Gamben
				Gegl	1	Gegl
Tromboni	4					
Cornettini	3	Cornetti	2			Cornetti
Cornetti mutti	4	Cornetti mutti	4			Cornetti mutti
Fagotti	2	Fagotto	4			
Flauto in Futrali	8	Flauto in Futrali	4			Flauten in Futtral
Flauta magna Bassetl	1	Flauto Bassetl	1			Flauto Bassetl
Instrument fleigel	2	Stromento d'Ala	1			
Spinetl	1	1				
Schalmai pfeiffen	3	Schalamai	3			Schalamai
		Hautboe ex B	2			Hautboe ex B
		Flauto ex B	2			Flauto ex B
						Orgel davon eine gröste, die andere Stumme
						Positiv in Processione zu gebrauchen
						Flügl oder Instrument
						Puken

		Od 1744 Musikalische Instrumenten		Dodatečné úpravy inventáře 1744
	12	Geigen	16	13
4	Steiner	4		
	2	Kögl	2	
	1	Amati	1	
	1	Holmajer	1	
	1	Fux	1	
		Liebik	1	
	1			
2	Kleine von Fux	2		
Sine Authore Johann Häütschel zu Brünn 1749 neu erkaufft worden [shodná písarská ruka]		1		
	1			
	2			
11		Bratchen	11	0 (oprava tužkou)
7		Steiner	7	
4		Gegl	4	
1		Viola fagot	1	
1		Madrian	1	
2		Violen d'Amour	2	
1		Gitter	1	
1		Rauch	1	
2		Violoncelli	2	1
1		Vais	1	1
1		Ohne Autor	1	škrtnuto
3		Violonen	3	2
2		Gegl	2	2
1		Mandarin	1	škrtnuto
3		Schalmey geigel	3	1
		Gamben		
2		Gegl	2	
2		Cornetti	2	škrtnuto
4		Cornetti mutti	4	škrtnuto
		Fagott	1	škrtnuto
4		Flauten in Futtral	4	škrtnuto
1		Flauto Bassetl	1	škrtnuto
3		Schalamai	3	škrtnuto
2		Hautboe ex B	2	škrtnuto
2		Flauto ex B	2	škrtnuto
2		Orgel davon eine gröste, die andere Stumme Ao 1750 die Kleinere verkaufft worden 1...St. [shodná písarská ruka]	2	
1		Positiv in Processione zu gebrauchen	1	škrtnuto
1		Flügl oder Instrument	1	
1 paar		Puken	1 paar	

Nastolení Františka Josefa I. na rakouský trůn. K pohnutému osudu a autorství znovunalezeného obrazu z olomoucké radnice*

Martin Kučera

ABSTRACT

Enthronement of Franz Joseph I as the Emperor of Austria. On Turbulent History and Authorship of a Rediscovered Painting from the Olomouc Town Hall

The contribution deals with the story of a rediscovered painting depicting the Emperor Ferdinand I the Good handing over the rule to his eighteen-year-old nephew Franz Joseph I, the event that took place on 2nd December 1848 at the Archbishop's Palace in Olomouc. The large painting was ordered in 1870s to become part of a new decoration for the town's Museum of History, established in the former chapel of St. Jerome in the town hall. The unique painting remained here until 1947 and later was considered lost for decades. It was rediscovered and identified in 2014 in the possession of the statutory city of Opava. We also pay attention to the authorship of the painting, so far considered to be uncertain. Most frequently it is attributed to an academic painter from Olomouc, Adolf Rabenalt.

KEY WORDS: Ferdinand I the Good, Franz Joseph I, painting, municipal Museum of History, town hall, Olomouc

Ojedinelá událost v dějinách rakouské monarchie – změna panovníka v revolučním roce 1848 – proměnila provinční Olomouc na několik měsíců v centrum evropské politiky.¹ Tzv. „palácový převrat“ se záhy stal předmětem debaty Olomoučanů, jak tento historický státnický akt trvale připomínat.² Projekt pomníku Františka Josefa I. na dnešním Biskupském náměstí³ iniciovaný olomouckým městským výborem na konci roku 1848 sice ztroskotál,⁴ ale v interiéru trůnního sálu arcibiskupské rezidence byla alespoň umístěna mramorová tabule s latinským nápisem⁵ doposud odkazujícím na tuto událost.⁶ Pět let poté byla německou městskou radou zadána ražba pamětní medaile.⁷ Nejceněnější zlatý kus určený excísaři Ferdinandovi I. přešel za velice zajímavého osudu⁸ do sbírky dnes spravované Vlastivědným muzeem v Olomouci (dále jen VMO).⁹ Další bezprostřední upomínku, deponovanou tentokrát v historickém fondu Vědecké knihovny Olomouc (dále jen VKOL), představuje císařem „nechtěná“ publikace – *Olmütz im Jahre 1848*. Kniha vyšla roku 1856 a jejím autorem byl polní maršálek Heinrich Sunstenau von Schützenthall, který velel olomoucké pevnosti.¹⁰ K těmto dostatečně známým movitým předmětům můžeme opětovně přiřadit do nedávné doby nezvěstný olej na plátně *Nastolení Jeho Výsosti císaře Františka Josefa I. na rakouský trůn dne 2. prosince 1848 v Olomouci* (dále v textu jen *Nastolení Františka Josefa I.*), který se podařilo v roce 2015 objevit a identifikovat autorovi tohoto příspěvku.¹¹

Značně rozměrné figurálně pojaté plátno zachycuje okamžik odehrávající se chvíli po dvojí císařské abdikaci¹² a uvedení do úřadu nového panovníka dne 2. prosince 1848. Traduje se, že tehdy odstoupivší císař Ferdinand I., řečený Dobrotivý, objal v trůnním sále arcibiskupské rezidence svého synovce a nástupce a požehnal mu v úzkém kroužku nejblíže členů habsbursko-lotrinského domu a vybraných hostů z řad nejvěrnějších politických reprezentantů monarchie. Následovalo oznámení změny na trůně netrpělivě čekajícím hostům, z nichž někteří patrně něco málo tušili o významu události, které jsou svědky. Mezi pozvanými se do paláce dostavil i mladý profesor Josef Alexander von Helfert (1820–1910), který jakožto přímý svědek k celé události ve svých pamětech poznamenal: „K 8. hodině ranní ubíralo se vše k arcibiskupské residenci. O uniformách úřednických nebylo tehda stopy, při všech slavnostech byl černý frak slavnostním oděvem. Se mnou šel po velikých schodech, nemýlím-li se, pan z Thinnfeldu. Šli jsme předními sály již hustě naplněnými do sálu hlavního, kde se konati měl onen přepamatný výjev. Sotva že jsem byl v sále, oznámilo se mi, že tam není mého stanoviska, ježto v protokole na ten slavný výkon připraveném moje jméno není jmenováno. Byli tam kromě pěti hlavních osob jmenování toliko arciknížata a arcikněžny, skuteční ministři, pak Windischgrätz a Jelačić, konečně co protokolista Hübner. Vrátil jsem se tedy do předních sálů, kdež bylo pohromadě dvořanstvo, zemský místopředseda moravský hrabě Leopold Lažanský, Olomúcký krajský hrabě Mercandin, generálové a vyšší důstojníci, přednostové úřadův aj. Na obličeji všech jevílo se očekávání, zvědavost a napjatost. Nejstarší syn polního maršálka, rytmistr princ Alfred Windischgrätz pozdravil mne a ptal se: „K čemu pak nás sem povolali?“ Já odpovídal vyhubavě, jako bych ničeho nevěděl anebo ničeho říci nesměl. On sám dobře o tom věděl od otce; avšak mlčelo se přísně, i před těmi, kteří kromě všeliké podobnosti o všem byli zpraveni. Připomenul jsem hned svrchu, že i v císařské rodině kromě osobností bezprostředně dotknutých, z ostatních arciknížat a arcikněžen nikomu nic vědomo nebylo. Arcikníže Karel Ferdinand přistoupil k ministrově války tážaje se: „Ale, řekněte mi, co se děje, že nás tak časně sem povolali?“ „Račte Cís. Výsosti jen chvílenku posečkat; hned bude všecko zjeveno.“¹³

Vzpomínka barona Helferta se po téměř třiceti letech po potlačení revoluce přetavila ve výtvarné ztvárnění tohoto historického námětu.¹⁴ Obraz byl objedнан tehdejšími německým městským výborem pro bývalou radniční kapli v Olomouci,¹⁵ ve které se delší dobu nesloužily mše svaté.¹⁶ „V kapli sv. Jeronýma na radnici bylo až do r. 1874 sedm freskových polí, a to tři lunety po každé poboční straně a na zdi severní obloukové pole větší. I na stropě byly známky, že byl pokryt malbami.“¹⁷ Interiér kaple procházel v letech 1874–1877 stavebními úpravami¹⁸ s cílem získání vhodných prostor pro zřízení městského Historického muzea, ve kterém by byly prezentovány cenné a značně nesourodé sbírkové předměty z majetku města Olomouce, a kde by zároveň mohly být uloženy i starobylé městské listiny.¹⁹

Do Olomouce byl za účelem posouzení objevených fresek vyslán vídeňskou Centrální komisí pro uchování uměleckých a stavebních památek kunsthistorik Friedrich Lippmann, který se vyjádřil ke stavu fresek a navrhl řešení úpravy vnitřní výzdoby tohoto prostoru. Konečné rozhodnutí padlo v lednu roku 1875, tedy rok po zjištění, že se v kapli nachází defektní vzácná fresková výzdoba, která byla předtím zalíčena.²⁰ Jelikož město tenkrát nemělo dostatek finančních prostředků na restauraci původní výzdoby, uvažovalo o jejím překrytí. Ve hře bylo zhotovení kopií fresek na plátně, které by byly nataženy ve slepých rámech, druhá varianta počítala s olejomalbami s náměty z historie města Olomouce.²¹ Radní se nakonec přiklonili k druhému řešení. „Úmysly restaurovat kapli sv. Jeronýma po stránce stavební projevíly se již r. 1842. Když r. 1874 byl interiér kaple zbavován vápenného náhozu a objevila se freska, bylo od myšlenky restaurace fresek upuštěno s odůvodněním,

Obr. 1. Centrální okenní vitráž kaple sv. Jeronýma. Foto: archiv autora.

Obr. 2. Dobový snímek radničního obrazu pořízený v městském Historickém muzeu. Foto: archiv Milana Ticháka.

že sebemenší restaurace by porušila jejich charakter a proto porušená freska byla zakryta olejovými obrazy.²²

Zakázku nové umělecké úpravy prostoru bývalé kaple získal olomoucký akademický malíř Adolf Rabenalt (1819–1892), který se již dříve usadil v Olomouci.²³ Gotická okna arkýře opatřil malbami na skle zobrazující „v životní veličnosti a zářivých barvách“²⁴ postavy Rudolfa I. Habsburského, Přemysla Otakara II. a Jana Lucemburského.²⁵ [obr. 1] Pole mezi žebrovou klenbou byla provedena v azurově modré barvě se zlatými hvězdami. Stěny po obou stranách oken zakryl nástěnný koberec s gotickým vzorem v modré, červené a zlaté barvě. Aby se zabránilo dalším škodám a nevratné devastaci největší fresky nad vstupním neogotickým portálem,²⁶ byla překryta dřevěným poklopem (uvádí se též plechová tabule).²⁷ Na něm bylo ukotveno plátno,²⁸ jehož ústřední téma bylo vyznačeno níže na zdobné kamenné desce vstupního portálu.²⁹ V němčině zde stálo: „[Die] Thronbesteigung Seiner Majestät des Kaisers Franz Josef I./ 2 Dezember/ 1848“ (v překladu: Nastolení Jeho Výsosti císaře Františka Josefa I. dne 2. prosince 1848).³⁰ [obr. 2]

Stejným způsobem bylo řešeno šest zbývajících menších klenebních polí. Dřevěné desky byly opatřeny zlacenými nápisy heslovitě připomínajícími významné události a data z dějin města Olomouce.³¹ Původně tady měly být instalovány i historické malby z dějin města, ovšem nevíme, v jakém rozsahu a zda vůbec došlo k jejich realizaci.³² Truhlářské práce provedli mistři Jan Horáček a Pro-

kesch, zámečnické prvky dodal Johann Lefenda.³³ Natěračské práce zajistil Josef Götzl. Muzeum s archivem bylo slavnostně otevřeno 18. srpna 1879, tj. v den výročí narození Františka Josefa I.³⁴ V novém muzeu byly umístěny sbírky např. městských pečeti, medailí, mincí, dále zbraně a nejrůznější předměty umělecké a archeologické povahy.³⁵ [obr. 3]

Malba *Nastolení Františka Josefa I.* přečkala v bývalé radniční kapli stavební úpravy z let 1901–1904.³⁶ Správa městského muzea sice z důvodu prozkoumání poškození největší fresky souhlasila s dočasnou deinstalací plátna, ale později bylo osazeno zpět na své místo.³⁷

Změna nenastala ani po roce 1918, kdy se obecně památky spojené s bývalou monarchií z veřejného prostoru odstraňovaly (např. se tak stalo v případě pomníku Františka Josefa I. před olomouckou radnicí nebo v Hranicích). Že se to malby se silně prohabsburským námětem nedotklo, si vysvětlujeme tím, že v tmavém interiéru Historického muzea více méně unikala větší pozornosti. Jelikož se asi na ni pohlíželo jako na trvalou a neměnnou součást výzdoby městského muzea, patrně v jeho interiéru nikomu příliš nevadila.³⁸ Svou roli sehrálo patrně i to, že zde umístěná expozice byla vnímána jako „chatrná“ a přeplněná až chaoticky naskládané a neoznačené vitríny spíše než muzeum připomínaly skladiště. Teprve roku 1924 byly exponáty uspořádány a opatřeny přehlednými nápisy. Muzeu ale stále chyběl lístkový katalog a problém představoval i neúplný inventář o přehledu sbírkových předmětů.³⁹

Olejomalba císařské abdikace byla naposled zaznamenána v soupise obrazů městského muzea, který pochází patrně z let 1942–1943.⁴⁰ Tenkrát se oprášíla myšlenka obnovy freskové výzdoby bývalé radniční kaple. Dokonce byl roku 1943 již připraven rozpočet prací. Plán ovšem zhatil zastupující německý přednosta brněnského památkového úřadu, který nesouhlasil s angažováním českého malíře.⁴¹

Teprve po válce, když se v průběhu roku 1947 konečně přistoupilo k záchraně a obnovení krásy původních fresek⁴² (restaurování se ujal Otto Stritzký ze Staré Říše),⁴³ bylo plátno deinstalováno. Tehdejší vedení města totiž nařídilo prostor bývalé kaple upravit pro konání civilních sňatků. Práce byly dokončeny k 23. září 1947.⁴⁴

Jelikož asi obrazu chybělo inventární číslo, tak se na něj časem pozapomnělo, až se souvislosti s jeho vznikem zcela vytratily. Plátno sice nadále zůstávalo v Olomouci, ale desítky let se považovalo za nezvěstné a domněle ztracené. V devadesátých letech minulého století se objevilo v některé z olomouckých prodejen starožitností. Zájem o něj tehdy projevil Olomoučan Lubomír Ragan, ovšem jak vzpomíná, nakonec bylo prodáno do soukromých rukou sběratele z Opavy. V roce 2006 bylo nabídnuto statutárnímu městu Opava. Vedení magistrátu na vteřinu nezaváhalo a unikátní dílo promptně zakoupilo. Jelikož ale nebylo v příliš dobré kondici (rozsáhlá byla především krakelace plátna a na mnoha místech byla původní malba vydrolena), nechalo je město nákladně zrestaurovat v ateliéru akademické malířky Blanky Valchářové. Po natažení na nový napínací rám bylo dílo instalováno v kanceláři opavských primátorů budovy magistrátu zvané Hláška. Tehdy ovšem stále nikdo netušil, že plátno je původem z olomoucké radnice, natož něco z jeho minulosti.⁴⁵

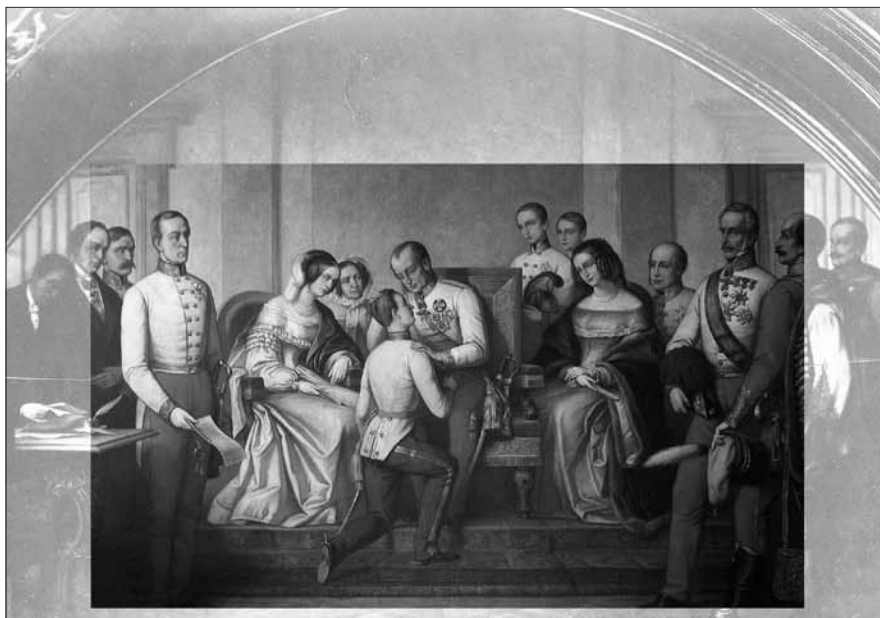
Obr. 3. Nástěnnou malbu znázorňující Poslední soud v kapli sv. Jeronýma na desítky let překryl obraz císařské „polokoronovace“. Foto archiv autora.

Objev obrazu a zjištění jeho olomoucké provenience

Jak se to občas přihodí, k znovunalezení tohoto unikátního díla napomohla „souhra náhod“ či řekneme „štěstí“. Když totiž v druhé polovině roku 2014 zavítal do arcibiskupského paláce někdejší opavský primátor prof. Zdeněk Jirásek, zmínil se při prohlídce rezidence, že jeho kancelář zdobí malba zachycující scénu, která se odehrála v trůnním sále, a že jednu z hlavních postav představuje František Josef I. Ovšem záhy dodal, že nic bližšího k vyobrazení neví. Pan primátor byl následně požádán o zaslání fotografie obrazu.

Nezvěstný originál pocházející z Olomouce se podařilo identifikovat o několik měsíců později ve chvíli, kdy autor tohoto textu narazil v publikaci *Příběhy olomouckých pomníků* historika Milana Ticháka⁴⁶ na dobový snímek pořízený v interiéru městského Historického muzea (bývalé radniční kapli). Na fotografii byla zachycena nejen původní podoba originální malby, ale dle částečně zachycených architektonických fragmentů se z ní dalo identifikovat i původní umístění plátna. Srovnáním obou snímků dospěl autor textu k závěru, že se musí jednat o totožné vyobrazení.

Následovala cesta do Opavy (společně s kolegyní Markétou Hamzovou), kde bylo překvapivě zjištěno, že olej na plátně je dnes o něco kratší. Originální malba měla totiž původně obdélníkový tvar završený v horní části mírným obloukem. Její současný rozměr je 186 × 300 cm, plátno mělo ale původně cca 300 × 400 cm. Důvod takto razantního zásahu není známý, můžeme se jen domnívat, že figurální vyobrazení po roce 1947 doplatilo na svůj atypický tvar.⁴⁷ [obr. 4]

Obr. 4. Blanka Valchářová, maketa původní podoby malby z olomoucké radnice, 2016.

Datace vyobrazení

V Opavě byla zjištěna další zajímavá informace. Obraz je v pravém dolním rohu datován rokem 1876. V literatuře se ovšem setkáváme s roky 1873⁴⁸, 1875⁴⁹ a 1879⁵⁰. První ani druhý rok ovšem nekorespondují s informací, že o způsobu překrytí freskové výzdoby bývalé radniční kaple bylo rozhodnuto až na počátku roku 1875. Práce tedy na malbě nemohly započít dříve, než vídeňská centrální komise pro památkovou péči souhlasila se způsobem řešení tohoto historicky a architektonicky cenného prostoru a než k tomu dalo svolení i vedení města Olomouce.⁵¹ Z dobové zprávy je zřejmé, že plátno bylo dokončeno roku 1876.⁵² Roku 1879 pak bylo oficiálně muzeum otevřeno.

Otázka autorství

Autorství obrazu *Nastolení Františka Josefa I.* bylo připisováno čtveřici umělců.⁵³ V pramenech, literatuře a dobovém tisku je hojně skloňován akademický malíř Adolf Rabenalt⁵⁴ (1819–1892),⁵⁵ méně pak (a řekněme i dosti překvapivě) Jaroslav Čermák (1831–1878), slavný malíř historických výjevů tvořící a žijící v Paříži. Obraz byl spojován i s olomouckým malířem Janem Nepomukem Friedrichem (1817–1895). Nejistotu a pochybnosti v této otázce vneslo značení, které se dochovalo v pravém dolním rohu malby. V přípisku totiž stojí, že dílo je prací Franze Čermáka z roku 1876. O něco níže je dodáno, že za plátno byla obdržena částka 600 zlatých (600 fl. dafür erheben). Umístění přípisku podle písemného sdělení prof. Romana Praha, „na okraj panovníkova emblému, je jakožto signatura malíře, značně neobvyklé.“ Natož pak uvedení sumy, jejíž výše se rozchází s částkami uvedenými v jiných pramenech.⁵⁶ V souvislosti s provedením zakázky se totiž objevují tři značně rozdílné sumy: 200⁵⁷, 600⁵⁸ a 800⁵⁹ zlatých. Proto bylo zapotřebí postupovat s větší mírou opatrnosti.

V případě olomouckého malíře Jana Nepomuka Friedricha se jeho jméno objevuje v textu pod reprodukcí olomouckého obrazu publikovaného ve vídeňském časopise *Dillinger's Reiseführer*⁶⁰ a také na poslední straně obrazové knihy *Österreich in Wort und Bild. Vaterländisches Jubiläums-Prachtwerk*, která byla vydána ve Vídni roku 1898. Vzhledem k tomu, že umělec byl v Olomouci činný v letech 1850–1870, a i přestože olomoucké radnici dodal obraz Františka Josefa I. (1854), nelze o jeho autorství uvažovat. Určitou roli zde asi sehrálo to, že byl ve Vídni znám jako umělec pocházející z Olomouce (zde 1895 i zemřel).⁶¹

Naopak Václav Nešpor se domníval, že autorem obrazu z radniční kaple je pravděpodobně světově proslulý malíř Jaroslav Čermák.⁶² Nešpor totiž vycházel z neúplného zápisu starého katalogu Historického muzea, ve kterém bylo poznačeno, že autorem je „pražský malíř Čermák a že obraz je z roku 1876.“⁶³ Patrně u něj tehdy převážilo slavnější jméno, které je dokonce ještě jednou zmiňováno v krátké zprávě publikované v *Lidových novinách* z roku 1942. Její pisatel čtenáře informuje, že v kapli sv. Jeronýma byla při výzkumných pracích objevena nástěnná freska a že pod velkým nástěnným obrazem znázorňující nastolení Františka Josefa I. na trůn bude patrně odkryta další starobylá freska.⁶⁴ O Jaroslavově možném autorství bylo možné uvažovat i z jiného důvodu. Na rozdíl od pražského akademického malíře Františka Čermáka se totiž podařilo vypátrat vazbu na město Olomouc. Jednak se zde zastavil při jedné ze svých cest do Dalmácie a do Černé Hory,⁶⁵ jednak malíř dojednal s olomouckým nakladatelstvím Eduarda Hölzela zakázku na vydání historických obrazů z domácích dějin, ovšem práci přerušila umělcova předčasná smrt.⁶⁶ Nakonec jsme ale dospěli k závěru, že i jeho autorství je u radničního obrazu spíše nepravděpodobné. Podle Víta Vlnase by tak prestižní

realizace pro Olomouc zřejmě neušla pozornosti jeho životopisců. Souhlasíme také s tím, že „již jako slavný a liberálně a protihabsbursky laděný malíř by nepřijal zakázku pouze mechanického přetlumočení existující předlohy do podoby definitivního obrazu.“⁶⁷ Nelze ale prozatím vyloučit, že Čermák pro Hölzela již dříve pracoval a v mladém věku vytvořil studii, která se stala předlohou radničního obrazu.⁶⁸

V případě Franze Čermáka jsme si kladli otázek hned několik. Lze toto jméno ztotožnit s pražským akademickým malířem Františkem Čermákem (1822–1884)?⁶⁹ Podle profesora Romana Prahla „důraz na portrétní věrnost dává malbě kvalitu, ale celkový poněkud zjednodušený styl vyobrazení neodpovídá jeho nejcenějším pracím z 50. let 19. století.“⁷⁰ Ale jak jsme již uvedli v předešlém případě, mohlo se stát, že i tento akademický malíř vytvořil ve svém mladém věku obraz nebo kresbu, podle které byla nějaká grafika původně vytvořena.

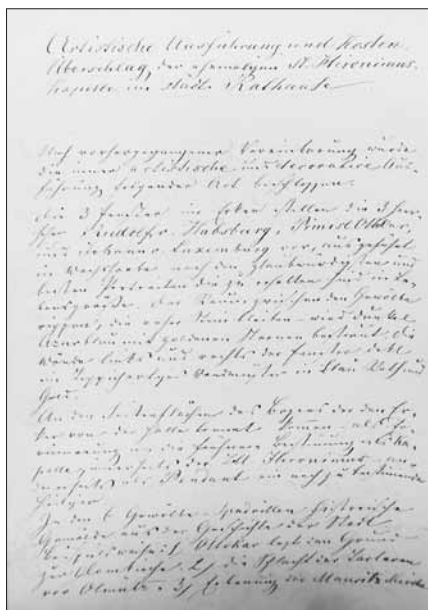
Ale jelikož provedení obrazu z radniční kaple spadá do malířova pozdního tvůrčího období, bylo by docela zvláštní, kdyby se jako známý malíř „pochlubil“ finální částkou obdrženu za provedení obrazu. A sáhla by vůbec německá radnice v době rostoucích sporů s česky mluvícím obyvatelstvem po českém umělci, když měla k dispozici osvědčeného, německy mluvícího a patrně i levnějšího domácího malíře? V případě Františka Čermáka prozatím narážíme na zásadní problém. Jeho dílo není doposud dostatečně zmapováno a uniká neustále pozornosti badatelů.

Na základě laického srovnání se třemi Čermákovými obrazy (dva jsou deponovány v Národní galerii v Praze, jeden se nachází ve sbírkách Oblastní galerie v Liberci) si dovolíme vyslovit názor, že dosti tvrdou rukou pojaté vyobrazení z olomoucké radnice nedosahuje kvalit Čermákových děl, a proto se zdá být atribuce pražskému akademickému malíři Františku Čermákovi méně pravděpodobná.

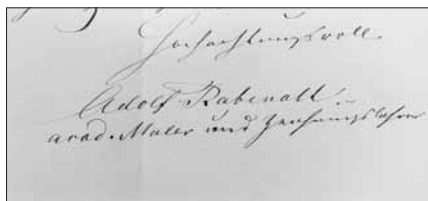
Nyní se pokusíme sestavit argumenty ve prospěch Adolfa Rabenalta, který je s obrazem nejčastěji autorsky spojován.⁷¹ [obr. 5] Akademický malíř Rabenalt se narodil roku 1819 v Arensberku ve Vestfálsku. Byl synem dekoratéra z Hamburku. Matka pocházela z Bavorska. Roku 1863 vstoupil v olomouckém chrámu sv. Mořice do manželského svazku s o 22 let mladší Rozálií Riedlovou, dcerou tkalce z Prostějova. Křtil 11 potomků, mnohé děti ovšem zemřely v dětském věku.⁷² Podle zápisů v matrikách olomoucké římskokatolické farnosti sv. Mořice zemřel ve věku 73 let v noci ze 13.⁷³ na 14.⁷⁴ dubna 1892 v domě č. p. 359 v Ostružnické ulici.⁷⁵ V Olomouci vedl přes třicet let večerní školu kreslení a modelování.

Obr. 5. Akademický malíř Adolf Rabenalt, 1872. Repro: Nešpor, V.: *Dějiny města Olomouce*. Olomouc 1998, obrazová příloha, originál snímku je uložen v SOKA Olomouc.

Obr. 6. Úvodní list Rabenaltova návrhu umělecké úpravy radniční kaple. Státní okresní archiv Olomouc.

Obr. 7. Podpis Adolfa Rabenalta. Státní okresní archiv Olomouc.

V jeho případě se můžeme opřít především o archivní dokumenty deponované ve Státním okresním archivu v Olomouci (dále jen SOKA Olomouc). Mezi archiváliemi byl nalezen např. nedatovaný návrh a rozpočet prací na výzdobu radniční kaple pořízený a signovaný malířem Adolfem Rabenaltem.⁷⁶ [obr. 6] + [obr. 7] V původním předem odsouhlaseném projektu umělecké výzdoby kaple a nákladovém rozpočtu počítal Rabenalt nejen s výzdobou tří oken v arkýři (jak jsme uvedli výše)⁷⁷, ale i s dalšími nástěnnými malbami (navrhoval např. zobrazení císařských manželů Marie Terezie a Františka Štěpána Lotrinského a Josefa II.). Dále počítal s připomínkou dřívějšího určení kaple ve formě sochy sv. Jeronýma a za protějšek mu měl stát „nějaký k němu určený světec“. Následně nabízel šest nástěnných maleb s historickými náměty (např. Otakar pokládá základ dómského kostela, Bitva Tatarů před Olomoucí, Dědictví mořického kostela, Obléhání města Švédy, Obléhání města Prusy, Olomouc v současnosti) a „velkou nástěnnou malbu znázorňující nástup Jeho Výsosti Františka Josefa I. v Olomouci umístěnou na velké ploše nad restaurovanými gotickými vstupními dveřmi.“ Současně vyjádřil ochotu pořídit ke každé z navrhovaných maleb skicu.⁷⁸ Stěny kaple by rád provedl v červené a zlaté barvě.

To, že Rabenalt skutečně realizoval vnitřní uměleckou výzdobu radniční kaple sv. Jeronýma (ovšem zdá se, že v poměrně reduované formě) věrohodně vyplývá

z dochovaných účtů.⁷⁹ Celková částka za malířské práce byla proplacena ve výši 566 zlatých (což zahrnovalo arkýř, loď, stěny a šest oblouků). K tomu byly přiúčtovány dodatečné náklady. V původním projektu dokonce Rabenalt veškeré náklady odhadoval na 1 780 zlatých. Malbu *Nastolení Františka Josefa I.* si ocenil na 200 zlatých. Obraz patrně nechtěl předražít, aby se následně mohl finančně zahojit na dalších realizacích lukrativní zakázky, i když kusťod Carl Illichman konstatoval, že se mu zdá být účet pana Rabenalta „příliš vysoký a že obnos 346 zl. by byl spíše odpovídajícím.“⁸⁰ Absenci platby za realizované plátno lze zdůvodnit tím, že náklady za obraz včetně dalších šesti maleb (pokud tedy byly vůbec provedeny, jak jsme uvedli výše) a hesel z dějin města na sebe vzal olomoucký starosta Josef von Engel (1830–1900),⁸¹ který pro tento účel uvolnil z vlastních zdrojů 800 zlatých.⁸²

Otázku autorství nechceme definitivně uzavírat, ovšem na základě dosavadního bádání se lze domnívat, že autorem obrazu byl skutečně Adolf Rabenalt, který kopii vročenou do roku 1876 namaloval podle starší předlohy akademického malíře Františka Čermáka.

Souhlasíme s domněnkou Romana Praha, že Rabenalt „v době rostoucích sporů o autorská práva umělců korektně odkázal na Čermákovu předlohu a zároveň i uvedl částku, kterou obdržel za výsledné dílo.“

Odborníci se budou muset vyslovit i k tomu, zda je malba dílem autora jednoho, anebo se na její realizaci podílelo „několik školených malířů různých schopností“, ⁸³ jak ostatně naznačuje znalecký posudek vypracovaný pro magistrát města Opavy. Podle našeho názoru by to podpořilo Rabenaltovo autorství malby, na jejíž výsledné podobě se mohli podílet jeho studenti. ⁸⁴

Nakonec se ale může i prokázat, že obraz je kopií dřívějšího Rabenaltova díla či studie (snad z roku 1873, jak uvádí J. Kux), jejímž autorem by mohl být dosud neznámý olomoucký malíř a Rabenaltův žák Franz Čermák, což by nebylo nikterak překvapující s ohledem na frekvenci výskytu tohoto příjmení v olomouckých matrikách.

K ikonografii vyobrazení

Vyobrazení horizontálního formátu, zpracované podle ideového návrhu barona Josefa Alexandra von Helferta, ⁸⁵ zachycuje skupinu postav v reprezentativních postojích. „Brzy po osmé hodině byla otevřena křídla vysokých dveří do císařského pokoje a za generálním adjutantem knížetem Lobkovicem se objevila obě veličenstva v doprovodu arcivévodky Františka Karla, Františka Josefa a arcivévodkyně Sofie. Průvod uzavírala císařovna hlavní hofmistryně Tereza, vévodkyně z Fürstenbergu, a nejvyšší komorník Friedrich Egon z Fürstenbergu. Přidali se i ostatní členové císařského domu.“ ⁸⁶ [obr. 8] Pozornost všech přítomných rodinných příslušníků a vrcholných politických reprezentantů státu se na vyobrazení soustředí na hlavní aktéry, tj. na císaře Ferdinanda I. a nově nastoleného panovníka Františka Josefa I. Po skončení všech státnických úkonů vyplývajících z předání vlády, silně pohnut pokleká osmnáctiletý synovec před strýcem sedícím na trůně, který byl umístěn na stupínku zakrytém orientálním kobercem. V tento okamžik Ferdinand I. žehná otcovsky novému panovníkovi se slovy: „Zůstaň jen hodný, rádo se stalo“ (podle jiné verze „Bůh ti žehnej, zůstaň jen hodný, Bůh tě ochraňuj“). ⁸⁷ Scéně v levé části kompozice přihlíží císařova choť Marie Anna Savojská, dále její hofmistryně Terezie lankraběnka Fürstenbergová, za nimi pak stojí ministerský předseda Felix kníže Schwarzenberg a další ministři, patrně Stadion a hrabě Grünne. ⁸⁸ V pravé části kompozice

Obr. 8. Arcibiskupská rezidence Olomouc, trůnní sál, ve kterém došlo k předání vlády. Foto: archiv Arcibiskupství olomouckého.

Obr. 9. Jmenování nových ministrů Františkem Josefem I., arcibiskupský palác Olomouc, Repro: *Viribus Unitis: Das Buch vom Kaiser*, archiv Arcibiskupství olomouckého.

se nachází rodiče Františka Josefa – arcivévodkyně Sofie se svým manželem Františkem Karlem, za nimi pak stojí dva mladší sourozenci nového císaře – Ferdinand Maximilián (pozdější mexický císař) a Karel Ludvík. Za nimi na klidný průběh celého aktu dohlíží vojevůdci Alfréd kníže Windischgrätz a chorvatský bán a generál Josip Jelačić. Součástí původního vyobrazení byly další dvě postavy: kníže Josef Lobkowitz (případně se jedná o Karla Egona z Fürstenbergu) a protokolista, c. k. legační rada Alexander Hübner. Poslední jmenovaný si do trůnního sálu přinesl stoleček, který měl podle vzpomínek barona Helferta „sehrát určitou roli“. Hübner na něm

pořídil úřední zápis o průběhu státnického aktu, který byl poté přečten a podepsán.⁸⁹ Žel tuto postavu na dochované malbě již připomíná jen část stolečku s kalamářem umístěným na levém okraji kompozice. Novému císaři požehnali také císařovna a jeho rodiče.

Poté císařský pár opustil trůnní sál, do kterého byly záhy vpuštěny přítomné honorece. Zde je očekával nový vladař, aby se s nimi pozdravil a přijal jejich hold. „[...] *My venku čekali jsme asi půl hodiny, až se dveře je velikého sálu dokořán otevřely a všechno se do sálu hrnulo. Dvůr byl již ze sálu se odebral, některé arcikněžny s uplakanýma očima odešly protějšními dveřmi. Když bylo v sále všechno shromážděno a klid zavládl, ujal se kníže Schwarzenberg slova a prohlásil hluboce dojat: „Jeho Veličenstvo císař Ferdinand I. oděkl se trůnu, arcikníže František Karel vzdal se následnictví, na trůn vstoupil císař František Josef I.“ [...] Hned po vyhlášení byli ministrové, já s nimi, povolání k mladinkému císaři. Kníže Schwarzenberg představoval nás každého, a císař ke každému krátce řekl: „Odporoučím Vám ministerium vnitra!“ „Odporoučím Vám záležitosti práva!“ atd. Z těch osmi osob, kterým se dostalo té cti, že první byli přijati od nového mocnáře, dnes toliko dva jsou na živu: Bach a já, Bach osmdesátník, já jedenasedmdesátník.“*⁹⁰ [obr. 9]

Portréty císařských manželů na olomoucké malbě patrně vychází z předloh vídeňského dvorního malíře Antona Einsleho z roku 1842.⁹¹ Zatímco na olomouckém vyobrazení je císař Ferdinand I. včetně trůnu zpodobněn dosti věrně, malíř se v případě jeho choti odchýlil od předlohy (při popisu postav vycházíme z citovaného textu J. Sojky). Především je to ztlačené ve střihu a barvě šatů a zrcadlově převrácené kompozici jejího portrétu. Císařovna usazená v křesle je oblečena v biedermeierovských světlých šatech zdobených výšivkou s tvarovanými rukávy. Přes levé rameno má přehoz modré a bílé barvy. Na vlasech má připevněný hnědý klobouk s pérem. Jako ozdobu zvolila císařovna pro tento okamžik náhrdelník z pěti řad perel, perlové náušnice a zdobné náramky. Pravou rukou, kterou má položenou na klíně a ve které drží vějíř, kráší medailon s miniaturní podobiznou manžela. Levým loktem se opírá o opěradlo křesla.

Její manžel, císař Ferdinand I., který taktéž sedí v ozdobném křesle, je oblečen ve vojenské uniformě polního maršála. Tu tvoří bílý kabát a červené kalhoty se zlatými lampasy a zavěšenou šavlí. Císař má na kabátě stuhu Řádu Marie Terezie v barvách rakouského erbu, na krku pak vidíme Řád zlatého rouna (bez řetězu). Jeho hrud' zdobí čtyři řády: Řád Leopolda II., Řád železné koruny, vojenský řád Marie Terezie a královský uherský Řád sv. Štěpána.

Obr. 10. Obraz Nastolení Františka Josefa I. na rakouský trůn, současný stav. Foto: Statutární město Opava.

Mladý nástupce František Josef I. je zachycen v bílo-modré uniformě polního maršála s mečem u boku. Podobizny jeho otce i mladších sourozenců, ministrů a generálů jsou taktéž pojety v uniformách. Arcivévodkyně Sofie je zahalena do pláště v barevnosti bavorského královského rodu.⁹² Svrchní část účesu zakrývá krajka. Na krku má připnut náhrdelník se třemi řadami perel. Ruce jsou překřížené, pravá drží vějíř. Z výrazu jejího obličeje je patrné dojetí. Její slavnostní róba zobrazená na olomouckém obraze neodpovídá tomu, jak jej arcivévodkyně popsala ve svém deníku. Toho rána si údajně oblékla: „Šaty z bílého mořru; účes blond, ozdoba růžová a bílá; náhrdelník a náušnice s tyrkysy a diamanty, [...] brož z tyrkysů a diamantů na horním díle šatů; indická červená a zlatá šerpa.“⁹³ Ovšem důraz na portrétní věrnost jednotlivých postav dodává celému dílu kvalitu. [obr. 10]

Zajímavosti

Obraz z radniční kaple se stal předlohou pro totožné figurální skupinové vyobrazení vitráže zhotovené pro třetí okno na evangelní straně olomouckého chrámu sv. Mořice (dodáno 1908). Projekt financoval Stavební spolek svatomořický na památku ukončení své činnosti a u příležitosti 60. výročí nástupu Františka Josefa I. na rakouský trůn. Rozpočet činil 10 050 K (uvádí se také 10 000 K). Zakázku tehdy získala slavná mnichovská firma Mayer'schen Kunstanstalt für kirchliche Arbeiten in München.⁹⁴ [obr. 11]

Tentýž námět se ve formě perokresby objevil i v knize *Pověsti a události města Olomouce*⁹⁵ (*Sagen und Geschichten der Stadt Olmütz*, 1892) z pera Willibalda Müllera, novináře a správce c. k. studijní knihovny v Olomouci. Publikaci výtvarně doprovodil olomoucký malíř José Hilber (1843–1904), který je např. spojen s výzdobou slavnostního sálu německé reálky.

Obr. 11. Chrám sv. Mořice v Olomouci, detail okenní jubilejní vitráže. Foto: archiv autora.

Stejně vyobrazení inspirované radničním obrazem zachycuje i barevný akvarel z roku 1898, jehož autorem byl vídeňský malíř Josef Heimerl (1867–1918).⁹⁶ Ten byl původně součástí „holdovací adresy“ věnované Olomoučany císaři k 50. výročí vlády. Uložen je dodnes ve fondu Národní knihovny Rakouska (ÖNB). Otištěn byl v kolektivní publikaci *Der ewige Kaiser. Franz Joseph I. 1830–1916*, která letos vyšla jako doprovod stejnojmenné výstavy pořádané ve Vídni. Jeho černobílá reprodukce se dochovala na dvou volných odlišně graficky zpracovaných listech uložených v SOkA Olomouc.⁹⁷ Oba dva listy byly původně součástí pamětního alba, které vlastním nákladem vydal olomoucký literát Richard Johann Hudeczek.⁹⁸ Při srovnání radničního obrazu s akvarelem spatříme rozdíl v obličejových partiích jednotlivých figur. Portréty se zásadně od sebe liší. Na akvarelu oproti radničnímu obrazu chybí kalamář s brkem, stojící na okraji stolu.

Heimerleho akvarel byl reprodukován i v *Dějínách města Olomouce*⁹⁹, kde ovšem došlo k jeho záměně za obraz z olomoucké radnice. Václav Nešpor si totiž neuvědomil, že pracuje s nesprávným snímkem, a v popisce k obrazové části poukázal na to, že se jedná o obraz z městského Historického muzea. Záměna byla snadná, neboť rozdíl unikne i pozornému divákovi.

Fotografie malby z olomoucké radnice byla součástí výstavy, která byla ve dnech 13. května až 2. června 1928 uspořádána v Olomouci. V tištěném *Katalogu výstavy historických památek z r. 1848* byla evidována pod položkou 229.

Závěrem

Po téměř 140 letech od dokončení olomoucké radniční olejomalby se nejširší veřejnosti opět naskytla možnost shlédnout toto cenné a unikátní plátno, které se do Olomouce vrátilo nejen u příležitosti 180. výročí poslední korunovace českého krále Ferdinanda V., ale především jako připomínka sta let od úmrtí panovníka Františka Josefa I. Slavnostní odhalení obrazu, které se konalo ve Slavnostní dvoraně olomoucké arcibiskupské rezidence, tj. nedaleko místa, kde ke znázorněné scéně nejenže reálně došlo, ale které je dokonce ztvárněno na samotném plátně, umocnilo tento nevšední a neopakovatelný okamžik. Monumentální dílo patří i přes nezvratné poškození k nejvýznamnějším a z historického pohledu i nejcenějším trvalým památkám olomouckých událostí roku 1848.

Poznámky

- * Příspěvek vychází z textu informativního letáčku, který byl připraven u příležitosti slavnostního odhalení nalezeného olomouckého radničního obrazu, které se konalo 31. března 2016 v arcibiskupské rezidenci v Olomouci. O stejném tématu bylo krátce pojednáno i v časopise Vědecké knihovny Olomouc *KROK*, 2016, č. 2, s. 68–70.
- ¹ O událostech psal podrobně např. Fiala, J.: Císařská abdikace a intronizace v Olomouci. *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci*, (22) 1994, č. 3, s. 141–153. – Čermák, M.: Císařská Olomouc v roce 1848. *Kroměřížský sněm 1848–1849 a tradice parlamentarismu ve střední Evropě / Der Reichstag von Kremsier 1848–1849 und die Tradition des Parlamentarismus in Mitteleuropa*, Kroměříž 1998, s. 245–253. Nejnověji Cerman, I. (ed.): *Habsburkové 1740–1918. Vznikání občanské společnosti*. Praha 2016.
- ² O trvalých připomínkách předání moci v Olomouci např. Müller, W.: *Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*. Olmütz 1895, s. 295–296. – Fiala, J. – Kašpar, Z.: *Pamětihodnosti města Olomouce*. Olomouc 2013, nebo Fiala, J.: Osud olomoucké sochy Františka Josefa I. je nejasný. Její část slouží jako podnož zahradního stolku. *Hanácké noviny*, 1998, č. 82, 20.–21. 6., s. 17.
- ³ Stát měl na Biskupském náměstí. Sojka J. a kol.: *Ferdinand V. Dobrotivý a umění jeho doby*. Praha 2012, s. 87.
- ⁴ Pomník se stojící figurou panovníka Františka Josefa I. byl nakonec odhalen až roku 1898. Dočasné umístění našel před budovou olomoucké radnice. Odstraněn byl roku 1919. Fiala, J. (pozn. 2).
- ⁵ Připomeňme alespoň střelecké terče ve sbírkách Vlastivědného muzea v Olomouci.
- ⁶ U příležitosti 50. výročí byl interiér trůnního sálu doplněn bustou Františka Josefa I. na vysokém soklu.
- ⁷ Autor návrhu medaile je dosud neznámý. Ovšem Bohumil Zlámal se domníval, že jím mohl být Adolf Rabenalt. Zlámal, B.: *Průvodce arcibiskupskou rezidencí*. Olomouc 1973, 7 s., strojopis, dar Alžběty Reliové z pozůstalosti po jejím strýci P. Pavlu Horkém, archiv autora.
- ⁸ Zatímco císař František Josef I. medaili provedenou ve zlaté ražbě a uloženou v pouzdu se znakem města provedeným v barevném emailu milostivě přijal, excísař Ferdinand I. prostřednictvím svého vrchního hofmistra olomoucké deputaci pouze vzkázal, že se rozhodl nejenže veřejně nevystupovat, ale také nadále nepřijímat delegace. Dar osobně nepřevzal, jelikož olomoucké události otevíraly staré rány. Olomoučtí byli odmítavou reakcí zaskočení a nakonec medaili odvezli zpět do Olomouce.
- ⁹ K medaili s výjevem převzetí vlády na aversu (panovníci si za přítomnosti rodiny a dvora předávají císařskou korunu a žezlo) a pohledem na město Olomouc od východu na reversu podrobně Burian, V.: Olomoucká medaile na 2. prosinec 1848. *Numismatické listy*, XXIV, 1969, č. 1, s. 17–28. Snímek medaile byl reprodukován např. v Nešporových *Dějínách města Olomouce* v obrazové části nebo také v publikaci *Lamarsch's und Kullils Städte-Album von Österreich-Ungarn*; Text-Redaktion von Willibald Müller. Bd.1, Abt. 2. Mähren und Schlesien, 1908, nestránkováno, <http://kramerius4.nkp.cz/search/i.jsp?pid=uuid:7f536510-60d1-11e3-bc9f-5ef3fc9bb22f&q=Rabenalt>, vyhledáno 20. 1. 2016.

- Nejnověji pak Sojka J. a kol. (pozn. 3), nebo kol. autorů: *Svědkové starých časů. 111 unikátů ze sbírek Olomouckého kraje*. Olomouc 2015, s. 218.
- ¹⁰ Kniha vzbuzovala v císaři bolestné vzpomínky na olomoucké události, a proto musel být celý náklad (až na několik povinných výtisků určených knihovnám) zničen. Blíže kol. autorů: *Svědkové* (pozn. 9), s. 136–137. Na téže straně je v popisce č. 1 mylně uvedeno, že přetištěná reprodukce z knihy *Olmütz im Jahre 1848* je „Vzpomínka na olomouckou císařskou abdikaci a korunovací umístěná na mramorové tabuli, která se nachází v Trůnním sále olomoucké arcibiskupské rezidence“. Toto vyobrazení není součástí pamětní tabule.
  - ¹¹ Obraz byl veřejnosti představen ve spolupráci se statutárními městy Olomouc a Opava a Agenturou Lafayette. Průběh slavnostního podvečera je zaznamenán na DVD, které je uloženo v archivu Arcibiskupství olomouckého.
  - ¹² Nástupnictví se ve prospěch svého syna musel zřeknout i Ferdinandův bratr arcivévoda František Karel.
  - ¹³ Helfert, A. J.: Vznik ministerstva Schwarzenbergo-Stadionova. *Osvěta*, 1891, č. 12, s. 1066–1067.
  - ¹⁴ Kux, J. – Kress, M.: *Das Rathaus zu Olmütz: ein Gedenkblatt zu Steiner Wiederherstellung*. Olmütz 1904, s. 84; též *Die Neue Zeit*, 1879, 19. 8., s. 3.
  - ¹⁵ Jako ideového autora předlohy jej uvádí Kux, J.: *Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz*. Reichenberg – Olmütz 1937, s. 84.
  - ¹⁶ Kaple se údajně již v 1. pol. 18. století stala „pouhým skladištním prostorem“. Drkal, F.: Gotická freska sv. Jeronýma na olomoucké radnici. *Věstník ÚNV hlavního města Olomouce* VII., 1948, č. 7, s. 71.
  - ¹⁷ Doležil, H.: *Politické a kulturní dějiny král. hlav. města Olomouce*. Pokračování, Olomouc 1904, s. 107.
  - ¹⁸ O objevení freskové výzdoby hovoří zpráva z roku 1874, která je uložena ve fondu Archiv města Olomouc, registratura 1874–1920, inv. č. 336, kart. 705 (Kaple sv. Jeronýma 1874–1875). Ke stavební historii kaple např. kol. autorů: *Olomoucká radnice*. 1961. – Peřinová, I.: Příspěvek k dějinám olomoucké radnice. *Vlastivědný věstník moravský* XLVIII, 1996, s. 14–25. K adaptaci kaple v 70. letech 19. století *Die neue Zeit*, 1876, 17. 5., s. 4; – tamtéž 1879, 19. 8., s. 3 a 1887, 5. 4., s. 4; nebo též *Mährischer Correspondant*, 1876, 21. 5., s. 2.
  - ¹⁹ K tomu Nešpor uvádí, že důležité listiny byly uchovávány „od starodávna pod železnými zámky ve věžní komůrce vedle síně konšelské.“ Od roku 1874 byly uloženy ve skříních kaple až do roku 1936, kdy byly listiny z různých archivních depotů soustředěny do budovy v Purkrabské ulici č. 2, kde byl za tímto účelem pořízen velký trezor. Nešpor, V.: Městský archiv olomoucký. *Věstník ÚNV Hlavního města Olomouce* VI., 1947, č. 6, s. 3.
  - ²⁰ František Drkal k poškození uvádí, že „snad na sklonku 18. stol., za doby josefínské, došlo k zakrytí fresek nahozením vápenné omítky, přičemž byla freska porušena záseky do zdíva za účelem pevného přilnutí vápenného nánosu. Tak se zdálo, že freska již nikdy nespátří světlo světa“. Drkal, F. (pozn. 16). Objevení fresek bylo oznámeno Centrální komisí pro památkovou péči ve Vídni v roce 1874. Machytka, L.: Gotické nástěnné malby v Jeronýmově kapli v olomoucké radnici. In: *Olomoucká radnice*. 1961, s. 22.
  - ²¹ Machytka, L. (pozn. 20), s. 22–23. O nálezu a stavu fresek podal zprávu Friedrich Lippmann, Alte Wandmalereien in Olmütz. In: *Mittheilungen der k.k. Central-Commission*, I, 1875, s. 21–28, <https://archive.org/stream/mittheilungenno1kkze#page/20/mode/2up>, vyhledáno 12. 12. 2015. Studie se dočkala také samostatné publikace. Po jednom exempláři se nachází v SOKA Olomouc a ve VKOL (sign. II 57.672).
  - ²² Drkal, F. (pozn. 16), s. 72. – Kšíř, J.: Stavební vývoj olomoucké radnice. In: *Olomoucká radnice*. 1961, s. 13. – Machytka, L. (pozn. 20), s. 21–23.
  - ²³ Blíže k malíři a jeho uměleckým zakázkám Kučera, M.: Neznámý olomoucký malíř Adolf Rabenalt (1819–1892). *Střední Morava, vlastivědná revue*, roč. 41, 2016, s. 39–53.
  - ²⁴ SOKA Olomouc, Archiv města Olomouc, Stavební úřad, inv. č. 255, kart. 58.
  - ²⁵ Např. Kšíř, J. (pozn. 22), dále Bistřícký, J.: *Olomoucká radnice*. Olomouc 1977, nestránkováno. – Mlčák, L.: *Das Olmützer Rathaus*. Olomouc 2000, nestránkováno.

Prostřední sklomalba byla již roku 1891 podle původního návrhu Adolfa Rabenalta nahrazena oknem novým. Provedení zakázky za 600 zl. bylo svěřeno mnichovské firmě Mayer. Boční výplně nahradily skla s jadrincovými terčí, které dodal olomoucký obchodník se sklem, zeť Konrada Zbitka Eduard Mathes (náklady 120 zlatých). Nová okna byla veřejným míněním podrobena kritice. Viz. Gramel, L.: *Katalog der in dem historischen Museum der k. Hauptstadt Olmütz aufbewahrten Gegenstaende*, 1893, archiv VMO.

²⁶ Zhotoven byl z pískovce místním kameníkem a řezbářem Ernstem Melnitzkým.

²⁷ Doležil, H. (pozn. 17).

²⁸ *Die neue Zeit*, 1876 (pozn. 18).

²⁹ Tamtéž.

³⁰ Podle Kuxe bylo plátno na své místo umístěno teprve během roku 1879. *Lamarsch 'und Kullils Städte-Album von Österreich-Ungarn* (pozn. 9).

³¹ Přehled jednotlivých nápisů zaznamenal Willibald Müller v knize *Sagen und Gechichten der Stadt Olmütz* z roku 1892. Nová výzdoba je částečně viditelná i na digitalizovaných snímcích interiéru muzea, nacházejících se ve fotoarchivu SOKA Olomouc.

³² Smejkal, B. (-sk-): Kaple sv. Jeronýma na olomoucké radnici. *Kdy-kde-co v Olomouci*, duben 1970, s. 11–12.

³³ *Mährischer Correspondant* (pozn. 18).

³⁴ Müller, W. (pozn. 2), s. 24.

³⁵ Doležil, H. (pozn. 17), část V., 1905, s. 209.

³⁶ Kšír, J. (pozn. 22), s. 9 a 13. – Bistřícký, J. (pozn. 25), nestránkováno.

³⁷ Doležil, H. (pozn. 17), s. 107.

³⁸ V arcibiskupském paláci se uchovaly trvalé památky na revoluční události díky tomu, že byl tento prostor neveřejným, privátním prostorem olomouckého arcibiskupa. V případě potřeby se dala pamětní deska i busta císaře Františka Josefa I. snadno překrýt textilií.

³⁹ Kol. autorů: *Deset let práce na olomoucké radnici 1918–1928*. Olomouc 1928, s. 87.

⁴⁰ Za toto sdělení patří poděkování Mgr. Markétě Dolákové.

⁴¹ Machytka, L. (pozn. 20).

⁴² „V druhé polovici 19. stol. byly tyto fresky objeveny, a protože se tehdy nepomýšlelo na jejich restauraci, byly zakryty lunetovými obrazy /olejomalbou/. Díky tomuto opatření zachovaly se tyto skvělé doklady výtvarného umění z konce 15. stol. až do dnešního dne, kdy na počátku r. 1947 bylo přikročeno k jejich konservaci a restauraci. Dávna a starobylá krása těchto fresek objevila se znovu vzkříšená.“ SOKA Olomouc, Kaple sv. Jeronýma na radnici, 1947, Radnice, Olomouc, inv. č. 133. K tomu také Kšír, J. (pozn. 22), s. 14. – Machytka, L. (pozn. 20).

⁴³ Bistřícký, J. (pozn. 25), nestránkováno.

⁴⁴ Civilní snatky v radniční kapli – Městské lázně budou v nejbližších dnech otevřeny. *Stráž lidu*, 1947, 28. 9., s. 3. Dále také SOKA Olomouc, fond Ústřední národní výbor Olomouc, inv. č. 133, kart. 11 (kaple sv. Jeronýma na radnici, 1947, Usnesení předsednictva ÚNV ze dne 23. září 1947).

⁴⁵ Velkou zásluhu na záchraně plátna má tajemník opavského magistrátu JUDr. Tomáš Elis.

⁴⁶ Tichák, M.: *Příběhy olomouckých pomníků*. Olomouc 2002, s. 35.

⁴⁷ Jak je patrné z dobových snímků uložených v SOKA Olomouc, plátno patrně tvořilo jeden celek a neskládalo se z více kusů.

⁴⁸ Kux, J.: *Die Wiederherstellung der St. Mauritzkirche 1875–1908: Tätigkeitsbericht des Bauvereines an der St. Mauritzkirche Olmütz*. Olomouc 1908, s. 65; dále také *Der Statistischen Jahrbücher der königlichen Hauptstadt Olmütz*, 1905–1910, V., Olmütz 1911, s. 795. Z těchto publikací byla patrně informace o dataci obrazu převzata i B. Zlámalem, *Dějiny kostela sv. Mořice v Olomouci*. Olomouc 1939, s. 59 a následně dodnes citována i dalšími autory.

⁴⁹ Kux, J. (pozn. 15), s. 214.

⁵⁰ „[...] Protože tento svazek vychází u příležitosti šedesátiletého výročí Jeho Výsosti našeho milého císaře, jako důkaz naší úcty a pravého vlasteneckého citu jsme úvodem do svazku pojali list ozdobený

portréty Jeho Výsosti, jakož i kopii Rabenaltova obrazu *Nástolení Jeho Výsosti Františka Josefa I. na rakouský trůn z roku 1879*. Tento list opatřil pan doktor Johann Kux vhodným textem, takže knihu lze chápat jako skromný příspěvek k uctění Jeho Výsosti [...]", překlad Eva Hrdinová, srov. *Lamarch und Kullil's Städte – Album von Oesterreich-Ungarn* (pozn. 9), nestránkováno, list č. 1 a totéž č. 5. Tatáž informace byla otištěna v *Österreichisch-Ungarische Buchdrucker-Zeitung*, 1908, 28. 10., č. 43, s. 556, <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=buz&datum=19081022&seite=4&zoom=33&query=%22Rabenalt%22&provider=P03&ref=anno-search>, vyhledáno 18. 5. 2016.

⁵¹ Doposud se uváděl rok 1873.

⁵² *Die neue Zeit*, 1876 (pozn. 18).

⁵³ Na spornost autorství poukazoval již např. Burian, V. (pozn. 9), s. 19–20.

⁵⁴ K malířově biografii Kučera, M. (pozn. 23).

⁵⁵ Kux, J. – Kress, M. (pozn. 14); dále Kux, J. (pozn. 15), s. 314. – též *Die Wiederherstellung der St. Mauritizkirche 1875 – 1908...* (pozn. 48), s. 65. – Zlámal, B. (pozn. 48). – též *Lamarsch 'und Kullils Städte-Album von Österreich-Ungarn* (pozn. 9), list č. 1 a 10, nebo Zatloukal, P.: *Meditace o architektuře: Olomouc, Brno, Hradec Králové: 1815-1918*, Řevnice 2016, s. 362.

⁵⁶ Korespondence ze dne 6. září 2015, archiv autora.

⁵⁷ Tato suma se objevuje v Rabenaltově původním návrhu umělecké výzdoby kaple uloženém v SOKA Olomouc.

⁵⁸ Částka je uvedena na dochované části malby.

⁵⁹ Dle zápisu starého katalogu Historického muzea z roku 1893. Dnes uložen ve VMO.

⁶⁰ Roč. XIX, 1908, č. 18, 1. 12., s. 280, <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=dil&datum=19081201&seite=8&zoom=33>, vyhledáno 20. 5. 2016. Za upozornění na tento odkaz je třeba poděkovat Mgr. Markétě Dolákové.

⁶¹ Mlčák, L.: K biografím malířů, štafířů, pozlacovačů, grafiků a tiskařů v Olomouci, Litovli, Lošticích, Šternberku a Uničově v letech 1780–1900. *Střední Morava, vlastivědná revue*, roč. 41, 2016, s. 8.

⁶² Nešpor, V.: *Dějiny města Olomouce*. Olomouc 1998, snímek publikován na s. 58, popiska zveřejněna v poznámkách k obrazům, nestránkováno.

⁶³ Gramel, L. (pozn. 25).

⁶⁴ [Vj]: Staré fresky v olomoucké radniční kapli, *Lidové noviny*, 1942, 11. 12., s. 3.

⁶⁵ Velkou uměleckou cestu přes Moravu, Slovensko, Uhry, Chorvatsko, Dalmácii, Hercegovinu a Černou Horu zahájil roku 1858. *Národní listy*, 1878, č. 102, 25. 4., s. 2. Další cesty vykonal v letech 1861, 1862, 1863. *Národní listy*, 1862, č. 141, 17. 6., s. 3. K cestám také Harlas, F. X.: *Jaroslav Čermák: život a dílo*. Praha 1914, s. 24. – <http://kramerius4.nkp.cz/search/i.jsp?pid=uuid:b6685d60-cc80-11e3-aec3-005056827e52&q=Harlas>, vyhledáno 30. 5. 2016.

⁶⁶ *Pozor*, 1878, č. 33, 27. 4., s. 3.

⁶⁷ Korespondence ze dne 24. 3. 2016, archiv autora.

⁶⁸ Prombergrovo nakladatelství vydalo sérii devíti uměleckých pohlednic Jaroslava Čermáka. Viz. *Seznam knih vydaných nákladem knihkupectví R. Prombergra v Olomouci*, 1913, s. 52. S pohlednicemi pracoval např. Harlas, F. X. (pozn. 65), s. 46.

⁶⁹ Na jednom z dochovaných obrazů je podepsán tímto způsobem.

⁷⁰ Korespondence ze dne 6. 9. 2015, archiv autora.

⁷¹ Viz. soupis publikací v pozn. 55; – Fiala, J.: *Olomouc historique – Hôtel de Ville*, Olomouc 1995, nestránkováno; – též *Hanácké noviny* (pozn. 2) nebo Fiala, J. – Kašpar, Z. (pozn. 2).

⁷² Přehled Rabenaltových dětí publikoval Kučera, M. (pozn. 23), s. 48. Soupis se může nově doplnit o informaci, že Rabenaltův druhorozený syn dr. Arthur Rabenalt postupně vykonával advokátní praxi ve městech Vídeň, Peuerbach (od 1906) a Uhrfar (od 1911). Zemřel 13. února 1917 v Uhrfaru, městské části Lince. O jeho úmrtí informovaly tamější noviny (*Linzer Tages-Post*, 1917, č. 38, 13. 2., s. 3 a *Linzer Volksblatt*, 1917, č. 38, 14. 2., s. 3).

⁷³ Zemský archiv Opava (dále jen ZAO), pobočka Olomouc, Matrika Římskokatolické farnosti sv. Mořic Olomouc, Olomouc, sig. O III 47, inv. č. 11287, s. 81.

- ⁷⁴ ZAO Olomouc, pobočka Olomouc, Matrika zemřelých kostela sv. Mořice z let 1884–1903, sig. O-III-31, s. 789.
- ⁷⁵ Smuteční poděkování rodiny vyšlo v novinách *Mährisches Tagblatt*, 1892, č. 89, 19. 4., s. 8.
- ⁷⁶ Za konzultace a rešerši děkujeme panu PhDr. Miroslavu Koudelovi.
- ⁷⁷ K tomu např. Mlčák, J. (pozn. 25). Dodnes se dochovala prostřední vitráž s vyobrazením Rudolfa I. Habsburského.
- ⁷⁸ SOKA Olomouc, Archiv města Olomouc, Stavební úřad, inv. č. 255, kart. 58.
- ⁷⁹ Rabenalt byl již zkušeným a zavedeným umělcem, kterému byly svěřovány i jiné zakázky. Navíc velmi dobře znal i zdejší realie.
- ⁸⁰ Viz. (pozn. 78), vyúčtování provedených prací pořízené městským stavebním správcem Carlem Illichmannem ze dne 20. 1. 1877.
- ⁸¹ Starostou města v letech 1872–1896.
- ⁸² Správce Illichmann k tomu ve zprávě ze dne 27. 1. 1877 uvádí, že vnitřní výzdoba je téměř dokončena a k nákladům uvádí, že „vyobrazení intronizace a šesti dalších obrazů a nápisů z dějin města vzal na sebe pan starosta“. Dále se hovoří o 216 zlatých jako dodatečných nákladech za dokončovací práce Rabenalta. Srov. (pozn. 78), překlad Miroslav Koudela a Jitka Bartošová. Suma 800 zl. je zapsána v katalogu historického muzea.
- ⁸³ Znalecký posudek o čtyřech stranách (č. 166-4/2006) si v oboru ekonomika, ceny a odhady ve výtvarném umění a uměleckých řemeslech na obraz objednalo statutární město Opava, archiv statutárního města Opava, s. 2.
- ⁸⁴ Kučera, M. (pozn. 23).
- ⁸⁵ Viz. Helfert, A. (pozn. 13).
- ⁸⁶ Müller, W.: *Pověsti a události města Olomouce*. Olomouc 2012, s. 118–119. Z císařské rodiny byli údajně ještě přítomni arcivévodkyně Marie Dorothea, vdova po arcivévodovi Josefovi, manželka arcivévodů d'Este Elizabeth, arcivévodové Ferdinand Max, Karel Ludvík, Karel Ferdinand, Vilém, Josef a Ferdinand d'Este.
- ⁸⁷ Ferdinand I. Dobrotivý si do deníku poznamenal: „*Funkce skončila tím, že nový císař požádal svého starého císaře a pána, totiž mne, vkleče o požehnání, které jsem mu dal položením rukou na hlavu a znamením svatého kříže, pak jsem ho objal a on mi políbil ruku. Také moje milá žena objala a políbila našeho nového pána, pak jsme se vzdálili do svých pokojů [...]*“ Holler, G.: *Ferdinand I. Poslední Habsburk na Pražském hradě / Spravedlnost pro císaře*. Praha 1998, s. 161.
- ⁸⁸ Podle jiné verze stojí za ministrem Schwarzenbergem tři civilní hodnostáři.
- ⁸⁹ Jednotlivé protagonisty vyjmenovává např. Kux, J. (pozn. 48), s. 66. Dále jsou uvedeni i pod reprodukcí akvarelu uložené v SOKA Olomouc, fotoarchiv, inv. č. 1264, sign. XII/6.
- ⁹⁰ Helfert, A. J. (pozn. 13).
- ⁹¹ Einsleho oleje na plátně ve zlacených rámech jsou součástí sbírek Pražského hradu. Viz. Sojka, J. a kol. (pozn. 3), s. 127, obrazová část 128–129. Dobové kopie Einsleho obrazů, které jsou umístěny na zámku Zákupy, provedl L. Sedlek. Po roce 1850 pojal předlohu portrétu císařovny volněji i Rudolf Josef Müller (1816–1904). – Sojka, J. a kol. (pozn. 3), s. 233.
- ⁹² Podobně je zachycen i na barevné litografii Josepha Kriehubera z roku 1850. Tamtéž, s. 207.
- ⁹³ Fiala, J. (pozn. 1), s. 146.
- ⁹⁴ Kux, J.; též Zlámal, B., nebo *Der Statistischen Jahrbücher der königlichen Hauptstadt Olmütz* (pozn. 48). – Zatloukal, P. (pozn. 55).
- ⁹⁵ Müller, W. (pozn. 86), s. 120.
- ⁹⁶ *Das interessante Blatt* XVII, 1898, č. 49, 8. 12., textová část s. 6, obrazová část s. 9. Za zjištění, že se jedná původně o akvarel vídeňského malíře Heimerleho, vděčíme Mgr. Markétě Dolákové.
- ⁹⁷ SOKA Olomouc, Sběrka obrazového materiálu a fotografií Olomouc, inv. č. 135, sign. I/135; inv. č. 1264, sign. XII/6.
- ⁹⁸ Podle zjištění Miroslava Koudely je snímek inv. č. 134, sign. I/135 součástí větší sady stejně graficky upravených fotografií, uložených volně v jednom svazku pod sign. I/121–142. Materiál ovšem

není opatřen žádným titulem. Nicméně na titulní desce je otištěna oslavná báseň na Olomouc a její dějiny od Richarda Johanna Hudeczka. Ten je také autorem a vydavatelem publikovaného spisu, jehož součástí je tablo s názvem „Das historische Olmütz in Wort und Bild“, obsahující druhý snímek inv. č. 1264, sign. XII/6. Spis s názvem *Geschichte des Stadtverord.- Kollegiums der königlichen Hauptstadt Olmütz. Mit einem historischen Preludium und fotografischen Tableau* vydal vlastním nákladem zmíněný autor. Publikace byla vytištěna roku 1908 v Knížecí arcibiskupské knihtiskárně a kamenotiskárně v Olomouci. Podle katalogu VKOL se měl jeden exemplář dochovat v jejích sbírkách, ale ten nebyl dle záznamu dohledán.

⁹⁹ Snímek je otištěn společně s olomouckou pamětní medailí v obrazové části na straně 58.

SUMMARY

Enthronement of Franz Joseph I as the Emperor of Austria. On Turbulent History and Authorship of a Rediscovered Painting from the Olomouc Town Hall

Martin Kučera

The key moment of a change on the throne of the Austrian Empire, the event that had taken place early in the morning of 2nd December 1848 in the Archbishop's Palace in Olomouc, was depicted more than thirty years later in a painting placed in 1870s into the municipal Museum of History, an institution opened to public in 1879 in the former chapel of St. Jerome in the Olomouc town hall.

The commission for a new decoration derived from the intention to offer artistic presentation of the most significant events in the city's history. The imperial abdication of Ferdinand I the Good and the enthronement of his successor Franz Joseph I got the largest space. The painting remained here until 1947 and later was considered lost for several decades. It was rediscovered in 2014 in the possession of the statutory city of Opava.

Investigations made up to now reliably testify that the painting was made by academic painter Adolf Rabenalt from Olomouc (1819–1892), who just mechanically transferred a model, created most likely by academic painter František Čermák from Prague (1822–1884), into the form of the final painting. This is evidenced in the first place by the finding of his project for the decoration of the town hall chapel where the painter anticipates making this theme, and also by bills testifying that he worked on the chapel's decoration in 1874–1879. No bill has been found connected with the painting itself, but this can be caused by the fact that this part of the commission was paid from private resources of then mayor, Josef von Engel, because of high financial costs.

More than 140 years after the painting's creation, the public has the opportunity to see this precious and unique work again. It has returned to Olomouc on the occasion of the 180th anniversary of the coronation of the last Czech king (Ferdinand V) and 100th anniversary of the death of Emperor Franz Joseph I. The unveiling ceremony was held on 31st March 2016 in the Archbishop's Palace, where the depicted event had taken place. Despite its irreversible damage, the painting, similarly as the Olomouc commemorative medal from 1853, is one of the most precious permanent tangible reminders of the events of 1848 in Olomouc.

Translated by Jiří Gračka

Vojenské školství v Olomouci v 19. století*

Michael Viktořík

ABSTRACT

Military educational institutions in Olomouc in the 19th century

The presented study aims to acquaint readers with the purpose and the functioning of two exposed educational institutions which were situated in Olomouc during the 19th century. The author deals with the development of both schools in a broad context of reforms within the army and clarifies circumstances that followed the establishment, the relocation, the restructuring and the cancellation of both institutions.

KEY WORDS: military education, artillery academy, Olomouc, military history

Úvod

Olomouc byla až do 80. let 19. století důležitou pevností habsburské monarchie. Tato skutečnost je obecně známa, stejně jako informace, že ve městě sídlila početná silná garnizona dosahující v časech míru přibližně 5000 mužů. Každodenní život pevnostní Olomouce byl ovlivněn všudypřítomnými vojáky, neustále fluktuujícími vojenskými jednotkami, cvičením a manévry v okolí pevnosti (popřípadě přípravami na obranu), vojenskými návštěvami a oslavami, ale i různorodými konflikty vyvěrajícími z komplikovaného soužití mezi vojáky a civilním obyvatelstvem či z konfrontací mezi vojenskými a civilními úřady. Kolorit pevnostního města, které bylo dlouhodobě sužováno špatnými zdravotními a hygienickými podmínkami, dotvářely také dvě vojenské školy. Studenti a personál těchto ústavů sice přímo neparticipovali na službě v pevnosti a aktivně se nepodíleli ani na vojenských cvičeních v jejím okolí, jako nedílná součást místní posádky se však účastnili všech významných vojenských slavností a přehlídek. Počet chovanců obou vzdělávacích institucí nebyl zanedbatelný. Kadetní školu (později školní pěchotní setninu) a dělostřeleckou akademii, jež byla nástupcem hlavní dělostřelecké školy a bombardérského sboru, absolvovalo více než čtyři tisíce mladých mužů, kteří patřili k olomoucké garnizoně a byli tak nedílnou součástí každodennosti pevnostního města po více než půl století.

Zřízení, fungování a (re)organizaci obou škol je třeba vnímat v kontextu budování struktury vojenského školství v habsburské monarchii. V obou případech se jednalo o exponované vojenské vzdělávací ústavy nadregionálního významu a ne náhodou byla za jejich sídlo vybrána právě Olomouc – strategicky důležitá pevnost, prestižní a oblíbené posádkové město a navíc sídlo celé řady důležitých vojenských a politických úřadů.

Přestože měly obě školy důležitou úlohu v systému rakouského vojenského vzdělávání, v regionální literatuře jsou zmiňovány pouze sporadicky. K dělostřelecké akademii se nedočteme nic. Ke kadetní škole pak existují dva drobnější příspěvky.¹

Předkládaná studie si klade za cíl seznámit čtenáře s účelem a fungováním obou vojenských vzdělávacích ústavů. Jak již bylo avizováno, výklad nebude úzce regionálně zaměřen. Autor se pokusí sledovat vývoj obou škol v širokém kontextu reform v různých složkách armády v podstatě až do konce 60. let 19. století a osvětlit tak okolnosti, které doprovázely založení, přeložení, restrukturalizace i zrušení obou ústavů.

Císařsko-královská kadetní setnina v Olomouci (1808–1854)

Císařsko-královská školní pěchotní setnina v Olomouci (1853–1869)

Unikátním a dosud opomíjeným pramenem, který pojednává o olomoucké kadetní škole, je nepublikovaný spis *Die K.K. Cadetten-Compagnie zu Olmütz*. Jeho autorem byl penzionovaný nadporučík pěchoty Adolf Ferdinand Dinner.²

A. F. Dinner se narodil v Olomouci v roce 1829 v rodině vojenského lékaře Johanna Dinne-
ra, který pocházel z Kuronska.³ Vzdělání nabyt na lyceu v Tarnopolu (na západní Ukrajině), odkud přešel na olomouckou kadetku (studoval zde v letech 1843–1846) a poté na akademii do Hermannstadt (dnes Sibiu v Rumunsku). Až do roku 1869 pak sloužil u 32. pěšího pluku. Z důvodu stále se zhoršujícího zraku byl však v pouhých 40 letech penzionován. Zbytek života pak Dinner pracoval jako úředník na stavebním ředitelství železničních společností Northwestbahn a Kaiserin Elisabethbahn ve Vídni. Zde také začal v roce 1882 pracovat na vzpomínkovém spisu o olomoucké kadetce, který byl určen především pro jeho bývalé spolužáky. Sepisování rukopisu však probíhalo pomalu a se značnými obtížemi. Nemocný a téměř slepý Dinner musel práci často přerušovat. Úplnému dokončení a uspořádání díla pak Dinnerovi zabránila smrt (1884). Přestože se jedná o nedokončený rukopis, ke kterému je navíc třeba přistupovat v některých ohledech s opatrností,⁴ představuje nenahraditelný zdroj informací o základní struktuře, fungování, výuce i personáliích, které se věží k tomuto významnému vzdělávacímu ústavu v habsburské monarchii.

Aby vyniknul význam a úloha olomoucké kadetky, je třeba se na úvod této podkapitoly alespoň ve stručnosti zaměřit na vývoj vojenského školství v Rakousku před rokem 1848.⁵ V době předbřeznové existovalo v habsburské monarchii několik typů vojenských škol, jejichž cílem bylo vychovávat a vzdělávat budoucí důstojníky a poddůstojníky rakouské armády. Na nejnižším stupni vojenského školství bylo od roku 1782 více než 50 výchovných plukovních ústavů, které se zaměřovaly především na výchovu poddůstojníků. Na počátku 19. století však vyvstala akutní potřeba vychovávat také vzdělané důstojníky. Dne 16. června 1808 proto Dvorská válečná rada ve Vídni nařídila zřízení čtyř kadetních škol (kadetních setnin), a sice v Čechách, na Moravě, v Dolním Rakousku a v Kraňsku (Slovinsku). Tyto ústavy byly primárně určeny pro syny důstojníků, šlechticů, úředníků, významnějších měšťanů i pro výborné absolventy výše uvedených výchovných ústavů. Do kadetních setnin, z nichž každá byla určena pro 124 chovanců, měli být přijímáni výhradně schopní a nadaní studenti. V roce 1808 byly nakonec zřízeny pouze tři kadetky – v Olomouci, v Terezíně a v Celji (Slovinsko). Olomoucká kadetka byla provizorně umístěna nejdříve ve špitálu sv. Ducha (dnes Muzeum moderního umění) a poté v části narychlo adaptovaných prostorů bývalého augustiniánského kláštera Všech svatých (dnes Dům armády).⁶

Když na jaře 1809 Rakušané rozpoutali další válku proti napoleonské Francii (tzv. pátá koaliční válka), byly všechny tři kadetky obratem zrušeny. Pokyn k jejich obnovení vydala Dvorská válečná rada ve Vídni (z důvodu akutního nedostatku důstojníků) ihned po uzavření míru v Schönbrunu v říjnu 1809. Vlivem nízkého počtu chovanců těchto

ústavů (ve všech třech se tehdy nacházelo pouze 70 kadetů) bylo nakonec rozhodnuto, že obnovena bude pouze jedna kadetní setnina, a sice v Olomouci.⁷ Aby bylo dosaženo předepsaného počtu 124 kadetů, byli v roce 1809 mezi studenty olomoucké kadetky přijati i synové důstojníků, kteří překročili věk pro zápis na Tereziánskou vojenskou akademii ve Vídeňském Novém Městě. Tato instituce založená v roce 1751 byla vůbec nejvyšším stupněm v hierarchii vojenských škol v habsburské monarchii.⁸

Vzhledem k četným stavebním úpravám v areálu bývalého kláštera Všech svatých probíhala výuka na olomoucké kadetní setnině od listopadu 1809 v provizorním režimu. Ke stabilizaci poměrů došlo až na podzim 1810,⁹ kdy byly místnosti pro kadetku v prostorách dnešního Domu armády stavebně připraveny. Chovanci kadetní setniny a později školní pěchotní setniny se v této budově pak vzdělávali nepřetržitě až do roku 1869. Dodejme ještě, že úpravy a adaptace dnešního Domu armády probíhaly kontinuálně až do počátku 20. let 19. století, kdy byly završeny přestavbou celého hlavního průčelí budovy v klasicistním stylu.¹⁰

Adolf Ferdinand Dinner uvádí, že olomoucká kadetní setnina se od počátku těšila velké oblibě mezi syny důstojníků, kteří dokonce upřednostňovali zdejší studia před vojenskou akademií ve Vídeňském Novém Městě. Oblíbenost zdejší kadetky brzy přiměla dvorskou válečnou radu zřídit další kadetní setniny. V roce 1818 byla založena kadetka ve Štýrském Hradci a v roce 1838 také v Miláně. Obě vzdělávací instituce se řídily stanovami olomoucké kadetní setniny z roku 1808 a v podstatě přebíraly celkový model jejího fungování.

Do kadetních setnin byli přijímáni chlapci ve věku 14 až 16 let (ve výjimečných případech i starší, nikdy ale mladší), kteří oplývali určitým stupněm vzdělání (museli mít alespoň tři třídy normální školy, později bylo vyžadováno absolvování nižší realky nebo nejméně čtyř tříd gymnázia). Jak již bylo zmíněno, kadety se stávali synové důstojníků, státních úředníků a mladíci z výše postavených rodin (tj. z rodin šlechticů, bankéřů či podnikatelů). Někteří z nich už měli za sebou vojenskou praxi (do školy přicházeli přímo ze služby u pluku), pro jiné ale představovalo studium na kadetce první zkušenost s vojenským životem. Pro všechny kadety ale bylo společné, že byli před nástupem do školy přijati k nějakému pěšímu pluku, který se finančně podílel spolu s erárem na jejich stravování, výstroji a vzdělávání.¹¹ Naprostá většina kadetů příslušela k různým pěším plukům, nepoměrně menší počet chovanců pak k mysliveckým praporům, dragounům, kyrysníkům či hulánům.¹² Kadeti nosili na svých uniformách výložky svého pluku, které se vzájemně barevně lišily. Kadetní setnina tedy působila nejednotným vzezřením a budila pozornost. Adolf Ferdinand Dinner ve svém rukopisu zmiňuje, že se kvůli pestrobarevným výložkám kadetů začalo říkat kadetnímu domu „Farbenkastel“.¹³

Všechny tři kadetní setniny se řadily k prestižním vojenským školám. Chovanci, kteří nezvládali výuku (doslova byli označeni za nevzdělatelné nebo nevhodné pro polní službu), byli v prvním nebo druhém ročníku studia vyloučeni. Kadeti, kteří školu po třech letech dokončili, pak byli vyřazeni podle prospěchu v poddůstojnických hodnostech strážmistr, desátník nebo kadet-vojín. Jednalo se o propůjčené hodnosti, které často nebyly po nástupu do služby k mateřskému pluku akceptovány a kadet si je musel znovu vysloužit. Hodnosti obdržené v kadetní setnině byly uznávány až po roce 1848.¹⁴

Až na tzv. císařské kadety (viz pozn. 11) neměl žádný z absolventů kadetky zaručeno povýšení do důstojnické hodnosti, přestože měli být její chovanci při jmenování důstojníkem upřednostňováni.¹⁵ Do roku 1815 se sice dočkalo mnoho ze studentů olomoucké kadetky rychlého povýšení na důstojníka, ale to souviselo s mimořádným nedostatkem

oficírů v rakouské armádě, jejichž početní stav nestačila doplňovat vojenská akademie ve Vídeňském Novém Městě. Po roce 1815 se však situace výrazně změnila. Armáda již nepotřebovala doplňovat důstojnický sbor v takovém rozsahu. Na uvolněná místa, přednostně obsazovaná císařskými kadety či z rozhodnutí majitele pluku, se muselo – pokud se za čekatelně někdo vlivný nepřimluvil – dlouho čekat. Rychlejší kariérní růst pak přineslo až období rozsáhlých reforem v armádě na konci 40. let 19. století. Například v letech 1848/1849 byli nejlepší absolventi olomoucké kadetky vyřazeni rovnou v hodnostech podporučíka.¹⁶

Od roku 1818 byl stanoven počet kadetů studujících na kadetních setninách na 160.¹⁷ V olomoucké kadetce však ve skutečnosti studovalo až na výjimky vždy o něco více chovanců (viz tabulka). Podle Dinnerových propočtů absolvovalo v letech 1808 až 1853 olomoucký ústav celkem 2450 kadetů, kteří následně nastoupili službu v armádě.¹⁸

O výchovu a vzdělávání kadetů se staral početný personál. V čele olomoucké kadetky stál velitel (setník), který řídil školu po organizační i hospodářské stránce jako vojenskou jednotku. Veliteli kadetky byli přímo podřízeni osmičlenný profesorský sbor (jednalo se o důstojníky z různých pěších pluků), 11 poddůstojníků (desátníků a strážmistrů), tambur, účetní, lékař a 35 vojáků, mezi nimiž byli tři kuchaři, čtyři krejčí a čtyři ševci.²⁰ Kromě vzdělávání bylo hlavním úkolem personálu kadetky vychovávat, dozorovat, prakticky je cvičit ve vojenských dovednostech a také jim zajišťovat pro potřeby výuky i výcviku nezbytné zázemí.

Od roku 1810 se vystřídal ve vedení pěchotní kadetní setniny celkem šest velitelů.²¹ Klíčové otázky vztahující se k provozu školy, výuce i k personálním konzultoval velitel kadetky s nadřízenými na brněnském generálním velitelství, popřípadě s důstojníky dvorské válečné rady. Prímým dozorem nad kadetní setninou byl pověřen pevnostní velitel, který však měl oprávnění tuto funkci delegovat na jiné důstojníky. Například v letech 1826–1829 byla v kadetce prováděna inspekce místním fortifikačním ředitelem, o dvacet let později dokonce velitelem minérského sboru.²²

Ihned po nástupu do školy (školní rok byl zahajován vždy 1. října a ukončen 31. srpna) byli kadeti podrobeni vojenské disciplíně a režimu, a to v dle příslušných pěchotních reglementů. Veškerá vnitřní organizace kadetů (rozmístění v jídelně, ložnici či v učebnách)²³ se děla podle tříd. Během tříletého studia na kadetce měl chovanec získat teoretické a praktické znalosti nejen v oblasti vojenství, ale i v dalších předmětech, které byly důležité pro každodenní činnost budoucího důstojníka pěchoty. Přestože byla výuka v kadetních

Ročník ¹⁹	Počet kadetů
1830–1833	56
1831–1834	58
1832–1835	61
1833–1836	53
1834–1837	38
1835–1838	57
1836–1839	53
1837–1840	55
1838–1841	55
1839–1842	59
1840–1843	52
1841–1844	58
1842–1845	56
1843–1846	64
1844–1847	62
1845–1848	66
1846–1849	67
1847–1850	51

Tab. 1. Počet kadetů.

setninách náročná (v podstatě byla postavena na úroveň vyšších gymnázií nebo vyšších reálék), nebyla realizována u většiny všeobecných i vojenských předmětů tak do hloubky jako na Tereziánské vojenské akademii ve Vídeňském Novém Městě.²⁴

Každý z chovanců absolvoval na kadetce výuku náboženství, světových dějin, českého a německého jazyka, krasopisu a pravopisu a byl vzděláván také ve služebních, cvičebních a ústrojních předpisech (reglementech). Největší důraz byl však položen na technické a přírodní předměty (tj. na algebru, aritmetiku, geometrii, technické kreslení, fyziku a geografii) a na vojenské předměty – výuku zbraní, vojenskou ekonomiku, polní i permanentní opevnění, taktiku, polní službu a mapování terénu.²⁵ Na kadetce bylo dbáno také na praktická cvičení a fyzickou zdatnost chovanců. Zvláště nacvičováno pak bylo pod dozorem poddůstojníků a vojinů defilování setniny, které bylo s ohledem na její početní stav složitější než u běžných jednotek pevnostní posádky. U kadetní setniny, která se často účastnila veřejných slavností a vojenských přehlídek a byla tak pod vojenským drobnohledem, totiž hrozilo větší riziko pochybení.²⁶ Není bez zajímavosti, že s ohledem na růst chlapců musela být kadetní rota co půl roku přeorganizována, aby byla pohledově v pořádku.²⁷

Kromě nácvičky řazení a pochodování byly nedílnou součástí výuky také cvičení v šermu (rapírem a šavlí), zápas, plavání a gymnastická cvičení. Výuku těchto disciplín opět zajišťovali k tomu vybraní poddůstojníci a vojáci z kadetky. Kadetní setnina disponovala už krátce po svém vzniku cvičištem a hřištěm, které se nacházely na Locatelliho bastionu (tj. v prostoru dnešního letního kina) a na kurtině spojující tento pevnostní prvek se sousedním bastionem Špitálským. V roce 1841 zobrazil sportovní zázemí ústavu kadet Václav Daniel (studijní ročník 1838–1841, příslušný k 35. pěšímu pluku).²⁸ Po obvodu Locatelliho bastionu byly rozestaveny kladiny, hrazdy, bradla a různé druhy překážek. Tzv. Cikánskou brankou pak bylo možné z bastionu sestoupit k blízkému vodnímu toku (dnes Mlýnský potok), kde byla pro kadetku zřízena plovárna. V hrotu Locatelliho bastionu se pak nacházel ještě altánek s výhledem ke Klášteru Hradisko a na hřebeny Jeseníků.²⁹ Jak vyplývá ze vzpomínek Adolfa Ferdinanda Dinnaera, většina jeho spolužáků Danielovu litografii znala. Dispozici celého prostoru si však pamatovala odlišně, což souvisí s tím, že zde studovali o několik let později. V době jejich studia již byla dostavěna vedlejší budova tzv. Špitálských kasáren (dnes Hanácká kasárna), cvičiště bylo olemováno hustým křovím a v neposlední řadě bylo náradí na pozemku odlišně rozestavěno.³⁰

První a druhý ročník kadetky byl ukončen buď bez zkoušek, nebo jen menšími zkouškami. Třetí ročník byl ale završen náročnou závěrečnou zkouškou, která trvala až do roku 1846 i několik dní. Po absolvování teoretické části zkoušky se totiž kadeti spolu s profesorským sborem odebrali do terénu, kde proběhla její praktická část.³¹ Chovanci obou nižších tříd měli v této závěrečné fázi školního roku volný režim. Aby bylo efektivněji využito i tohoto „zkouškového období“, zavedl v roce 1839 tehdejší velitel ústavu setník Marcus Jankovich čtyřtýdenní velmi oblíbené cvičné pochody po Moravě, Čechách, Slezsku a Dolním Rakousku.³² K mimořádně oblíbeným akcím patřily také jednodenní výlety celé setniny. Konaly se pravidelně prvního května. Do roku 1847 byl cílovou stanicí Šternberk, později Svatý Kopeček.³³

Každodennost v kadetce byla určována vojenským režimem ústavu.³⁴ Po budičku, obléknutí a základní hygieně se kadeti shromáždili ke snídani. Mezi tím si kadetní lékař prohlédl nemocné. Pokud se jednalo o méně závažná onemocnění, byli mladíci přesunuti do ubikací pro nemocné. V opačném případě byli přeneseni do posádkové nemocnice

v Klášteře Hradisko. Po snídani následovaly dvě devadesátiminutové přednášky, mezi nimiž byla čtvrt hodinová přestávka. V jedenáct hodin byl bubeníkem ohlášen konec dopolední výuky, po které následovalo denní hlášení. V rámci něho byly oznámeny tresty pro provinilé kadety³⁵, žádalo se o prominutí trestů a vedení ústavu byly také sdělovány potřeby jednotlivých chovanců.

Další výukový blok absolvovali kadeti bezprostředně po obědě.³⁶ Jednalo se opět o dvě přednášky, po jejichž skončení následoval odpolední program. Ten byl naplněn různorodými aktivitami na cvičišti (popřípadě na plovárně). V čase od večere do večerky měli chovanci volný program, který trávili zpravidla společným zpěvem nebo procházkami. Jediným dnem, který se vymykal tomuto stanovenému dennímu harmonogramu, byla neděle. Dopoledne tohoto svátečního dne trávili kadeti na mši v posádkovém kostele Panny Marie Sněžné, odpoledne pak měli volno. Většina kadetů ho využívala buď ke studiu, nebo k delším procházkám do širšího okolí olomoucké pevnosti. V zimě si pak kadeti zvláště oblíbili klouzání po zamrzlé Moravě a jejích ramenech.

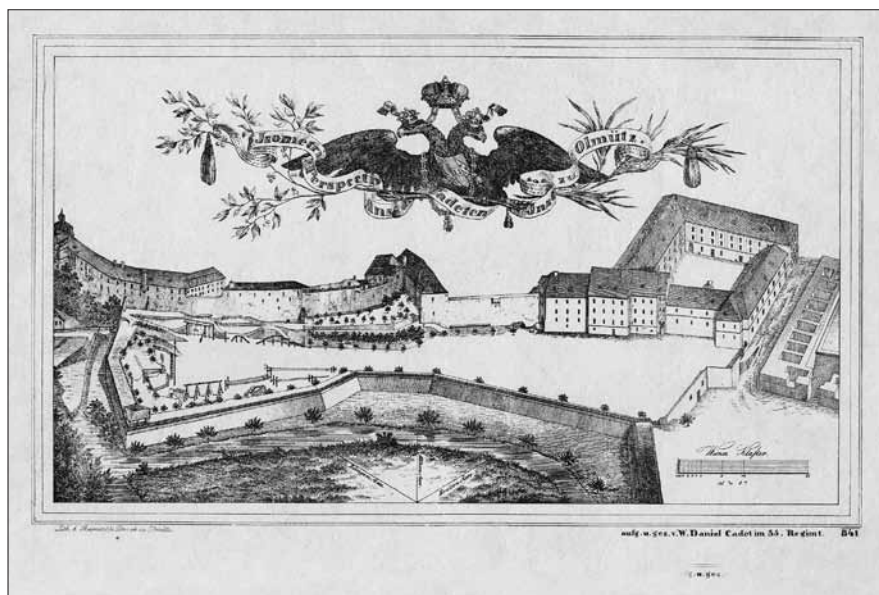
K mimořádným událostem patřily v kadetní setnině návštěvy významných osobností, které sem zavítaly buď v rámci své celkové návštěvy Olomouce, nebo cíleně z důvodu inspekční prohlídky ústavu.³⁷ Za nejvíce exponovanou událost se pochopitelně považovala návštěva samotného císaře. František Josef I. navštívil kadetku v červenci 1853.³⁸ Po seznámení s členy profesorského sboru si prohlédl budovu kadetní školy a poté byl účasten cvičení a plavání chovanců. Císař se do cvičení dokonce sám zapojil a údajně jednu překážku „s lehkostí přeskočil“. Po přezkoušení některých kadetů ze zeměpisných znalostí pak vyjádřil celkovou spokojenost s úrovní zdejší kadetní setniny.

Jak již bylo v úvodu zmíněno, kadetní setnina neparticipovala na službě v pevnosti a aktivně se neúčastnila ani celé řady běžných cvičení, které probíhaly v jejím okolí. Výjimku tvoří pouze významné manévry a cvičení, kterých byli přítomni členové panovnícké rodiny nebo sám císař. Mezi nejvýznamnější z těchto událostí patřily střelecké zkoušky v okolí fortu Tabulový vrch, které se konaly v roce 1847, nebo rozsáhlé vojenské manévry konané na loukách u Nemilan v roce 1851 (zde byl přítomen i ruský car Mikuláš I.). Kadetní rota těmto vojenským cvičením a zkouškám pouze přihlížela.

Ukončení činnosti pěchotní kadetní setniny v Olomouci úzce souviselo s rozsáhlými reformami, které byly zavedeny ve vojenském školství bezprostředně po revoluci 1848/1849. Smyslem těchto reforem bylo vytvořit efektivnější a vzájemně propojenější strukturu vojenských vzdělávacích a výchovných institucí. Přestože byl tento nově vytvořený systém zpětně hodnocen jako logický a funkční, vyžádal si na konci 50. let 19. století revizi (z finančních důvodů) a o deset let později pak kompletní restrukturalizaci.³⁹

Nová organizace vojenského školství začala platit od roku 1852. Na nejnižším stupni začalo fungovat 12 nižších výchovných ústavů (u nás například ve Znojmě či v Přerově), které nahradily původní model výchovných ústavů. Nejlepší studenti těchto ústavů pak přecházeli po čtyřech letech do kadetních institutů (u nás žádný takový nebyl), které připravovaly své chovance pro studium na vojenských akademiích. Ti, kteří nevyhovovali nárokům na studium na kadetních institutech, mohli studovat na některém z 12 vyšších výchovných ústavů (u nás například v Praze či v Brně). Tento typ vzdělávacích ústavů tvořil druhý stupeň vojenského školství. Třetím stupněm pak byly čtyři vojenské akademie – ve Vídeňském Novém Městě, v Olomouci (zde byla dělostřelecká akademie), ženijní akademie v Louce u Znojma a námořní akademie v Terstu. Na tyto čtyři akademie byli přijímáni chlapci především z kadetních institutů. Neúspěšní studenti byli zpravidla

Obr. 1. Vyobrazení budovy kadetní setniny včetně cvičiště a hřiště, které využívali chovanci tohoto ústavu. Litografie Wenzela Daniela, 1841. Österreichisches Staatsarchiv – Kriegsarchiv Wien, Fondová skupina Rukopisy (Manuskripte), sign. Ms.-Tg./54, Josef Dinner: Geschichte der K.K. Kadettenkompanie zu Olmütz.

přeložení do některé ze školních setnin (viz níže) nebo propuštění v hodnosti kadeta. Na vrcholu vzdělávací soustavy pak byla Válečná škola ve Vídni založená v roce 1852.

Každá zbraň rakouské armády měla své vlastní školní setniny, v nichž byli vzdělávání výhradně budoucí poddůstojníci (důstojníci byli připravováni na akademiích). Přijímání sem byli chovanci ve věku 15 až 18 let, a to z vyšších vojenských výchovných ústavů i z některých civilních škol (uchazeči však museli složit přijímací zkoušku). V letech 1852–1854 byly zřízeny pěchotní setniny v Klosterneuburgu, Vídeňském Novém Městě, ve Fischau, Olomouci, ve Štýrském Hradci a v Hainburgu. Vedle pěchotních setnin bylo zřízeno také několik dělostřeleckých, jezdeckých, pionýrských a ženijních setnin.

Každá pěchotní školní setnina byla tvořena dvěma ročníky, v nichž studovalo 120 chovanců. Na rozdíl od kadetní setniny se v pěchotní školní setnině vyučovalo méně předmětů, které byly úžeji zaměřené a vztahovaly se téměř výhradně k fungování pěchoty. V čele setniny, jež podléhala doзору velitelství příslušné zbraně, stál velitel (setník). V provozních záležitostech školy se řídil nařízením příslušného generálního velitelství a v personálních věcech (především ve věci přijímání chovanců) pak podléhal Vrchnímu armádnímu velitelství ve Vídni.

Do kadetního domu nastoupili první chovanci pěchotní školní setniny (Infanterie Schulcompagnie) v říjnu 1853. První ročník tvořilo 65 studentů, kteří přišli do Olomouce z vyšších výchovných ústavů v Linci, v Praze a v Brně.⁴⁰ Ve druhém ročníku se pak nacházela tzv. paralelní (přechodná) třída, která byla složena ze slabších studentů původní kadetní setniny (celkem 69 chovanců) studujících již ve dvouletém kurzu. Ve třetím ročníku

Obr. 2. Kolorovaná litografie školní pěchotní setniny, 1860. Státní okresní archiv v Olomouci, fond M8-34, inv. č. 1246, sign. X-15.

studovalo posledních 83 chovanců kadetní setniny. Po jejich absolutoriu v srpnu 1854 byla definitivně ukončena existence této prestižní vojenské školy.

V přechodném období, tj. do roku 1854, byl velitelem olomoucké školní pěchotní setniny setník Carl Rothauscher, tj. poslední velitel kadetní setniny. V roce 1854 byl vystřídán setníkem Carlem Quirinim, který tuto funkci zastával až do roku 1858. Posledním velitelem pěchotní školní setniny byl setník Emil Viktor Steinbock.⁴¹ Z vojenských schematiců je jasně patrné, že byl po roce 1854 – vzhledem ke kratšímu studiu i odlišné podobě studijního plánu – výrazně snížen stav profesorského sboru i pomocného personálu v ústavu. Veliteli pěchotní školní setniny byli podřízeni pouze tři profesoři v důstojnické hodnosti, lékař, pět vyučujících z řad poddůstojníků, šest dozorcích desátníků a několik pomocníků. V tomto obsazení fungovala setnina až do svého zrušení na konci 60. let 19. století.

Po prohrané prusko-rakouské válce se začalo opět intenzivněji diskutovat o reformě vojenského školství. Reforma byla nezbytná vzhledem ke zjištění, že vzdělání důstojnického sboru bylo podprůměrné a neodpovídalo potřebám doby. Nová struktura vzdělávacích a výchovných institucí měla za úkol daleko více rozvíjet praktické dovednosti, samostatnost a vojenské myšlení důstojníků i poddůstojníků, a současně nabídnout potenciálním zájemcům o službu v armádě ekvivalent k širokému spektru civilních škol. V důsledku rozsáhlých reforem všech stupňů dosavadní struktury vojenského školství (tyto reformy probíhaly v letech 1868–1871)⁴² byly zrušeny všechny doposud fungující výchovné ústavy, kadetní instituty a školní setniny, mezi nimiž byla i ta olomoucká. Poslední absolventi dvouletého kurzu na olomoucké setnině ukončili svá studia v srpnu 1869.

Po ukončení činnosti školní pěchotní setniny se v Olomouci už nenacházel žádný samostatný vojenský vzdělávací ústav. Zůstaly zde pouze vojenské školy, které byly součástí některých místních pluků.⁴³ Budova kadetky (pěchotní školní setniny) však byla intenzivně využívána armádou i po roce 1869. V poslední třetině 19. století byly v budově umístěny posádkové velitelství, vojenská účtárna a kanceláře ženijního pluku č. 1. Část budovy pak sloužila jako kasárna (pro dvě roty). V kadetním domě bylo také sídlo vojenského spolku (Olmützer militär-wissenschaftlicher Verein), poddůstojnické školy 2. dělostřeleckého pluku, a dokonce zde bylo zřízeno i důstojnické kasino.⁴⁴

Císařsko-královská dělostřelecká akademie v Olomouci a její předchůdci (1849–1858) Císařsko-královská školní dělostřelecká setnina v Olomouci (1858–1869)

Klíčovým pramenem pro studium organizace a fungování dělostřeleckých škol v Olomouci je monografie plukovníka Friedricha Gattiho, která byla vydána ve Vídni krátce po jeho smrti v roce 1905.⁴⁵

Friedrich Gatti (1839–1905) byl činný v armádě od svých dvaceti let. Od roku 1864 působil jako učitel dějepisu a zeměpisu na různých vojenských vzdělávacích institucích (např. na kadetním institutu v Marburgu, na vojenské technické škole v Hranicích na Moravě nebo na Technické vojenské akademii ve Vídni). V roce 1879 byl Gatti přeložen do válečného archivu ve Vídni, kde měl možnost osm let studovat prameny k vojenským dějinám habsburské monarchie.⁴⁶ Výsledkem jeho náročného studia bylo svým rozsahem monumentální dvousvazkové dílo *Geschichte der K. und. K. Technischen Militär-Akademie*. Ve druhém svazku nazvaném *Geschichte des K.K. Bombardier-Corps, Der K.K. Artillerie-Hauptschule und der K.K. Artillerie-Akademie 1786–1869* se pak nacházejí tři kapitoly, v nichž se autor věnoval také dělostřeleckým vzdělávacím institucím na půdě Olomouce.

Gattiho výklad k olomouckým dělostřeleckým školám je obsahově nevyvážený a ve srovnání s výkladem k jiným dělostřeleckým vzdělávacím institucím také stručnější. Plukovník Gatti se totiž při sepisování těchto pasáží potýkal s torzovitostí archivního materiálu, což mělo dvě zásadní příčiny. Mnohé dokumenty byly v průběhu četných reorganizací vojenského školství i dělostřelectva poztráceny a především došlo k rozsáhlé skartaci písemností v době, kdy se dělostřelecká škola stěhovala z Olomouce do Hranic (1858).⁴⁷ Zde je také možná příčina toho, proč se v regionální práci olomouckou dělostřeleckou akademií (i jejími předchůdci a nástupcem) nikdo nezabýval.⁴⁸ Odborná veřejnost má povědomí o dělostřelecké škole v Olomouci pouze díky kolorované litografii z roku 1860. V té době zde ale sídlila už jen dělostřelecká školní setnina.

Artileristé disponovali – stejně jako další technické složky rakouské armády – vlastní strukturou škol. Každý příslušník dělostřelectva musel během první poloviny 19. století absolvovat alespoň základní vzdělávací kurz. Jednalo se o šestiletou výuku zaměřenou na všeobecné znalosti i na odborné předměty vztahující se k činnosti a organizaci dělostřelectva. Tyto kurzy byly realizovány především v zimních měsících a probíhaly ve školách zřízených u jednotlivých setnin (rot). Pokud se chtěl voják sloužící u artilerie stát poddůstojníkem, musel navštěvovat dvouletý kurz ve škole zřízené u příslušného dělostřeleckého pluku. Na špici vzdělávací soustavy pak stál Bombardérský sbor ve Vídni (Bombardiercorps). Tento sbor založený v roce 1786 měl za úkol zajišťovat výcvik obsluhy pro obléhací děla a pro polní houfnice a zejména pak připravovat kvalifikované poddůstojníky a důstojníky. Absolventi bombardérského sboru patřili k elitě dělostřelectva.⁴⁹

Jak již bylo nastíněno ve výkladu ke kadetní setnině, bezprostředně po revoluci 1848–1849 začaly být prováděny rozsáhlé reorganizace v armádě, které se nevyhnuly ani vojenskému školství. U dělostřelectva došlo k první zásadní změně v prosinci 1849, kdy byl bombardérský sbor přesunut z Vídně do Olomouce.⁵⁰ Učitelský sbor i chovanci⁵¹ byli umístěni ve dvou zdejších kasárnách – v konviktu⁵² a v tzv. kasárnách Exklarisek (v současnosti budova Vlastivědného muzea v Olomouci). Přemístěním bombardérského sboru do Olomouce byla výrazně posílena tato složka armády ve městě. V Olomouci se totiž v té době už nacházel štáb jednoho z pěti dělostřeleckých polních pluků (číslo 3), sídlil zde zbrojní úřad (Feldzeugamt), který zajišťoval provozuschopnost i zásobování dělostřelců ve svém vymezeném obvodu, působilo zde pevnostní dělostřelectvo a od roku 1850 také nově zavedený úřad dělostřeleckého inspektora.⁵³

Důstojníci bombardérského sboru neparticipovali na službě v olomoucké pevnosti, jak by se dalo očekávat, resp. jak místní pevnostní velitelství požadovalo. Vrchní armádní velitelství ve Vídni totiž rozhodlo, že důstojníci bombardérského sboru jsou určeni výhradně pro výuku na dělostřelecké škole. Nepodléhali tedy rozkazům pevnostního velitele, ale byli podřízeni přímo vídeňskému generálnímu ředitelství dělostřelectva, v jehož čele stál známý reformátor polní zbrojmistr baron Vincenz Augustin.⁵⁴

V roce 1850 začala být realizována intenzivní reorganizace dělostřelectva, a bylo tedy logickým důsledkem, že se začala připravovat také transformace dosavadního bombardérského sboru na nový typ vzdělávacího ústavu. V tomto přechodném období byl pro všechny tři třídy bombardérského sboru zaveden provizorní studijní plán a v důsledku velké poptávky po dělostřeleckých poddůstojnících a důstojnících probíhala výuka ve zkrácené podobě.

Zřízení *Císařsko-královské dělostřelecké hlavní školy v Olomouci*, která měla nahradit bombardérský sbor, schválil panovník dne 24. března 1851. Výuka pak byla na novém vzdělávacím dělostřeleckém ústavu zahájena 1. listopadu 1851.⁵⁵ Hlavní škola byla určena pro 200 studentů, kteří byli rozděleni do dvou oddělení. Ke studiu v prvním oddělení, které se dále členilo na dvě setniny, byli přijímáni chlapci ve věku do 20 let. Podmínkou bylo, aby se jednalo o talentované mladíky, kteří měli potenciál stát se v budoucnosti dělostřeleckými důstojníky a kteří již absolvovali alespoň jeden rok na některé z dělostřeleckých plukovních škol.

V prvním oddělení dělostřelecké hlavní školy bylo realizováno čtyřleté studium zaměřené především na výuku matematiky, mechaniky, fyziky, chemie, geografie, technického kreslení, kartografie, taktiky a na organizaci a fungování artilerie. Stejně jako v případě kadetní setniny byl i na tomto dělostřeleckém vzdělávacím ústavu kladen důraz na výuku jazyků (čeština, francouzština a italština), služebních předpisů, vojenského účetnictví, světových dějin či na fungování ostatních typů vojsk (zbraní). Značný prostor ve výuce byl věnován praktickým cvičením, která se realizovala především v letních semestrech studia. Jednalo se o dělostřelecký nácvik v terénu (zaměřování, obsluha děl, střelba, manévry) i o fyzickou přípravu studentů (jízda na koni, plavání, zápas, šerm, střelba z ručních zbraní, gymnastická cvičení).⁵⁶

Chovanci ústavu, kteří úspěšně plnili studijní povinnosti během prvních dvou ročníků studia, vstupovali do třetího s hodností desátníka. Všichni kadeti, kteří úspěšně završili své čtyřleté studium, pak byli ze školy vyřazeni v hodnosti ohněstrůjce (Feuerwerker, hodnost byla ekvivalentem poddůstojnické šarže šikovatel/strážmistr) a následně byli přiděleni k některé z dělostřeleckých baterií.⁵⁷ Absolvent hlavní školy však mohl být

Obr. 3. Kolorovaná litografie dělostřelecké školní setniny, 1860. Státní okresní archiv v Olomouci, fond M8-34, inv. č. 1245, sign. X-14.

povýšen do důstojnické hodnosti teprve po roční službě u některého z pěti dělostřeleckých pluků či u raketového sboru.

V rámci druhého oddělení hlavní dělostřelecké školy byly realizovány dvouleté dělostřelecké kurzy. Ty byly určeny pro mimořádně talentované dělostřelecké důstojníky, z nichž většina působila jako učitelé na různých nižších stupních dělostřeleckých škol. Dělostřelecké kurzy nabízely vyšší úroveň technického vzdělání.⁵⁸

Stejně jako v případě kadetní setniny byla i hlavní dělostřelecká škola řízena jako vojenská jednotka. V jejím čele stál velitel plukovník Leopold Trötsch (1795–1865), kterému byl podřízen nejen administrativní aparát školy a profesorský sbor⁵⁹, ale i celá řada dalších vyučujících, tj. důstojníků a poddůstojníků pěchoty, jezdeckva a dělostřelectva⁶⁰, kteří zajišťovali praktický výcvik studentů. O zázemí školy (budovy, inventář, výzbroj, koně atd.) se pak staral početný personál tvořený především poddůstojníky a prostými vojáky.

Hlavní dělostřelecká škola byla v Olomouci zřízena v období, kdy se blížila finalizace rozsáhlých reforem vojenského školství zahájených již v roce 1848. Jakmile byla struktura vzdělávacích a výchovných ústavů dobudována, zpětně se jí přizpůsobovaly i stávající vojenské ústavy. To byl také případ hlavní dělostřelecké školy, která fungovala ve své dosavadní podobě pouhé tři měsíce⁶¹. Od února 1852 byla totiž tato instituce titulována jako *Císařsko-královská dělostřelecká akademie v Olomouci* a byla podřízena přímo Vrchnímu armádnímu velitelství ve Vídni. Po organizační, personální i výukové stránce fungovala akademie v prvních letech své činnosti v podstatě ve stejné podobě jako hlavní dělostřelecká škola.

Jak již bylo naznačeno, od počátku roku 1852 vešla v platnost nová hierarchie vojenských škol, v rámci které zaujímaly vojenské akademie výsadní postavení. Připomeňme, že olomoucká škola pro dělostřelce byla jednou ze čtyř nově zřízených akademií. Na dělostřeleckou akademii byli přijímáni chlapci ve věku 15–16 let, kteří přicházeli z kadetních institutů, ze školních dělostřeleckých setnin (v roce 1852 byly zřízeny v Praze, ve Štýrském Hradci, ve Vídni, Pešti a Veroně), ale i z civilních škol.⁶² Dělostřelecká akademie byla určena pro 200 kadetů, z nichž 40 byli tzv. frekventanti (tj. chovanci, kteří si studium sami financovali). Dodejme ještě, že v prvních třech letech existence akademie tvořili jádro studentů ti, kteří zahájili svá studia ještě na hlavní dělostřelecké škole. První absolventi kadetních institutů byli přijímáni na dělostřeleckou akademii až od roku 1856 (celkem 205 studentů).⁶³

Stejně jako na hlavní dělostřelecké škole byly zavedeny i na akademii vyšší dělostřelecké kurzy, které byly určeny pro deset uchazečů. Tito frekventanti již působili u různých dělostřeleckých pluků nebo vyučovali v dělostřeleckých setninách. Hlavní náplní dvouletých kurzů byla výuka mechaniky, fyziky, chemie, teorie dělostřelectva, francouzštiny, taktiky, zásad při použití polního a obléhacího dělostřelectva a v neposlední řadě služba na dělostřeleckých postaveních, ve skladech a ve zbrojnicích.⁶⁴

Již od doby přeložení bombardérského sboru do Olomouce panovaly napjaté vztahy mezi vedením dělostřelecké školy a vojenskými i politickými úřady ve městě. Zvláště vyostřené vztahy pak měli ředitelé dělostřeleckých ústavů s pevnostním velitelstvím. Kromě

Obr. 4. Pohled na konvikt, Školní kasárna, Jezuitská kasárna a posádkový kostel, bez datace. Státní okresní archiv v Olomouci, fond M8-34, inv. č. 3565, sign. XXXIX-7.

problémů organizačního charakteru a subordinace způsobovaly největší napětí neustálé stížnosti na špatnou disciplínu chovanců místních dělostřeleckých škol.⁶⁵ Kázeňské přestupky studentů však měly své opodstatnění.

Už od doby přeložení bombardérského sboru do Olomouce byla patrná u mladých dělostřelců frustrace vyplývající především z tristních ubytovacích poměrů a z neustálých provizorních řešení jak ve výuce, tak i ve vnitřním fungování ústavů. Chyběly školní pomůcky i základní vybavení (extrémním příkladem nevybavenosti školy byla absence dostatečného počtu sklenic). Škola neměla vhodné prostory pro realizaci výuky a výcviku a postrádala i vlastní kapli.⁶⁶ Vázlo také zásobování a na denním pořádku byly konflikty v učitelském sboru vyvolané absencí funkčního interního řádu. Ani po roce 1852 však nebyly největší potíže překonány, což značně podlamovalo prestiž dělostřelecké akademie.

Až do června 1853 řídil akademii plukovník Leopold Trötsch. Poté převzal jeho funkci plukovník Anton Fink (1795–1855), který se zasloužil alespoň o částečnou nápravu nevyhovujících podmínek a poměrů na dělostřelecké akademii. V první řadě inicioval a prosadil četné stavební úpravy kasárenských budov, v nichž byli ubytováni dělostřelečtí kadeti i personál školy. Jednalo se o prostory bývalého jezuitského konviktu a část budovy tzv. Školních kasáren⁶⁷, které byly přiděleny dělostřelecké škole namísto původních kasáren Exklarisek. Plukovníku Finkovi (od roku 1854 generálmajorovi) se podařilo zajistit dostatek finančních prostředků pro adaptaci většiny vnitřních prostor obou budov tak, aby lépe vyhovovaly potřebám školy. Anton Fink také intenzivně komunikoval s ředitelstvími ostatních akademií a konzultoval s nimi většinu provozních a organizačních záležitostí. Mnohé z vyhlášek a nařízení platných například na akademii ve Vídeňském Novém Městě pak aplikoval na olomouckou akademii, čímž docílil odstranění největších nesrovnalostí a zmatků. V dalších aktivitách mu však zabránila smrt.

Vzhledem k absenci pramenů koncipoval Friedrich Gatti svůj výklad k dějinám olomoucké hlavní dělostřelecké školy a dělostřelecké akademie jako jakýsi souhrn nejdůležitějších dochovaných úředních písemností. Ve výkladu tedy chybí – na rozdíl od dochovaného rukopisu k dějinám kadetní setniny, hlubší pohled na fungování a každodennost obou dělostřeleckých ústavů. Gatti nemohl absenci pramenů suplovat ani vlastními vzpomínkami, neboť v Olomouci nikdy nesloužil.

Z období, kdy dělostřeleckou akademii řídil Anton Fink, jsou v podstatě vyzdvíženy pouze dvě události. Tou první byla návštěva císaře Františka Josefa I. na akademii v červenci 1853 (připomeňme, že v rámci této návštěvy Olomouce navštívil i celou řadu dalších vojenských institucí, včetně kadetní setniny). Císař si prohlédl školu, zúčastnil se výuky a zkoušek zdejších chovanců a poté zhlédl střelecké cvičení na Nemilanských loukách. S defilováním, způsobem výuky, zázemím ústavu i dělostřeleckým cvičením vyjádřil spokojenost. Druhou událostí bylo vypuknutí epidemie cholery v roce 1854, která si vyžádala na akademii mimořádné náklady na nákup dezinfekce. Tento rok byl po finanční stránce pro ústav zvláště náročný, neboť došlo k výraznému nárůstu cen potravin, zboží i služeb.⁶⁸

Nástupcem generálmajora Antona Finka ve funkci ředitele akademie se stal od srpna 1855 podplukovník Josef Fabisch (1807–1872).⁶⁹ Teprve za jeho velení se stal dělostřelecký vzdělávací ústav skutečnou akademií. Energickému Fabischovi se podařilo stabilizovat vnitřní poměry ve škole, provedl úpravy studijních plánů, nechal dovybavit ústav učebními pomůckami a po intenzivním vyjednávání s pevnostním velitelstvím a ženijním ředitelstvím získal pro akademii také vlastní cvičiště a plovárnu.⁷⁰

Podplukovník Fabisch byl cílevědomý člověk s konexemi ve Vídni, který uměl získat prostředky na realizaci svých nápadů. Snažil se také vylepšit pověst akademie směrem k veřejnosti a narovnat vztahy s pevnostním velitelstvím. V lednu 1856 proto uspořádal velkolepý ples akademie v Redutě, kterého se zúčastnily společenské špičky tehdejší Olomouce.⁷¹ Dělostřeleční kadeti se jinak ale vyhýbali „lepší společnosti“ a svůj volný čas raději trávili hraním taroků, pitím piva a kouřením. Pro místní obyvatele pak byli mladí dělostřelci ve světle modrých kalhotách, černohnědém kabátu s červenými výložkami a žlutými knoflíky⁷² pouhou součástí zdejší početné garnizonu.

Přestože se Fabisch výraznou měrou zasloužil o zlepšení poměrů na dělostřelecké akademii, nemohl nic udělat se skutečností, že se tento vzdělávací ústav nacházel od počátku v naprosto nevhodných prostorách. Již jeho předchůdce Anton Fink mnohokrát informoval nadřízené orgány, že je v budovách konviktu a Školních kasáren neúměrně vlhko, což spolu se zdravotně závadnou vodou přiváděnou přímo z Moravy způsobovalo těžké zdravotní problémy zdejšími chovancům (především tyfus a zažívací problémy).

Teprve v roce 1857 se rozvinula intenzivní debata o možných řešeních neutěšené a dlouhodobě neudržitelné situace na dělostřelecké akademii v Olomouci. Častým účastníkem porad na Vrchním armádním velitelství ve Vídni byl i podplukovník Fabisch, který dostal za úkol vypracovat podrobnou zprávu o reálném stavu tohoto dělostřeleckého vzdělávacího ústavu.⁷³

Díky celé řadě stavebních úprav měla dělostřelecká akademie dostatek skladových a ubytovacích kapacit i prostorů ke cvičení. Kromě budovy konviktu využívala ještě první dvě patra Školních kasáren a část Vodních kasáren nedaleko Litovelského výpadu. Akademie měla k dispozici také bývalou zimní jízďárnu nedaleko Františkovy brány, letní jízďárnu před Hradskou branou, zahradu v lunetě 28 nedaleko Kateřinské brány a dělostřelecká cvičiště na Envelopě a na Nemilanských loukách.

S kapacitou tedy problém nebyl, na rozdíl od kvality a úrovně využívaných budov. Zdi konviktu byly silně zavlhle. Budova se velmi špatně vytápěla a navíc neměla dostatečně velký dvůr pro vojenské cvičení chovanců akademie (na větší nádvoří se s obtíží vměstnaly obě setniny). Obrovským problémem byl v konviktu nedostatek vody ve studních. Do budovy se proto musela přivádět voda ze vzdálené studny u Salzerovy reduty II nebo, jak již bylo zmíněno, byla čerpána přímo z Moravy. Dvě patra Školních kasáren byla využívána výhradně jako skladiště nebo jako marodka. Podle Fabische byla Školní kasárna ještě v horším stavu než konvikt (kromě silného zavlnutí v ní byla také větší zima). Ve Vodních kasárnách měla akademie ustájeny koně a část kasemat byla využita k ubytování personálu. Vzhledem k podmínkám byli tito vojáci permanentně nemocní. Na rozdíl od letní jízďárny byla zimní naprosto nevhodná ke cvičení. V zimních měsících zde byl dokonce takový chlad, že zamrzávaly i lampy. Navíc se jednalo o velmi úzkou budovu, takže při výcviku docházelo často ke kolizím koní. Zahrada v lunetě 28 pak sloužila v letních měsících jako cvičiště a její výhodou bylo, že se nacházela nedaleko vojenské plovárny. Pro doplnění uvedme, že v době, kdy Fabisch sepisoval tuto zprávu, na akademii studovalo 160 kadetů (+ 20 frekventantů v dvouletém kurzu), o jejichž výuku i zázemí se staral početný personál. Kromě vedení školy a třicetiletého profesorského a výchovného sboru zajišťovalo provoz a zázemí ústavu dalších 130 vojáků (lékař, zvěrolékař, účetní, kováři, krejčí, kuchaři, ševci, sluhové...). Akademie disponovala celkem 32 koňmi.⁷⁴

I přes negativní vyznění zprávy se ředitel dělostřelecké akademie snažil své nadřízené přesvědčit o zachování této vojenské vzdělávací instituce v Olomouci a současně

jim navrhl dvě řešení, od nichž si sliboval výrazné zlepšení celkového zázemí ústavu. Josef Fabisch navrhoval dostavět ke konviktu ve směru k Michalskému výpadu novou budovu, nebo zlepšit ubytovací situaci na akademii převzetím některé z budov postupně skomírající univerzity. Vzhledem k okolnostem však nebyl žádný z jeho návrhů vyslyšen.

Jak již bylo uvedeno, na konci 50. let 19. století došlo z finančních důvodů k další zásadní úpravě organizace vojenského školství. Některé školy byly zrušeny, jiné přemístěny. Například Kadetní institut v Krakově se měl původně přesunout do budov zrušeného Vyššího vojenského výchovného ústavu v Hranicích. Nakonec se ale stěhoval do chorvatské Rijeki a v Hranicích zůstala volná vojenská budova. Když se z Hranic odstěhovala také školní jezdecká eskadrona (do Enže v Horním Rakousku) a uvolnila se další vojenská budova, bylo o dalším osudu dělostřelecké akademie rozhodnuto. V květnu 1858 František Josef I. rozhodl o jejím přeložení do Hranic s tím, že ke stěhování ústavu dojde v září 1858. V mezidobí mělo olomoucké ženijní ředitelství ve spolupráci s brněnským generálním velitelstvím adaptovat obě uvolněné vojenské budovy v Hranicích pro potřeby dělostřelecké akademie.⁷⁵ Přeložení akademie do Hranic bylo pro Fabische i jeho podřízené velkým zklamáním. Přece jen byl rozdíl sloužit v pevnostní Olomouci nebo v malém provinčním městě...

Reformy vyvolané tíživou finanční situací se bezprostředně dotkly také čtyř v té době existujících dělostřeleckých školních setnin. Vídeňská setnina byla přeložena do Krakova a do Olomouce pak byla přemístěna setnina z Pešti (dnes Budapešť). Na svém

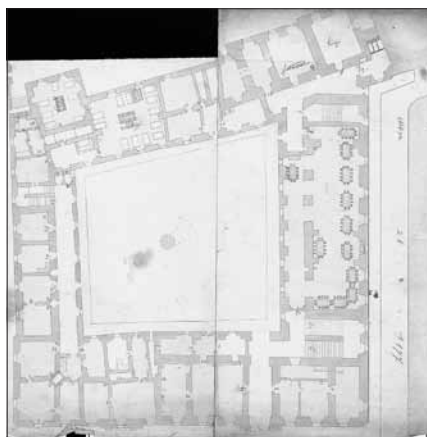
Obr. 5. Fort XI. Státní okresní archiv v Olomouci, fond M8-34, inv. č. 2396, sign. XXII-36.

původním místě pak zůstala pražská setnina a dělostřelecká školní setnina z Liebenau (dnes součást Štýrského Hradce). I po přeložení dělostřelecké akademie do Hranic tedy v Olomouci fungovala dělostřelecká škola, byť nižšího stupně.⁷⁶ V konviktu pak byli ve tříletém studiu vzdělávání chovanci dělostřelecké školní setniny až do roku 1869, kdy vlivem reforem vojenského vzdělávacího systému došlo k dalšímu rušení a přeložení stávajících vzdělávacích ústavů.⁷⁷ Dělostřelecká akademie byla přesídlena z Hranic do Vídně a čtyři dělostřelecké školní setniny pak byly přestěhovány do Hranic, kde byly sloučeny do Vojenské technické školy.⁷⁸

Chovanci a profesori akademie však udržovali s Olomoucí kontakt i po roce 1858. Každoročně sem totiž zavítaly obě setniny na několikátý denní dělostřelecký cvičení.⁷⁹

Program „olomouckých“ cvičení zůstal po dlouhá léta neměnný. Chovanci akademie přijeli do Olomouce vlakem. Po příchodu do města byli přivítáni velitelem pevnosti a poté pochodovali přes město na Novou Ulici a odtud do Slavonína na fort XI. Tato předsunutá pevnůstka jim byla po dobu cvičení každoročně „propůjčena“ a dokonce byl vypracován i podrobný řád rozmístění obou setnin i jejich doprovodu v jejích prostorách. Akademici vstávali každý den ve čtyři hodiny ráno. Po osobní hygieně a snídani pak následoval téměř hodinu a půl trvající pochod na dělostřelecké cvičiště u Nemilan, kde již po desetiletí probíhaly ostré střelby a manévry různých vojsk. Studenti akademie zde stříleli na terče z šesti a dvanáctiliberních polních kanónů, ze sedmiliberních houfnic a z 10, 20 a 30 liberních moždířů.

Po vyčerpávajícím několikahodinovém cvičení se chovanci akademie vraceli zpět na fort. Po pozdním obědě následoval odpočinek, poté samostudium a volno. Až do večerky směli dělostřelci pobývat v místní kantýně, kde se hrály karty. Studenti akademie měli volný pohyb po fortu, do pevnosti (města) však nesměli.⁸⁰ Za svého „olomouckého“ pobytu zpravidla navštívili pouze některou z pracháren či dělostřeleckých laboratoří, které se nacházely v předpolí vnitřní pevnosti. I zde se ale bylo možné díky místnímu osazenstvu občerstvit – především chlebem s tvarůžky a pivem. O nedělích jim pak bylo povoleno navštívit trh ve Slavoníně nebo podnikat větší procházky v okolí města. Zvláště oblíbenou destinací byl hostinec u Kláštera Hradisko, kde se pravidelně konaly vojenské koncerty. Za vrchol pobytu mladých dělostřelců v olomoucké pevnosti bylo považováno noční dělostřelecké cvičení, které si brzy získalo značnou oblibu mezi zdejšími obyvateli. Mnozí Olomoučané vážili dlouhou cestu na Nemilanské louky, aby zhlédli střelbu z baterie šesti děl a dvou houfnic, které obsluhovali chovanci dělostřelecké akademie z Hranic.

Obr. 6. Půdorys jednoho z pater kadetní školy (s rozmístěním stolů). Österreichisches Staatsarchiv – Kriegsarchiv Wien, Fondová skupina Rukopisy (Manuskripte), sign. Ms.-Tg./54, Josef Danner: Geschichte der K.K. Kadettenkompanie zu Olmütz.

Závěr

Šest desetiletí se nacházely v Olomouci vojenské vzdělávací ústavy, které měly důležité postavení v celkové organizaci rakouského vojenského školství v 19. století. Nejdéle zde působila kadetní setnina, jejímž úkolem bylo vychovávat a vzdělávat budoucí důstojníky pěchoty. Olomoucká kadetka byla jedním ze tří ústavů tohoto typu v habsburské monarchii a téměř po celou svou existenci sídlila v budově dnešního Domu armády. Po zrušení ústavu fungovala v bývalém sídle kadetky 15 let školní pěchotní setnina.

V nedaleké budově bývalého jezuitského konviktu a Školních kasárnách pak byla umístěna v letech 1849–1858 elitní vojenská škola určená pro budoucí důstojníky dělostřelectva. Jednalo se o bombardérský sbor, který sem byl přeložen z Vídně v roce 1849. Na počátku 50. let 19. století byl sbor transformován na hlavní dělostřeleckou školu a krátce poté na dělostřeleckou akademii. Po jejím přeložení do Hranic v roce 1858 sloužila budova konviktu deset let školní dělostřelecké setnině, která byla určena – stejně jako školní pěchotní setnina – ke vzdělávání a výchově poddůstojníků.

V odborné i popularizační literatuře jsou do místní pevnostní posádky zahrnováni hlavně vojáci pěších a dělostřeleckých pluků. Často se ale zapomíná na to, že posádku tvořili také vojáci jiných vojenských těles (například technických sborů či zásobovacích jednotek), různých vojenských úřadů a v neposlední řadě i chovanci a personál vojenských škol. Přestože se studenti a profesori přímo nepodíleli na službě v pevnosti a až na výjimky se neúčastnili ani vojenských cvičení v jejím okolí, byli nedílnou součástí početné olomoucké garnizony. Na počátku 50. let 19. století navštěvovalo kadetku a dělostřeleckou školu téměř 400 studentů, o jejichž výuku, výcvik a zázemí se staral více než 150členný personál. O desetiletí později, v době, kdy fungovaly v kadetním domě a v konviktu už jen pěchotní setniny, pak působilo na obou institucích kolem 250 studentů a asi 50členný personál. V kontextu diskuzí o celkovém počtu olomoucké posádky (resp. diskuzí o podílu vojska na celkovém počtu obyvatel města) se tedy nejedná o marginální čísla.

V dosavadní regionální historiografii nebyla oběma typům vojenských škol věnována téměř žádná pozornost. Hlavním cílem této studie bylo seznámit čtenáře s účelem, vnitřní organizací a fungováním obou vzdělávacích institucí, a sice v kontextu vývoje vojenského školství v 19. století. Tento vytčený úkol by nebylo možné naplnit bez dvou zcela zásadních a doposud nereflektovaných spisů, které umožnily překonat nedostatky archivních pramenů v zemských archivech a tím i dosavadní informační vakuum v regionální dějepisné práci.

Rukopis Adolfa Ferdinanda Dinnera a publikovaný spis Friedricha Gattiho byly zpracovány na základě studia dostupných (a nutno podotknout, že mnohdy torzovitých) archivních dokumentů. Gattiho publikace je ve většině svých pasáží ani ne tak souvislým výkladem nebo komentářem, jako spíše doslovným přetištěním celé řady dochovaných písemností (tj. zejména vyhlášek, nařízení a korespondence mezi reprezentanty klíčových vojenských úřadů), které se vztahovaly k činnosti olomouckých dělostřeleckých škol. Z tohoto úhlu pohledu je tedy možné Gattiho studii označit za pramen. Publikace je navíc doplněna mimořádně obsáhlými soupisy absolventů dělostřeleckých škol i biogramů nejvýznamnějších důstojníků sloužících u dělostřelectva. Dinnerův spis pak daleko více odráží každodennost v kadetní setnině a olomoucké realie první poloviny

19. století. Na rozdíl od Gattiho podává Dinner souvislý (byť v některých částech nedokončený) výklad k dějinám olomoucké kadetky, který je sepsán na základě kombinace úředních dokumentů a vlastních vzpomínek, popřípadě vzpomínek spolužáků a profesorů.

Přestože byly těžištěm obou spisů olomoucké vojenské vzdělávací ústavy, obsahují také důležité informace k obecnému vývoji vojenského školství v 19. století, k dalším vojenským vzdělávacím ústavům v monarchii (například ve Vídni či v Hranicích) a v neposlední řadě i vzácné údaje o celé řadě důstojníků a poddůstojníků rakouské armády.

Poznámky

- * Předkládaná studie je výstupem projektu GA ČR „Pevnostní město v 19. století ve střední Evropě“, reg. č. 03720S, realizovaného v letech 2015–2017.
- ¹ Autorem prvního byl významný olomoucký památkář Josef Kšír, který se věnoval kadetce především v souvislosti s jejím sídlem. Viz Klášter všech svatých, nyní Dům armády v Olomouci. Stavební historie budov. *Časopis Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci*, Olomouc 1970, s. 113–127. Vlasta Kauerová pak v roce 1995 vůbec poprvé prezentovala stručné informace také k samotné škole. Viz Příspěvek k historii kadetní školy v Olomouci. *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci*, (23), 1995, č. 4, s. 133–138. Ve svém příspěvku se stručně dotkla také organizační struktury školství v Rakousko-Uhersku, přičemž využívala monografie von Poten, B.: *Geschichte des Erziehungs und Bildungswesen in Österreich-Ungarn*. Berlin 1893.
- ² Österreichisches Staatsarchiv – Kriegsarchiv Wien (dále jen ÖStA – KA Wien), Fondová skupina Rukopisy (Manuskripte), sign. Ms.-Tg./54, Josef Dinner: Geschichte der K.K. Kadettenkompanie zu Olmütz (z jakého důvodu se na přebalu spisu objevuje jméno Josef Dinner, nevíme). Celý spis má odhadem kolem 1000 rukopisných stran.
- ³ Součástí spisu je rovněž opis kvalifikačního listu Adolfa Ferdinanda Dinners. Kromě údajů k jeho vojenské kariéře bylo v opisu uvedeno, že se na počátku 70. let 19. století podílel na sběru a zpracování statistických údajů pro potřeby připravované světové výstavy (pravděpodobně se jednalo o tu vídeňskou konanou v roce 1873).
- ⁴ Adolf Ferdinand Dinner podává relativně ucelené informace o činnosti kadetky ve 40. letech, kdy zde studoval, i o posledních desetiletí její činnosti. Naopak informace z období předcházejícího jsou často útržkovité a obsahově nevyvážené. U mnohých z nich (především z prvních dvou desetiletí činnosti kadetky) si také není jistý pravdivostí předkládaných údajů.
- ⁵ Jedinečnou pomůckou pro orientaci v systému vojenského školství Rakouska v době předbřeznové, především však v druhé polovině 19. století, je publikace: Wandruszka, A. – Urbanitsch, P. (eds.): *Die Habsburgermonarchie 1848–1918, Band V, Die bewaffnete Macht*. Wien 1987. Informace vztahující se ke kadetním školám se pak nachází na stranách 243–258.
- ⁶ Kšír, J. (pozn. 1), s. 122. Klášter Všem svatých se nacházel na pozemku, kde dnes stojí Dům armády. Josef Kšír se ve své studii podrobně věnuje složitému stavebnímu vývoji na této parcele.
- ⁷ ÖStA – KA Wien, Fondová skupina Rukopisy (Manuskripte), sign. Ms.-Tg./54, Josef Dinner: Geschichte der K.K. Kadettenkompanie zu Olmütz. Dále citováno už jen jako Dinner, A. F.
- ⁸ Podrobněji k tomuto ústavu viz: Wandruszka, A. – Urbanitsch, P. (pozn. 5), s. 245.
- ⁹ A. F. Dinner uvádí, že pro kadetku byla určena budova až v říjnu 1810. Je tedy pravděpodobné, že těsně po obnovení činnosti kadetní setniny neprobíhala výuka přímo v prostorách dřívějšího kláštera.
- ¹⁰ Kšír, J. (pozn. 1), s. 125. Dále: Dinner, A. F. (pozn. 7), s. 451. Ke stavebním úpravám interiéru budovy však docházelo i v následujících letech. Například v roce 1831 probíhala rozsáhlá adaptace kadetky, kvůli které byli kadeti dočasně přesunuti do konviktu.
- ¹¹ Kadeti stáli mezi nejvyšším poddůstojníkem a nejnižším důstojníkem. V podstatě byli důstojnickými čekateli. Pokud se uvolnilo místo, byli jmenováni nejnižším důstojníkem (praporčíkem, později podporučíkem). Tito mladíci nabývali vzdělání pro důstojníky v kadetních školách (ty byly

zřizovány u jednotlivých pluků – pozn. aut.) nebo v kadetních setninách. Mezi samotnými kadety však byly ještě rozdíly. Tzv. císařští kadeti (synové důstojníků) požívali určitých výhod – tj. pobírali pevný plat a bylo jim zaručeno jmenování do důstojnické hodnosti. Tzv. plukovní kadeti (sem patřili především synové otců, kteří nebyli povinováni vojenskou službou) dostávali jen část platu mužstva a museli být při studiu vydržováni svými rodinami. Na jmenování do důstojnické hodnosti pak museli čekat. Podrobněji ke stratifikaci a vývoji kadetů viz: *Ottův slovník naučný*, 13. díl, 1898, s. 732–733; dále: Wandruszka, A. – Urbanitsch, P. (pozn. 5), s. 243; Dinner, A. F. (pozn. 7), s. 45–51.

¹² Toto zjištění bylo učiněno na základě studia soupisů chovanců olomoucké kadetky z let 1830 až 1851, které tvoří obsáhlou přílohu spisu Adolfa Ferdinanda Dinna. Například v ročníku (třídě) 1837–1840 studovalo 55 kadetů. 52 z nich bylo příslušných k celkem 30 různým pěším plukům. Pouze dva kadeti patřili k husarům a jeden k praporu polních myslivců.

¹³ Dinner, A. F. (pozn. 7), s. 379 uvádí, že běžná uniforma kadeta se skládala z modrých kalhot, kabátu v barvě štičí šedi a černé čepice (čáko) s rozetou a šňůrou. Vlasta Kauerová podává ve svém článku preciznější popis uniformy kadetů. Je však otázkou, zda takto olomoučtí kadeti v první polovině 19. století skutečně vypadali. Autorka totiž zmiňuje, že tento popis uniformy je platný pro druhou polovinu 19. století, kdy v podstatě kadetka už neexistovala.

¹⁴ Dinner, A. F. (pozn. 7), s. 40–41.

¹⁵ Wandruszka, A. – Urbanitsch, P. (pozn. 5), s. 244.

¹⁶ Dinner, A. F. (pozn. 7), s. 343.

¹⁷ Výjimku představuje kadetní setnina v Miláně, jejíž kapacita byla stanovena v roce 1838 na 150 studentů.

¹⁸ Dinner, A. F. (pozn. 7), s. 83.

¹⁹ Každá třída nesla jména dvou kadetů, kteří za své mimořádné studijní výsledky obdrželi již během třetího ročníku hodnost kadeta – strážmistra (šikovatele). Například ročník (třída) 1837–1840, která zde již byla zmíněna, nesla jméno „Schmidt-Ochtzim“.

²⁰ Počet důstojníků, poddůstojníků, mužstva i obslužného personálu nebyl fixní, a proto je třeba brát čísla uváděná v textu pouze jako orientační. Například počet prostých vojáků dosahoval do roku 1815 28, v letech 1815 až 1840 32 a po roce 1841 36. Dinnerovi se nepodařilo shromáždit ucelené statistické informace o činnosti kadetní setniny. Jeho spisem prolínají pouze kusé údaje, které se mu podařilo dohledat, nebo mu byly zaslány některým ze spolužáků či některým z pozdějších absolventů ústavu.

²¹ Dinner, A. F. (pozn. 7), s. 60–62. V letech 1810–1825 to byl Josef Innerhofer z pěšího pluku č. 4; v letech 1825–1835 Johann Christophé z 9. mysliveckého praporu; v letech 1835–1841 Marcus Jankovich z 20. pěšího pluku; v letech 1841–1847 Felix von Brönnner z 56. pěšího pluku, v letech 1847–1850 Carl von Roth z 20. pěšího pluku a v letech 1850–1853 Carl Rothauscher de Malata z prvního pěšího pluku. Jméno(a) velitelů kadetní setniny z let 1808–1810 se prozatím nepodařilo dohledat (ani ve Schematismech rakouské císařské armády).

²² V letech 1816–1825 dohlížel na kadetku pevnostní velitel polní podmaršál Anton von Zach; v letech 1826–1829 místní fortifikační ředitel Anton Gemperly von Waidenthal, do roku 1847 pak pevnostní velitel polní podmaršál von Lauer; v roce 1847 plukovník Arthur von Hentzi ze sboru minérů, v letech 1848–1849 pevnostní velitel polní podmaršál Josef von Böhm a v posledních letech činnosti kadetky pak generálmajori von Colo a von Pöck (podle vojenských schematismů rakouského císařství se jednalo o brigády 2. armády).

²³ Dinner, A. F. (pozn. 7), s. 377. O inventáři kadetky se Dinner zmiňuje pouze ve stručnosti. V učebnách seděli kadeti na kulatých stoličkách u velkých černých stolů (každý byl určen pro šest kadetů), v ložnicích spali na železných kavalcích, u kterých byla jednoduchá skříňka, a v jídelně pak stolovali u velkých železných stolů pro 12 osob.

²⁴ Wandruszka, A. – Urbanitsch, P. (pozn. 5), s. 244.

²⁵ Dinner, A. F. (pozn. 7), s. 352–354. Zde je uveden kompletní soupis předmětů, které tvořily studijní plán školy.

- ²⁶ Tamtéž, s. 409. Rota kadetů pochodovala vždy v trojstupu.
- ²⁷ Tamtéž, s. 335.
- ²⁸ Tamtéž, s. 448.
- ²⁹ Kšír, J. (pozn. 1), s. 122.
- ³⁰ Dinner, A. F. (pozn. 7), s. 448.
- ³¹ Tamtéž, s. 342–343.
- ³² Tamtéž, s. 369 a 374. Například 23. 8. 1845 vyrazily dvě třídy kadetní setniny z Olomouce směrem na Plumlov. Dne 4. 9. dorazily do Znojma, 14. 9. do Uherského Hradiště, 17. 9. do Kroměříže a 20. 9. byli kadeti zpět v Olomouci. Cvičné pochody se konaly od roku 1839 až do zániku kadetní setniny pravidelně, s výjimkou let 1848–1850. Jeden z posledních cvičných pochodů (v roce 1851) pak směřoval přes Jevíčko, Hlinsko a Německý Brod až do Tábora. Na zpáteční cestě byl na počest kadetů uspořádán v Poličce místním obyvatelstvem ples. Během cvičného pochodu v roce 1840 jeli kadeti také poprvé vlakem. Dne 26. 9. nasedli v Břeclavi na vlak a jeli jednu stanicí do Zaječího. Jízda trvala asi 30 minut.
- ³³ Tamtéž, s. 348.
- ³⁴ Tamtéž, s. 391.
- ³⁵ Mezi základní tresty patřily půst, samota bez jídla, stání uprostřed jídelny, domácí vězení či kolektivní domácí vězení.
- ³⁶ Ve svém rukopisu věnuje A. F. Dinner zvláštní pozornost stravování kadetů. Ti měli oproti jiným jednotkám v pevnosti stanoven větší přiděl stravy, což bylo zdůvodněno tím, že chovanci ústavu jsou ve vývinu a je třeba je podpořit dobrou stravou ve vzdělávacím procesu. Dinner vzpomíná, že se podávalo v kadetce jídlo třikrát denně a že bylo dobré kvality (ukázka jídelníčku viz příloha).
- ³⁷ Tamtéž, s. 403. Například v červnu 1844 navštívil kadetku zemský velitel pro Moravu, polní zbrojmistr hrabě Kinský. Při inspekci však nebyl spokojen s nástupem a cvičením kadetů a požadoval rychlou nápravu. Po dvou dnech intenzivního cvičení Kinský opět zhlédl nástup a pochodovou sestavu kadetů. Tentokrát vyjádřil spokojenost, co všechno lze za dva dny udělat s inteligentními lidmi. Po této zkušenosti byla v kadetní setnině věnována větší pozornost nácviku nástupu a mašírování jednotky.
- ³⁸ *Die Neue Zeit*, 16.7.1853, číslo 159. Dodejme ještě, že František Josef zde nebyl poprvé. Ještě jako arcivévoda navštívil ústav v roce 1844.
- ³⁹ Podrobněji k vojenskému vzdělávacímu systému v rakouské monarchii po roce 1848/1849 viz: Wandruszka, A. – Urbanitsch, P. (pozn. 5), s. 248–258 a 496–497.
- ⁴⁰ Dinner, A. F. (pozn. 7), s. 251.
- ⁴¹ *Militär Schematismus der österreichischen Kaiserthumes*. Wien 1853, s. 710; Wien 1855, s. 739 a Wien 1868, s. 711.
- ⁴² Wandruszka, A. – Urbanitsch, P. (pozn. 5), s. 494–497.
- ⁴³ Tamtéž, s. 507. Jednalo se například o vojenskou stavební školu (Militär-Bauwerkmeisterschule) zřízenou v roce 1877 u zdejšího ženijního pluku č. 1 nebo o poddůstojnickou školu, která patřila pod místní 2. dělostřelecký pluk. Viz Dinner, A. F. (pozn. 7), s. 452.
- ⁴⁴ Tamtéž. Dále: Kaueroval, V. (pozn. 1), s. 137. Zde jsou uvedeny další informace k využívání budovy dnešního Domu armády.
- ⁴⁵ Gatti, F.: *Geschichte der K. und K. Technischen Militär-Akademie*. Díl druhý. *Geschichte des K.K. Bombardier-Corps, Der K.K. Artillerie-Hauptschule Und Der K.K. Artillerie-Akademie 1786–1869*. Wien 1905. Svazek má 1146 stran včetně soupisu absolventů všech tří škol.
- ⁴⁶ Tamtéž, Vorwort, s. V–VI. Friedrich Gatti nastoupil po studiu nižší a vyšší reálky v roce 1856 na místo praktikanta na daňovém úřadu. V roce 1859 se nechal naverbovat do 12. pěšího pluku. Poté sloužil v posádkách ve Waidhofen an der Thaya (Dolní Rakousko) a ve Frankfurtu nad Mohanem. Od roku 1864 působil jako učitel na kadetních institutech v Marburgu a Hainburgu (Dolní Rakousko) a na vojenské technické škole v Hranicích. V roce 1872 byl povýšen na setníka. Opustil vojenské školy a další službu vykonával v posádkách v Jičíně, Segedině a Budapešti. V roce 1873 byl přeložen

do 6. oddělení Říšského ministerstva války do Vídně. O rok později se pak opět vrátil k výuce na vojenských školách – nejdříve na nižší vojenské reálce v Güns (dnes Kőszeg v Maďarsku) a na vyšší vojenské reálce v Hranicích. Od roku 1879 pak následovala osmiletá služba ve vojenském archivu ve Vídni. Od roku 1887 až do svého penzionování v roce 1901 pak Gatti působil jako vyučující válečné historie a geografie na Technické vojenské akademii ve Videňském Novém Městě. V době své činnosti na akademii byl povýšen na majora (1887), podplukovníka (1893) a plukovníka (1896).

⁴⁷ Gatti, F. (pozn. 45), Vorwort, s. VII.

⁴⁸ Přítomnost dělostřelců v konviktu není zachycena ani ve výpravné monografii, která byla věnována dějinám této budovy. Fidler, J.: Armáda v bývalém jezuitském konviktu v Olomouci. In: Fiala, J. – Mlčák, L. – Žurek, K. (eds.): *Jezuitský konvikt. Sídlo uměleckého centra Univerzity Palackého v Olomouci. Dějiny-Stavební a umělecké dějiny-Obnova a využití*. Olomouc 2002, s. 153–158.

⁴⁹ Wandruszka, A. – Urbanitsch, P. (pozn. 5), s. 212 a 246. Dále: Pernes, J. (a kol.): *Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526–1918*. Praha 2003, s. 397.

⁵⁰ Gatti, F. (pozn. 45), s. 257.

⁵¹ Tamtéž, s. 288–289. Přesný počet vyučujících a studujících se nepodařilo v Gattioho publikaci dohledat. Ze soupisu členů sboru, který je uveden na výše uvedených stranách, ale vyplývá, že po přesunu do Olomouce tvořili bombardérský sbor: čtyři štábní důstojníci, 7 hejtmanů 1. třídy, dva hejtmani 2. třídy, 15 nadporučíků, 12 podporučíků, 32 císařských kadetů, 23 kadetů – bombardérů, účetní, lékař, auditor a adjutant.

⁵² Fidler, J. (pozn. 48), s. 153–154. Budova bývalého jezuitského konviktu byla předána armádě v roce 1785. Až do roku 1802 sloužil konvikt jako vojenská nemocnice, poté jako kasárna určená prioritně pro pěchotu.

⁵³ Wandruszka, A. – Urbanitsch, P. (pozn. 5), s. 210–214. Zde se nachází podrobný výklad k zásadním reformám v rámci dělostřelectva ve sledovaném období. Na konci 40. let 19. století se členilo dělostřelectvo na 5 dělostřeleckých polních pluků (dohromady 18 setnin), jejichž štáby se nacházely v Praze, ve Vídni, ve Štýrském Hradci, v Olomouci a v Pešti. Zbrojní úřady měly svá hlavní stanoviště ve Vídni, v Praze, v Českých Budějovicích, ve Veroně, ve Štýrském Hradci, v Pešti, ve Lvově a v Olomouci. Posádkové dělostřelectvo o síle 4000 mužů pak bylo členěno do 14 obvodů.

⁵⁴ Tamtéž, s. 209. V čistě administrativních a ekonomických záležitostech bylo generální ředitelství dělostřelectva (General-Artilleriedirektion) podřízeno ministerstvu války (Kriegsministerium). V personálních a organizačních záležitostech pak vrchnímu armádnímu velitelství (Armeoberkomando). Dále: Tamtéž, s. 214. Polní zbrojmistr baron Augustin inicioval zásadní reformy dělostřelectva, které měly směřovat k efektivnějšímu využití této zbraně v případě válečného konfliktu. Každý dělostřelecký pluk se skládal z 24 baterií, každá baterie byla tvořena osmi děly. Baterie pak zůstaly základní taktickou jednotkou dělostřelectva až do roku 1867, kdy je nahradily divize baterií. Součástí každého pluku byl ještě prapor sestávající ze čtyř rezervních rot a nově organizovaná plukovní škola. Od počátku 50. let bylo zásadním způsobem reformováno také posádkové dělostřelectvo. Nahradilo jej pevnostní dělostřelectvo (8 pevnostních praporů, celkem 48 rot), které bylo sestaveno ze zemských dělostřeleckých praporů, z části polního dělostřelectva, z personálu původních posádkových dělostřeleckých obvodů a nedávno vytvořených pevnostních rot. V Olomouci působil prapor pevnostního dělostřelectva od roku 1853.

⁵⁵ Tamtéž, s. 343.

⁵⁶ Tamtéž, s. 358.

⁵⁷ Tamtéž, s. 356.

⁵⁸ Wandruszka, A. – Urbanitsch, P. (pozn. 5), s. 254.

⁵⁹ Gatti, F. (pozn. 45), s. 350. Pro hlavní dělostřeleckou školu byl předepsán počet 21 profesorů v důstojnických hodnostech.

⁶⁰ Tamtéž, s. 350. Na škole například vyučovalo 24 ohňostrůjců, kteří příslušeli k pevnostnímu dělostřelectvu.

⁶¹ Hlavní škola fungovala tak krátce, že se zmínky o ní neobjevují ani ve vojenských schematismech.

- ⁶² Wandruszka, A. – Urbanitsch, P. (pozn. 5), s. 253 a 256. U dělostřeleckých školních setnin probíhala tříletá výuka (u pěchotních pouze dvouletá). Nejlepší studenti měli možnost po absolvování dvou ročníků školní dělostřelecké setniny přejít na dělostřeleckou akademii.
- ⁶³ Gatti, F. (pozn. 45), s. 462.
- ⁶⁴ Tamtéž, s. 460.
- ⁶⁵ Tamtéž, s. 427–430.
- ⁶⁶ Studenti a personál akademie museli využívat posádkový kostel Panny Marie Sněžné (akademie za to platila).
- ⁶⁷ Dnes slouží budova jako depozitář a odborné pracovny Vlastivědného muzea v Olomouci.
- ⁶⁸ Gatti, F. (pozn. 45), s. 430, 435 a 442.
- ⁶⁹ Tamtéž, s. 445. Josef Fabisch byl synem dělostřeleckého důstojníka. Narodil se v roce 1807 ve Vídni. Již v raném mládí vstoupil do bombardérského sboru (byl císařským kadetem) a nakonec zde v letech 1834–1844 vyučoval matematiku a mechaniku. V roce 1848 velel před Vídní mozdířové baterii. O rok později byl převelen do Komárna, kde velel obléhacímu dělostřelectvu. Následující tři roky pak sloužil přímo na Generálním dělostřeleckém velitelství ve Vídni (tehdy měl hodnost vrchního ohněstrůjce, od roku 1854 podplukovníka). Ředitelem dělostřelecké akademie byl v letech 1855–1860. V roce 1857 byl povýšen na plukovníka a v roce 1860 na generálmajora. Ve stejném roce byl převelen do Vídně. Nejdříve působil jako člen dělostřeleckého výboru, který měl za úkol zavádět do výzbroje drážkovaná děla, a poté se stal představeným 7. oddělení Říšského ministerstva války. Později se stal také majitelem dělostřeleckého pluku 2. Od roku 1864 působil Fabisch jako zemský dělostřelecký ředitel v Praze. O rok později byl penzionován a v roce 1872 zemřel ve Štýrském Hradci.
- ⁷⁰ Tamtéž, s. 448–450. Původně byl akademii nabídnut pozemek uvnitř tzv. Korunní hradby. Jednalo se o pustý pozemek, jehož středem procházela cesta. Pozemek byl neudržován, po deštích zůstával zatopen a navíc všude ležely stromy vyvrácené po vichřici. Fabisch tento pozemek odmítnul jako nevhodný a následně vyjednal, že akademie bude moci využívat pozemek uvnitř lunety 28, který byl doposud využíván jako zeleninová zahrada.
- ⁷¹ Tamtéž, s. 460. V roce 1856 se stala na půdě akademie smrtelná nehoda, která stála život zdejšího dlouholetého učitele. Při nácviku záprahu děla do koňského potahu spadl kapitán Franz Kasper z koně a ten ho následně zavalil.
- ⁷² Tamtéž, s. 426.
- ⁷³ Tamtéž, s. 468–470. Zpráva pro Vrchní armádní velitelství ve Vídni z 28. 11. 1857.
- ⁷⁴ Tamtéž, s. 471.
- ⁷⁵ Tamtéž, s. 475.
- ⁷⁶ Tamtéž, s. 476.
- ⁷⁷ Fidler, J. (pozn. 48), s. 154–156. Po přeložení dělostřelecké školní setniny byla budova konviktu dále využívána armádou. Až do počátku 90. let 20. století sloužila k účelům ubytování vojska i jako skladové prostory.
- ⁷⁸ Gatti, F. (pozn. 45), s. 662. Podrobněji k dalšímu vývoji vojenských škol v Hranicích viz Bednář, V.: C. k. vojenské internátní školy v Hranicích 1856–1918. *Kdysi a nedávno*, č. 3, 2012, s. 32–38.
- ⁷⁹ Tamtéž, s. 556–561.
- ⁸⁰ Tamtéž, s. 609. Na počátku 60. let bylo studentům povoleno, aby ve volném čase navštěvovali v malých skupinkách vnitřní město. Toto povolení však záhy vystřídal zákaz, neboť studenti nedodržovali domluvený čas návratu a navíc někteří z nich byli přistiženi ve veřejných domech.

SUMMARY

Military educational institutions in Olomouc in the 19th century

Michael Viktořík

Military educational institutions, which had an important position in the whole organisation of Austrian military education in the 19th century, have been present in Olomouc for six decades. The oldest one was the cadet company school, of which task was to raise and to educate future infantry officers. The cadet school in Olomouc belonged among one of three institutions of that type in the Habsburg monarchy and almost during its whole existence it was situated in the today House of Army. After the cancellation of the institution, the infantry company school was running in the site of the former cadet school.

In the nearby building of the former Jesuit Convict and the Military School Barracks, the elite military school for future officers of artillery was placed in years 1849–1858. It was the bombardier corps, which was relocated there from Vienna in 1849. At the beginning of the 1850s, the corps was transformed into the main artillery school and soon thereafter, into the artillery academy. After its relocation to Hranice in 1858, the building of the Convict served for ten years for the purposes of the artillery company school that was intended – similarly as the infantry company school – for education and training non-commissioned officers.

Secondary as well as popular literature includes soldiers of especially infantry and artillery regiments to the local fortress garrison. However, it is frequently forgotten that the garrison was also composed of soldiers from other military groups (for instance technical or supply corps), various military offices and lastly, students and personnel of military schools. Although students and teachers did not directly participate in the fortress service and – with few exceptions – also in the military training in the fortress surroundings, they became an integral part of the Olomouc garrison. At the beginning of the 1850s, the cadet and artillery school was attended almost by 400 students, whose teaching, training and background was provided by more than 150 man personnel. A decade later, in the time period when only infantry companies were situated in the cadet house and in the Convict, both institutions numbered approximately 250 students and 50 members of staff. In the context of debates about the whole number of the Olomouc garrison (respectively discussions about the proportion of the army to the whole number of inhabitants) it cannot be perceived as a marginal number. In the existing regional historiography, the attention has not been almost focused on both kinds of military schools. The primary objective of this study is to acquaint readers with the purpose, the inner organisation and the functioning of both types of educational institutions in terms of the development of the military education during the 19th century.

Translated by Hana Ferencová

Architektura zámku v Čechách pod Kosířem v 19. a na počátku 20. století

Ondřej Belšík – Robert Šrek

ABSTRACT

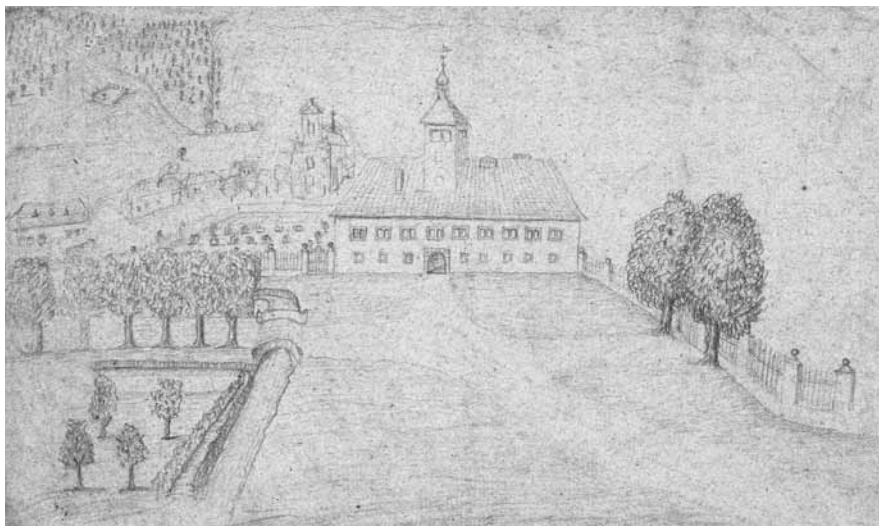
Architecture of the Čechy pod Kosířem Château in the 19th and 20th centuries

The paper deals with architectural changes of the Čechy pod Kosířem château in the 19th century and in the first half of the 20th century. These improvements were initiated by the aristocratic family of Silva-Tarouca.

KEY WORDS: Čechy pod Kosířem, Silva-Tarouca family, architecture of the 19th century

Architekturu zámku v Čechách pod Kosířem se v poslední době dostalo zasloužené pozornosti. Do svých přehledových studií o dějinách stavitelství 19. století jej pravidelně zahrnoval Pavel Zatloukal.¹ Monograficky se na stavební vývoj zámku v bakalářské práci zaměřila Pavlína Pyšná, jíž se podařilo tehdejší stav poznání rozšířit o řadu důležitých údajů.² Nejnovější vlna zájmu o tuto problematiku se zvedla v roce 2015 v souvislosti s konferencí *Historická Olomouc XX. Portugalský rod Silva-Tarouca – mecenáši Josefa Mánesa – a jeho stopy v české kultuře*. Zde například Pavel Zatloukal srovnával úpravu zámecké rezidence uskutečněnou ve 30. a 40. letech 19. století s neaktuálnějšími evropskými trendy v architektuře, Ondřej Belšík a Jiří Bláha pak detailně referovali o významu krovových konstrukcí jednotlivých zámeckých křídel a jejich dendrochronologickém datování.³ Autoři nyní předkládaného textu pak shrnuli výsledky svého bádání v knize *Vitruvius Moravicus: neoklasicistní aristokratická architektura na Moravě a ve Slezsku po roce 1800*.⁴ Tento článek tedy navazuje na poslední uvedenou studii, zabývající se přestavbou zámku ve druhé čtvrtině 19. století, a je jejím doplněním v několika důležitých aspektech. Z edičních a kapacitních důvodů totiž nebylo možné v knize uvádět citace archivních a obrazových pramenů v plném rozsahu, vynechán byl také popis několika zajímavých nerealizovaných plánů a další poznatky vytěžené z dobových archiválií. Dále se nově podařilo nalézt jeden pozoruhodný, doposud nepublikovaný ikonografický zdroj ke starším dějinám objektu. A konečně ve vztahu k současné podobě celé architektury autoři považovali za potřebné podrobněji popsat stavební proměny zámku i v následujícím období, kdy jej spravovali August Alexander Silva-Tarouca (1818–1872) a František Josef II. Silva-Tarouca (1858–1936).

Zámek v Čechách pod Kosířem spolu se zdejšími statky vlastnil rod Silva-Tarouca od roku 1768 až do první poloviny čtyřicátých let 20. století. Zámek však nebyl silva-taroucovskou novostavbou. Jeho stavební historie sahá přinejmenším do poloviny 16. století, což spolehlivě dokládají výsledky dendrochronologického datování dřevěných prvků zachovaných ve hmotě západního zámeckého křídla.⁵ Stavební úpravy realizované za Silva-Tarouců se ale do celkového architektonického řešení zámeckého komplexu zapsaly

Obr. 1. Zámek v Čechách pod Kosířem, přelom 18. a 19. století, kresba. Muzeum a galerie v Prostějově, inv. č. 000448/31. Foto: Muzeum a galerie v Prostějově.

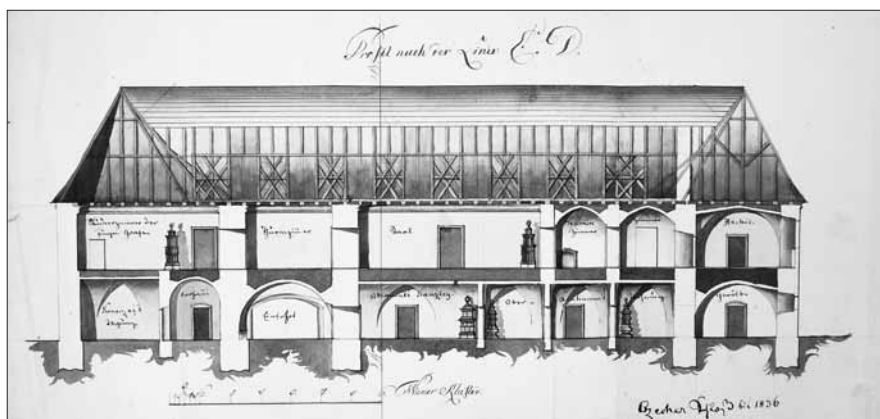
natolik podstatným způsobem, že podoba starší architektury není v současné stavbě přímo čitelná a lze ji rekonstruovat pouze povšečně, a to zejména prostřednictvím nepatrného množství soudobých ikonografických a písemných dokumentů.

Z doby těsně před zahájením neoklasicistních stavebních úprav zámku se zachovalo několik obrazových pramenů. Nejstarší kartografický dokument zaznamenávající půdorys čtyřkřídleho zámku s vnitřním nádvořím, jeho orientaci i prostorové uspořádání celého areálu s navazujícím vrchnostenským dvorem vznikl v rámci I. vojenského mapování v letech 1764–1768.⁶ Dvě nejstarší známá vyobrazení objektu, doplňující tuto mapu rámcově o podobu vlastního hmotového řešení stavby, pak pocházejí z přelomu 18. a 19. století.⁷ První z nich zachycuje celou obec Čechy od jihozápadu a zámek je na něm zobrazen v zákrytu zeleně. Z vlastní budovy je tak možné vidět pouze její základní hmotové rozvržení, uzavřenou čtyřkřídlovou dispozici patrové stavby s vysokými sedlovými střechami a s věží vystupující nad hřeben střechy jižního křídla. Druhé, badatelsky doposud nevyužité vyobrazení, skýtá přímý pohled na jižní, hlavní průčelí zámku, a jsou na něm zaznamenány i některé prvky architektonického členění fasády zaniklé při následných přestavbách objektu. [obr. 1] V tomto křídle se v přízemí nacházel průjezd do zámeckého nádvoří, jenž byl situován asymetricky ve čtvrté ose od západu z celkových devíti okenních os a který rámoval bosovaný portál. Prosvětlení interiérů zajišťovala obdélná okna, v přízemí jednoduchá a v patře sružená dvojítá, všechna lemovaná masivními šambránami či ostěními. Nad průjezdem z hmoty střechy vystupovala čtyřhranná věž, zřejmě s otevřeným ochozem nejvyššího patra, zastřešená jehlancovou střechou s lucernou zakončenou cibulovou stříškou a makovicí. Celý areál byl prostorově vymezen ohrazením, tvořeným nízkou podezdívkou s patrně kovaným, horizontálně a vertikálně členěným plotem mezi zděnými pilíři završenými čučky.

Ohrazení zámeckého areálu kopírovalo průběh cesty vedoucí ze Služína do obce Čechy. Na východní straně zámku se zalamovalo jižním nebo jihovýchodním směrem a na západní straně pokračovalo v rovině jeho fasády ve směru k obci.

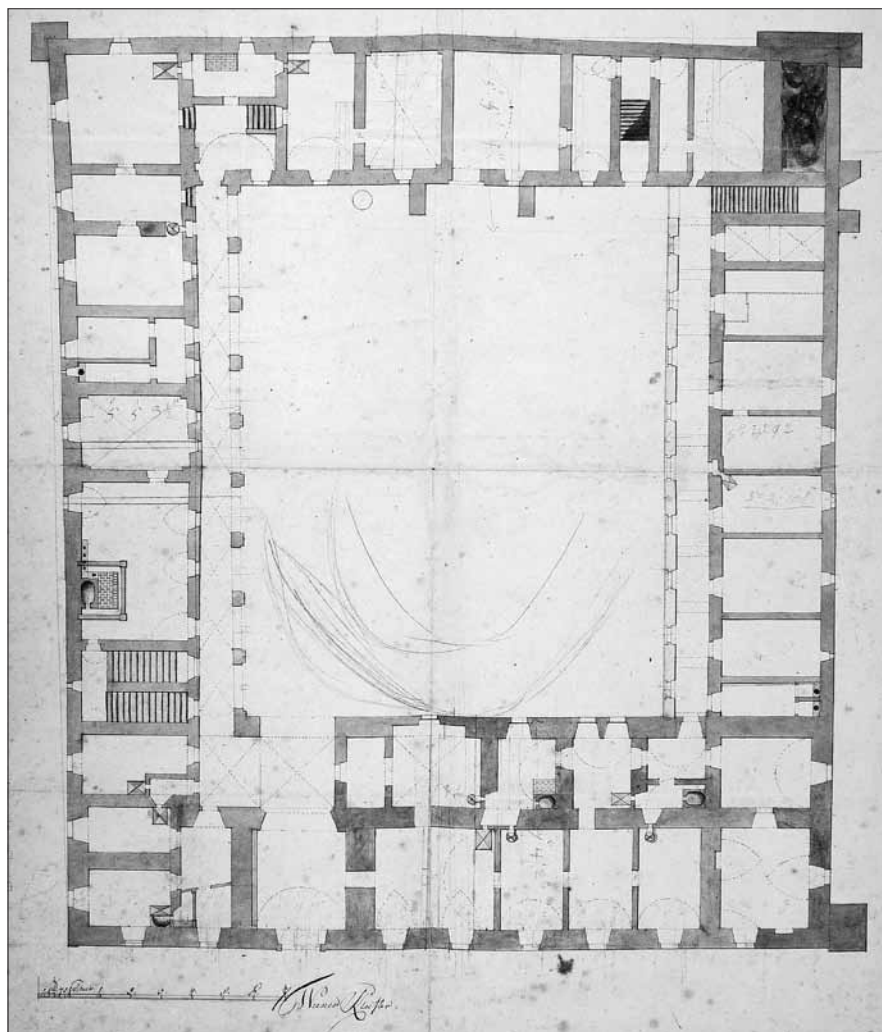
Třebaže nám tyto obrazové prameny nepřinášejí žádné informace o stavebním stavu či vnitřní struktuře zámecké budovy, k jejich alespoň částečné rekonstrukci před přestavbou lze využít další soudobé archiválie. V roce 1815 vznikl poměrně strohý popis vrchnostenské budovy zámku, v němž se uvádí, že v přízemí, které obývali úředníci a služebnictvo, se nacházelo čtrnáct pokojů, šest komor, dva kvelby a tři sklepy. V patře pak bylo dvacet tři obyvatelných pokojů, jedna komora na sedla, dvě komory na mouku a v sousedství jedné z nich malá kaple. Do celkového počtu obyvatelných prostorů byly nejspíše zahrnuty i místnosti ve východním křídle, které jako „větším dílem zchátralé“ dal v roce 1810 obnovit hrabě František Josef I. Silva-Tarouca (1773–1835).⁸ Díky plánům, vyhotoveným v době kolem roku 1812 zednickým mistrem Johannem Feigerlem z nedalekých Drahanovic, známe i funkční využití části místností jižního zámeckého křídla. [obr. 2] Na západním okraji v průčelním traktu byl situovaný byt s lunetovou klenbou, dále směrem k východu následovala klenutá předsíň, široký průjezd na nádvoří, kancelář vrchnostenského úřadu s lunetovou klenbou, tři místnosti s lunetovou klenbou určené jako byt vrchnostenského úředníka a kvelb. V prvním patře se nacházela studovna mladého hraběte, pokoj v bývalé věži („Thurmzimmer“), sál a tři klenuté místnosti, z nichž poslední sloužila jako archiv.⁹ Jižní křídlo bylo ze všech zámeckých křídel nejširší a jednalo se o podélný dvoutrakt. U západního křídla koncipovaného rovněž jako dvoutrakt tvořila hlavní komunikační spojnice otevřená dvorní arkáda zajišťující přístup do jednotlivých místností. Křídla východní a severní byla jednotraková.¹⁰ [obr. 3]

Ze srovnání plánů s výše uvedenými vyobrazeními zámku z přelomu 18. a 19. století vysvítá další zajímavá skutečnost. Písemně doložená stavební obnova východního křídla nebyla jedinou aktivitou, kterou hrabě František Josef I. do roku 1812 vyvinul. Nejpozději v této době totiž nechal strhnout onu dominantní věž až do úrovně koruny zdí prvního patra jižního křídla.¹¹ A nezůstal pouze u těchto úprav. Přestože pro dobu následujících

Obr. 2. Johann Feigerle, řez jižním křídlem zámku v Čechách pod Kosířem, 1812. MZA, G 445, inv. č. 215, sign. 95/b, karton 72. Foto: Ondřej Belšík.

Obr. 3. Půdorys přízemí zámku v Čechách pod Kosířem (s pozdějšími úpravami – plánovaným rozšířením – východního křídla), mezi lety 1812–1836. MZA, G 445, inv. č. 215, sign. 95/b, karton 72. Foto: Ondřej Belšík.

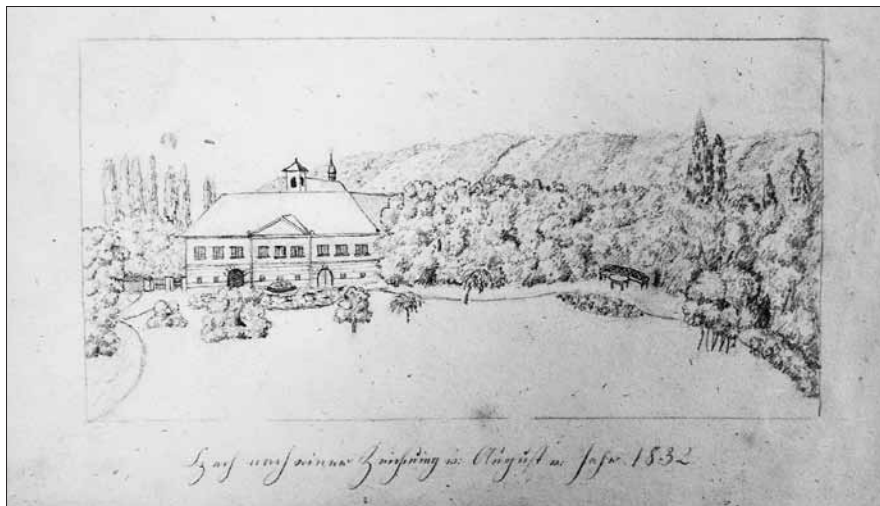
dvaceti let jakékoliv datované obrazové prameny či plány chybí, z archivních materiálů vyplývá, že hrabě v adaptacích rodinného sídla pokračoval téměř nepřetržitě až do své smrti. Na nové podobě zámku se intenzivně pracovalo v letech 1827,¹² 1828,¹³ 1829,¹⁴ 1830,¹⁵ 1834 a 1835,¹⁶ a dokonce sám hrabě se tehdy (1827) zapojil do projektování průčelí hlavního jižního křídla. Navrhnul jeho podobu, kterou pak kresebně korigoval tesařský mistr. Návrh na úpravu „druhé“ zámecké strany (1829) však již zadal vyhotovit patrně

témuž tesařskému mistru. Přestavbu přitom doprovázela řada útrap, mezi nimiž je možné uvést hlavně špatnou práci řemeslníků, zatékání vody do objektu nevhodně provedenými detaily střechy, statické poruchy apod.

Jak vypadal výsledek stavebních úprav při pohledu na nejdůležitější partii zámku – na čelní fasádu jižního křídla –, prozrazuje drobná kresba ze srpna roku 1832.¹⁷ [obr. 4] Tři střední osy devítiosé fasády zdůrazňoval mělký rizalit s trojúhelným štítem. Přízemí pokrývala pásová rustika, patro bylo bez strukturálního zvýraznění omítky. Hmotu zděné části stavby zvětšovala střecha s poměrně vysokým sklonem. Z dalších částí zámku byla vzhledem k pozici autora kresby vyobrazená pouze střecha východního křídla, jejíž hřebben dosahoval shodné výšky se střechou jižního křídla. Zjevně však nešlo o konečné řešení, s nímž by se cítil stavebník spokojen, jelikož během velmi krátké doby byly zahájeny další a svým charakterem dosti podstatné stavební úpravy objektu, které se navíc váží už i k současné podobě architektury zámku.

Když mladý hrabě August Alexander Silva-Tarouca dne 30. srpna 1834 zachytil na kolorované kresbě zámecký areál od severovýchodu, zobrazil již východní křídlo zámku v jiném stavu, než tomu bylo v roce 1832.¹⁸ [obr. 5] Hřeben střechy tohoto křídla byl totiž ve srovnání se střechami navazujících křídel položený níže a rovněž krytina byla odlišná od krytiny ostatních střech. Změnu hmotového řešení přitom musela doznat zároveň zděná část stavby. Tuto skutečnost dokládají jak dochované historické stavební konstrukce objektu, tak zejména dobové písemné prameny a plánová dokumentace. Na půdorysném plánu přízemí zámku s navazujícím vrchnostenským dvorem, datovaném k roku 1834 a signovaném Augustem Alexanderem, je východní křídlo nově zachyceno jako dvoutrakové s průběžnou chodbou při dvorní straně.¹⁹ Chodba je však na plánu zakončena s určitým odstupem od severního jednotrakového křídla, zatímco na opačné straně navazuje přímo na zdivo jižního křídla. Zjevně se tak počítalo s následným vytvořením obdobné

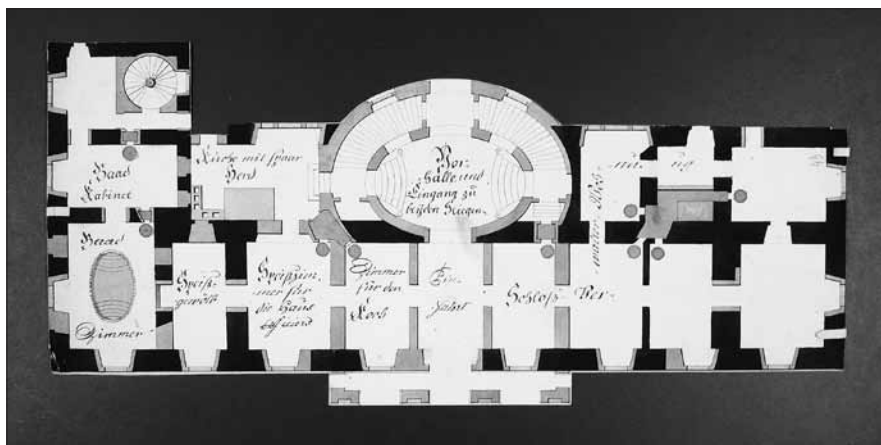
Obr. 4. Zámek v Čechách pod Kosířem, 1832, kresba. MZA, G 445, inv. č. 349, sig. 207/3–4, karton 97. Foto: Robert Šrek.

průběžné chodby i při severním křídle. Dendrochronologické datování dřevěných prvků krovu východního křídla pak potvrdilo, že základ nižší krovové konstrukce s větším rozpětím, zastřešující nově vzniklý dvoutrakt, vznikl někdy po roce 1833, respektive v roce 1834. Trámy použité k jeho vyhotovení byly totiž otesány z jedlí a smrků smýcených v době vegetačního klidu mezi lety 1832 až 1833 a 1833 až 1834.²⁰ S těmito údaji korespondují rovněž informace obsažené v popisu statků fideikomisního panství Čechy, vyhotoveném v roce 1836 v souvislosti se smrtí Františka Josefa I. Silva-Taroucy. Uvádí se tu, že hlavní a pravou stranu zámku zdobila fasáda v novém stylu, že v přízemí na pravé straně byla klenutá, zděná a uzavřená chodba a že pravé křídlo na rozdíl od ostatních pokrývala pálená krytina.²¹ Architektonické řešení nové dvorní fasády východního křídla po přestavbě přitom zachytil další dobový plán, vyhotovený drahanovickým zednickým mistrem Ignácem Blahou. Ačkoli tento pohled na renovovanou stranu zámku není datovaný a ani neudává, o kterou část budovy jde, fasádu na něm zobrazenou lze bezpochyby spojit s rokem 1834 a s východním zámeckým křídlem.²² [obr. 6] Podoba dvorní fasády zachycená na tomto plánu se přitom až na drobné detaily shoduje s jejím současným stavem. Pásovou rustiku přízemí zde přerušují obdélná okna a vstup situovaný ve střední (páté) ose s vpadlým rámováním. Okenní otvory v prvním patře rámuji trojúhelné frontony, vertikální pásy, průběžná podokenní římsa a parapetní výplně s balustrami. Nízkou střechu nese kladí s konzolovou korunní římsou. Po stranách Blaha ve slepém obryse naznačil navazující křídla s vyššími střechami, s jejich výše položenou hřebenovou částí a naopak s níže položeným okapním okrajem. I na tomto výkrese, stejně jako na zmiňovaném půdoryse přízemí zámku z roku 1834, je fasáda na levé (severní) straně zakončena zhruba jeden sáh od severního křídla.

Podobu zahradní fasády východního křídla sice dobová vyobrazení nezaznamenala, s jistotou se však dá tvrdit, že zděná část stavby byla nižší, stejně jako okapní okraj východní střešní roviny. Římsová nadezdívka, uschováající ve své hmotě patní část konstrukce krovu, totiž musela být vystavěna až počátkem čtyřicátých let 19. století. Pro prvky hřebenových námětků, krátkat a pozednic uložených na nadezdívce byly totiž použity stromy skácené zhruba o pět let později, než tomu bylo v základu krovové konstrukce.²³

V popisu statků fideikomisního panství Čechy z roku 1836 je též uvedeno, k jakým účelům sloužily jednotlivé zámecké prostory. V dokumentu byla nejprve popsána celková dispozice. „*Zámecká budova*“ v podobě mírně nepravidelného „*čtyřúhelníku*“ obklopovala dvůr. Jižní křídlo, zvané jako „*čelní strana*“, bylo o něco kratší než protilehlé severní. Rozměry je přesahovala křídla západní a východní, která spis označoval za dlouhá. Do nádvoří zámku se vjíždělo z jihu klenutým průjezdem vydlážděným kamenem. Přízemí sloužilo k provozním účelům. V jižním zcela zaklenutém křídle se napravo od průjezdu nacházela úřední kancelář o dvou místnostech a jedné alkóvně, byt správce s předsíní, kuchyní, čtyřmi místnostmi a ještě s další kuchyní a spíží. Ve východním křídle bez vnitřního vybavení byly dva záchody, šest místností s rákosovými stropy a schodiště do prvního patra. V severním křídle byl situovaný vstup do sklepa, dvě klenuté místnosti, byt představeného úřadu s klenutou předsíní, kuchyně, místnost s rákosovým stropem a komorou. Západní křídlo obsahovalo tři místnosti se záklopovým stropem, sklad dřeva, spíž a záchod, klenutou a dlážděnou panskou kuchyni se spíží, hlavní schodiště do patra, druhý vchod do sklepa, klenutý arest, byt klíčníka, klenutou předsíň a dva klenuté pokoje. Na dvorní straně západního křídla se nalézalo klenuté loubí, jeho protějšek ve východním křídle byl zazděný a uzavřený. Schodiště vedoucí do patra mělo dřevěné stupně a ústilo na chodbě s klenutými pasy, s trámovými stropy a s podlahou z kamene. V patře se do

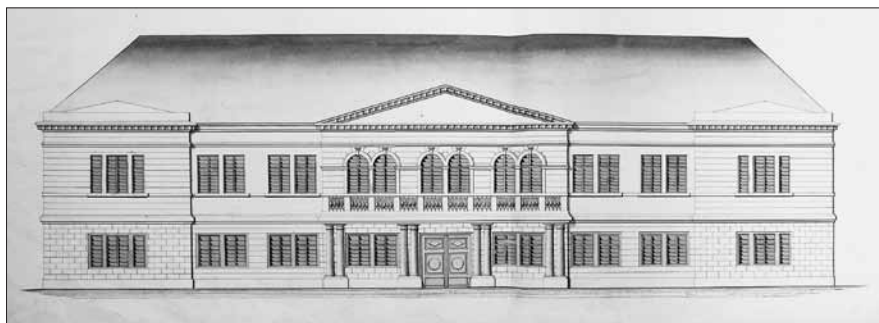
Obr. 7. Návrh přestavby přízemí jižního křídla zámku v Čechách pod Kosířem (půdorys), kolem poloviny 30. let 19. století. MZA, G 445, inv. č. 215, sign. 95/b, karton 72. Foto: Ondřej Belšík.

jižního křídla ze sousedních křídel vcházelo přes dvojce předsíně („Antichambre“), přičemž ta v jihozápadním rohu měla barevnou kamennou dlažbu. Dále zde byla jídelna, sedm místností a toaleta, vše s trémovými stropy. Komunikační osu patra východního křídla představovala podlouhlá chodba, z níž se vstupovalo do šesti pokojů s trémovými stropy a k jednomu záchodu. Z tohoto křídla byl také zajištěn skrze schodiště přístup na půdu a východ ze zámku do vnějších prostorů na přilehlé plató s pískovcovou zádlažbou, pod nímž se nacházel sklep určený ke skladování mléka. Patro severního křídla sestávalo ze sedmi místností s rákosovými stropy, z nichž tři neměly podlahu a dveře. Zbylým již tyto konstrukce nechyběly, jedna z nich měla dokonce parketovou podlahu. V západním křídle se nacházely čtyři místnosti s parketami, malý předpokoj, jedna místnost s rákosovým a jedna s trémovým stropem. Střechu východního křídla kryly pálené tašky, krytinu u ostatních křídel tvořil dřevěný šindel. Zámek však nebyl zcela obyvatelný a jako veskrze použitelné autor popisu uvedl pouze první patro. Renovaci přitom vyžadovala zchátralá klenba spižírny, výměnu pak vadný šindel severního a západního křídla.²⁴

Zednický mistr Ignác Blaha nevyhotovil pro Silva-Taroucy pouze uvedený plán již renovované dvorní fasády zámku. V dochovaném souboru historické plánové dokumentace se nalézají další výkresy pocházející z rukou tohoto autora. Jedná se například o další výkres dvorní strany východního křídla zámku, avšak oproti předchozímu plánu jsou na něm podrobněji znázorněny řezy navazujícím severním a jižním křídlem, nyní již v obou případech řešenými jako dvourakty, přičemž jižní křídlo je zde značně zúženo.²⁵ Na základě těchto skutečností a rovněž z označení plánu jako „Výkres č. 1“ se jeví, že šlo o součást většího konvolutu plánů a patrně o jeden z možných projektů na přestavbu zámku. Na projekční činnost Ignáce Blahy lze usuzovat i z nedatovaného návrhu, ve kterém se zabýval úpravou celé zámecké stavby, včetně nového architektonického ztvárnění dvou vnějších fasád.²⁶ Tento Blahův precizně vypracovaný kolorovaný plán důkladné rekonstrukce zámku obsahuje půdorys přízemí a pohledy na vnější průčelí jižního a západního křídla. V půdoryse je barevně odlišeno původní a nově navržené zdivo. Plán již zachycuje východní křídlo po

stavebních úpravách z roku 1834 jako dvouraktové a v jeho interiérech mělo dojít pouze k nepatrným dispozičním změnám. Rovněž ostatní křídla měla být řešena jako podélný dvourakt s průběžnou spojovací chodbou při dvorní straně a se sledem za sebou řazených místností při průčelní straně. U jižního křídla zamýšlel Blaha ponechat pouze nosné zdi původní dvouraktové dispozice. Nově navržené rozčlenění interiérů příčkami a otvory prostupů, vedené snahou o dodržení maximální osové symetrie vnitřních prostorů, přinášelo oproti staršímu stavu radikální proměnu. Průjezd do nádvoří zámku byl situovaný ve středu křídla a při hlavním průčelí jej měl zdůrazňovat rizalit, respektive velmi mělce vystouplý balkon nesený čtveřicí zdvojených sloupů, zatímco na dvorní straně jej lemovalo pravouhle se zalamující dvoukřídlé dvouramenné schodiště s mezipodestami. Otevřená arkádová chodba západního křídla měla být po plánovaných stavebních úpravách uzavřena a řešena ve stejném členění jako u protějšího východního křídla. Při jednoraktovém severním křídle byla taktéž navržena uzavřená spojovací chodba, ale tu už v přízemí vyjma okenních otvorů měly prolamovat i dva větší otvory vjezdů směrem ke stájím a ke kočárovně, umístěné ve třetí a šesté ose. Na základě vpisků do plánu provedených tužkou je možné rekonstruovat i určení funkční náplně jednotlivých prostorů. V přízemí hlavního jižního křídla ve směru od západu k východu měl být situován pokoj paní hraběnky propojený s patrem točitým schodištěm, z něj byla na jihu přístupná místnost lázně, vedle ní pak navazovala spižírna pro domovního oficíra, místnost čeledína, za průjezdem poté komora na zbraně, šermířský sál, knihovna a za ní místnost sekretáře. Trakt při nádvoří po stranách průjezdu tvořily dvě podlouhlé galerie. Využity měly být i dva menší prostory vzniklé pod dvouramennými dvorními schodišti, a to jako sklady dřeva. Rozvržení místností v dalších křídlech se vesměs shodovalo se staršími půdorysy. Ve východním křídle měly být vedle prádelny a místnosti pro sluhy obytné prostory, v severním křídle ledovna, kočárovna, stáje, kuchyně, předstíh a místnost pro stájníka a v západním křídle komora, byt kuchaře, sklad dřeva, záchod, spíž, velká kuchyně, sklep a schodiště.

S Blahovým plánem s velkou pravděpodobností souvisí ještě jeden alternativní projekt stavebních úprav přízemí jižního křídla.²⁷ [obr. 7] I na něm je patrná snaha o zachování osové symetrie vnitřních prostorů, třebaže není natolik důsledná jako na výše popisovaném plánu. Výraznou proměnu lze zaznamenat ve dvorním traktu, kde se uvažovalo o vybudování rozměrného oválného dvoukřídlého schodiště s velkou předstíhí (halou).

Obr. 8. Ignác Blaha, návrh úpravy průčelí jižního křídla zámku v Čechách pod Kosířem, kolem poloviny 30. let 19. století. MZA, G 445, inv. č. 215, sign. 95/b, karton 72. Foto: Ondřej Belšík.

Obr. 9. Julius Eduard Zernecke, návrh úpravy průčelí jižního křídla zámku v Čechách pod Kosířem, kolem roku 1843. Muzeum a galerie v Prostějově, inv. č. 000443. Foto: Ondřej Belšík.

Vjezd situovaný rovněž ve střední části křídla měl být na průčelí lemován vystupujícím balkonem vynášeným čtveřicí pilířů. U části vnitřních prostorů byly zamýšleny dispoziční úpravy jednak v podobě vybourání původních příček a vystavění dělicích stěn v jiných pozicích, jednak provedením zazdívek starších otvorů a zřízením otvorů zcela nových v ponechaných příčkách. Liší se zde také do určité míry záměr funkčního využití jednotlivých místností. K lázni přiléhá kabinet, místnost čeledína je tu vyhrazena kuchaři, galerie jsou zrušeny a celá pravá strana měla připadnout zámeckému správci k bydlení.

Vrátíme-li se k popisovanému Blahovu plánu, zásadními úpravami měly projít pohledově exponované vnější (zahradní) fasády jižního a západního křídla. Jako více zpracovaný lze přitom hodnotit návrh fasády hlavního jižního křídla. [obr. 8] Blaha toto reprezentativní průčelí hodlal rozčlenit třemi velmi mělkými rizality, dvěma nárožními a jedním centrálním, jenž měl být výrazně širší, zdůrazněný předstupujícím balkonem vynášeným čtveřicí zdvojených sloupů a v patře odlišený půlkruhovým zakončením okenních otvorů. Centrální rizalit Blaha završil klasickým trojúhelným štítem se zubořezem, nárožní rizality pak hladkými štíty vyrůstajícími z atiky. Jednotlivé plochy fasád plasticky členil vpadlým rámováním i vystupujícími šambránami okenních otvorů, profilovanými římsami a kombinací úseků s hladkými omítkami a s pásovou a kvádrovou bosáží. Návrh průčelí západního křídla vyznívá ve srovnání s jižním křídlem střídavějším dojmem. Fasáda o sedmnácti okenních osách měla být ve střední partii, v rozsahu pěti okenních os, rozčleněna mělkým rizalitem zakončeným trojúhelným štítem se zubořezem. Monotónněji působící velké plochy fasády Blaha navrhoval oživit rovněž vpadlým rámováním u části okenních otvorů, profilovanými římsami a kombinováním úseků s hladkými omítkami a s pásovou nebo kvádrovou bosáží.

Je pravděpodobné, že alespoň část Blahova projektu přestavby zámku v Čechách byla realizována. Na tuto skutečnost poukazují některé prvky architektonického členění vnějšího pláště i provedené úpravy vnitřních dispozic. Například na dvorní fasádě jižního křídla jsou zachována ztrojená okna varírující serliovský motiv, která lze odečíst i v Blahově půdorysném plánu. Průjezd na vnitřní nádvoří, jenž měl podle Blahova návrhu procházet osou tohoto křídla, byl také zčásti realizován.²⁸ Patrně nezodpověditelnou otázkou ale zůstává, v jaké době a pro kterého stavebníka Blaha tyto plány vyhotovil, zdali ještě před rokem 1835 pro Františka Josefa I. Silva-Taroucu, anebo někdy během druhé půle třicátých let 19. století pro jeho syna Ervína Viléma Silva-Taroucu (1815–1846). Právě za tohoto

druhého objednavatele proběhly nejzásadnější stavební úpravy zámku. Práce na přestavbě sídla v Čechách sice po jeho převzetí rodinných statků v roce 1835 na krátkou dobu utichly, proto také byl na kresbě z 5. listopadu 1837 zámek zachycen bez významnějších změn,²⁹ s o to větší intenzitou pak propukly v závěru třicátých let.

V roce 1838 byla zahájena adaptace severního křídla.³⁰ Při ní vznikl chodbový trakt směrem do nádvoří a byla vztyčena nižší sedlová střecha v obdobné hmotě jako nad východním křídlem. Její okapní okraj na severní střešní rovině byl položený níže než okapní okraj střešní roviny na dvorní straně a vyrovnání těchto rozdílů – vystavění římsové nadezdívky i na vnějším průčelí – proběhlo až v roce 1839 po zásahu stavebníka do prováděcích plánů.³¹ V témže roce se započalo s adaptacemi západního a jižního křídla. Rozpočty zednického mistra Antona Fitznera z Králové u Uničova, stolaře Sarkandra Skládala a lakýrníka Johana Atzlera a taktéž purkrabské účetní knihy nás informují o jejich plánovaném rozsahu a podobě.³² Otevřená arkádová chodba na dvorní straně západního křídla byla zazděna a prosvětlena obdélnými okenními otvory a její podlaha byla vydlážděna. Zdivo bylo posíleno železnými táhly a v některých prostorech zedníci provedli nové klenby, stropy a omítky. Novou podobu získala také dvorní fasáda, a to ve shodném provedení jako na protější straně. Ještě před zastřešením křídla sedlovou střechou došlo na popud hraběte Ervína Viléma ke zvýšení římsové nadezdívky na vnějším průčelí o pět stop, ve stejné podobě jako tomu bylo na dvorní fasádě. Na vnější fasádě byly proraženy nové okenní otvory, osazeny okenní rámy a omítnuto zdivo. Soklové partie obou fasád získaly kamenný obklad, poté byly omítky nabíleny a opatřeny nátěrem světle žluté barvy. Výplně okenních otvorů, mříže i dveře lakýrník natřel olejovými barvami. Rovněž u jižního zámeckého křídla probíhaly stavební práce jak v interiérech,³³ tak i na exteriéru. Ochozená kamenná dlažba z horního salonu měla být přenesena do chodby, strhly se některé klenby a provedly nové, plánovalo se stržení a nové vystavění hlavního schodiště, vybudování a omítnutí zídky u horního salonu, dále vylomení přední brány a u nového průjezdu vystavění příčky a rákosového

Obr. 10. Západní průčelí zámku v Čechách pod Kosířem, fotografie, 1905. MZA, G 445, inv. č. 349, sign. 207/3–4, karton 97. Foto: Robert Šrek.

stropu, stejně jako ve spodním salonu. Přestože písemné prameny neobsahují informace o úpravách fasád a střechy jižního křídla, i tyto části stavby doznaly změny. Tesaři vztyčili nový krov nižší sedlové střechy³⁴ a dvorní strana získala novou fasádu.

Stavební práce pokračovaly samozřejmě i v následujících letech³⁵ a na jaře roku 1841 se již měly chýlit ke konci. Hrabě Ervín Vilém však opětovně zasáhl do prováděcích plánů. V jednom z dopisů informoval svou matku hraběnku Leopoldinu, že nebude realizovat fasádu hlavního průčelí jižního křídla a k bydlení se přizpůsobí západní křídlo.³⁶ Tuto prozatímní, velmi jednoduchou podobu průčelí hlavního zámeckého křídla zachytila na kresbě z 24. října 1842 Gisela Stolbergová, později provdaná Silva-Taroucová.³⁷

Nespokojenost s navrhovanou podobou hlavního průčelí byla tedy nejspíše rozhodujícím motivem k pozastavení jeho realizace. Teprve po jistém čase se podařilo získat tehdy ve Vídni činného mladého architekta Julia Eduarda Zerneckeho, žáka věhlasného a vlivného berlínského architekta Karla Friedricha Schinkela.³⁸ Zernecke se přitom ujal svěřeného úkolu poněkud důkladněji. Neomezil se pouze na návrh nového ztvárnění vnější fasády hlavního jižního křídla zámku, upravil rovněž i jeho hmotu, zasáhl do vnitřní struktury křídla a stavební práce, třebaže svým charakterem zpočátku nepatrné, rozšířil také na západní křídlo.

Z pravděpodobně většího souboru Zerneckeho plánů se dochovaly pouze dva výkresy zachycující navrhované stavební zásahy. Jedná se o plán adaptace vnějšího (zahradního) průčelí jižního křídla [obr. 9] a o půdorys se záměrem úprav přízemí a patra tohoto křídla s částečným přesahem k západnímu a východnímu křídlu. Průčelí jižního křídla ve srovnání s Blahovým plánem již nemělo působit tak „monumentálně“. V nové architektonické koncepci byla posílena spíše jeho intimita jako „vily v zahradě“. Zdůrazněno bylo bohatěji ztvárněné reprezentativní patro, přístupné přímo z parku dominantním prvkem širokého jednoramenného schodiště umístěného uprostřed hmoty křídla. Mělký rizalit navazující na toto schodiště vyplnily tři vysoké otvory vstupů do interiérů stavby, do jídelního sálu, a náročná plastická výzdoba. Přízemí stroze rozčleněné pásovou bosází a menšími obdélnými okenními otvory s vpadlým rámováním mělo tvořit pouhou podnož „piana nobile“, navíc odstíněnou předstupující pergolou s popínavou zelení. Na dvorní straně křídla bylo navrženo otevřené dvoukřídlé dvouramenné schodiště s mezipodestami a nástupní podestou propojující vnitřní nádvoří zámku s předpokojem situovaným v patře. Podle půdorysných plánů Zernecke zamýšlel provést větší stavební zásahy také uvnitř křídla, zejména v prvním patře. Zde plánoval vybourat a nově vystavět celou jižní nosnou zeď, stejně jako všechny vnitřní příčky v traktu směrem k zahradnímu průčelí, k čemuž nakonec došlo. Příznačný je v dané souvislosti komentář hraběte Ervína Viléma, který si 22. dubna 1843 k popisu průběhu prací poznamenal, že „se současně vytváří nejhrůznější pustošení a ničení“.³⁹ Další drobné stavební úpravy Zernecke navrhoval také na západním zámeckém křídle. Z nich stojí za zmínku zejména architektonické orámování již existujícího hlavního vstupu a průjezdu do vnitřního nádvoří. Byť stavební práce neprobíhaly plně podle představ stavebníka, jejich větší díl musel být ukončen již v závěru léta roku 1843, jak ukazuje kresba zámku z 20. září.⁴⁰

Projekční činnost Julia Eduarda Zerneckeho pro Silva-Taroucy byla patrně rozsáhlejší. Jeho jméno se zmiňuje v rozpočtech týkajících se přestavby přilehlého vrchnostenského dvora a na základě stylových podobností mu historikové architektury přiřkli autorství celkové úpravy vnější fasády západního zámeckého křídla včetně dvou dvoupatrových věží. Tyto výrazné prvky západní fasády, stejně jako celkové nové architektonické ztvárnění, přitom musely být provedeny nejpozději v roce 1846.⁴¹

Když po tragické smrti svého staršího bratra Ervína Viléma v roce 1846 převzal na vlastní bedra správu hraběcího majetku August Alexander Silva-Tarouca (1818–1872), rekonstrukce zámku ještě nebyla hotova. Podrobný inventář z této doby přináší údaje o několika málo nedokončených detailech. Důležitější ovšem je, že se zde neobjevuje jakákoliv zmínka o existenci jednoho z nejpodstatnějších prvků interiéru, o schodišťové hale v západním křídle, umístěné v prostoru mezi vjezdem a pravou předstupující věží.⁴² K tomuto elegantnímu trojramennému samonosnému schodišti, jehož horní podestu podírají dva masivní kanelované sloupy, se v archivní pozůstalosti zachoval nedatovaný plán vídeňského architekta Leopolda Waltera. Součástí plánu je také zákres trojosé arkády, která tvoří vstup ke schodišti ve směru od průjezdu, a zákres pravoúhlého rámování tří výstupních otvorů na podestě v patře, osazených prosklenými dveřmi.⁴³ Výstavba tohoto důležitého komunikačního a reprezentativního prostoru proběhla někdy před rokem 1851, protože tehdy si August Alexander do svého deníku načrtnul schematický pláněk, v němž místo, kde se dnes schodiště nalézá, už označil jako „*Stiegenhaus*“.⁴⁴ Hrabě zcela jistě pokračoval i v dalším zvelebování interiéru. Roku 1853 kupříkladu nechal upravit salon a biliárovou místnost, kdy oba prostory měly po ukončení prací „*plastické plafondy*“.⁴⁵ V letech 1854–1855 inicioval výstavbu pátého zámeckého křídla. Šlo ve skutečnosti o prodloužení východního křídla severním směrem. Přízemí zahrnovalo pokoj stájníka, místnost s pumpou, komoru na postroje, stáj pro dvanáct koní, místnost pro vůz na hnůj a stáj pro sedm koní hostů. K popisu patra, v němž se uvádí jeden záchod, pumpa, sedm pokojů a kaple, hrabě připojil lakonickou zmínku, „*až na kapli vše hotovo*“.⁴⁶

V pozdějších letech se již August Alexander jako iniciátor dalších výrazných úprav rodového sídla neprojevil.⁴⁷ V operátu sepsaném po jeho úmrtí v roce 1872 byl ve zkratce příznačným způsobem vystihnout celkový ráz zámku po stavebních úpravách, jež se zde odehrávaly ve čtyřicátých letech 19. století. U Silva-taroucovské zámecké budovy pojednané „*v modernizovaném italském stylu*“ se pojímalo za hlavní průčelí to západní, nikoliv už (jako dříve) jižní průčelí. Operát též zevrubně zachytil funkční určení všech místností. Byla v něm mimo jiné poprvé popsána i ona vznosná schodišťová hala v západním křídle s podlahou složenou z desek kamene z Kelheimu doplněných v rozích červeným mramorem, se dvěma dórskými „*pilíři*“ a s trojramenným schodištěm.⁴⁸

František Josef II. Silva-Tarouca se v době svého majorátu pustil do celé řady stavebních úprav, jimiž si zámek přizpůsoboval svému osobnímu vkusu. Většinu z nich podnikl po roce 1900. Do devadesátých let 19. století spadá pouze dostavba zámecké kaple, provedená ve spolupráci s prostějovskou stavitelskou firmou Konečný a Nedělník. Se stavebním mistrem Konečným tuto otázku hrabě probíral už 13. října roku 1891; dokončení prací se datuje rokem 1892. Podélnou kapli člení při stěnách mohutné sružené pilastro, na jejichž kompozitní hlavice dosedají klenební pasy, mezi nimi jsou dvě pole plackových kleneb, na východě prostor uzavírá apsida.⁴⁹ Roku 1903 projednával s W. Pleským a J. Klossem, majiteli štukatérských dílen v Prostějově, postavení balustrády u platů při východním křídle zámku. Předlohu k realizaci vyhotovil hrabě sám, což se pro následné úpravy na zámku stalo typickou situací.⁵⁰ O dvě léta později se hrabě rozhodl snížit věže při západním křídle o jedno patro a zastřešit je mansardovými střechami krytými břidlicí. Uvedené práce proběhly dosti rychle. Na pravé věži v první polovině dubna, na levé pak na konci dubna a v květnu. Dne 25. dubna baronka Kleinová vyfotografovala západní průčelí v „*přechodném stadiu*“, tedy v momentu, kdy každá věž měla jiný vzhled.⁵¹ [obr. 10] V listopadu 1905 dorazila do Čech pod Kosířem zásilka terakotové balustrády z Vídně

od firmy V. Brausevetter (s adresou Weihburggasse 29). Poté, co na půdě přečkala zimu, se koncem března 1906 započalo s její instalací u paty střechy mezi věžemi. Práce se tehdy musely načas přerušit, jelikož v noci mrzlo. Dne 12. května byla balustráda dokončena, stejně jako její protějšek nad rizalitem jižního průčelí.⁵² Následně se hrabě zaměřil na interiéry zámku. Podzemní část roku 1906 připadla rekonstrukci velkého salonu. František Josef II. sám navrhl nový strop a zjednodušenou kresbu této „barokní zrcadlové klenby“ si zvětčil do deníku. Smlouvu na realizaci uzavřel s olomouckým stavebním mistrem Cyrilem Knobem. Provedení samotné zabralo až podezřele málo času, Knobovy lidé vše stihli na přelomu listopadu a prosince. Není proto divu, když si na Štědrý večer hrabě poznamenal, že v jeho nepřítomnosti část stropu spadla. Oprava měla připadnout na duben následujícího roku.⁵³ V červnu až srpnu roku 1910 hrabě spokojeně sledoval průběh opravy salonu manželky Gabriely. Zatímco jeho choť provizorně bydlela ve dvou místnostech vedle schodiště, místní zednický mistr Klásek s „opravdu šikovným pracovníkem, který dělal štukové ornamenty z ruky“, udělal nový strop, opět podle skici hraběte samého.⁵⁴ V lednu roku 1913 se na zámku po nějaké době znovu objevil stavební mistr Knob, aby si udělal představu o chystaném nátěru fasády zámku. Jeho provedení následovalo na konci dubna. Zadavatel se ovšem tentokrát až tak spokojený necítil, poněvadž po ukončení zůstaly na fasádě skvrny a barva byla ve velmi světlém okru, přičemž hrabě by jej raději viděl o něco tmavší.⁵⁵ Příštího léta byl Knob přizvaný k renovaci jídelny. Že si František Josef II. znovu přál vytvořit zrcadlový štukový strop, už nepřekvapuje. Nezůstalo ale pouze při něm. Knob dostal za úkol akcentovat stěny místnosti dvojicemi pilastrů. Když 17. července, den před dokončením stropu, přinesl ke schválení model hlavičky, hrabě mu jej jako nepovedený neodsouhlasil. Vzájemnou shodu našli až 31. července u dalšího modelu. V samotném závěru veškerých prací, poté co polír Neskeba a další zedníci dokončili své dílo, nechal hrabě do hlavičky napravo ode dveří vedoucích do před síně zazdíti listinu s textem, v níž popsal okolnosti, za jakých se realizace uskutečnila.⁵⁶ Jen na okraj uvedme, že se hrabě potkal se svým stavebním mistrem Cyrilem Knobem ještě počátkem června roku 1916 při cestě vlakem, to už ale za úplně jiné situace. Nadporučík Knob byl sápeřem a věnoval se „úklidu“ bitevních polí na ruské frontě u Gorlice, mimo jiné exhumaci a záchraně hrdinských hrobů. Jeho další kroky měly směřovat do Itálie.⁵⁷

Společným inspiračním zdrojem všech úprav iniciovaných hrabětem Františkem Josefem II. bylo baroko. Ve své knize o historii Rakouska, určené pro středoškolskou výuku, se k upřednostnění tohoto stylu, danému estetickým a patriotickým citěním, ostatně sám přiznal. Nechme mluvit samotný text. „*Po bouřích třicetileté války si architektura v barokním stylu podmanila naše hlavy a srdce. Nejprve je na venkově stavebním stylem Mocných, kteří nepotřebují šetřit, disponují hodně prostorem a cítí se tak jistě, že třípytlíci se mříže, které obklopují zámek a park, mají pouze účel krásy. Přitom je ale s to působit v malých dimenzích (...) útulně a vroucně,*“ a to „*harmonii, zaoblením lomených linií, ochranným dojmem své mansardové střechy.*“ Dále hrabě napsal: barokní styl „*je pro naše země tím, co jsou pro Rýn hrady a gotické dómy, signatura, atribut ve vnějším zjevu. Co by byly naše vesnice bez pěkného kostela, co by byla naše městečka bez výrazných linií, syté barevných tónů francouzské střechy v zeleni starých stromů? – A Vídeň! Co by byla Vídeň bez kupole sv. Karla, bez Belvederu, ve kterém trávil své léto ušlechtilý rytíř princ Evžen Savojský, a bez paláců, které ji dali Fischer z Erlachu a Hildebrand?*“⁵⁸

Po ukončení Velké války svěřil František Josef II. správu rodového majetku svému synu Egbertovi. Ten se však během několika málo let natolik zadlužil, že na zámku v Čechách pod Kosířem již žádné větší stavební úpravy – hlavně z finančních důvodů – neproběhly.

Poznámky

- ¹ Zatloukal, P.: *Historismus: architektura 2. poloviny 19. století na Moravě a ve Slezsku*. Olomouc 1986, s. 23. – Zatloukal, P.: *Příběhy z dlouhého století: architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku*. Olomouc 2002, s. 129.
- ² Pyšná, P.: *Zámek Čechy pod Kosířem* (bakalářská práce). Seminář dějin umění FF MU. Brno 2001.
- ³ Zatloukal, P.: Zerneckovo schodiště a jeho případné souvislosti. – Belšík, O. – Bláha, J.: Krovky a střechy zámku v Čechách pod Kosířem a jejich výpovědní hodnota. Sborník ze zmíněné konference se připravuje k tisku.
- ⁴ Šrek, R. – Belšík, O.: Zámek Čechy pod Kosířem. In: Konečný, M. (ed.): *Vitruvius Moravicus: neoklasicistní aristokratická architektura na Moravě a ve Slezsku po roce 1800*. Brno 2015, s. 359–373.
- ⁵ Tamtéž, s. 359–360. – Kyncl, T.: Výzkumná zpráva č. 067–10. *Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků zámku v Čechách pod Kosířem (okr. Prostějov)*. Brno 2010.
- ⁶ Konečná, T.: *Komponovaná krajina – analýza a návrh péče* (diplomová práce). Zahradnická fakulta v Lednici, Mendelova univerzita v Brně. Lednice 2015, obr. příloha 9.2.2. – http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=500&lang=cs&z_width=1000&z_newwin=0&map_root=1vm&map_region=mo&map_list=m038, vyhledáno 18. 7. 2016.
- ⁷ Čechy pod Kosířem od jihozápadu, Muzeum a galerie v Prostějově, Ob 752, inv. č. 276722. – Jižní průčelí zámku Čechy pod Kosířem, kresba, Muzeum a galerie v Prostějově, Ob 436/31, i. č. 000448/31. Tato dvě nedatovaná vyobrazení pocházejí z doby mezi osmdesáti až devadesáti lety 18. století, kdy byl vystavěn nový farní kostel severozápadně od zámeckého areálu, a rokem 1812, kdy byla nejpozději snesena věž zámku, což dokládá dobová plánová dokumentace jižního křídla zámku.
- ⁸ Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA), G 445, inv. č. 142, sign. 39, karton 39. *Commissions Protocoll, část II – Topographische Beschreibung und Bestand der Fideicommiss Herrschaft Czech*. 1815.
- ⁹ MZA, G 445, inv. č. 215, sign. 95/b, karton 72.
- ¹⁰ Tamtéž. – Vyobrazení půdorysu zámku (přízemí), patrně od Johanna Feigerleho, zachycuje stav před přestavbou východního křídla realizovanou v polovině třicátých let 19. století.
- ¹¹ Na plánu jižního zámeckého křídla od Johanna Feigerleho, zřejmě dodatečně datovaném k roku 1812, již není těleso věže zakresleno.
- ¹² MZA, G 445, inv. č. 150, sign. 44, karton 42. Fragmenty diářů hraběte Františka Josefa I. Silva-Taroucy. – 30. 4. 1827 a 6. 5. 1827 řešil František Josef I. spolu s tesařským mistrem a zednickým mistrem rozpočet stavby zámku a jeho střechy. – 8. 5. 1827, 10. 5. 1827, 14. 5. 1827 a 15. 5. 1827 zhotovoval František Josef I. za pomoci tesařského mistra kolorovaný plán „*přední fasády*“ zámku. – 25. 5. 1827 diktoval hrabě svému zaměstnanci Swobodovi až do večera rozpočet zámecké stavby. – 5. 6. 1827 hrabě znovu hovořil s tesařským mistrem a zednickým mistrem o úpravách zámku. Namísto plechového vykrytí štítu určil šindel. Rozhodl také o nátěru střechy. – 8. 8. 1827 zadal hrabě stolaři nátěry dveří a oken, dále natřít podlahu společenské místnosti tak, aby se podobala parketám; zednickému mistru zadal vyblit dvě přední místnosti, salon, dvě chodby a schody. – 10. 8. 1827 začal „Johann“ se dvěma nádeníky tuto práci provádět.
- ¹³ MZA, G 445, inv. č. 156, sign. 50, karton 44. Dopisy Leopoldiny Silva-Taroucové hraběti Františku Josefu I. Silva-Taroucy. – 18. 7. 1828 a 21. 7. 1828 se na zámku řešila spolu s Feigerlem a tesařským mistrem odpadávající omítka na štítu a na postranní římsě křídla směrem k vesnici. – 28. 7. 1828 byly prozatímní nátěry střechy hodnoceny jako „*odporně flekaté*“; 11. 8. 1828 po druhém nátěru už vypadaly dobře. – 4. 8. 1828 si hraběnka během natírání fasády zámku stěžovala na nerovnosti v jeho zdech, které byly zvláště zblízka patrné; 11. 8. 1828 se jí ale už žlutavý nátěr zámku líbil. – 15. 8. 1828 psala vyděšená hraběnka o flecích v předních místnostech a o trhlinách ve zdi v pokoji bývalé věže a v sousedícím studijním pokoji. – 25. 8. 1828, 31. 8. 1828 a 14. 9. 1828 se znovu objevil problém se zatékáním do štítu, který se hraběnka snažila řešit s tesařským mistrem.

- ¹⁴ MZA, G 445, inv. č. 150, sign. 44, karton 42. Dne 31. 1. 1829 hrabě našel vodu protékající žlabem do zdi zámku. – 3. 2. 1829 se na problém přišli podívat Feigerle a tesařský mistr. – 9. 2. 1829 dostal tesařský mistr za úkol zhotovit plán „*druhé zámecké strany*“, tuto práci odevzdal 9. 4. 1829. – 4. 5. 1829, 5. 5. 1829, 6. 5. 1829, 23. 5. 1829, 25. 5. 1829, 30. 5. 1829 a 12. 6. 1829 řešil hrabě spolu se zednickým mistrem Feigerlem a s tesařem, klempířem a stolařem problémy se zatékáním do zdi zámku, dále s nimi zhotovoval rozpočty na opravu, vylepšení („*Ausbesserung*“, „*Verbesserung*“) zámku.
- ¹⁵ Tamtéž. 31. 3. 1830 se opět píše o opravě zámku. – 1. 9. 1830 hrabě nařídil tesařskému mistru znovu a dobře pokrýt štít, bez nároku na plat, protože mu už tuto práci dvakrát zaplatil a bez výsledku; 3. 10. 1830 ale proplatil tesařům pět dní práce na tomto úkolu. – 24. 7. 1830 a 26. 7. 1830 se v kapli intenzivně pracovalo na její úpravě na hostinský pokoj; 10. 9. 1830 byl pokoj zcela hotový.
- ¹⁶ Tamtéž. 12. 9. 1835 si hrabě zapsal, že zednický mistr Fitzner chce provádět novou klenbu zámeckých schodů, poněvadž ta stará neudrží nové kamenné stupně. Kameník hodlal provést položení schodů na půdu a dvora ještě tohoto roku a dokonce se zavázal, že ty stupně, které se případně poškodí, nahradí ze svého. – 16. 9. 1835 Fitzner dokončil novou klenbu schodiště namísto té staré. – 3. 10. 1835 zaplatil Fitznerovi za práci na východní zámecké straně. – 16. 10. 1835 a 17. 10. 1835 bylo připraveno všechno stavební dřevo pro pravou zámeckou (tedy východní) stranu.
- ¹⁷ Pohled na zámek v Čechách pod Kosířem, 1832. MZA, G 445, inv. č. 349, sig. 207/3–4, karton 97.
- ¹⁸ Zámek v Čechách pod Kosířem od severovýchodu, Muzeum a galerie v Prostějově, Ob 755, inv. č. 276725.
- ¹⁹ MZA, G 445, inv. č. 215, sign. 95/b, karton 72.
- ²⁰ Kyncl, T. (pozn. 5).
- ²¹ MZA, F 46, inv. č. 210, sign. XXVI, karton 104. *Befund uiber die auf den zu der Fideicomiss- Herrschaft Czech gehörigen Güter Czech, Krakowetz und Drahanowitz befindlichen obrigkeitlichen Wohn, Amts, Wirthschafts und Patronatsgebäuden.* 10. 6. 1836.
- ²² Blíže k dané problematice Belšík, O. – Bláha, J. (pozn. 3).
- ²³ Tamtéž.
- ²⁴ Viz (pozn. 21).
- ²⁵ Muzeum a galerie v Prostějově, Ok 402, inv. č. 015337.
- ²⁶ MZA, G 445, inv. č. 215, sign. 95/b, karton 72.
- ²⁷ Tamtéž.
- ²⁸ Jeho pozůstatky tvoří nejen velký obdélný otvor s vraty v přízemí dvorní fasády, ale také vnitřní příčky vymezující vlastní hmotu průjezdu uvnitř křídla.
- ²⁹ MZA, G 445, inv. č. 271, sign. 116/b.
- ³⁰ MZA, F 46, inv. č. 170, karton 71, fol. 59 a inv. č. 369, kniha 156, pag. 72, 74, 75, 79 a 89.
- ³¹ MZA, F 46, inv. č. 170, karton 71, fol. 102 a inv. č. 370, kniha 157, pag. 75. – Belšík, O. – Bláha, J. (pozn. 3).
- ³² MZA, F 46, inv. č. 370, kniha 157, pag. 72–76, 80, 89 a inv. č. 170, karton 71, fol. 46, 55, 62, 66, 68, 102b, 103.
- ³³ MZA, F 46, inv. č. 170, karton 71, fol. 102b.
- ³⁴ Kyncl, T. (pozn. 5).
- ³⁵ MZA, F 46, inv. č. 170, karton 71, fol. 82, 83, 112.
- ³⁶ MZA, G 445, inv. č. 169, sign. 60, karton 50, fol. 167; dopis z 11. května 1841.
- ³⁷ MZA, G 445, inv. č. 349, sig. 207/3–4, karton 97.
- ³⁸ Julius Eduard Zernecke (1815–1844) byl nejvýraznější osobností, která se na projektování stavby zámku v Čechách pod Kosířem podílela. Měl za sebou spolupráci s předními architekty své doby (s Eduardem Knoblauchem v Berlíně; s Ludwigem von Försterem ve Vídni). Dožil se pouhých dvaceti devíti let. Přestavba zámku v Čechách pod Kosířem zůstává jeho nejvýznamnější realizací. – Pyšná, P. (pozn. 2), s. 23. – Zatloukal, P. (pozn. 3).
- ³⁹ MZA, G 445, inv. č. 169, sig. 60, karton 50.
- ⁴⁰ MZA, G 445, inv. č. 349, sig. 207/3–4, karton 97.

- ⁴¹ MZA, F 46, inv. č. 467, karton 113. *Herrschaft Czech Schloss- Inventar 1846* (vyhotoven 10. dubna 1847). Zde jsou již obě věže zmiňovány.
- ⁴² Tamtéž.
- ⁴³ MZA, G 445, inv. č. 215, sign. 95/b, karton 72.
- ⁴⁴ MZA, G 445, inv. č. 232, sign. 102/a, karton 77. Podle tohoto zápisu Augusta Alexandra dokonce v jižní zdi schodiště bylo v patře prolomeno okno.
- ⁴⁵ Tamtéž. – MZA, G 445, inv. č. 212, karton 71. Dopisy Augustu Alexanderovi Silva-Tarouci z 5. září a 8. září 1853.
- ⁴⁶ MZA, G 445, inv. č. 232, sign. 102/a, karton 77. – Pyšná, P. (pozn. 2), s. 28.
- ⁴⁷ Z první poloviny roku 1857 pochází rozpočty na menší stavební úpravy (např. provedení parapetní zazdívký oken druhého patra věží při západním průčelí) a rozpočty nátěrů fasád zámku, které se uvažovalo provést v břidlicovém („*Schiefergrau*“, „*Schieferbraun*“ či „*Schieferumbraun*“) odstínu. MZA, F 46, inv. č. 170, karton 71, fol. 25, 26, 27 a 36.
- ⁴⁸ MZA, F 46, inv. č. 210, sign. XXVI, karton 105. *Baubefund uiber die bei dem Fidei-Commiss-Gute Čech vorkommenden Baulichkeiten mit Rücksicht auf das am 24. Oktober 1872 erfolgte Ableben Sr. Hochgeboren des Herrn Herrn August Grafen Sylva Tarouca* (datováno 15. června 1873). – V přízemí v jihozápadním rohu bydlel zámecký správce, v propojení jižního a východního křídla zase prodléval kuchař. Zbývající prostory jižní strany posloužily jako spíže a komory. Ve východním křídle se nacházela prádelna s cihlovou podlahou, mandlovací komora, jedna místnost s kabinetem a klenutá kuchyně. Severnímu křídlu dominovaly hlavně dva velké prostory: kůlna na čtyři vozy a remíza pro pět vozů. Podlaha chodeb ve všech křídlech přízemí byla vyskládána cihlami, ve vjezdu stála dlažba z lomového kamene. Využití místností v patře jižního křídla vypadalo následovně: od západu k východu směrem do dvora tu byl kabinet, biliárový sál, jídelna, předsíň, a místnost pro komornou; směrem do zahrady pracovna hraběte, knihovna, velký sál, salon a ložnice. V západním křídle zmiňme truhlárnu v jižní věži, z níž se do nejvyššího patra věže, kde byla uložena sbírka zbraní, stoupalo po šnekovém schodišti, za prostorem s výstupem hlavního zámeckého schodiště následovaly dva pokoje pro hosty, toalety, místnost ve věži s železným samonosným cylindrickým schodištěm a poslední místnost. Severní křídlo patřilo pokojům určeným převážně pro hosty. Ve východním křídle byla koupelna, místnosti pro komornou a další blíže neurčené místnosti. V severním výběžku se nacházely dva apartmány, pokoj pro hosta, kabinet, šatna, záchody a dvě místnosti, na jejichž místě se předpokládala výstavba kaple.
- ⁴⁹ Pyšná, P. (pozn. 2), s. 30. – MZA, G 445, inv. č. 334, karton 93. Diáře hraběte Františka Josefa II. Silva-Taroucy – 13. 10. 1891.
- ⁵⁰ Pyšná, P. (pozn. 2), s. 30.
- ⁵¹ MZA, G 445, inv. č. 334, karton 93. Diáře hraběte Františka Josefa II. Silva-Taroucy – 31. 3. 1905, 13. 4. 1905, 19. 4. 1905, 25. 4. 1905, 26. 4. 1905, 16. 5. 1905, 3. 6. 1905. – MZA, F 46, inv. č. 170, karton 73, fol. 24.
- ⁵² MZA, G 445, inv. č. 334, karton 93. Diáře hraběte Františka Josefa II. Silva-Taroucy – 4. 11. 1905, 27. 3. 1906, 12. 5. 1906. – MZA, F 46, inv. č. 170, karton 73, fol. 27.
- ⁵³ MZA, G 445, inv. č. 334, karton 93. Diáře hraběte Františka Josefa II. Silva-Taroucy – 24. 10. 1906, 19. 11. 1906, 20. 11. 1906, 4. 12. 1906, 13. 12. 1906, 24. 12. 1906, 7. 3. 1907.
- ⁵⁴ Tamtéž. – 6. 6. 1910, 6. 8. 1910.
- ⁵⁵ Tamtéž. – 8. 1. 1913, 23. 4. 1913, 26. 4. 1913.
- ⁵⁶ Tamtéž. – 22. 5. 1914, 3. 7. 1914, 4. 7. 1914, 6. 7. 1914, 17. 7. 1914, 18. 7. 1914, 31. 7. 1914 a 6. 8. 1914 („... stavební mistr Cyrill Knob z Olomouce dokončil k mé spokojenosti renovaci jídelny navzdory nemilosti času 6. 8. 1914, (...) v zámku kromě služebnictva bydlí pouze hraběnka Helena S-T, má žena Gabriella (...), moje sestřenice Bertha baronka Freyberg (...), a já, z mých synů Karel je v Innsbrucku (?), ostatní se nacházejí na ruských hranicích u svých regimentů a Fritz na cestě tam (?)“).
- ⁵⁷ MZA, G 445, inv. č. 335, karton 94. Diáře hraběte Františka Josefa II. Silva-Taroucy – 8. 6. 1916.
- ⁵⁸ *Austria. Unser Werden vom Jahre 803 bis zum heutigen Tage von F. J. Graf von Silva*. Wien 1910, cit. s. 68–69.

SUMMARY

Architecture of the Čechy pod Kosířem Château in the 19th and 20th centuries

Ondřej Belšík – Robert Šrek

The contribution deals with the building history of the Čechy pod Kosířem château based on extensive archive surveys. Attention is paid mainly to improvements of the château carried on in the 1830s and 1840s, i.e. under the ownership of Franz Joseph Silva-Tarouca (1773–1835) and Erwein Wilhelm Silva-Tarouca (1815–1846). The most important architect participating on the final look of the château was Julius Eduard Zernecke. The château was owned by the Silva-Tarouca family from 1768 until 1942.

K etymologii jména olomouckého předměstí Hodolany

Ondřej Bláha

ABSTRACT

Etymology of the suburb name Hodolany in Olomouc

The paper deals with the name of *Hodolany* (former suburban village near Olomouc) and proposes two possible interpretations of the place name. The first assumes the motivation by the local reality (*Hodina* “a place suitable for living, e.g. not affected by floods”), the second interpretation considers the motivation by the personal name (“a village that belongs to Hoda”).

KEY WORDS: linguistics, history, etymology, place names, suburb, Olomouc, Hodolany, variation of names

Ves Hodolany ležela nejpozději od 13. století asi v místech dnešní olomoucké třídy Kosmonautů. Odtud byla po zahájení prací na rozšíření pevnosti ve 40. letech 18. století nuceně posunuta o necelý kilometr směrem na východ,¹ tj. do míst, kde se Hodolany později rozvinuly ve významnou olomouckou předměstskou obec, následně město a nakonec v důležitou, převážně průmyslovou část Olomouce.²

Jméno někdejší vsi *Hodolan* vykazuje v prvních sto padesáti letech písemného zaznamenávání značnou formální variabilitu. L. Hosák a R. Šrámek ve svém základním soupisu moravských a slezských místních jmen³ uvádějí výčet dokladů, počínající první věrohodnou zmínkou z r. 1258, která zachycuje jméno vsi v grafické podobě *Hodena*.⁴ Dále zmiňují tvar *Hodinan*⁵ zaznamenaný k r. 1275, tvar *in Hodina* doložený k r. 1305,⁶ podobu *de Hodnian* doloženou k r. 1398⁷ a teprve k r. 1446 uvádějí Hosák se Šrámkem první doklad dnešní podoby jména, tedy z *Hodolan*.⁸ Od 15. století dále je jméno obce v písemných pramenech zaznamenáváno již téměř jednotně, jen s nepodstatnými odchylkami.

Hosák a Šrámek vycházejí při výkladu jména⁹ z nejstarších zápisů a podobně jako dříve F. Dvorský¹⁰ nebo J. Spal¹¹ rekonstruují původní podobu jména jako **Hodoníňany* (lépe by bylo: **Hodoníněně*) „ves lidí z Hodonína“. Novější podobu jména, *Hodolany*, Hosák a Šrámek vykládají ne zcela jasně jako důsledek disimilační tendence souhlásek (ň – n mělo dát l – n; navíc tu odpadla jedna slabika) a s určitou rezervou tuto změnu vykládají také z druhotného spojování původního tvaru **Hodoníňany* s nářečním výrazem *hódolí* (lépe: *hóдолé*) „údolí“. Disimilační tendence a odpadání slabik, které uvádějí Hosák a Šrámek, samozřejmě vyloučit nelze, srov. např. zjednodušení místního jména *Odolenova Voda* > *Odolena Voda*. Jiný výklad jména *Hodolany* nabízejí ve své průkopnické práci F. Černý a P. Váša¹² a nověji pak E. Schwarz,¹³ kriticky též V. Šmilauer¹⁴ – tito badatelé pokládají jméno *Hodolany* za nářeční obdobu jména **Údolany* „ves lidí žijících

v údolí“ (s protetickým *h-*, jako vidíme ve tvaru jména *Holomóc*, a s hanáckou změnou *u > ô*, srov. např. nářeční podobu jména *Bôkovaně* „Bukovany“).¹⁵

Po stránce věcné lze přijmout výklad jména *Hodolan* z původní podoby **Hodoníně-né*, která by se pak postupně podrobila hojně dokládánému zrušení výsledků staročeské přehlásky *a > ě* (resp. obnovení podoby *s -a-*: *Hodoníňané*) a dále novému vyrovnaní tvaroslovnému (*Hodoníňany*). Motivace pojmenování by tu byla zřejmá: **Hodoníněné* by byli lidé uprchlí z Hodonínska po tatarském vpádu na Moravu r. 1241 (srov. jméno vsi *Vážany* „lidé od Váhu“, které se na Moravě jako místní jméno vyskytuje sedmkrát).¹⁶ Naopak neudržitelný je podle našeho soudu právě z věcných důvodů ten výklad, který počítá s „údolím“ jako motivací pojmenování. Původní Hodolany se nacházely v inundačním území asi tři sta metrů od soutoku Moravy a Bystřice, tj. ležely těsně nad hladinou spodní vody a byly jistě neustále ohrožovány povodněmi. Je vyloučeno, že by se za těchto podmínek osídlení soustřeďovalo v nějakém „údolí“, nebo třeba jen v půdní depresi, které zde určité mohly existovat. Ves naopak jistě využívala výhodu nějaké bytí i jen nepatrné vyvýšeniny, která mohla mít při povodni zásadní význam (srov. jména dalších předměstských vsí v blízkém okolí – *Ostrov*y v okolí dnešního Žižkova náměstí a *Lazce*, doložené r. 1298 přímo jako *insulam dictam Lasecz*, tj. opět jako „ostrov“).¹⁷

Při posouzení čistě jazykové stránky pojmenování je míra věrohodnosti obou podaných výkladů obrácená. Vývoj **Hodoníněné > Hodolany* by rozhodně nebyl pravidelný – hrála by v něm hlavní roli náhoda (což samozřejmě zvláště u vlastních jmen nelze nikdy zcela vyloučit), totiž ztráta jedné slabiky a nepravidelná modifikace slabiky následující. Výklad jména *Hodolany* z nářečního *hóдолé* „údolí“ (**Hódolené* „lidé žijící v údolí“) působí z hlediska čistě jazykového pravděpodobněji, ale i zde se vyskytují určité nedostatky – zatímco protetické *h-* by bylo možné (je starobylé a vyskytuje se např. i ve staročeských památkách s jistou vazbou na moravské prostředí, srov. např. zápis *hohnyem* „ohněm“ v *Rostlináři olomouckém* z doby okolo r. 1300),¹⁸ pro existenci hanácké změny *u > ô* nejsou z doby před 16. stoletím žádné přesvědčivé doklady.¹⁹ Místní jméno *Údolany* není navíc doloženo ani v toponymii Moravy a Slezska, ani v toponymii Čech (na rozdíl od mnohokrát doloženého jména *Dolany*, jehož původní význam byl „lidé žijící v údolí“, „někde dole“).

Při výkladu každého místního jména (jako jednotky, která se do dnešní podoby mohla výrazně vyvíjet) má jistě velkou váhu podoba jeho prvních dokladů. První zápis jména dnešních Hodolan v listině biskupa Bruna ze Schaumburka vydané r. 1258 (*et de uilla Hodena sita iuxta pontem Olomuz*; viz odkazy výše v úvodu), stejně jako další z raných dokladů, který přináší listina olomouckého biskupa Jana z r. 1305 (*in Hodina quam Theodoricus vicarius meus habet*), dovolují hypotézu, že původní vyslovovaná podoba tohoto jména se od grafické podoby jména příliš nelišila. V obou listinách jsou totiž i jiná místní jména, zapsaná naprosto přesně, resp. ve shodě s tehdejšími grafickými územ: v listině z r. 1258 je např. *Stariz* (Stařeč nedaleko Třebíče), *Wiklech* (2. p. mn. č. od jména Výkleky), v listině z r. 1305 je např. *Wsisscze* (tj. **Vsišče*, dnes Vsisko na jihovýchod od Olomouce), *Cojetyn* (Kojetín) aj. Soudíme tedy, že také jméno Hodolan bylo zapsáno celkem přesně a že jeho nejstarší podoba zněla **Hodina* (variace *-i-* a *-e-* hodnotíme jako nepodstatnou).

Interpretace této předpokládané původní podoby jména dnešních *Hodolan* (totiž **Hodina*) může být dvojí: za prvé můžeme vycházet z podstatného jména *hodina*, které mělo ve staré češtině kromě významu „časová jednotka“, jenž je dnes významem jediným, také archaický význam „co je vhodné“, „co je výhodné“,²⁰ viz např. užití ve větě *Žádným nepohrzej, ale každému hodinu učiň* („Nikým nepohrdej, ale pro každého udělej, co se patří“)

ze staročeského překladu sbírky bajek *Čtverohranáč* z počátku 15. století. Ve 2. polovině 13. století tedy mohlo v okolí Olomouce fungovat místní jméno **Hodina*, které označovalo místo, které „je vhodné“ (např. pro osídlení), třeba právě z toho důvodu, že poskytuje bezpečné útočiště při periodických povodních, během nichž se stane ostrovem (srov. opět výše uvedená jména osad, situovaných téměř na dohled od Hodolan – *Ostrov*, *Lazce*). Už v rovině dohadů je teze, že příměstská ves **Hodina* byla jedním ze sídlišť, která vznikla po lokaci města Olomouce, když se původní slovanské obyvatelstvo, žijící původně v městišti budoucí Olomouce, muselo vystěhovat. Odpovídala by tomu doba prvního doložení jména (1258, tj. asi dvě desetiletí po předpokládané lokaci Olomouce, kdy byla ves již po hospodářské stránce konsolidovaná a představovala skutečnou „realitu“ z hlediska právních vztahů), tak psychologie pojmenování („vhodné, výhodné místo“ – náhradní, mimo městské hradby).

Tvar **Hodiňné*, který je doložen necelých dvacet let po prvním dokladu jména Hodolan (tedy k r. 1275, a to v podobě *Hodinan*),²¹ by pak byl typickým obyvatelským jménem s příponou *-any* (původně *-aně*): **Hodiňné* byli „lidé žijící na *Hodině*, tj. na vhodném místě“. V listině o rok mladší (1276), jejímž vydavatelem byl král Přemysl Otakar II., je obdobný doklad: jméno je zmiňováno v kontextu *et ex parte uillarum Hodinan, Chwalkowicz, Bukowan et Bystricz*.²²

Druhá interpretace tvarů typu *Hodina* v nejstarších záznamech předpokládá plnou verzi jména ve tvaru **Hodina ves* – v tomto případě by byl výraz **Hodina* přivlastňovacím přídavným jménem utvořeným k osobnímu jménu *Hóda*, které je v pramenech také dobře doloženo,²³ nebo k variantě *Hoda* s krátkým vokálem. Doklady ze *Slovníku staročeského* se sice vztahují k ženám (*Hóda* je domácká podoba jména *Hodislava*), ale vztažení k mužské osobě (*Hodislav*, *Hoděmysl* > *Hoda*) není zdaleka vyloučeno. Potvrzovaly by to i možné paralely k uvažovanému místnímu jménu **Hódina* (ves) či **Hodina* (ves), které spatřujeme v místních jménech vsi *Cholina* u Litovle (jméno doloženo k r. 1131; původně ve významu „ves ve vlastnictví muže, který se jmenoval *Chola*“)²⁴ nebo *Všemina* (doloženo k r. 1261; „ves ve vlastnictví muže, který se jmenoval *Všema*“ – zde je navíc jisté, že *Všema* byla rovněž domácká podoba složeného jména *Všemír* nebo *Všemyšl*, podobně jako *Hóda* či *Hoda*).²⁵ Bez významu není ani to, že první zápis jména z r. 1258 zní *uilla Hodena*, kde by latinské *villa* mohlo suplovat české označení této reality (**Hodina*) ves, živé v ústech českého obyvatelstva. Zápis podoby jména **Hodoníňany* (resp. **Hodoníňné*), o které uvažují někteří badatelé, v grafické podobě *Hodena*, *Hodina* je těžko představitelný (soudobé zápisy jména *Hodonín* jsou variabilní jen málo: k r. 1220 je doklad *in Hodonin*, k r. 1231 *Godenin*, k r. 1240 *de Hodonin*).²⁶

Podoba **Hodiňné* fungovala na sklonku 13. a na začátku 14. století vedle podoby **Hodina* nebo **Hodina* (ves) asi paralelně, patrně s drobným významovým odstíněním podle kontextu – zatímco varianta s příponou typu *-any* nejspíš akcentovala obyvatele této konkrétní vsi („Hodiňané“), hlavním obsahem primární podoby **Hodina* bylo referovat o místě samém (totiž „vhodném“ k osídlení), nebo odkazovat na vlastníka (**Hodina* ves). Právě ve vlastnických poměrech by snad bylo možno vidět i faktor, který mohl podpořit variantnost jména *Hodolany* v jeho nejstarších dokladech – zatímco větší část vsi patřila olomouckému biskupství (resp. kapituly), menší část vsi byla až do r. 1496 v soukromých rukou.²⁷ Není zcela vyloučeno, že se varianty jména vázaly k různým částem vsi.

Třetí a poslední fázi vývoje jména dnešních Hodolan je formální změna uvnitř jména, tedy modifikace vyslovované podoby [**Hodiň-*] > [**Hodol-*]. Hosákův a Šrámkův údaj,

že první doklad současné podoby (z *Hodolan*) se objevuje v r. 1446, je třeba korigovat. Ohlas nejnovější podoby jména je podle našeho soudu možno vidět už téměř o jedno století hlouběji v minulosti – v *Nejstarší městské knize olomoucké*, kterou autoři slovníku neexcerpovali, se již k r. 1351 objevuje doklad *de Hodolen*²⁸ a k r. 1355 *de Hodlen*,²⁹ tj. vlastně „z *Hodolan*“. Ale opět se tento novější tvar vyskytuje mnoho desítek let souběžně s tvarem starším – např. v *Knihách půhonných a nálezových* se k r. 1398 vyskytuje tvar *de Hodnian*³⁰ a v listině moravského markraběte Jošta z r. 1404 je podoba *w Hodynanech*.³¹

Změnu **Hodiňné* > **Hodolené* nelze vysvětlit jako pravidelnou. Za neopominutelný zde pokládáme fakt, že se první zápisy naznačující existenci varianty **Hodolené* (tj. zápisy *Hodolen*, *Hodlen*) objevují v prostředí olomoucké městské kanceláře – tedy v prostředí, které v polovině 14. století mělo (i přesto, že jazykem všech písemností byla samozřejmě latina) jasně německojazyčný charakter. Bylo by tedy snad možné pokládat zápisy *de Hodolen* a *de Hodlen* za kontaktové, poněkud variantní české podoby jména (**Hodiňné*), v nichž byly hlásky nevyskytující se v němčině (*d'*, *ň*) nahrazeny podobně znějícími hláskami, které měly oba jazyky společné (*d*, *l*), srov. jiné adaptace místních jmen z Olomoucka do němčiny – *Bystrice* > *Wistricz*, později *Wisternitz*, *Neředín* > *Neretein*, *Skrbeň* > *Kirwein* apod.³² Podoba *Hodolen* navíc svědčí o zavedení harmonie samohlásek v sousedních slabikách – to je rovněž jev značně usnadňující výslovnost slov, která pocházejí z jazyka neznámého konkrétním uživatelům, srov. např. zápis jména vsi Loděnice k r. 1377 (*Lodonicz*)³³ nebo proměny podob různých biblických místních jmen při tradování Vulgáty, autoritativního latinského překladu bible.³⁴ Paralelu k takovému zjednodušení vidíme i ve variantách jména jiné předměstské vsi, Lazců – k r. 1298 je doložena česká podoba *Lasecz*, ale počínaje r. 1541 se v zápisech po několik set let objevuje podoba *Laska*, jež se volně střídá jak s podobou českou (*Lazce*), tak s další poněkud novou variantou jména (*Laske*).³⁵

K postupnému prosazení současné podoby jména *Hodolany*, která je jistě i z hlediska rodlého uživatele češtiny lépe vyslovitelná než *Hodiňany*, přispěly pravděpodobně i válečné události 1. poloviny 15. století – střet s vojskem Zikmunda Korybutoviče u olomouckých hradeb r. 1422, přítomnost husitů v okolí Olomouce r. 1423 a 1425, pobyt vojska markraběte Albrechta před městskými branami r. 1424, dobytí kláštera Hradisko husity v r. 1432, stejně jako nepřímé důsledky husitských válek (hospodářský úpadek, zadlužení, epidemie).³⁶ Všechny tyto události se jistě dotkly obyvatel předměstských vsí ještě výrazněji než obyvatel města Olomouce – nelze vyloučit, že v *Hodolanech* byla v tomto období přerušena vůbec i kontinuita osídlení a že se do této předměstské vsi po uklidnění poměrů v zemi nastěhovali noví osadníci. Ti pak jméno vsi mohli slyšet hlavně od úředníků vysílaných z města a „normovanou“ podobu jména si teprve vytvářeli – tak by se snad dalo vysvětlit drobné hláskové kolísání, které definitivně ustává počátkem 16. století (k r. 1464 je doloženo *w Hodulanech*,³⁷ k r. 1496 *w Hodelanech*³⁸ a k r. 1508 z *Hodulan* a *w Hodulanech*).³⁹

Podstatné formální změny u jednoho místního jména, procházejícího dějinami, nejsou ničím neobvyklým – také např. jméno dnešních Samotiček (asi 5 km severovýchodně od Hodolan), zmiňovaných spolu s *Hodolany* v listině z r. 1275 (cit. v pozn. 5), má tvar *Semitesiz*, tj. **Sěmitěšic* (ve 2. pádě mn. č.; tvar 1. pádu byl **Sěmitěšici*). Rovněž v tomto případě nebyl ani hláskový, ani slovotvorný vývoj pravidelný.

Poznámky

- ¹ Nešpor, V.: *Dějiny města Olomouce*. Olomouc 1998 [1936], s. 196.
- ² Převážně k novodobým dějinám Hodolan viz Vidlička, J.: *Dějiny zapomenutého města Hodolan*. Olomouc 2005. – Tichák, M.: *Vzpomínky na starou Olomouc a její předměstí*. Olomouc 2013, s. 193–200.
- ³ Hosák, L. – Šrámek, R.: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku*. Díl 1 (A–L). Praha 1970, s. 267.
- ⁴ *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*. Tomus 3. Olomucii 1841, č. 262, s. 252.
- ⁵ *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*. Tomus 4. Olomucii 1845, č. 120, s. 167.
- ⁶ *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*. Tomus 5. Olomucii 1850, č. 171, s. 179.
- ⁷ Brandl, V.: *Libri citationum et sententiarum seu Knihy půhonné a nálezové*. Tomus 1. Brunae 1872, č. 416, s. 73.
- ⁸ Brandl, V.: *Libri citationum et sententiarum seu Knihy půhonné a nálezové*. Tomus 3, pars altera. Brunae 1878, č. 748, s. 567.
- ⁹ Hosák, L. – Šrámek, R. (pozn. 3), s. 268.
- ¹⁰ Dvorský, F.: Jména osad moravských na -any. *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*, roč. 11, 1894, s. 98.
- ¹¹ Spal, J.: Místní jména obyvatelská zakončená na -any. In: *Sborník Vyšší pedagogické školy v Plzni*, svazek 1. Praha 1958, s. 34.
- ¹² Černý, F. – Váša, P.: *Moravská jména místní: výklady filologické*. Brno 1907, s. 188.
- ¹³ Schwarz, E.: *Die Ortsnamen der Sudetenländer als Geschichtsquelle*. München – Berlin 1931, s. 58.
- ¹⁴ Šmilauer, V.: *Úvod do toponomastiky*. Praha 1966, s. 60 a 224.
- ¹⁵ Hosák, L. – Šrámek, R. (pozn. 3), s. 132. Změna y > ě, u > ó proběhla ve středomoravské skupině dialektů všeobecně, ale její výsledek (široké ě a ó) se zachoval jen v centrální skupině středomoravských nářečí (na Zábřežsku, Olomoucku a Prostějovsku), zatímco jinde široké vokály přešly v obvyčejné e, o (Balhar, J. et al.: *Český jazykový atlas*. sv. 5. Praha 2005, s. 118).
- ¹⁶ Hosák, L. – Šrámek, R.: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku*. Díl 2 (M–Ž). Praha 1980, s. 666.
- ¹⁷ Hosák, L. – Šrámek, R. (pozn. 3), s. 492.
- ¹⁸ K protetickému h- ve staré češtině a v nářečích: Gebauer, J.: *Historická mluvnice jazyka českého*. Díl 1 (*Hláskosloví*). Praha 1963, s. 464.
- ¹⁹ S hanáckou změnou u > ó systémově souvisí změna y > ě (resp. i < y > ě), datovaná už na konec 15. století – to by byl nepřímý argument pro to, že změna u > ô je starší než její doložení v prameňech – Balhar, J. et al. (pozn. 15). Srov. i argumenty in Šípková, M.: Nářeční změna krátkého e > i? *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity*, A 48, Brno 2000, s. 117–119.
- ²⁰ Gebauer, J.: *Slovník staročeský*. Díl 1 (A–J). Praha 1970, s. 445. Některé novější zdroje ale tento významový odstín neuvádějí (např. *Elektronický slovník staré češtiny*, on-line: <http://vokabular.ujc.cas.cz/>, vyhledáno 30. 5. 2016).
- ²¹ *Codex diplomaticus* (pozn. 5), č. 120, s. 167.
- ²² *Codex diplomaticus* (pozn. 5), č. 120, s. 167.
- ²³ Gebauer, J.: *Slovník staročeský*. Díl 1 (A–J). Praha 1970, s. 443. V úvahu připadá i jméno Hoden, doložené k r. 1446 (Kalousek, J., ed. *Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích*. Díl 9. V Praze 1889, s. 280) a k r. 1490 (Kalousek, J., ed. *Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích*. Díl 17. V Praze 1899, s. 287). Doklady jako *Hodena uilla* (1258) by pak reflektovaly přivlastňovací 2. pád tohoto jména (*Hodena ves), srov. jména typu *Kněževes*, které uvádí Hosák, L. – Šrámek, R. (pozn. 3), s. 402.
- ²⁴ Hosák, L. – Šrámek, R. (pozn. 3), s. 321.
- ²⁵ Hosák, L. – Šrámek, R. (pozn. 16), s. 757.
- ²⁶ Hosák, L. – Šrámek, R. (pozn. 3), s. 268.
- ²⁷ Listina z 23. 4. 1496 potvrzuje, že Jan Koleso z Rakových prodává mj. svou část Hodolan městu Olomouci – Státní okresní archiv Olomouc, Archiv města Olomouce, Listiny, inv. č. 427.

- ²⁸ Spáčil, V. (ed.): *Nejstarší městská kniha olomoucká (Liber actuum notabilium) z let 1343–1420*. Olomouc 1982, s. 38. Hláška -e- může v těchto dokladech reflektovat tvary 1. pádu mn. č. *Hodiněné (příp. *Hodolené).
- ²⁹ Spáčil, V. (pozn. 28), s. 42.
- ³⁰ Brandl, V. (pozn. 7). Redukce skupiny -iř- > ě (tj. ztráta *i* v sousedství nejměkčích souhlásek *j, ě*) má v češtině paralely, srov. třeba severovýchodočeské *oňi* dělaj z původního *oni* dělaji.
- ³¹ Státní okresní archiv Olomouc, Archiv města Olomouce, Listiny, inv. č. 76.
- ³² Viz řadu dokladů in Hosák, L. – Šrámek, R. (pozn. 3 a 16).
- ³³ Hosák, L. – Šrámek, R. (pozn. 3), s. 544.
- ³⁴ Dittmann, R.: *Místní jména v českých překladech Starého zákona*. Olomouc 2009, s. 350.
- ³⁵ Hosák, L. – Šrámek, R. (pozn. 3), s. 492.
- ³⁶ Nešpor, V. (pozn. 1), s. 75–79.
- ³⁷ Hosák, L. – Šrámek, R. (pozn. 3), s. 267.
- ³⁸ Státní okresní archiv Olomouc, Archiv města Olomouce, Listiny, inv. č. 427.
- ³⁹ Tvar *Hodulany*, doložený opakovaně v první čtvrtině 16. století, lze vysvětlit buď silně zaokrouhlenou, „moravskou“ výslovností druhého *o* (srov. např. běžné hanácké *dule* „dole“), nebo disimilací samohlásek v sousedních slabikách, která je v češtině také celkem obvyklá, srov. např. novočeské *ostruha* ze staročeského *ostroha*). Disimilační tendenci, která nepřímou potvrzuje předpokládané narušení kontinuity v užívání jména, spatřujeme i ve tvaru *Hodelany* – k tomu Gebauer, J. (pozn. 18), s. 240 a 247.

SUMMARY

Etymology of the suburb name Hodolany in Olomouc

Ondřej Bláha

The name of Hodolany, a former suburban village and a current industrial district of Olomouc, poses an etymological problem consisting in rather high formal variability of the name Hodolany, especially in medieval written sources. The author assumes that the primary form of the name was *Hodina “a place suitable for living, e.g. not affected by floods” or *Hodina (ves) “a village that belongs to Hoda”. A secondary form is (in author’s opinion) *Hodiněné “people living at a suitable place” or “people living in a village belonging to Hoda”. The form Hodolany (used from the 15th century up to the present) arose probably as a Czech-German contact form approximately between 1350 and 1450.

Soubor raně novověkých kachlů z Chořelice (okr. Olomouc)

Lukáš Hlubek – Karel Faltýnek

ABSTRACT

Collection of Early Modern Tiles from Chořelice (Olomouc District)

A partly damaged waste sump was identified in one of the layers of a sewage excavation during the execution of watching brief at Chořelice. A number of early modern ceramic items were successfully excavated from its content. There were also some late Renaissance tiles among the findings that probably come from the same heating unit. This is one of the most numerous sets of stove-making products from the grounds of an early modern village in the central Moravia at all. It is possible to get an at least rough idea of heating units in the second half of the 16th century up to the first half of the 17th century in the rural environment.

KEY WORDS: Chořelice, village, early Modern period, stove tiles

Úvod

Od 90. let minulého století můžeme sledovat výrazné navýšení počtů archeologických výzkumů na celém území bývalého soudního okresu Litovel. Často se však jedná o nálezy získané z liniových výkopů (například z výzkumů realizovaných při pokládce vodovodního řádu či plynofikací jednotlivých obcí)¹ nebo ze záchranných akcí menšího rozsahu. Díky těmto odkryvům a také povrchovým sběrům se podařilo doplnit tehdejší poznání o pravěkém a středověkém osídlení na Litovelsku o nové a v mnoha ohledech i překvapivé poznatky.²

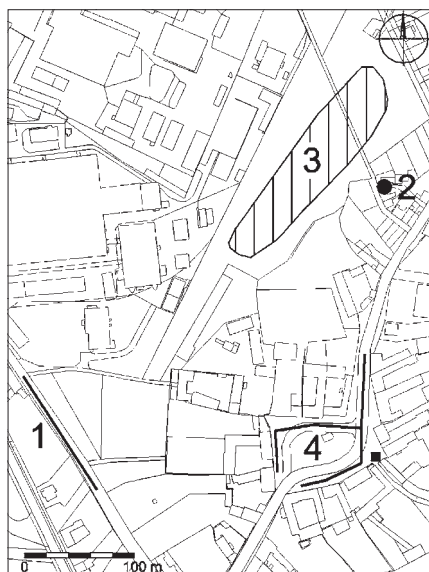
Jeden z nepříliš rozsáhlých výzkumů proběhl v rámci výstavby kanalizace v městské části Litovle-Chořelicích.³ Získaný archeologický materiál doložil lidské aktivity už od 11. století až do současnosti. Z vyzvednutých nálezů můžeme upozornit například na kostěný astragal z vrcholného středověku, avšak naše pozornost se zaměří na kolekci raně novověkých kachlů z odpadní jímky (obj. č. 514) objevených před domem čp. 1110. Prezentovaný soubor je po stránce typologické spíše standardní, přesto umožňuje vytvořit si alespoň rámcovou představu o otopných zařízeních v druhé polovině 16. až v první polovině 17. věku.⁴ Jeho význam spatřujeme především ve skutečnosti, že na střední Moravě máme z vesnického prostředí jen torzovitě poznatky o vytápění jednotlivých domů ve 13. až 17. století.

Stručné dějiny vsi Chořelice

Původně ves Chořelice ležela asi 1,5 km jižně od města Litovle [obr. 1]. První písemná zmínka o vsi pochází z roku 1371, kdy Půta z Holštejna⁵ vyznává, že mu patří některé lenní zboží okolo města Litovle, a to včetně vsi Chořelice. Jeho bratr Štěpán z Holštejna

Obr. 1. Chořelice (Korzelitz). Šipkou je vyznačena poloha vesnice na II. vojenském mapování z 19. století. Zdroj: www.mapy.cz.

Obr. 2. Litovel, městská část Chořelice, hlavní linie kanalizačních výkopů s pozitivními archeologickými situacemi. 1 – jihozápadní část intravilánu; 2 – před domem čp. 1083; 3 – povrchové sběry; 4 – střed obce; ■ – vyznačeno místo nálezů odpadní jímky před domem čp. 1110. Kresba: K. Faltýnek.

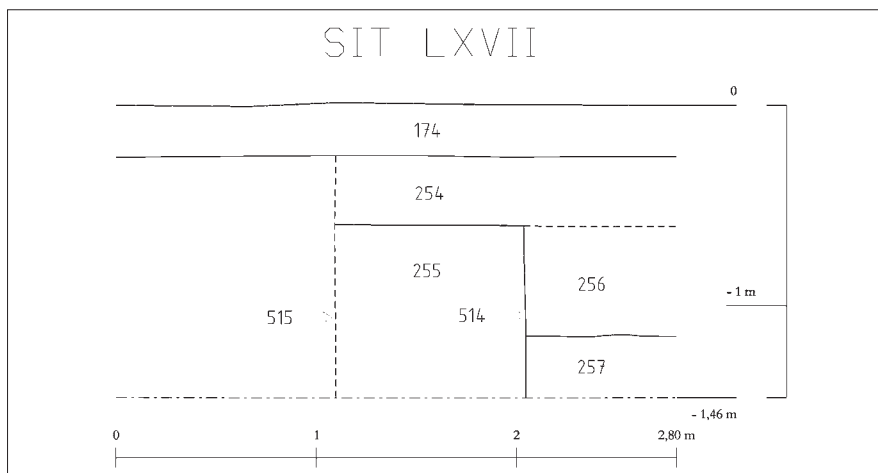
a Vartnova prodal roku 1382 zdejší dva dvorce a dva a půl lánů Oldřichovi z Odrlic. Oba dvorce i pole následně odkoupil litovelský měšťan Worcar od Oldřichova příbuzného Peška. Z písemných pramenů také vyplývá, že v Chořelích vlastnili nemovitosti někteří další litovelští měšťané, konkrétně známe Henslina a bratry Křišťana a Budislava.⁶ V 16. století se Chořelice staly poddanskou vsí města Litovle. Z roku 1631 evidujeme nejstarší matriční zápisy z farnosti v Cholině, pod kterou Chořelice spadaly. V poslední třetině 17. století zde žilo celkem 21 usedlých a na konci 18. století stálo ve vsi 27 domů, celkem se 193 obyvateli. K Litovli Chořelice náležely až do zrušení vrchnostenské správy roku 1850. Ke sloučení města a Chořelice došlo opět roku 1975.⁷

Archeologický výzkum v Chořelicích v letech 2010 a 2011

Za první archeologické nálezy z Chořelice lze označit objevené hroby s popelnicemi v trati „Na Pískách“, o kterých se na počátku 20. století zmiňují V. Pinkava a J. Smyčka. Na tyto památky se zde opakovaně narazilo při vybírání písku. Z popisu J. Smyčky lze odvodit, že se zde mimo již zmíněné popelnicové pohřebiště nacházelo pravěké sídliště z doby kamenné. Bohužel k těmto nálezům již neznáme žádné bližší okolnosti.⁸ Nové doklady pravěkého a středověkého osídlení v Chořelicích se podařilo získat při první etapě budování kanalizace v roce 2002, kdy K. Faltýnek prozkoumal pravěkou vrstvu, jež obsahovala keramiku z mladší doby kamenné a mladší doby bronzové, a kromě ní tři objekty, které zařadil do závěru 12. století.⁹

I z těchto důvodů došlo k provedení archeologického dohledu při stavbě nové větve kanalizace v letech 2010 a 2011 [obr. 2]. Výkop vedl převážně ve stávající vozovce, dosahoval průměrné hloubky 2 až 3 m a šířky od 0,7 do 1,7 m. Celkem bylo v Chořelicích identifikováno 79 archeologicky pozitivních situací. Na základě vyzvednutých nálezů je možné konstatovat, že nejstarší osídlení náleží do 11. až 12. století a rozkládá se asi 250 m severně od návsi [obr. 2:3]. Přímo z okolí návsi pochází pouze několik ojedinělých keramických zlomků z raného středověku, které se zde vyskytují v druhotné poloze mezi dalšími artefakty z 13. až 17. století.¹⁰

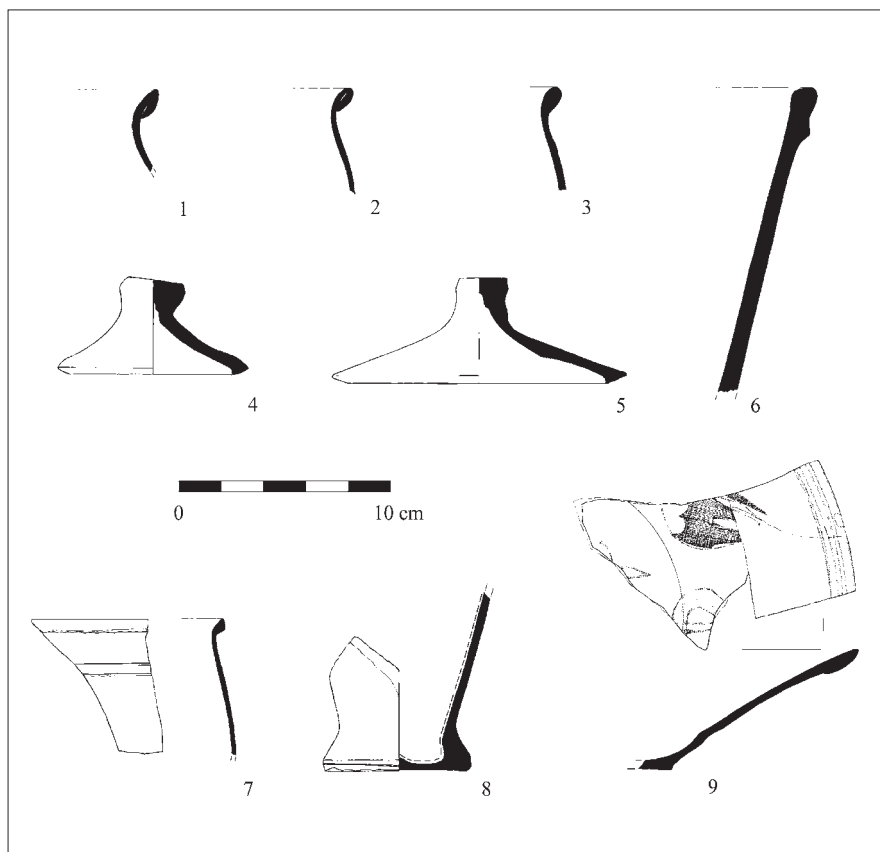
Před domem čp. 1110 se nacházela v hloubce 0,6 m od stávajícího povrchu odpadní jámka (obj. č. 514), kterou již dříve částečně porušil výkop pro plynovod. Zaznamenaná délka objektu činí 95 cm a dna bylo dosaženo v hloubce 85 cm [obr. 3]. Z její výplně (kont. č. 255) pochází především větší množství kamnářské keramiky, zlomky raně novověké hrnčiny, masivní klínce a zlomek dalšího, neurčitelný železný artefakt, tři zlomky čírého skla, tři fragmenty cihel a zvířecí kost. Nalezený soubor můžeme zařadit do první třetiny 17. století, a to především na základě získané kuchyňské a stolní keramiky.

Obr. 3. Litovel, městská část Chořelice, severní profil výkopu s odpadní jámkou (obj. č. 514) před domem čp. 1110. Kresba: K. Faltýnek.

Analýza nálezů

Prezentovaný soubor z popisované odpadní jímky obsahuje celkem 333 kusů nálezů. Alespoň rámcově nejprve pojednejme o získané kuchyňské a stolní keramice. Celkově lze konstatovat, že kolekce působí poměrně homogenním dojmem. Jde o oxidačně vypálenou tenkostěnnou hrčinu zvonivého výpalu výhradně světlých tónů oranžové barvy s minimálně pozorovatelným ostřivem. Povrch nádob je v několika případech doplněn vnitřní hnědou glazurou či malbou a ojediněle červenou linkou na vnější straně. Z morfologického hlediska se podařilo identifikovat fragmenty hrnců či hrnků [obr. 4, č. 1, 2, 3, 7], mís, džbánů, talířů [obr. 4, č. 9], pohárů [obr. 4, č. 8] a poklic [obr. 4, č. 4, 5], z nichž se jedna dochovala v úplnosti. Všechny tyto uvedené znaky korespondují s charakteristikou IV. fáze olomoucké keramiky, která je kladena do průběhu 16. až první poloviny 17. století.¹¹ Podobnou keramiku známe například z areálu blízkého města Litovle.¹²

Obr. 4. Litovel, městská část Chořelice, výběr kuchyňské a stolní keramiky z jímky. Kresba: M. Sklenovská.

Vyzvednutou kamnářskou keramiku lze charakterizovat jako kolekci rezných výrobků béžové až cihlové barvy. Pouze několik málo kusů nese na povrchu různě velké železité skvrny. Část materiálu je druhotně přepálená [obr. 5, č. 1]. Celkem šest exemplářů má čelní vyhřívací stěnu (dále jen ČVS) přetřenou bílým vápenným nátěrem [obr. 5, č. 2]. Na dvou kusech se nachází kapky zelené glazury, konkrétně na plášti komory a uvnitř komory. Keramická hmota obsahuje převážně jemnozrné ostřívo, které velmi často vystupuje na povrch. V několika případech se podařilo identifikovat větší kusy ostříva. Ty po vypálení vypadly a zanechaly na ČVS díru [obr. 5, č. 3]. Kachle mají nepříliš kvalitní výpal, neboť na hranách se vyskytuje tzv. sendvičový efekt [obr. 5, č. 4]. Velmi dobře lze identifikovat místa napojení komory a ČVS, ať už uvnitř či na plášti komory. Vnitřní prostor komory nese výrazné stopy po očazení, což dokládá užití v kamnovém tělese. Na zadní straně můžeme spatřit také otisk hrubé textilie [obr. 5, č. 5]. V pláštích komor byly proraženy kruhové [obr. 5, č. 6] nebo čtvercové záchytné otvory. Jeden kachel má stopy po šikmém seřezání komory, aby mohlo dojít k jeho sesazení na rohu otopného tělesa. V několika případech registrujeme i seříznutí hran. Celkově můžeme o vyzvednutém kamnářském materiálu konstatovat, že ve své době náležel nanejvýše k průměrným výrobkům, spíše však k podprůměrným.¹³

K detailnějšímu popisu všech kachlů využijeme upravený deskripční systém užívaný v člancích Č. Pavlíka.¹⁴ Ik – ikonografie; OL – okrajová lišta; SZ – stav dochování čelní vyhřívací stěny; T – typ kachle; R – rozměry zlomku nebo celého exempláře; B – barva kamnářského výrobku; PÚ – povrchová úprava ČVS; K – komora; P – celkový počet zlomků a údaj o zjištěném množství nálezů s daným motivem; D – datace; Inv. č. – inventární číslo; U – uložení nálezů; Komentář – zde se nachází podrobnější popis a rozbor motivu na ČVS.

Typ č. 1: Ik – tzv. medailonový kachel; OL – trojitý hranol; SZ – několik celých exemplářů a velké množství zlomků; T – komorový, čtvercový, základní; R – výška: 239–245 mm, šířka: 239–245 mm, síla stěny: 5–7 mm, hloubka komory: 40–55 mm; B – béžová až cihlová, na některých kusech jsou skvrny železitého charakteru; PÚ – rezný, zadní strana silně zakouřená se stopami po otisku hrubé tkaniny; K – rámová; P – 105 fragmentů z minimálně 20–25 kusů; D – druhá polovina 16. století až počátek 17. století; Inv. č. – 33/10–255/53–122; U – NPÚ Ol.

Komentář – soubor medailonových kachlů, jejichž ČVS dominuje centrální konkávní zahloubení o celkovém průměru 140 mm. Medailonové zahloubení odděluje od zbytku ČVS jednoduchá půlválcová lišta. Všechny rohy zdobí vegetabilní rozviliny. Některé detaily jsou velmi špatně zřetelné a okrajové lišty částečně deformované [obr. 6, č. 5–6].

Typ č. 2: Ik – tzv. medailonový kachel; OL – trojitý hranol; SZ – kresebně rekonstruované kusy; T – komorový, obdélný, základní, jeden zlomek rohový; R – výška: 280 mm, šířka: 192 mm, síla stěny: 5–7 mm, hloubka komory: 55 mm; B – cihlová, místy až šedivá; PÚ – rezný, některé kusy jsou opatřeny vápenným nátěrem, zadní strana silně zakouřená se stopami po otisku hrubé tkaniny; K – rámová; P – 36 fragmentů z minimálně 6 kusů; D – druhá polovina 16. století až počátek 17. století; Inv. č. – 33/10–255/123–140; U – NPÚ Ol.

Komentář – soubor medailonových kachlů, jejichž ČVS dominuje centrální miskovitě zahloubení o celkovém průměru 125 mm. Medailonové zahloubení odděluje od zbytku ČVS jednoduchá půlválcová lišta. Všechny rohy zdobí okřídlené hlavičky andílků, z nichž jsou dobře viditelné pouze obrysy. Jeden exemplář má šikmo seříznutou komoru tak, aby mohlo dojít k sesazení dvou kusů k vytvoření rohu otopného tělesa [obr. 6, č. 1–2].

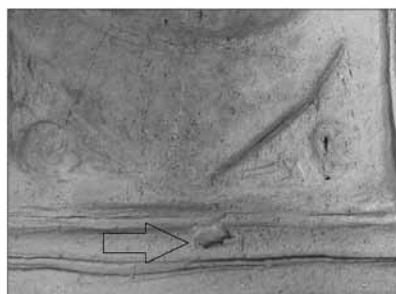

1

2

3

4

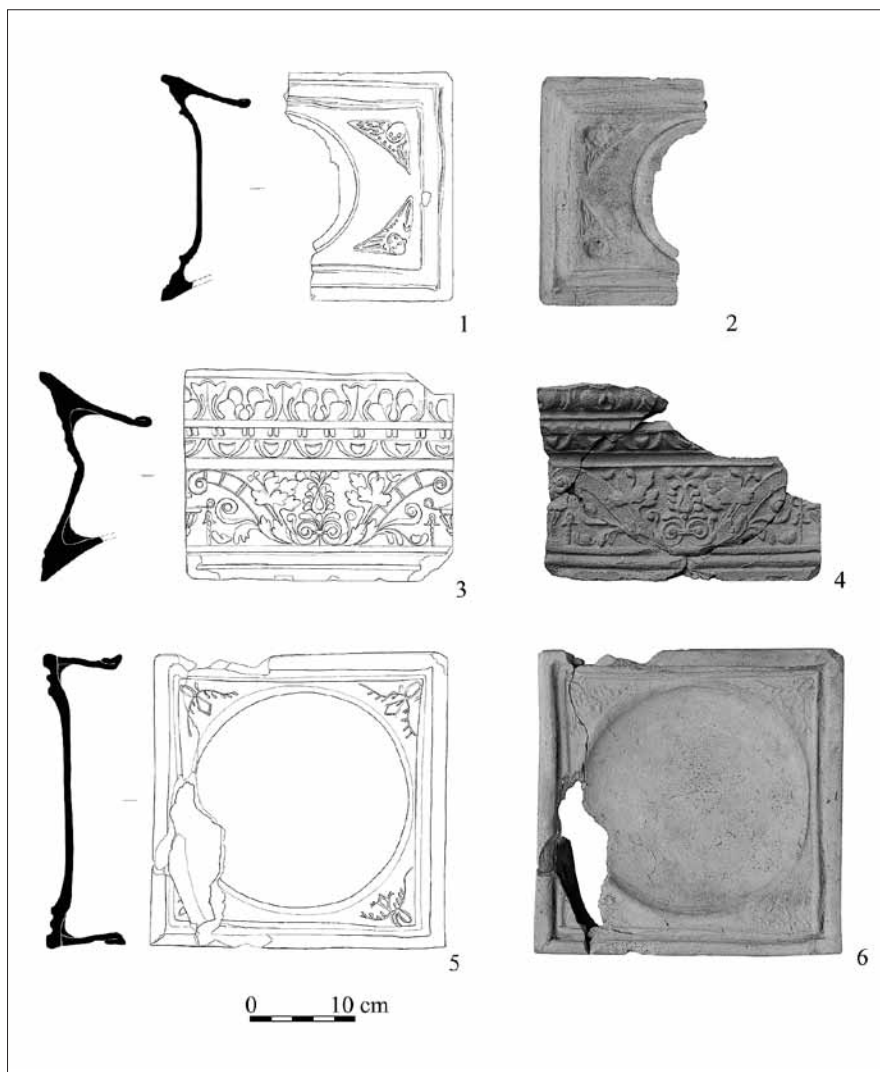

5

6

Obr. 5. Litovel, městská část Chořelice, výrobní vady na vybraných kachlích. Foto: L. Hlubek.

Obr. 6. Litovel, městská část Chořelice, kamnářská keramika z odpadní jímky. Kresba: M. Sklenovská, Foto: P. Rozsívál.

Typ č. 3: Ik – stylizovaná váza s květinou; OL – dole trojitá oblouková, nahoře jednoduchá zaoblená; SZ – kresebně rekonstruované kusy; T – komorový, obdélný, základní, římsový; R – výška: 174 mm, šířka: 231 mm, síla stěny: 6–10 mm, hloubka komory: 64 mm; B – cihlová, místy až šedivá; PÚ – rezný, zadní strana silně zakouřená se stopami po otisku hrubé tkaniny; K – oválná; P – 43 fragmentů z minimálně 8 kusů; D – druhá polovina 16. století až počátek 17. století; Inv. č. – 33/10–255/141–155; U – NPÚ Ol.

Komentář – uprostřed spodní části ČVS se nachází stylizovaná váza s květinami a vegetabilní výzdoba pokrývající celou plochu popisovaného pole. Nad ním jsou umístěny dvě plastické lišty s pásem vejcovce a horní část ČVS zdobí akantový listovec [obr. 6, č. 3–4]. Na rozdíl od výše popsaných exemplářů je reliéf na ČVS dochován mnohem lépe. Na jednom plášti komory a uvnitř komory jiného kusu se nachází kapičky zelené glazury.

Výše uvedenou dataci kachlů lze opřít o totožné nálezy kamnářské keramiky na území Moravy a přilehlé části Slezska, popřípadě i dalších zemí. U nás je jejich výroba spojována s příchodem novokřtěnců (tzv. habánů) na jižní Moravu, kde se usadili. Pro další text je podstatné, že dokázali vyrábět vysoce kvalitní hrnčířské i kamnářské výrobky, které si získaly značnou oblibu na trhu. V případě produkce kachlů časem došlo k okopírování původních habánských předloh a následně k jejich napodobování i v odlehlejších částech Moravy a Slezska s tím, že se postupně přestaly vyrábět čistě renesanční kachle s mnohem náročnějšími portrétními či alegorickými motivy.¹⁵ Jedna z dílen imitujících habánské kamnářské výrobky se nejspíše nacházela v blízkých Lošticích.¹⁶

Počátky produkce medailonových kachlů lze klást do let 1540 až 1560 a doznívají někdy na počátku 17. století.¹⁷ Oblibu medailonových kachlů, ať už čtvercového či obdélného formátu (typ č. 1 a 2), nám dokládá nejen jejich rozšíření na rozsáhlém území Evropy, ale také značné množství těchto výrobků z nejrůznějších lokalit.¹⁸ Nacházíme je v prostředí měst i městeček,¹⁹ šlechtických sídel,²⁰ v církevních areálech²¹ a také je známe ze zaniklé raně novověké vsi Cetkov na Plzeňsku.²² Lze konstatovat, že těžištěm jejich výskytu je především druhá polovina 16. století. I když je potřeba připustit, že kamna složená z těchto kachlů můžeme spatřit v díle J. A. Komenského *Orbis sensualium pictus* z roku 1658.²³

Poněkud složitější situace panuje okolo římsového kachle (typ č. 3). Přesnou analogii k tomuto motivu se nám nepodařilo dohledat. V obecné rovině můžeme říci, že motiv stylizované vázy s květinou se začal objevovat v renesančním období a v podstatě totéž lze říci i o pásu vejcovce a akantového listovce.²⁴ Každopádně celkový habitus, podobné technologické vlastnosti (např. výpal, složení keramického těsta, barva atd.) a společný výskyt v jednom objektu spolu s výše uvedenými exempláři nás vedou k závěru, že jej lze datovat do širšího časového úseku od druhé poloviny 16. až první poloviny 17. století.

Obecně se předpokládá, že kamna sloužila svému účelu 20 až 30 let. Následně muselo dojít buď k jejich odstranění, nebo k rozebrání celého otopného tělesa a k jeho opětovnému složení.²⁵ Zdá se nám pravděpodobnější, že prezentovaný soubor kachlů vznikl spíše na konci 16. století. To může naznačovat mnohem širší datování římsového kachle (typ č. 3), nízká kvalita jednotlivých detailů na medailonových kachlích (typ č. 1 a 2), která kontrastuje s dobře provedeným a také mnohem složitějším reliéfem na ČVS posledního kachle (typ č. 3). Ten může v kolekci představovat nejspíše mladší prvek. Zároveň je možné předpokládat, že do vesnického prostředí se tyto medailonové výrobky dostaly až s určitým časovým odstupem.²⁶

Zastavme se ještě u vápenného nátěru, který byl zjištěn na povrchu šesti kusů [obr. 5, č. 2] a v podobě bílých kapek ještě na dalším exempláři [obr. 5, č. 1]. Nelze si nevšimnout, že počet natřených kachlů je výrazně nižší. Přesto muselo dojít k záměrnému natření celého povrchu ČVS kachlů. Podobné nálezy vápenných nátěrů evidujeme na kamnářské keramice z Milevska,²⁷ z Opavy²⁸ nebo také ze Strážnice.²⁹ Důvod proč k tomu docházelo se zatím nepodařilo jednoznačně objasnit.

Dovolíme si pouze v hrubých rysech naznačit, jak mohla celá kamna vypadat. Inspirovali jsme se především rekonstrukcí kamen ze Strážnice od J. Pajera.³⁰ Předpokládáme, s ohledem na nízký počet rohových exemplářů, že kamna stála v rohu místnosti a dvě strany otopného tělesa tvořily stěny domu. Nelze vyloučit, že v jímce objevené tři cihly mohly pocházet z podstavce, na němž stálo celé otopné zařízení. Vlastní kamnový sokl se skládal ze čtvercových medailonových kachlů (typ č. 1). Kamnový nástavec tvořily obdélné medailonové exempláře postavené na kratší stranu (typ č. 2). Římsový kachel s motivem vázy s květinou (typ. č. 3) mohl být umístěn jak na kamnovém soklu, tak na vrcholu nástavce.

Nálezy gotických a renesančních kachlů v areálech vsí na střední Moravě³¹

Obecně můžeme konstatovat, že výzkumů středověkých a raně novověkých vsí na střední Moravě nebylo realizováno příliš mnoho. Patrně nejdéle zkoumanou lokalitou je zaniklá ves Rakousky na katastrálním území Kralic na Hané.³² Většinu dalších vesnic máme doloženu pomocí terénní prospekce,³³ náhodných nálezů z areálu stávajících obcí,³⁴ z nejrůznějších liniových výkopů pro inženýrské sítě³⁵ nebo z nepříliš rozsáhlých archeologických odkryvů.³⁶

Pokusíme-li se sumarizovat dosud publikované nálezy kachlů z areálů středověkých a raně novověkých vsí, zjistíme, že pramenná základna je velmi chudá.³⁷ V případě vrcholného středověku jsou uváděny kachle ze Žádlovic, kde se nacházely jak v planýrce spolu s ložisticou keramikou, tak ve výplni objektů.³⁸ Rámcově můžeme ještě do středověku zařadit dva cibulovité kachle z Brníčka u Uničova. Bohužel k těmto exemplářům neznáme bližší náleзовé okolnosti.³⁹

O něco více lokalit najdeme v literatuře v souvislosti s nálezy renesančních výrobků. Zlomky raně novověké kamnářské keramiky uvádí H. Sedláčková z Hnojnic,⁴⁰ K. Faltýnek z Jeřmaně,⁴¹ L. Hlubek z Věrovan⁴² nebo P. Šlězár a V. Švec z Neředína.⁴³ Rozsáhlejší kolekce režných kachlů z 16. století byla získána během budování kanalizace v Dobřčicích na Přerovsku.⁴⁴ Můžeme ještě připomenout kamnářské výrobky z prostoru mlýna v Mostkovicích.⁴⁵ Dosud však žádný z těchto souborů nebyl náležitě vyhodnocen, často nejsou jednotlivé kusy ani vyobrazeny. Nezbyvá než doufat, že k jejich řádnému zpracování dojde v nejbližší době.

Závěr

Během archeologického výzkumu v Chořelicích byla prozkoumána před domem čp. 1110 odpadní jímka (obj. č. 514), která mimo jiné nálezy obsahovala značné množství raně novověké kamnářské keramiky. Na základě analogií lze vyzvednutý soubor zařadit do širšího časového intervalu od druhé poloviny 16. až do počátku 17. století. Předpokládáme, že k výrobě kamen došlo někdy na konci 16. století a k jejich odstranění v průběhu

první poloviny 17. věku, což koresponduje se získanou stolní a kuchyňskou keramikou v této jínce. Prezentovaný soubor má spíše podprůměrnou kvalitu, což by mohlo naznačovat nižší sociální status jeho objednatele.

Již od vrcholného středověku si v Chořelících zakupovali nemovitý majetek někteří litovelští měšťané a dva dvory zde vlastnili páni z Holštejna. Vesnice se v 16. století stává poddanskou vsí města Litovle. Nejstarší dohledanou zmínku o majitelích blízkého domu čp. 1110 představuje zápis v gruntovní knize o prodeji domu mezi Melchiorem Schicklem a jeho nevlastním synem Urbanem Nepustilem z roku 1665,⁴⁶ což nám se zpřesněním datace prezentovaného souboru kachlů bohužel nepomůže. Lze konstatovat, že i archeologické výzkumy nevelkého rozsahu v prostoru stávajících obcí mohou přinést nové poznatky, které umožní lépe poznat život našich předků v tomto prostředí.⁴⁷

Význam představené kolekce kamnářské keramiky spatřujeme především v množství vyzvednutých kachlů, které dovolují provést alespoň teoretickou rekonstrukci celého otopného tělesa. Z areálu střední Moravy nebyl dosud publikován tak rozsáhlý soubor z vesnického prostředí. Díky nálezům z Chořelíc je možné připustit, že v průběhu raného novověku došlo k postupnému stírání rozdílů ve vytápění obytných prostor mezi vesnickým a městským prostředím.

Poznámky

- ¹ K tomu například Čizmář, M. – Geislerová, K. – Unger, J.: *Výzkumy – Ausgrabungen 1993–1998*. Brno 2000, s. 158–159, 194, 217–218. – Šlézar, P.: *Kostely a sakrální stavby v Litovli. Archeologické památky střední Moravy 17*, Olomouc 2008, zde přehled literatury k výzkumům na území města Litovle.
- ² Například lze uvést objev dosud neznámého hradiska z pozdní doby kamenné v trati „Křeb“ u obce Senička, odkryv hrnčířské pece z doby stěhování národů na katastru Choliny nebo identifikaci tzv. Starého města u Litovle a přispět tak ke genezi města Litovle. K tomu Hlubek, L.: Pravěké a středověké raně středověké osídlení na katastru obce Seničky (okr. Olomouc). *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2015, č. 310, s. 11, 23. – Hlubek, L.: Pravěké a středověké osídlení na katastru obce Choliny (okr. Olomouc). *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2011, č. 302, s. 85, 90–91. – Šlézar, P. (pozn. 1), s. 10–19.
- ³ Faltýnek, K.: Předběžná zpráva o výsledcích archeologických dohledů prováděných v Litovli v letech 2010 a 2011 a tak trochu o smyslu archeologie vůbec. Zajímavosti z Litovelska, Ročenka Muzejní společnosti Litovelska 2011, Litovel 2012, s. 81–87, tab. 1–3.
- ⁴ Doplňme jen, že se kamny v hanáckých gruntech zabýval také J. Kšír. Podařilo se mu zdokumentovat různá otopná zařízení (ohniště, pece, sporáky a kamna), které lze klást do 18.–20. století. Srovnej Státní okresní archiv Olomouc, fond Josef Kšír, Ing., karton č. 34, inv. č. 358.
- ⁵ Více o tom tomto šlechtici lze nalézt v práci Papajík, D.: *Páni z Holštejna. Významný, ale zapomenutý panský rod*. České Budějovice 2007, s. 39–52.
- ⁶ Pinkava, V.: Litovelský okres. Brno 1903, s. 304. – Papajík, D. (pozn. 5), s. 84.
- ⁷ K tomu Pinkava, V. (pozn. 6), s. 303. – Kubičková, I.: Okolnosti vzniku kapličky sv. Floriána v Chořelících u Litovle. *Střední Morava*, 2016, č. 41, s. 105–106.
- ⁸ Pinkava, V. (pozn. 6), s. 303. – Smyčka, J.: *Litovel a okolí v pravěku. Pravěk III*, 1907, s. 140–141.
- ⁹ Faltýnek, K.: Litovel (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, 2003, roč. 44, s. 227, 256.
- ¹⁰ Faltýnek, K. (pozn. 3), s. 81–87, obr. 1.
- ¹¹ Například Bláha, J. – Sedláčková, H.: Slavnostní keramika. In: Sedláčková, H. (ed.), *Sklo, slavnostní keramika a kachle. Archeologické výzkumy Památkového ústavu v Olomouci 1973–1996*. Olomouc 1998, s. 15.

- ¹² Faltýnek, K.: Litovelské masné krámy ve světle historických a archeologických výzkumů. *Sborník Národního Památkového ústavu územního odborného pracoviště v Olomouci*, 2012, s. 41, obr. 5: 7–10, 13, 14.
- ¹³ Popsaný materiál jednoznačně vykazuje spoustu výrobních vad. Snad tyto kachle zhotovil nepříliš zručný řemeslník nebo si objednatel mohl dovolit jen tyto výrobky nižší kvality.
- ¹⁴ K tomu například Pavlík, Č.: Kachlový materiál z hradu Polná. *Archeologie Moravy a Slezska VIII. Kopřivnice – Hulín – Frýdek-Místek* 2008, s. 202.
- ¹⁵ Tymonová, M.: Medailonové kachle z Javorníka. *Archaeologia historica*, 2015, roč. 40, č. 2, s. 947–948.
- ¹⁶ Goš, V.: Loštice. *Město středověkých hrnčírů*. Opava 2008, s. 73–74, obr. 27:1.
- ¹⁷ K tomu Pajer, J.: *Počátky novověké keramiky ve Strážnici*. Strážnice 1983, s. 100–106.
- ¹⁸ K tomu Tymonová, M. (pozn. 15), s. 948–949.
- ¹⁹ K tomu Tymonová, M. (pozn. 15), s. 949. – Faltýnek, K.: Pozdně renesanční kachle z Uničova. *Sborník Národního památkového ústavu územního odborného pracoviště v Olomouci*, 2013, s. 16, obr. 2:1. – Goš, V. (pozn. 16), s. 29, 73–74, obr. 27:1.
- ²⁰ Například Tymonová, M. (pozn. 15), s. 949. – Michna, P.: Pozdněgotické a renesanční kachle ze zámku v Hranicích. In: Miloš, S. – Sedláčková, H. – Michna, P. (eds.), *Pozdněgotické a renesanční kachle ze zámku v Hranicích*, Hranice 1998, s. 11, obr. 26. – Procházka, A.: *Starobylé kachle*. Slavkov u Brna 1934, s. 11, obr. 18, 19.
- ²¹ Šebela, L. – Vaněk, J.: *Hromadný nález ze studny v areálu bývalého bratrského sboru v Ivančicích*. Ivančice 1985, s. 23–24, tab. 33:4a, b; 35:4a, b, c.
- ²² Dudková, V. – Orna, J. – Vařeka, P. a kol.: *Hledání zmizelého*. *Archeologie zaniklých vesnic na Plzeňsku*. Katalog výstavy. Plzeň 2008, s. 41–42, 49, 79, kat. č. 54, 57.
- ²³ Například Glosová, M. – Hazlbauer, Z. – Volf, P.: Stavební rekonstrukce dobových kamen v Muzeu Komenského v Přerově. *Vlastivědný věstník moravský*, 1996, roč. XLVIII, č. 4, s. 398, obr. 1.
- ²⁴ K tomu například Tymonová, M.: Výroba kamnářské keramiky v českých zemích a dílna v Opavě. *Archaeologia historica*, 2014, roč. 39, č. 1, s. 161–165. – Loskotová, I.: Ornament na kachlích. In: Menoušková, D. – Měřínský, Z. (eds.), *Krása, která hřeje*. Uherské Hradiště 2008, s. 141–142. – Pavlík, Č. – Vitanovský, M.: *Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha 2004, s. 181.
- ²⁵ K tomu Pajer, J. (pozn. 17), s. 82; Leminger, E.: *Umělecké řemeslo v Kutné Hoře*. Kutná Hora 2015, s. 57.
- ²⁶ Například Pajer, J. (pozn. 17), s. 106–109.
- ²⁷ Šimůnek, R. – Jiřík, J. – Kypta, J. – Simota, V.: Pozdně gotická kamna z domu čp. 1 v Milevsku – výraz společenského postavení? *Průzkumy památek*, 2010, roč. XVII, č. 2, s. 80–81.
- ²⁸ Krasnokutská, T.: *Středověké a novověké kachle z Opavy*. *Archaeologiae Regionalis Fontes* 8, Olomouc 2005, s. 60, tab. 60:4.
- ²⁹ Pajer, J.: Nálež obilní jámy s bohatým kachlovým inventářem z 18. století ve Strážnici. *Český lid*, 1972, roč. 59, č. 2, s. 100.
- ³⁰ Pajer, J. (pozn. 17), s. 126–127, obr. 64.
- ³¹ Jako střední Moravu v tomto příspěvku označujeme okres Olomouc, Prostějov, Přerov a z okresu Šumperk pouze Zábřehsko.
- ³² Naposledy Fojtík, P.: Keramický cášský roh ze zaniklé středověké vsi na k. ú. Kralice na Hané, okr. Prostějov, střední Morava. *Archeologické rozhledy*, 2015, roč. LXVII, č. 2, s. 291–294.
- ³³ Například Sadílek, J. – Nisler, P.: Střítež u Mohelnice. (Zaniklá středověká ves s tvrzí). *Střední Morava*, 1999, č. 9, s. 102–109.
- ³⁴ Například Faltýnek, K.: Olešnice u Bouzova (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, 2009, roč. 50, s. 411. – Hlubek, L.: Věrovany (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 53-2, Brno 2012, s. 177–178.
- ³⁵ Například Schenk, Z. – Mikulík, J.: Troubky (okr. Přerov). *Přehled výzkumů*, 2008, roč. 49, s. 446; Vránová, V.: Čelechovice na Hané (okr. Prostějov). *Přehled výzkumů*, 2012, roč. 53, č. 2, s. 141; Faltýnek, K.: Luká (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, 2015, roč. 56, č. 2, s. 279–280.
- ³⁶ Faltýnek, K.: Bouzov (k. ú. Jeřmaň, okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, 2015, roč. 56, č. 2, s. 224.

- ³⁷ Níže uvádíme především ty lokality, u nichž se domníváme, že je lze spojovat s „běžným“ domem na vesnici.
- ³⁸ Máčalová, H.: Výsledky výzkumu v Lošticích-Žádlovicích. *Archaeologia historica*, 1984, č. 9, s. 105, 109.
- ³⁹ Burian, V.: Oddělení pro prehistorii. *Zprávy SLUKO*, č. 19, 1952, s. 6.
- ⁴⁰ Sedláčková, H.: Útvar archeologických výzkumů. *Památkový ústav v Olomouci, Výroční zpráva 1997*, Olomouc 1998, s. 55.
- ⁴¹ Faltýnek, K. (pozn. 35), s. 224.
- ⁴² Hlubek, L.: (pozn. 34), s. 177–178.
- ⁴³ Švec, V. – Šlězár, P.: Proměny hanáckého domu. In: Švec, V. (ed.), *Krajina našeho domova – Haná. Sborník tematických prací*, Olomouc 2008 s. 52.
- ⁴⁴ Schenk, Z. – Mikulík, J.: Objev renesančních kachlů v Dobřčicích na Přerovsku. *Dobřčické noviny*, roč. VI, č. 1, 2014, s. 15–16.
- ⁴⁵ Šmíd, M.: Mostkovice (okr. Prostějov). *Přehled výzkumů*, 2011, roč. 52, č. 2, s. 174, obr. 84.
- ⁴⁶ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Litovle, gruntovní kniha, inv. č. 613. Děkujeme touto cestou za pomoc Mgr. I. Kubičkové ze Státního okresního archivu Olomouc.
- ⁴⁷ Více k problematice výzkumu současných vesnic lze najít ve studii Kolařík, V. – Merta, D. – Peška, M.: *Archeologie žijící vesnice. Poznámky ke stavu a možnostem výzkumu vesnického domu v roce 2015. Dějiny staveb 2015*, Plzeň 2015, s. 196–200.

SUMMARY

Collection of Early Modern Tiles from Chořelice (Olomouc District)

Lukáš Hlubek – Karel Faltýnek

During the execution of watching brief at Chořelice [fig. 1], a partly damaged waste sump (object num. 514) [fig. 2, 3] was identified in one of the layers of a sewage excavation. A number of early modern ceramic items were successfully excavated from its content. Besides standard earthenware [fig. 4], a numerous collection of crude tiles of rather poor quality [fig. 5] was obtained. The most frequent type is the bowl-shaped square tile (type no. 1); a less represented type is the bowl-shaped rectangular tile (type no. 2) and the stove tile with a motif of a vase with a bouquet (type no. 3) [fig. 6].

It can be stated in general that the main period of occurrence of bowl-shaped tiles (types no. 1 and 2) is the second half of the 16th century. The situation related to the last piece (type no. 3) is more complicated. The motif of a stylized vase with a bouquet emerged in the Renaissance period; the same can be said about the egg-and-dart and acanthus leaves strips that emerged in stove ceramics in the second half of the 16th century to the first half of the 17th century. The most probable hypothesis is that the presented collection of tiles was made at the end of the 16th century, and the heating unit was removed in the first half of the 17th century.

Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758. Část III.

Jiří Fiala – Harald Skala

ABSTRACT

Gallery of the Military Commanders in the Defence of Olomouc during the Prussian Siege of the City in 1758 – Part III.

The authors of the article present biographies of additional Imperial and Royal officers who took part in the defence of Olomouc during the Prussian siege of the city in 1758: Major-General Heinrich Baron Voith von Salzburg (1710?–1760); Colonel Karl Baron von Simbschen (between 1710 and 1715–1793), Colonel-Lieutenant Robert von Amelunxen (?–?), Major Josef Maximilian Tillier (1726–1788), Colonel Anton von Calveria (?–?), Major Franz Johann Count Walderode-Eckhausen (?–?), Colonel Franz Joseph Servatius Basselet de La Rosée (around 1709–1781), Lieutenant-Colonel Adolf Nicolas Alfson (1704–1779), Captain Nikolaus Steinmetz (1719–1789) and Captain Simon Leopold Baron Mitterstiller (1723–1792).

KEY WORDS: Olomouc, 1758, Prussian siege, Defence, Imperial and Royal military commanders

Roku 2014 jsme ve *Zprávách Vlastivědného muzea v Olomouci* publikovali příspěvek nazvaný *Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758. Část I.*¹ Vedle chronologického přehledu tohoto obléhání obsahuje tento příspěvek jmenný soupis 41 zjištěných velitelů podílejících se na vnitřní a vnější obraně olomoucké pevnosti, jakož i biogramy dvou předních důstojníků – polního podmaršálka Ernsta Dietricha Marschalla svobodného pána (barona) von Burgholzhausen, Tromsdorf und Pauscha (1692–1771) a polního zbrojmistra Klaudia Hyacintha barona Brettona (1697–1779).

Dotyčný soupis je třeba doplnit o následující důstojníky: 42. Podplukovník Johann Leopold von Uttmann (?–?) velel praporu pěšího pluku „Neipperg“ odveleného k posílení olomoucké posádky, podřízen mu byl 43. hejtman granátníků Louis de Bellerose (?–?) z téhož pluku. 44. Hejtman Karel svobodný pán Huff von Kandersdorf (1734–1798) se podílel během téhož obležení na úspěšném průniku posíl vyslaných generálem Friedrichem Ferdinandem svobodným pánem Bülowem (1712–1776) do olomoucké pevnosti. 45. Podplukovník Václav Pawlowsky von Rosenfeld (?–1778) jako ženijní důstojník při pruském obléhání Olomouce v roce 1758 poskytoval cenné služby polnímu maršálkovi hraběti Daunovi. 46. Ludwig Rudolph svobodný pán Ripke (1723–1796) nechal během pruského obléhání Olomouce v roce 1758 zřídit v okolí olomoucké pevnosti třicet pontonových

mostů k umožnění přepravy rakouských jednotek přes řečiště a říční ramena. 47. Major Karel svobodný pán Voith von Salzburg (asi 1715 – po 1765) se s několika švadronami svého dragounského pluku podílel na rakouském vítězství nad doprovodem pruského zásobovacího konvoje u Domašova ve dnech 28. až 30. června 1758 a donesl poté zprávu o tomto vítězství polnímu maršálku Leopoldovi Josephu hraběti von Daun do hlavního stanu c. k. armády. 48. Podplukovník Karel Ludwig hrabě Lanjus von Wellenburg (1720–1780) se rovněž zasloužil o úspěch tohoto bitevního střetnutí, neméně jako tito císařsko-královští důstojníci, nicméně z hlediska své národnosti tvořící pestrou směs: 49. Hejtman Thume šlechtic Caldwell (1733–1761), rodem Ir, 50. podplukovník Johann hrabě Rhédey (?–1768), pocházející ze staré sedmihradské šlechty, 51. plukovník Carlo Caramelli hrabě de Castiglione Fallet (1716–1788), rodem z italského Piemontu, 52. husarský rytmistr Joseph svobodný pán Graffenstein (1719–1766), rodilý Maďar, 53. hejtman Franz (vl. Frank) baron Nangle (1720–1781), narozený v Rothesay na skotském ostrově Bute, 54. hejtman Franz Karel baron Riese (1721–1786), rodák z belgického města Bruggy, a konečně 55. hejtman c. k. dělostřelectva Johann Theodor baron Rouvroy (1727–1789), narozený v Lucembursku.²

Následujícího roku 2015 jsme v témže časopise pod názvem *Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758. Část II*,³ uveřejnili biogramy dalších čtyř významných velitelů – polního podmaršálka Josipa Kazimíra hraběte Draškoviče z Trakošcanu (1714–1765), polního podmaršálka Pierra-Philippa barona de Béchade Seigneur de La Rochepine (1694–1776), významného pevnostního stavitele, jeho syna majora Johanna Baptista svobodného pána de Béchade Seigneur de La Rochepine (1728–1788)⁴ a plukovníka Ernsta Friedricha Alexandera Gianniniho markýze Carpeneto Suavio (1719–1775), jenž svým rozháraným manželstvím s baronesou Leopoldinou von Poppen způsobil zejména mezi olomouckým katolickým klérem značné pohoršení.

Představujeme nyní biogramy dalších velitelů – generálmajora Heinricha svobodného pána Voitha von Salzburg (1710?–1760), plukovníka Karla svobodného pána von Simbschen (mezi léty 1705 až 1710–1793), podplukovníka Roberta barona von Amelunxen (?–?), majora Josefa Maxmiliána Tilliera (1726–1788), plukovníka Antona von Calveria (?–?), majora Franze Johanna hraběte Walderode-Eckhausen (?–?), plukovníka Franze Josepha Servatia Basseleta de la Rosée (kolem 1709–1781), podplukovníka Adolfa Nicolase Alfsona (1704–1779), hejtmana Nikolause Steinmetze (1719–1789) a hejtmana Simona Leopolda svobodného pána Mitterstillera (1723–1792).

Biogramy polního maršálka Leopolda Josepha hraběte von Daun (1705–1766) a generála Gideon Ernsta svobodného pána von Laudon (1716–1790) neuvádíme vzhledem k tomu, že o těchto armádních velitelích jsou k dispozici obsáhlé monografie.⁵

5. Heinrich Gottlob svobodný pán Voith von Salzburg, c. k. generálmajor

Mezi důstojníky, kteří se zasloužili o obranu Olomouce v roce 1758, se nacházejí dva důstojníci pocházející ze stejného aristokratického rodu – generálmajor Heinrich svobodný pán Voith von Salzburg a plukovník Karel svobodný pán Voith von Salzburg. Při rešerších nebylo snadné určit, o kterém z nich prameny hovoří, protože často byla udána jen příjmení a hodnost, případně příslušnost k určitému pluku. Vzhledem k tomu, že major Karel svobodný pán Voith von Salzburg se, jak již bylo uvedeno výše, zúčastnil s několika švadronami svého lehkého dragounského pluku „Löwenstein-Wertheim“ zadržení pruského zásobovacího konvoje u Domašova, tedy bojoval vně olomouckých fortifikací,

uvedeme jeho biogram v připravované IV. části naší studie *Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758*.

Rod Voithů (psán i Voit) pocházel z Dolních Frank, jejich rodovým sídlem byl hrad Salzburg u města Neustadt an der Saale; Voithové byli leníky würzburgských biskupů. Z rodu pocházelo několik významných osobností, jako např. Melchior Otto Voit von Salzburg, jenž se stal 1642 biskupem v Bambergu a obdržel knížecí titul (Fürstbischof).⁶

Kde a kdy se Heinrich svobodný pán Voith von Salzburg narodil, není známo, stalo se tak nejspíše kolem roku 1710. Jak bývalo v tehdejších šlechtických rodinách zvykem, vstoupil zřejmě ve věku 20 let do c. k. armády, a to do pěšího pluku „Harsch“, v němž postupoval na žebříčku hodností až po plukovníka a velitele pluku.⁷

Dne 17. února 1750 byl Heinrich svobodný pán Voith von Salzburg ve stejné hodnosti převelen k pěšímu pluku „Neipperg“.⁸ S tímto plukem se zúčastnil ještě téhož roku velké armádního cvičení u Kolína, načež byl štáb pluku se dvěma granátnickými a dvěma fyzilírskými četami přemístěn do Opavy, zatímco ostatní čtyři byly dislokovány v Brně, Krnově a Těšíně. V roce 1751 verboval pluk „Neipperg“ v Opavském a Těšínském kraji (později byly tyto kraje pluku uděleny jako stálé verbovací okresy – „Werbebezirke“). I v dalších letech se pluk zúčastňoval pravidelných armádních cvičení na severní Moravě a vracel se pak do výše uvedených garnizón. V březnu 1756 byla provedena lustrace pluku. Po opětném vypuknutí války s Pruskem byl pluk 12. července 1756 uveden do bojové pohotovosti. Třetí prapor pluku byl odvelen do Olomouce, oba polní prapory odpochodovaly do vojenského tábora u Olšan poblíž Prostějova, kde se shromáždil armádní sbor pod velením polního zbrojmistra Octavia Aenea Josepha knížete Piccolominiho (1698–1757). Tento armádní sbor byl 17. září přemístěn do Hradce Králové. K větším střetnutím armádního sboru s Prusy toho roku již nedošlo, oba polní prapory Voithova pluku přezimovaly v okolí Vysokého Mýta, třetí prapor setrval nadále v Olomouci.

Po úmrtí polního zbrojmistra knížete Piccolominiho na mrtvici v Hradci Králové 25. ledna 1757 velel armádnímu sboru generál jezdecký Johann Baptista hrabě Serbelloni (?–1778). Když proti jeho sboru vytáhl pruský generál polní maršál Kurt Christoph hrabě von Schwerin (1684–1757), stáhl se do opevněného tábora u Hradce Králové. Schwerin nato zamířil přes Miletín a Jičín k Sobotce. Generál hrabě Serbelloni se nepokusil zabránit dalšímu přesunu Prusů ku Praze, což vyvolalo u Marie Terezie značnou nevoli. Generál hrabě Serbelloni byl zbaven velení nad sborem a byl nahrazen 4. května 1757 polním maršálkem Leopoldem Josephem hrabětem von Daun. Ve vítězné bitvě u Kolína 18. června 1757 stál Voithův pluk, celkem 1 900 mužů, na pravém křídle druhé bitevní linie společně s plukem „Gaisrugg“ v brigádě generálmajora Maximiliana svobodného pána von Krottendorf (kolem 1700–1772). V noci na 18. červen změnil polní maršálek hrabě von Daun bitevní postavení, Voithův pluk se tak dostal za dubový lesík zvaný Kamhajak.⁹ Poté, kdy pruský generálporučík Johann Dietrich von Hülsen (1693–1767) obsadil ves Křečhoř, jakož i blízký lesík, rozkázal rakouský polní podmaršálek Johann Ludwig Adam hrabě Starhemberg (1717–1778) plukovníku Voithovi lesík opět dobýt. Po urputném boji se podařilo Prusy z lesíka vypudit. Pluky „Neipperg“ a „Gaisrugg“ odolaly nato několika následujícím pruským útokům a teprve mohutná zteč dragounského pluku „de Ligne“ a saských švališérů zastavila pruské ataky na tomto bojišti. Již ustupující císařské pluky se podařilo znovu zorganizovat a vést do útoku. S příchodem noci bylo vítězství císařských dokonáno.

Po bitvě u Kolína následovalo všeobecné povyšování ve vojenských hodnostech. Dne 25. června 1757 byl svobodný pán Voith von Salzburg povýšen na generálmajora („General

Feldwachtmeister“ – generál polní strážmistr),¹⁰ jeho dosavadní funkci velitele pluku „Neipperg“ převzal Adolf baron von Phull, povýšený zároveň na plukovníka. Je možné, že generálmajor Voith von Salzburg byl již koncem roku 1757 převelen do pevnosti Olomouce,¹¹ kde jej v záznamech z roku 1758 nacházíme ve funkci velitele 2. pěší brigády. Brigádu tvořilo pět praporů, a to po jednom praporu z pluků „Kaiser“, „Hildburghausen“, „Kolowrat“, „Kheul“ a „Wallis“, jakož i kombinovaný prapor složený z početně slabých praporů z pluků „Neipperg“, „Moltke“ a „Ahrenberg“. Celá brigáda čítala přibližně 2 800 mužů. Prapor z pluku „Neipperg“ pod velením plukovníka Johanna Leopolda von Uttmann a hejtmána Belleroseho, čítající sotva 250 mužů, byl ubytován v měšťanských domácnostech.¹²

Jaké byly další osudy generálmajora Heinricha svobodného pána Voitha von Salzburg a zda byl ženat, se bohužel nepodařilo zjistit. Zemřel roku 1760, snad v Olomouci.

6. Karel (Carl) svobodný pán von Simbschen, c. k. plukovník

Dávni předkové Karla svobodného pána von Simbschen¹³ pocházeli ze Saska, počátkem 12. století se usadili v Sedmihradsku. Nejstarší písemný dokument týkající se jejich genealogie je listina z r. 1152, která dosvědčuje Petru von Simbschen, žijícímu tehdy v Klausenburgu (nyní Kluž – Cluj-Napoca v Rumunsku), šlechtický stav. V zachované listině z r. 1218 byl příslušníkem rodu Simbschenů stvrzen jejich šlechtický titul (*liberi barones*) a držení panství Krupain, Lesnicza a Badana. Další písemné doklady chybí. Až 14. listopadu 1672 byla Friedrichu Augustovi von Simbschen ve Vídni vystavena listina, jež mu potvrzovala dědičný stav svobodných pánů v habsburské říši.

Kdy se Karel svobodný pán von Simbschen narodil, není známo. Podle pozdějších doložených dat z jeho života to muselo být mezi lety 1705–1710. Na svět přišel zřejmě na panství rodičů v okolí města Siebendörfen v Sedmihradsku (nyní město Săcele v Rumunsku), jeho otcem byl dvorní rada von Simbschen, jeho matka byla rozená baronka von Wassenberg. Karel vstoupil do c. k. armády velmi mlád, a to zřejmě do jednoho z uherských pluků, možná husarského. Byl již štábním důstojníkem, když v souboji zabil husarského rytmistra Otta von Partokhezy (správně Otto svobodný pán von Bartokéz). To byl zřejmě důvod, proč požádal o propuštění z c. k. armády a odešel do Francie, kde vstoupil do služeb francouzského krále.

Během onoho historického zasedání uherských stavů v Bratislavě v červnu 1741, kdy královna Marie Terezie požádala shromážděné magnáty o vojenskou pomoc proti Prusům, pobýval Karel svobodný pán von Simbschen v Bratislavě na dovolené. Královna si všimla důstojníka ve francouzské uniformě, nechala si jej představit a nabídla mu místo důstojníka v c. k. armádě. Karel baron von Simbschen královninu nabídku přijal. Sloužil nejprve v hraničářských domobraneckých oddílech, po založení Temešského dobrovolnického sboru (pět čet, celkem 700 mužů) velel této jednotce v hodnosti majora. Sbor se osvědčil v letech 1744 a 1745 za bojů proti Francouzům v Čechách.

Po rozpuštění tohoto malého sboru v roce 1745 přešel Simbschen zřejmě do pandurského sboru plukovníka Franze von der Trenck (1711–1749).

Tento sbor měl velice pestrhou historii. V době největšího nebezpečí, které hrozilo habsburské monarchii v roce 1741, nabídl slavonský šlechtic Franz von der Trenck královně Marii Terezii, že založí na vlastní náklady sbor pandurů,¹⁴ a královna Trenckův návrh akceptovala. Baron Trenck naverboval do svého sboru kromě mužů ze svého panství řadu kriminálníků. Sbor se objevil na slezském bojišti již v létě roku 1741. Vrchní velitel

rakouských armádních sil ve Slezsku Wilhelm Reinhard hrabě von Neipperg (1684–1774) z této „pomoci“ však velkou radost neměl. Panduři byli sice stateční a vrhali se do každého boje bez ohledu na ztráty, byli ale nedisciplinovaní a terorizovali civilní obyvatelstvo krajů, jimiž procházeli. Pouze baron von der Trenck je dovedl zkrotit, nezřídka ovšem velmi drastickým způsobem. Marie Terezie měla ale stále nedostatek vojáků, a tak baron von der Trenck získal 17. března 1745 patent povolující mu rozšířit svůj sbor na celý pluk o 20 četách a o dvou četách granátníků.

Franz baron von der Trenck se posléze musel v roce 1746 zodpovídat před vojenským soudem ze svých činů. Předal velení nad svým sborem podplukovníkovi d'Olive a odebral se do Vídně, kde byl odsouzen k trestu smrti, jenž panovnice Marie Terezie změnila na doživotní vězení v brněnské pevnosti Špilberku. Dne 4. října 1749 Franz baron von der Trenck v Brně zemřel a byl pohřben do kapucínské hrobky, v níž se jeho mumie dochovala dodnes. V roce 1748 převzal velení nad bývalým Trenckovým sborem „ad interim“ (tj. s dočasnou platností) major Johann Franz hrabě Madrenas.

Po podepsání míru v Cáchách (Aachen v Německu) byl pandurský pluk podle dekretu z 25. prosince 1748 redukován na čtyři čety a jednu četou granátnickou, obdržel pojmenování „Slavonisches Panduren Bataillon“ a jeho velitelem se stal major Christoph Mannstein.¹⁵ Jedním z hejtmanů pluku byl tehdy i Josef Maxmilián baron Tillier (1726–1788), pozdější polní podmaršálek a majitel pěšího pluku č. 14. Slavonští panduři, kteří doposud tvořili posádku pevnosti Petrovaradina (nyní městské části srbského města Novi Sad), byli v listopadu 1749 přeloženi na Rýn do pevnosti Philippsburgu. Major Mannstein byl obžalován pro údajné finanční nesrovnalosti, a když byl z místa velitele v květnu roku 1750 odvolán, nahradil ho plukovník Adam von Buday († 1792). V druhé polovině roku 1751 pak byla tato jednotka opět přeložena, a to na Moravu, kde hlídkovala podél slezské hranice.

V roce 1753 byl velitelem praporu slavonských pandurů jmenován Karel svobodný pán von Simbschen a zároveň byl povýšen na plukovníka. Jednotka nadále setrvala v moravsko-slezském pohraničí; roku 1755 byla ve Fulneku provedena lustrace celého praporu.

Když vypukla sedmiletá válka, došlo k reorganizaci pluku slavonských pandurů. Dekretem z 8. září 1756 byl jeho stav navýšen na 16 fyzilířských čet a dvě čety granátníků, a odpovídal tak stavu řadového pluku. Teoretický stav pluku činil 2 411 mužů, jeho skutečný stav tvořilo 1 756 mužů, doplněných rekruty převážně ze Slavenska.

Plukovník Karel svobodný pán von Simbschen byl jmenován majitelem pluku, nadále pluku i sám velel. V roce 1757 byl major Simbschenova pluku Anton von Calveria jmenován podplukovníkem a hejtman Josef Maxmilián baron von Tillier se stal majorem. Do bojů pluk v tomto roce nasazen nebyl, štáb pluku setrval v Opavě.

Po bitvě u Kolína 18. června 1757 byl plukovník Simbschen se dvěma rotami pluku a 300 hulány vyslán do Nového Města nad Metují. Když v polovině října přitáhl k městu početnější sbor pruského plukovníka Paula von Werner (1707–1785), musel se Simbschen stáhnout do Krnova. 19. února 1758 došlo u Opavy ke střetnutí s Prusy, načež byl Simbschenův pluk přemístěn do Olomouce.¹⁶

Během obležení Olomouce pruskou armádou pod velením krále Fridricha II. podnikl 4. června 1758 major Tillier s jednou rotou Simbschenova pluku zdařilý výpad z pevnosti, během něhož zabil 50 Prusů. Dalšímu výpadu 13. června velel podplukovník téhož pluku Anton von Calveria. Jeho jednotce se podařilo zneškodnit několik pruských děl a poničit obléhací zákopy, on sám byl však těžce raněn. Následkem zranění nebyl schopen další služby, velení pluku pak převzal major Tillier.¹⁷

Po osvobození Olomouce z pruského obležení byli plukovník Karel von Simbschen a hejtman granátnické kompanie Johann von Bechardt za svou statečnost pochváleni v hlášení velitele olomoucké pevnosti. Krátce nato, 25. července 1758, byl Karel von Simbschen jmenován polním podmaršálkem, podplukovník Anton von Calveria plukovníkem a major Josef Maxmilián baron Tillier podplukovníkem. Jelikož plukovník Calveria byl i nadále neschopen aktivní služby, velel pluku podplukovník Tillier. Když byl posledně jmenovaný 30. listopadu 1758 povýšen na plukovníka a zároveň přeložen k pěšímu pluku „Bethlen“ č. 52, postoupil na jeho místo major Robert baron von Amelunxen z Gradišánského hraničářského pluku, zároveň povýšený na plukovníka.

Simbschenův pluk byl po osvobození Olomouce povolán k obléhání slezské pevnosti Nisy. Zimní ležení pluku se nacházelo ve Slezsku. Když přitáhl pruský generál pěchoty Heinrich August baron de la Motte-Fouqué (1698–1774)¹⁸ s 20 000 muži 17. dubna 1759 do Opavy, ustoupil polní podmaršálek baron von Simbschen se dvěma rotami svého pluku a se dvěma švadronami hulánů do Hradce nad Moravicí. Dne 19. července 1759 obklíčily pruské dobrovolnické rotty plukovníka Franze von le Noble (1707–1772) a generálmajora Ludwiga markýze von Angelelli de Malvezzi (1716–1798) u dolnoslezské obce Reichhennersdorfu (nyní Przedwojów poblíž Kamienné Góry v Polské republice) 200 Slavonců. Podplukovník Robert svobodný pán von Amelunxen s jednou rotou Simbschenova pluku jim přispěchal na pomoc a Prusy zahnal. Pluk zůstal do konce roku mezi Fulnekem a Hradcem nad Moravicí.

Za tažení roku 1760 byl Simbschenův pluk přemístěn do Svobody nad Úpou a zúčastnil se pak 23. června bojů u dolnoslezského města Landeshutu (nyní Kamienna Góra v Polské republice), během nichž byl zajat celý sbor pruského generála de la Motte-Fouqué. Jedna rota pluku pak bojovala 17. září u dolnoslezské obce Hochgiersdorfu (nyní Modliszów poblíž Svidnice, nyní město Świdnica v Polské republice). Rovněž v letech 1761 a 1762 zůstal pluk ve Slezsku, aniž by se zúčastnil větších válečných střetnutí.¹⁹

Karel svobodný pán von Simbschen zemřel 7. srpna 1763 neznámo kde. Jeho manželkou byla Josepha von Schwendi, ovdovělá Ottová von Bartokéz. Byla zřejmě vdovou po rytmistrovi, jehož Simbschen zabil v souboji – a jak lze usuzovat, příčinou tohoto souboje byl Simbschenův milostný poměr s Josefou Otto von Bartokéz, s níž se Simbschen, když usmrtil jejího manžela, oženil. Jejich syn Joseph Anton svobodný pán von Simbschen (1746–1820) šel v otcových stopách a během koaličních válek s revoluční a napoleonskou Francií dosáhl hodnosti polního zbrojmistra.²⁰

7. Robert baron von Amelunxen, c. k. podplukovník

Rod baronů von Amelunxen pocházel původně z Westfálska, rozšířil se pak do Hessenska, Duryňska a Rakouska. Kdy se Robert baron von Amelunxen narodil, se nepodařilo zjistit. Podle armádních dokladů sloužil z počátku u Gradišánského hraničářského pluku, odkud byl v roce 1758 přeložen k slavonskému hraničářskému pluku „Simbschen“ (dřívejšímu Trenckovu pandurskému pluku) v hodnosti podplukovníka. S tímto plukem, jehož velitelem byl tehdy plukovník Anton von Calveria, se Robert von Amelunxen zúčastnil obrany Olomouce. Plukovník Calveria byl během obležení těžce raněn, velení pluku tudíž převzal nakrátko podplukovník Tillier, pak major Mihoković a nakonec podplukovník baron von Amelunxen, povýšený krátce po osvobození Olomouce na plukovníka. U pluku zastával pak až do r. 1760 funkci 2. plukovníka, sám pluku velel v taženích let 1759–1762,

kdy byl pluk nasazen ve Slezsku, v Čechách a Sasku. Po skončení sedmileté války byl štáb pluku umístěn v Opavě. Baron von Amelunxen předal v r. 1764 velení pluku podplukovníku Czerlenkovičovi, od r. 1768 pak byl převelen k pěšímu pluku „Wallis“ č. 11.²¹ Jeho další osudy se nám nepodařilo zjistit.

8. Josef Maxmilián svobodný pán Tillier, c. k. major

Pocházel z patricijské rodiny usazené ve švýcarském Bernu. Narodil se v severoitalském městě Novara někdy v roce 1726 v manželství Johanna Franze Tilliera (1662–1739), c. k. podmaršálka, velitele pevnosti Petrovaradína a později pevnosti Freiburgu, a Marie Anny rozené Probstové.

Po vypuknutí první slezské války se nechal Josef Maxmilián svobodný pán Tillier navrhnout do právě založeného pandurského pluku barona Franze von der Trenck jako volontér (Trenck byl jeho švagrem). Zůstal v pluku i po jeho přeměně v roce 1749 na řadový pluk, v témže roce byl povýšen na hejtmana. V meziválečném období obdržel roku 1754 hodnost majora. Se svým plukem patřil téhož roku k posádce Olomouce obležené pruskou armádou. V noci na 4. června velel výpadečným jednotkám, kterým se podařilo vyhnat nepřítele z obléhacích zákopů a tyto poničit.

Po osvobození Olomouce obdržel major Tillier výnosem datovaným 1. prosince 1758 hodnost podplukovníka a 5. června následujícího roku byl v hodnosti plukovníka přeložen k pěšímu pluku „Bethlen“ (později č. 52). Stejným výnosem byl k témuž pluku přeložen major Robert von Amelunxen od Gradišanského hraničářského pluku a současně byl povýšen na podplukovníka.

6. července 1762 ve střetnutí u Adelsbachu zastával plukovník Tillier funkci velitele celé brigády. Po tříhodinové silné kanonádě na pozici brigády Tillier zjistil, že hlavní nápor Prusů bude veden na jeho postavení. Nechal proto rychle přemístit své veškeré dělostřelectvo a jednu pěší rotu na pahorek zvaný Sachsberge. Když při druhém útoku Prusů hrozilo obsazení pahorku, přispěchal Tillier se zbytkem pěchoty na pomoc a bodákovým útokem se podařilo Prusy zahnat. Když ještě dorazila na pomoc jedna rota Varaždínských hraničářů, byl nepřítel vyhnán i z vesnice ležící na úpatí pahorku. Za tento statečný čin byl Tillier 11. listopadu 1763 v 9. promoci vyznamenán rytířským křížem Vojenského řádu Marie Terezie.

Na generálmajora byl Josef Maxmilián svobodný pán Tillier sice povýšen až 19. ledna 1771, ovšem se zpětnou platností k 2. září 1759. Hodnost polního podmaršálka dosáhl 1. května 1773, a to opět se zpětnou platností k 15. březnu téhož roku.

V roce 1775 se Josef Maxmilián svobodný pán Tillier stal majitelem pěšího pluku č. 14. Jeho zdraví však v posledních letech utrpělo, požádal proto o propuštění do důchodu, což mu bylo k 19. říjnu 1776 uděleno.

Josef Maxmilián svobodný pán Tillier zemřel 7. října 1788 ve Vídni. Zda byl ženat, nevíme. Měl staršího bratra Johanna Antona svobodného pána von Tillier, narozeného 1723 v Bernu a zemřelého roku 1761. I ten byl vojákem, dosáhl hodnosti polního podmaršálka a za podíl na rakouském přepadu Prusů u Hochkirchu u Budyšína 17. října 1758 byl vyznamenán rytířským křížem Vojenského řádu Marie Terezie. Když polní podmaršálek Franz Moritz hrabě von Lacy (1825–1801) zadržel u Křelova třetí kolonu pruské armády ustupující 2. června 1758 od Olomouce, obsadil generálmajor J. A. von Tillier čtyřmi četami granátníků místní hřbitov a s podporou dvou čet karabiníků čelil prudkému útoku Prusů tak úporně, že způsobil nepříteli ztrátu více než 200 mužů.²²

9. Anton von Calveria, c. k. plukovník

V roce 1752 byl Anton von Calveria přeložen od pěšího pluku „Kheul“ č. 49 ke slavonskému hraničářskému pluku „Simbschen“, kde obdržel hodnost majora. Roku 1756 byl povýšen do hodnosti podplukovníka, v roce 1758 získal hodnost plukovníka a zároveň byl jmenován velitelem pluku. Během obležení Olomouce byl těžce raněn a stal se nezpůsobilým pro službu v poli. Byl proto přeložen do pevnosti Petrovaradína, kde velel 3. (záložnímu) praporu pluku. V roce 1769 odešel do důchodu, přičemž byl vyznamenán rytířským křížem sv. Alžběty.²³

10. Franz Johann hrabě Walderode-Eckhausen, c. k. major

O tomto dragounském důstojníkovi je známo velmi málo. Pocházel z rodu Walderode-Eckhausen, usazeném na Moravě v Potštátu. Jeho manželkou byla Josefa Theresie hraběnka Comazzi, s níž přivedl na svět posledního mužského potomka svého rodu, Franze Johanna hraběte Walderode-Eckhausen. Ten zemřel 23. prosince 1797, jeho dcera Antonie, narozená 14. června 1740 v Olomouci, se roku 1764 provdala za Františka Václava hraběte Des Fours. Tento rod pak převzal jméno i erb rodu Walderode a jeho příslušníci se psali Des Fours Walderode svobodní páni z Eckhausen.²⁴

V době olomouckého obležení měl Franz Johann hrabě Walderode-Eckhausen hodnost majora v dragounském pluku „Hessen-Darmstadt“ (pluk byl rozpuštěn v r. 1860, nesl tehdy jméno „Leopold II. Grossherzog von Toscana“). V Olomouci velel tehdy veškeré jízdě sestávající z 200 dragounů jeho vlastního pluku a 100 husarů pluku „Károlyi“ (pozdější HR Nr. 6). Následující životní dráhu majora F. J. hraběte Walderode-Eckhausen se nepodařilo rekonstruovat.

11. Franz Joseph Servatius Basselet de la Rosée, c. k. plukovník

Rod Basseletů de la Rosée pocházel původně ze Španělska, odkud přesídlil do španělského Nizozemí (dnešní Belgie), rozdělil se do několika linií a dvě z nich se usadily v Bavorsku a Rakousku. Gomard (též Goldmann) Basselet de la Rosée sloužil ve španělské armádě jako kapitán v tehdejším španělském Nizozemí. Zahynul při souboji v Madridu, rok jeho smrti není znám.²⁵ Se svou manželkou Marií Theresií de Septfontaine (1683–1755) měl tři syny: Theodora, Johanna Caspara a Franze Josepha Servatia. Všichni sloužili po dosažení dospělosti ve vojsku bavorského kurfiřta.²⁶ Franz Joseph Servatius Basselet de la Rosée se narodil okolo roku 1709 pravděpodobně ve španělském Nizozemí. Sloužil zprvu v pěším pluku „Minucci“, v němž dosáhl 12. srpna 1746 hodnosti plukovníka a stal se jeho velitelem.²⁷

Když vypukla sedmiletá válka, poskytlo i Bavorsko Marii Terezii pomocné oddíly, jimž velel generál Johann Claudius (Jean-Claude) de Seyssel hrabě Seyssel d'Aix (1695–1761) a jež byly začleněny do tzv. Říšské armády.²⁸ V roce 1758 byl plukovník Basselet de la Rosée pověřen velením nad bavorským kontingentem posilivším posádku pevnosti Olomouce. Bylo to pět praporů z pluků „Leibregiment“, „Churprinz“, „Herzog Clemens“, „Minucci“ a „Morawitzky“. Ke každému praporu náležela jedna rota granátníků, celý kontingent tvořilo 1 500 mužů.

Po osvobození Olomouce z pruského obležení byl plukovník F. J. S. Basselet de la Rosée jmenován 15. ledna 1759 majitelem bavorského pluku „Minucci“ a 12. října 1759 byl povýšen na generálmajora. Majitelem pluku „Minucci“ zůstal generálmajor F. J. S. Basselet de la Rosée až do 27. června 1764, kdy byl jmenován velitelem pluku „Leibregiment“. Již 1. srpna 1763 byl bavorským kurfiřtem pověřen funkcí inspektora pěchoty. Dne 26. listopadu 1770 se stal „druhým majitelem“ pluku „Leibregiment“ (pozdějšího bavorského pluku č. 10), jehož majitelem byl panující bavorský kurfiřt Maximilian III. Joseph (1727–1777). V roce 1772 byl generálmajor de la Rosée jmenován ředitelem Vojenské válečné rady.

Úmrtím bavorského kurfiřta Maximiliana III. Josepha dne 30. prosince 1777 vymřela bavorská větev rodu Wittelsbachů, což vedlo k válce o dědictví bavorské (1778–1779) a k nástupu kurfiřta Karla Philippa Theodora Falckého (1724–1799) na bavorský trůn. V této souvislosti se dne 1. července 1778 stal tehdy již polní podmaršálek Franz Joseph Servatius Basselet de la Rosée majitelem pluku „Leibregiment“, jenž byl proto nadále nazýván pěším plukem „La Rosée“, a zůstal jeho majitelem až do své smrti roku 1781.²⁹ Na počátku roku 1778 sestával výše uvedený pluk z 57 důstojníků, šesti junkerů (tj. kadetů), čtyř chirurgů (ranhojičů), 103 poddůstojníků, 27 tamborů, 18 pištců a 964 příslušníků mužstva; v téže době byl pluk přeložen z Welsu do Neuburgu an der Donau. Roku 1778 byl F. J. S. Basselet de la Rosée jmenován též místodržícím v bavorském městě a pevnosti Ingolstadt.

Polní podmaršálek Franz Joseph Servatius Basselet de la Rosée zemřel v roce 1781 (pravděpodobně v měsíci prosinci³⁰) v Ingolstadt.

Manželkou Franze Servatia Basseleta de la Rosée byla Marie Johanna Nepomucena rozená von Hofmihl. Z manželství se 1. května 1754 v Ingolstadt narodila dcera Marie Francisca Basseletová de la Rosée, jež se 4. února 1779 provdala za generálmajora Friedricha Ferdinanda Staela von Holstein (1718–1810), komořího a velitele pevnosti Ingolstadt. Byla jeho druhou manželkou po Johanně Marii hraběnce von Marchant d'Ansembourg (1735–1772), zemřela 13. července 1828 v Mnichově. Zda se v tomto manželství narodily děti, se nepodařilo zjistit.³¹

12. Adolf Nicolaus Alfson (psán též d'Alfson), c. k. podplukovník

Když královna Marie Terezie v roce 1744 pověřila generála kavalerie Josefa Václava knížete z Liechtensteina (1696–1772) velením nad veškerým c. k. dělostřelectvem, byla tato zbraň organizována ještě podle starých cechovních zákonů a rakouská děla byla proti moderním pruským kanonům zastaralá. To musel Liechtenstein bolestivě zažít v bitvě u Chotusic 17. května 1742, kdy byl jeho pěší pluk takřka zničen.

Během dalších let získal Liechtenstein, jenž měl díky svému původu kontakty po celé Evropě, řadu dělostřelců – odborníků z různých zemí, s jejichž pomocí se mu podařilo vytvořit z c. k. dělostřelectva nejlepší artilerii v celé Evropě. Vedle výše již zmíněného Lucemburčana Johanna Theodora barona Rouvroye, Johanna Alberta Schrödera, rodem Moravana (kolem 1730–1779), Rakušana Ignaze Walthera von Waldenau (1713–1760) a z Čech pocházejících bratrů Andrease Leopolda Feuersteina (1697–1774) a Antona Feuersteina (1691–1780), nobilitovaného do hraběcího stavu s přídomkem von Feuersteinberg, je třeba připomenout i francouzského inženýra Jeana-Baptista Vaquetteho de Gribeauval (1715–1789), jenž se stal prostředníkem mezi reformátorem Liechtensteinem a reformátory francouzského dělostřelectva v posledních letech „Ancien Régime“.³²

K zahraničním artileristům, které Josef Václav kníže z Liechtensteina získal pro c. k. armádu, náležel i Adolf Nicolaus Alfson. Narodil se 12. ledna 1704 v norské obci Eidsvoll nedaleko norského hlavního města Oslo; Norsko patřilo tehdy ke Království dánskému. Alfson pocházel z chudé rodiny, přesto se mu podařilo dosáhnout dobrého vzdělání návštěvou vyšších škol. Brzy po ukončení školní docházky vstoupil roku 1733 do dánské armády, absolvoval důstojnickou školu v Kodani a stal se důstojníkem dělostřelectva.³³

V roce 1754 Alfson následoval pozvání knížete Liechtensteina a přešel do císařských služeb. Sloužil pak v sedmileté válce u polního dělostřelectva v hodnosti podplukovníka. Navrhl pro transport munice vaky vyrobené z hovězí kůže, do nichž se nemohla dostat voda a jež byly prvně použity v bitvě u Kolína. Neosvědčily se však dostatečně, a jejich všeobecné zavedení v armádě se proto neuskutečnilo.³⁴

Koncem roku 1757 byl podplukovník Adolf Nicolaus Alfson přidělen olomoucké posádce jako velitel pevnostního dělostřelectva. Měl zpočátku k dispozici tři hejtmany, pět ohněstrůjců a 150 puškařů. Během obležení byla pevnostní artilerie posílena, když se 11. června 1758 podařilo jednomu ohněstrůjci a 14 puškařům proniknout nepozorovaně do pevnosti a když 22. června c. k. generálmajor Ferdinand Friedrich svobodný pán Bülow (1712–1776) přivedl do nedostatečně obklíčené Olomouce 1 366 pěšáků, 20 ohněstrůjců a dva ženijní inženýry.

Přesnou střelbou pevnostních děl během obležení se podařilo vyřadit z boje 31 pruských děl a dva mozdíře. Dne 1. června 1758 zasáhl ohněstrůjce Dvořák z bastionu č. 8 pruský sklad munice, při výbuchu zahynuli dva pruští důstojníci a 30 mužů, zničeno bylo 12 děl. Dvořák byl za svůj výkon povýšen, jenže se z tohoto úspěchu dlouho netěšil – padl již po 14 dnech na pevnostních valech. Další pruské menší skladiště prachu bylo zlikvidováno dělovou střelou 14. června.³⁵

Po osvobození Olomouce z pruského obležení byl Adolf Nicolaus Alfson povýšen na plukovníka a ve 3. promoci dne 4. prosince 1758 obdržel rytířský kříž Vojenského řádu Marie Terezie.³⁶ Vděční Olomoučané nechali namalovat místním malířem Johannem Dominikem Kleinem st. Alfsonův portrét – tato olejomalba se dodnes dochovala ve fondech Vlastivědného muzea v Olomouci.³⁷

Při obléhání Prusy obsazené pevnosti Kladsko (nyní Klodzko v Polské republice) v roce 1760 velel plukovník Alfson obléhací baterii těžkých děl – „Königsbatterie“, s níž úspěšně ostřeloval tzv. Starou pevnost. Dne 29. prosince 1762 byl povýšen na generálmajora (se zpětnou platností k 21. červnu 1759).

V roce 1763 byl generálmajor Adolf Nicolaus Alfson jmenován velitelem dělostřelectva hlavní a hraniční pevnosti Olomouce a z titulu této funkce měl k dispozici palác, nazývaný

Obr. 1. Johann Dominik Klein st., Portrét podplukovníka artilerie Adolfa Nicolase Alfsona, 1759, olej na plátně, Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. V 1787. Foto: Pavel Rozsíval.

Maria Theresia-Haus, na dnešní třídě 1. máje 12, jenž byl v letech 1758–1898 obydlím velitelů olomoucké pevnostní artilerie. Vrcholu své armádní kariéry dosáhl generálmajor Alfson během dalších, zejména organizačních reforem rakouského dělostřelectva v roce 1772, kdy se stal velitelem moravského distriktu pevnostního dělostřelectva se sídlem v Olomouci.³⁸ Roku 1777 císař Josef II. povýšil Adolfa Nicolause Alfsona do stavu svobodných pánů. Následujícího roku byl Adolf Nicolaus svobodný pán Alfson penzionován a žil nadále v Olomouci, kde 16. prosince 1779 zemřel a byl pochován v kryptě kostela sv. Mořice.

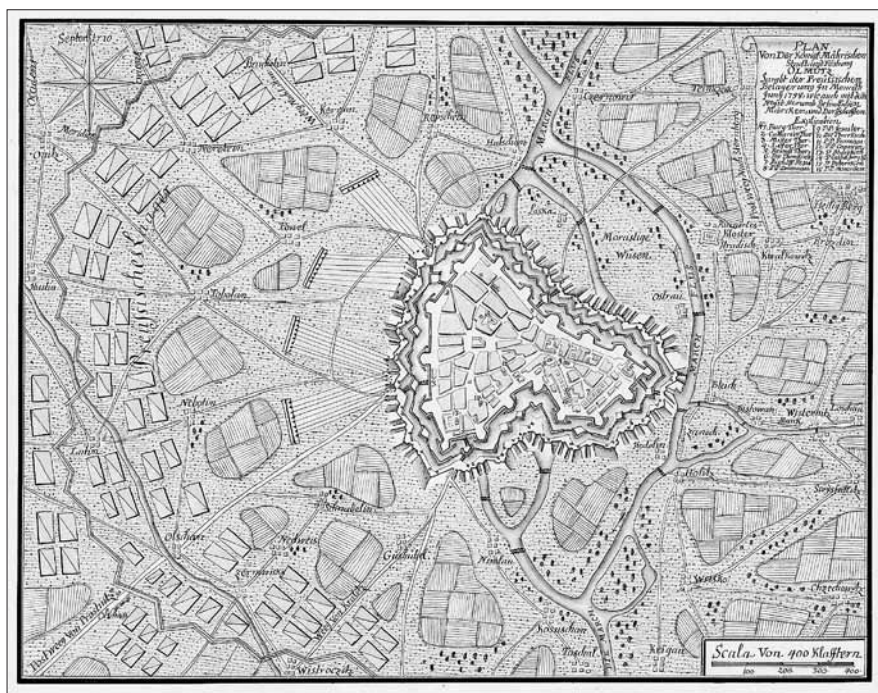
Jméno Alfsonovy manželky není známo, jeho dcera Caroline Amalie Alfsonová se provdala za rakouského důstojníka Moritze von Mariensee, s nímž měla tři syny, rovněž rakouské důstojníky, a v roce 1822 žila ve Štýrském Hradci. Alfsonova sestra Frederike Lovisse Alfsonová byla provdána za norského kapitána Arneho Colbjørnsena, jejich dcera Charlotte Amalie se stala manželkou obvodního prokurátora Michaela Germana.³⁹

15. Nikolaus Steinmetz, c. k. hejtman

Původem Holanďan, narodil se 23. srpna 1719 někde v Nizozemí. V roce 1743 vstoupil do c. k. inženýrského sboru. Podílel se na vylepšení fortifikací pevností Olomouc, Nisa, Klasko (nyní Nysa a Klasko v Polské republice) a Svidnice. Na počátku sedmileté války roku 1756 dosáhl hodnosti hejtmana a byl přidělen k posádce pevnosti Olomouce, kde během obležení Olomouce pruskou armádou v roce 1758 prokázal značné znalosti ženijních technik. Krátce poté, kdy pruská armáda přitáhla k Olomouci, hejtman Steinmetz se dozvěděl, že nepřítel zhotovuje v lese za premonstrátským klášterem na Hradisku u Olomouce fašiny (proutěné zátarasy) a šancovní koše pro dělostřelecké baterie. Steinmetz se tam vypravil s jednotkou hraničářů a vyrobené fašiny i koše nechal spálit.

Když Prusové počali budovat přibližovací zákopy, zjistil Steinmetz slabinu v olomouckém opevnění. Nechal rychle zřídit dvě dělostřelecká postavení, v nichž umístil několik lehkých děl. Ty pak po několik dní rušily úsilí pruských zákopníků s takovým úspěchem, že Prusové další práce na tomto úseku zcela zastavili. Steinmetz se pak zasloužil i o důmyslné rozmístění min v předpolí pevnosti.

Zkušenosti získané během pruského obležení Olomouce využil Nikolaus Steinmetz, povýšený v roce 1760 do hodnosti majora, při obraně pevnosti Svidnice před Prusy v srpnu 1762. Zde zastával funkci velitele veškerých ženijních jednotek. Hned na počátku pruského obležení nechal major Steinmetz na vršku Neumühl zřídit zemní opevnění. Střelbou zde umístěných děl pak donutil nepřítel změnit původní plán a přenést jeho hlavní útok mezi forty Garten a Jauernik. Po výbuchu prachárny ve Jauernickém fortu zasažené granátem z pruské houfnice, při němž zahynulo na 200 Rakušanů v čele s majorem hrabětem Berchtoldem a hejtnanem Pfundem, vybudoval major Steinmetz svými zákopníky v rychlosti účelné obranné postavení, které obsadily přispěchavší rakouské posily, a tak se podařilo útok pruských elitních jednotek odrazit. Zásluhy majora Nikolause Steinmetze o obranu Svidnice musel uznat i sám pruský král Fridrich II.⁴⁰ Dne 9. října 1762 po jednadesáti dnech pruského obléhání nicméně velitel pevnosti Svidnice generálmajor Franz hrabě Guasco (1711–1763) před Prusy kapituloval a byl jako válečný zajatec internován v pruské pevnosti Královci (nyní Kaliningrad v exklávě Ruské federace), kde, povýšený panovnicí Marií Terezií do hodnosti polního zbrojmistra a vyznamenán velkokřížem Vojenského řádu Marie Terezie, 23. března 1763 zemřel a byl pohřben ve zdejším římskokatolickém kostele.⁴¹

Obr. 2. Plán královského a moravského města a pevnosti Olomouce včetně pruského obléhání v měsíci červnu 1758, jakož i s nejbližšími kolem se nacházejícími trhovými a vesnickými obcemi, po 2. červenci 1758, Moravská zemská knihovna v Brně, Mollova mapová sbírka, sign. Moll-0001.749.

V 8. promoci 21. října 1762 obdržel Nikolaus Steinmetz rytířský kříž Vojenského řádu Marie Terezie. 30. července 1763 byl nobilitován s titulem svobodného pána a roku 1773 byl povýšen na plukovníka.⁴²

Ve válce o bavorské dědictví v letech 1778–1779 řídil plukovník Nikolaus svobodný pán von Steinmetz výstavbu zemních opevnění v severních Čechách. Po válce byl od r. 1780 pověřen vedením prací na pevnosti Terezín, jež ke spokojenosti císaře Josefa II. dokončil. Dne 6. října 1781 byl pak povýšen na generálmajora.⁴³

Během tažení proti Turkům v roce 1788 se generálmajoru von Steinmetz podařilo pomocí petardy prolomit bránu do pevnosti Šabace (v západním Srbsku). Průlomem vnikl do pevnosti plukovník Anton hrabě Sztáray von Nagy-Sztára und Nagy-Mihály (1740–1808) v čele pěšího pluku „Nikolaus Esterházy“ č. 33 a Turci se museli stáhnout do horní polněstky.⁴⁴

6. února 1789 byl generálmajor Nikolaus svobodný pán von Steinmetz povýšen na polního podmaršálka a jmenován velitelem pevnosti Terezína. Tuto funkci však dlouho nevykonával, neboť zemřel v Terezíně 8. listopadu téhož roku.⁴⁵ Pravděpodobně se neoženil a nezanechal potomky.

22. Simon Leopold Mitterstiller, c. k. hejtman

Narodil se ve Vídni roku 1723 a na počátku válek o rakouské dědictví se jako dobrovolník nechal naverbovat k císařským dragounům (pozdějšímu hulánskému pluku č. 6). Během polních tažení pod polním maršálkem Otto Ferdinandem hrabětem von Abensperg und Traun (1677–1748) se natolik osvědčil, že ho polní maršálek jmenoval roku 1745 bezprostředně hejtmanem. Neméně zdatně si hejtman Mitterstiller počínal za válečných operací v Itálii. Během pruského obléhání Olomouce sloužil hejtman Mitterstiller jako „Tranchée-Major“ (zákopnický hejtman) a s mimořádným osobním nasazením řídil budování okopů a vedl menší výpady z pevnosti, za což ho panovnice Marie Terezie vyznamenala 4. prosince 1758 rytířským křížem svého Vojenského řádu a v roce 1760 byl povýšen do stavu svobodných pánů.

Během tažení roku 1759 svěřil polní maršálek Daun hejtmanu Simonu Leopoldovi svobodnému pánu Mitterstillerovi pozici svého křídelního adjutanta a při obléhání Drážďan důležitou pozici pevnostního majora („Platz-Major“). Dnem 1. listopadu 1766 však Simon Leopold svobodný pán Mitterstiller rezignoval na další vojenskou kariéru a vystoupil z armády. Je docela možné, že se díky tomu dožil na svou dobu vysokého věku 69 let – zemřel totiž ve Vídni 4. dubna 1792.⁴⁶

Obr. 3. Dům U Sv. Josefa, nyní třída 1. máje 12, tónovaná fotografie v ozdobném rámečku, nedatovaná (patrně první desetiletí 20. století), soukromá sbírka.

V letech 1758–1788 sloužil dům jako obydlí velitele olomouckého pevnostního dělostřelectva, poté jako sídlo Katolického tovaryšského spolku. Fotografie dokládá tehdejší podobu průčelní fasády domu (nápis Maria Theresia-Haus, ochranná soška sv. Josefa, štíty s českým a německým názvem spolku a spolkového kulturního zařízení – Besedy) a obchody a živnosti v domě – prodej čaje a tabáku, sklad rakví Anny Coufalové, krejčovství Josefa Lžičáře, holičství (?) F. Hrbáčka a cukrářství (Conditorei).

Poznámky

- ¹ Fiala, J. – Skala, H.: Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758. Část I. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2014, č. 308, s. 102–124.
- ² Tamtéž.
- ³ Fiala, J. – Skala, H.: Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758. Část II. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2015, č. 310, s. 88–107.
- ⁴ Konstatovali jsme tamtéž, s. 96, že tento důstojník je mylně uváděn jako „Johann Baptist Bechardt de Rochepine nebo pouze jako von Bechardt či Bechard“. Je tomu tak i v publikaci Leupold, K. F. B.: *Allgemeines Adels-Archiv der österreichischen Monarchie, Des ersten Theils, ersten Band*. Wien 1789, s. 150. Zde jsou pod záhlavím „Bechard – eine freiherrliche Familie“ uvedeni bez informací o svých rodičích, předcích či příbuzných dva bratři von Bechard. Starší Franz Ferdinand von Bechard působil jako úředník solního monopolu v Lipové v Banátu (nyní v Rumunské republice), v roce 1779 byl nobilitován do stavu svobodných pánů a s manželkou Annou Marií rozenou svobodnou paní von Scheiert měl následující potomky: 1. Elisabeth, narozená 26. 1. 1756 a provdaná za podplukovníka von Sauches ve službách krále neapolského. 2. Therese Anne, narozená 20. května 1757 a působící v komorních službách krále neapolského. 3. Josef, narozený roku 1758, sloužící v hodnosti nadporučíka u pěchotního pluku Sámuela Gyulaye hraběte von Marosnémet und Nádaska (1723–1802). 4. Johann Baptist, narozený roku 1762 a sloužící v hodnosti nadporučíka u c. k. sapérského sboru. 5. Ferdinand, narozený 12. března 1773. Mladší z bratrů Bechardových Johann von Bechard (tj. Johann Baptist svobodný pán de Béchade Seigneur de La Rochepine) byl za své statečné počínání během pruského obléhání Olomouce panovníci vyznamenán Vojenským řádem Marie Terezie a dne 2. května 1761 povýšen do stavu svobodných pánů. „Byl ženat s Marianou svobodnou paní von Tinti a zemřel [roku] 1788 jako c. k. generál polní podmaršálek hrdinskou smrtí za polního tažení proti Turkům.“ O jeho případných potomcích se K. B. F. Leupold nezmiňuje a reprodukuje dále rytinu rodového erbu svobodných pánů von Bechard, jenž je však odlišný od erbu umístěného na podobizně polního podmaršálka Pierra-Philippa barona de Béchade Seigneur de La Rochepine, nalézající se ve fondech Vlastivědného muzea v Olomouci viz Fiala, J. – Skala, H. (pozn. 3), s. 97. – Jaromír Hirtenfeld tvrdí v publikaci *Der Militär-Maria-Theresien-Orden und seine Mitglieder*. Vídeň 1857, s. 431, že synem polního podmaršálka Johanna svobodného pána von Bechardt byl plukovník Josef svobodný pán von Bechardt, narozený roku 1758 v Napajedlech na Moravě, jenž byl účastníkem rakousko-turecký války a koaličních válek s revoluční a napoleonskou Francií a zemřel během své cesty na dovolenou 16. ledna 1806 v západouherském městě Szombathely. Ve skutečnosti byl tento důstojník, jak vyplývá z výše uvedených údajů, synovcem polního podmaršálka Johanna Baptista svobodného pána de Béchade Seigneur de La Rochepine.
- ⁵ Viz Thadden, F. L. von: *Feldmarschall Daun. Maria Theresias größter Feldherr*. Wien u.a. 1967. – Pensendorfer, F.: *Feldmarschall Loudon. Der Sieg und sein Preis*. Wien 1989. – Bělina, P.: *Generál Laudon. Život ve službách Marie Terezie a Josefa II*. Praha 1993.
- ⁶ Voith von Salzburg, A.: *Die uralte Kaiserburg Salzburg*. Bayreuth 1833.
- ⁷ Většina vojenských historiků uvádí, že Jindřich sv. p. Voith von Salzburg začínal svoji vojenskou kariéru v pěším pluku „Neipperg“ č. 7. Gustav Amon von Treuenfest, který čerpal z lustračních listin a dokumentů uložených ve vídeňském Vojenském archivu, však píše ve své historii pěšího pluku č. 7 s názvem *Geschichte des kaiserl. und königl. Kärnthnerischen Infanterie-Regimentes Feldmarschall Graf von Khevenhüller Nr. 7*. Wien 1891, s. 163, že plukovník Voith von Salzburg přišel do pluku „Neipperg“ až v roce 1750, a to od pluku „Harsch“. Pěší pluk „Harsch“, od roku 1769 č. 50, byl rozpuštěn v roce 1809 jako pěší pluk „Leopold Graf Stain“. Pořadové číslo 50 převzal v r. 1851 bývalý Sedmihradský valašský hraničářský pluk, tehdy přeměněný na řadový pluk.
- ⁸ Viz tamtéž.
- ⁹ 5 km západně od Kolína. V roce 1785 vznikla v místě lesíka osada Kamhajak, nyní součást obce Křechoř.

- ¹⁰ Tamtéž, s. 179–187.
- ¹¹ V seznámce generálů, kteří se zúčastnili bitev ve druhé polovině roku 1757, se totiž Voithovo jméno neobjevuje.
- ¹² Tamtéž, s. 212.
- ¹³ Viz Wurzbach, C. von: *Biographisches Lexikon des Kaiserthum Österreich*. Band 34. Wien 1879, s. 308–309.
- ¹⁴ Výraz „pandur“ (též „bandur“) pochází z lat. výrazu *banderium* – rota (srov. též výrazy „banda“, „bandita“ shodného původu). Původně se jako panduři označovali osobní strážci chorvatských šlechticů ve Slavonii. O Franzu baronu von der Trenck existuje rozsáhlá životopisná literatura, recentně viz zejm. Preradovich, N. von: *Das seltsam wilde Leben des Pandurenobst Franz von der Trenck*. Graz 1984.
- ¹⁵ Viz Marx, A.: *Geschichte des 53ten ungarischen Linien-Infanterie-Regiments*. Wien 1838, s. 39–44. – Wrede, A. von: *Geschichte der k. und k. Wehrmacht*. Bd I. Wien 1898, s. 484–191.
- ¹⁶ Marx, A. (pozn. 15), s. 45–46.
- ¹⁷ Tamtéž, s. 52–55.
- ¹⁸ Biografii tohoto pruského generála pěchoty, účastnivšího se pruského obléhání Olomouce v roce 1758, napsal jeho vnuk Friedrich Heinrich baron de la Motte Fouqué (1777–1743), jeden z prvních německých romantiků, pod titulem *Lebensbeschreibung des königlichen preußischen Generals der Infanterie Heinrich August de la Motte Fouqué*. Berlin 1824.
- ¹⁹ Marx, A. (pozn. 15), s. 55–65.
- ²⁰ Joseph Anton von Simbschen, https://de.wikipedia.org/wiki/Joseph_Anton_von_Simbschen, vyhledáno 7. 5. 2016.
- ²¹ Hirtenfeld, J. (pozn. 4), s. 178–179. – *Deutsche Biographie – Tillier, Joseph Maximilian Freiherr von*, <http://www.deutsche-biographie.de/sfz82714.html>, vyhledáno 7. 5. 2016.
- ²² Hirtenfeld, J. (pozn. 4), s. 77–78.
- ²³ Tamtéž, s. 43.
- ²⁴ O historii rodu Des Fours viz zejména monografii Mžysková, M. – Skala, H.: *Des Fours: Valdštejnův plukovník a jeho potomstvo*. Praha 2012.
- ²⁵ Gomar Basselet de LA ROSÉE (138191). http://www.genealogie-oberbayern.de/phpgedview/individual.php?pid=138191&ged=Rauck_2010_Aug_20.ged, vyhledáno 26. 5. 2016.
- ²⁶ Basselet von La Rosée (Adelsgeschlecht). https://de.wikipedia.org/wiki/Basselet_von_La_Ros%C3%A9e_%28Adelsgeschlecht%29, vyhledáno 26. 5. 2016. – Johann Kaspar (Jean-Gaspard) říšský hrabě Basselet von La Rosée (1710–1795) dosáhl v bavorské armádě hodnosti polního podmaršálka a funkce ředitele dvorské válečné rady, tj. ministra války, v roce 1764 byl povýšen do stavu říšských hrabat. Viz Johann Kaspar Basselet von La Rosée. https://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Kaspar_Basselet_von_La_Ros%C3%A9e, vyhledáno 26. 5. 2016.
- ²⁷ Infanterie-Regiment von Minucci. <http://www.figures.miniatures.de/bayern-infanterie-regiment-von-minucci-1756.html>, vyhledáno 26. 5. 2016.
- ²⁸ The Bavarian Army of the Seven Years' War, 1756–1763. <http://extern.peoplecheck.de/link.php?q=joseph+servatius&url=http%3A%2F%2Fwww.miniatures.de%2Fbavarian-generals-1756-1763.html>, vyhledáno 26. 5. 2016.
- ²⁹ Königlich Bayerisches 10. Infanterie-Regiment „König Ludwig“. https://de.wikipedia.org/wiki/K%C3%B6niglich_Bayerisches_10._Infanterie-Regiment_%E2%80%9EK%C3%B6nig_Ludwig%E2%80%9C, vyhledáno 26. 5. 2016.
- ³⁰ Dnem 3. prosince 1781 se stal majitelem pluku „Leibregiment“ generálporučík Johann Sigismund hrabě von Preysing-Hohenaschau. Viz 10. IR (KB). http://wiki-de.genealogy.net/KB_IR_10, vyhledáno 26. 5. 2016.
- ³¹ Familie Thomas baron von Holstein. <http://www.stael-von-holstein.de/Stammbaum%201.4.1.htm>, vyhledáno 27. 5. 2015.

- ³² Viz na to téma zejména Dolleczeck, A.: *Geschichte der österreichischen Artillerie von den frühesten Zeiten bis zur Gegenwart*. Wien 1887. – Přehledně Krül, M.: *Kniže Josef Václav Lichtenštejn „spiritus agens et movens“ modernizace rakouského dělostřelectva*. www.slu.cz/slu/cz/.../webs/...%20Kniže%20Josef%20Václav%20Lichtenštejn.../file, vyhledáno 7. 5. 2016.
- ³³ Adolf Alfson. http://de.unionpedia.org/Adolf_Alfson, vyhledáno 26. 5. 2016. – Anker, C. J.: *Biografiske data om 330 norske: norskfødte eller for nogen tid i den norske armé ansatte generalspersoner, 1628–1885*. Kristiania 1885, s. 289–290. – C. J. Anker uvádí, že se A. N. Alfson narodil chudým rodičům kolem roku 1708 v norském okrese Grue v regionu Sorør, což ovšem neodpovídá skutečnosti.
- ³⁴ Hirtenfeld, J. (pozn. 4), s. 76.
- ³⁵ Bartsch, J. A.: *Olmütz im Jahre 1758 und seine frühere Kriegsgeschichte*. Olmütz 1858, s. 55–56, 60. – Chytil, A.: *Prusové na Moravě r. 1758. Obležení Olomouce a zničení pruského dovozu u Domašova*. Olomouc 1900, s. 59, 75, 107.
- ³⁶ Hirtenfeld, J. (pozn. 4), s. 76–77.
- ³⁷ Viz KP [Karel Podolský] – FH [Filip Hradil]: Portrét Adolfa Nicolause d'Alfsona. In: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura let 1620–1780*. Díl 2 (katalog výstavy). Olomouc 2010, s. 336–337, č. kat. 202.
- ³⁸ *Kurze Geschichte der Kays. Koenigl. Regimenten, Corps, Bataillons, und anderen Militaer-Branchen, von ihren Ursprung an bis zu Ende des Feldzuges von 1799*. Wien 1801, s. 315. https://books.google.cz/books?id=SvRVAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbp_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false, vyhledáno 7. 5. 2016.
- ³⁹ Anker, C. J. (pozn. 33), s. 289.
- ⁴⁰ Wurzbach, C. von: *Biographisches Lexikon des Kaiserthum Österreich*. Band 34. Wien 1879, s. 146–147.
- ⁴¹ Tamtéž, Band 6. Wien 1860, s. 9–10.
- ⁴² Tamtéž. – Hirtenfeld, J. (pozn. 4), s. 167.
- ⁴³ Blasek, H.: *Beiträge zur Geschichte der k. u. k. Genie-Waffe*. 1. Band, 2. Teil, Wien 1898, s. 656.
- ⁴⁴ Wurzbach, C. von (pozn. 13).
- ⁴⁵ Tamtéž.
- ⁴⁶ Hirtenfeld, J. (pozn. 4), s. 77.

SUMMARY

Gallery of the Military Commanders in the Defence of Olomouc during the Prussian Siege of the City in 1758 – Part III.

Jiří Fiala – Harald Skala

In 2014, we published a contribution in “*News from the Regional Museum in Olomouc*” entitled “*Gallery of Military commanders in the Defence of Olomouc during the Prussian Siege of the City in 1758 – Part I*”. In addition to a chronological overview of this siege, this contribution contained a list of 41 commanders who took part in the defence of the Fortress of Olomouc, as well as the biographies of two of the leading officers: Field Marshal Lieutenant Baron Ernst Dietrich Marschall von Burgholzhausen, Tromsdorf und Pauscha (1692–1771) and Field Master of the Ordnance (FZM) Claudius Hyacinth von Bretton (1697–1779). This list of commanders should be completed with the name of several additional officers: 42. Lieutenant-Colonel Johann Leopold von Uttmann, who led a battalion of IR “Neipperg” sent to Olomouc to support its garrison; 43. Grenadier Captain Louis de Bellerose

from the same regiment, one of Ulttmann's subordinates. 44. Captain Karl Baron Huff von Kandersdorf (1734–1798) who participated during siege in the successful conveying of reinforcements sent by General-Major Friedrich Ferdinand Baron von Bülow (1712–1776). 45. Lieutenant-Colonel Wenzel Pawlowsky von Rosenfeld (?–1778), engineer during the siege of Olomouc in 1758 who provided Field Marshal Count Daun with important advice. 46. Ludwig Rudolph Baron Ripke (1723–1796) who erected 30 pontoon bridges in the neighbourhood of Olomouc to enable Imperial troops to cross rivers and creeks during the siege of Olomouc in 1758. 47. Major Karl Baron Voith von Salzburg (around 1715– after 1765) who participated with some squadrons of his dragoon regiment in the capture of the Prussian convoy near Domstadt between 28 and 30 June 1758 and who was afterwards carried to Field Marshal Leopold Count Daun the message of this victory. 48. Lieutenant-Colonel Ludwig Count Lanjus von Wellenburg (1720–1780) who also distinguished himself in the victory at Domstadt. The following officers, originating from various countries, built a multicoloured mixture of nations: 49. Captain Thume Chevalier Caldwell (1733–1761) of Irish origin. 50. Lieutenant-Colonel Johann Count Rhédy (?–1768) from old Transylvanian nobility. 51. Colonel Carlo Caramelli Count Castiglione-Fallet (1716–1788) born in Italian Piedmont. 52. Hussar Captain Joseph Baron Graffenstein (1719–1766) of Hungarian origin. 53. Captain Franz (or Frank) Baron Nangle (1720–1781) born in Rothesay on the Isle of Bute in Scotland. 54. Captain Franz Karl Baron Riese (1721–1786), from the Belgian city of Bruges. And last but not least 55. Captain of Imperial Artillery Johann Theodor Baron Rouvroy (1727–1789) born in Luxembourg.

In the following year (2015), we published in the aforementioned *“News from the Regional Museum...”* the second part of our contribution, containing biographies of four additional important officers: Field Marshall Lieutenant Josip Kazimír Count Drašković von Trakošćan (1714–1765); Field Marshal Lieutenant Pierre-Philippe Baron de Béchade, Seigneur de La Rochepine (1694–1776), a notable fortress architect; his son, Major Johann Baptist Baron Béchade (sometime written *Bechardt*, 1728–1788); and Colonel Ernst Friedrich Alexander Giannini Marchese Carpeneto-Suavio (1719–1775) who, by his disastrous marriage with Baroness Leopoldine von Poppen, caused some displeasure among the catholic clerics of Olomouc.

We now present biographies of additional officers: Major-General Heinrich Baron Voith von Salzburg (1710?–1760); Colonel Karl Baron von Simbschen (between 1710 and 1715–1793), Colonel-Lieutenant Robert von Amelunxen (?– ?), Major Josef Maximilian Tillier (1726–1788), Colonel Anton von Calveria (?–?), Major Franz Johann Count Walderode-Eckhausen (?– ?), Colonel Franz Joseph Servatius Basselet de La Rosée (around 1709–1781), Lieutenant-Colonel Adolf Nicolas Alfson (1704–1779), Captain Nikolaus Steinmetz (1719–1789) and Captain Simon Leopold Baron Mitterstiller (1723–1792).

Artillery officer Adolf Nicolaus Alfson, of Norwegian origin, has a narrower connection with Olomouc since he finished his military career as commander of the Austrian fortress artillery of the Moravian military district which was based in Olomouc where he died on 16 December 1779, being buried in the crypt of St. Moric Church. A portrait of Alfson painted in 1759 by Johann Dominik Klein the Elder, an artist living in Olomouc, is in the collection of the Regional Museum of Olomouc (Vlastivědné Muzeum Olomouc).

The biographies of Field Marshal Leopold Joseph Count Daun (1705–1766) and Field Marshall Gideon Ernst Baron Loudon (1716–1790), although not included as comprehensive monographs of these military commanders, are already widely available.

Ludevít Raimund Pazdírek – vydavatel pohlednic Olomouce na přelomu 19. a 20. století

Hana Jakůbková

ABSTRACT

Ludevít Raimund Pazdírek – publisher of postcards of Olomouc at the turn of the 19th and 20th centuries

The focus of the contribution is Ludevít Raimund Pazdírek (1850–1914), an elementary school teacher at Citov, Roštín and Horní Moštěnice, publisher of musical and pedagogical books; he also worked at Bučovice, in Olomouc and Brno. His stay in Olomouc in 1897–1910 is related to running a stationary shop and publishing postcards. The contribution is divided into two parts. The first one gives a brief survey of L. R. Pazdírek's life story, his professional career as a teacher and publisher. The second part pays attention to Pazdírek's postcards from the collection of the Regional Museum in Olomouc, their description with regard to their producers and topics, or interpretation. The final part provides a list of the postcards in the form of a table.

KEY WORDS: Ludevít Raimund Pazdírek, postcards, Olomouc, music publishers, teachers, stationery shops

Rodina Pazdírků je v české kultuře neodmyslitelně spjata s hudbou v mnoha jejích podobách. Ať už se jednalo přímo o komponování skladeb, živou hudební produkci nebo o předmět či prostředek výuky. Především je však se jménem Pazdírek svázána řada úspěšných vydavatelských počínů rodinného nakladatelství. U kořenů firmy, jejíž tradice se začala utvářet v poslední třetině 19. století a přetrvala až do nucené likvidace komunistickým režimem v roce 1949, stál spolu se svými bratry Ludevít Raimund Pazdírek.

Komplexní zhodnocení jeho nakladatelského, skladatelského, případně pedagogického přínosu v odborné literatuře doposud chybí (a není ani cílem tohoto článku). Jeden z prvních příspěvků o Pazdírkově činnosti a životě přinesla stať hudebního vědce Jana Racka ve sborníku vydaném u příležitosti 70. výročí založení bučovického pěveckého spolku *Hvězda* v roce 1932, v němž je citována pasáž z Pazdírkem vlastnoručně sepsané rodinné kroniky.¹ Stručně se rodině Pazdírků ve sborníku *Hudba a národ* o osm let později věnoval knihupec, nakladatel a bibliograf Leoš Karel Žižka.² Nejnověji shrnuli informace o jednotlivých členech Pazdírkova rodu pro slovníková hesla hudební historik Gracián Černušák (1965) a Aleš J. Sigmund (2004).³

Ludevít Raimund Pazdírek se narodil 23. srpna 1850 v Citově na Přerovsku jako jeden z osmi dětí učitele a ředitele kůru Josefa Pazdírkova (1813–1896) a jeho ženy Františky. Bytostné sepětí venkovských kantorů s hudebním děním nejen církevním, ale spojeným i s profánními společenskými akcemi, bylo v této době ještě obvyklým, téměř samozřejmým jevem. Také učitel Josef Pazdírek je popisován jako velmi zdatný hudebník, který

kromě hry na varhany ovládal několik dalších nástrojů a jehož citovská kapela „byla známá po širém kraji“.⁴ Mimo to byl členem obecního výboru, obecním tajemníkem, obětavou a všeobecně váženou osobou. V roce 1890 ho dokonce císař za celoživotní prospěšnou činnost vyznamenal *Stříbrným záslužným křížem s korunou*. V žádosti, kterou císaři v této záležitosti podala citovská obec, byla mimo jiné vyzdvihnuta i jeho svědomitost v učitelském povolání, které vykonával dlouhých 59 let, z toho 48 let v Citově.⁵

Na kantorskou dráhu se vydal i Josefův syn Ludevít Pazdírek. Otec jej poslal studovat do Olomouce, kde Ludevít nejprve odchodil dvě třídy reálky a následně v letech 1866–1868 absolvoval kurs pro budoucí učitele na učitelském ústavu.⁶ S Olomoucí ostatně spojili svá jinošská léta i Ludevítovi bratři – o dva roky starší František (1848–1915) zde studoval v 60. letech na c. k. státním gymnáziu⁷ a nejstarší Bohumil (1839–1919) působil mezi lety 1852–1854 jako vokalista u sv. Mořice, kde byl údajně pro svůj krásný zpěv velmi oblíben a získal si přívlastek „malý Gotthard“.⁸

Po absolvování dvouleté učitelské přípravy začal Ludevít Pazdírek 7. října 1868 praxi jako podučitel u otce v rodném Citově. Za dva roky se osamostatnil a přešel do Roštína u Zdounek, kde získal místo prozatímního správce místní dvoutřídky. V listopadu 1870 složil v Olomouci podle požadavků nového školského zákona úspěšně zkoušku způsobilosti vyučovat na obecných školách českých i německých a následně mu byla (od února 1872) s definitivní platností potvrzena funkce řídícího školy a byl povýšen na nadučitele.⁹ Kromě výuky dětí a hudebních povinností v kostele se mladý Ludevít podobně jako jeho otec zapojuje do kulturně společenského života roštínské obce. Stojí například u zrodu první školní knihovny (1872) nebo spolku veteránů prusko-rakouské války.¹⁰

V Roštíně rovněž zakládá rodinu. Dne 24. října 1871 se žení s o rok starší Rosalií Růžičkovou, dcerou výměnkáře v Křenovicích. Následujícího roku se jim narodila prvorozená dcera Zdeňka a 13. prosince 1875 i syn Bedřich. Ten se ale nedožil ani dvou měsíců a 16. srpna 1877 zemřela i Pazdírkova žena. Po půlročním smutku se sedmadvacetiletý Ludevít oženil podruhé s Františkou Medkovou, dcerou rolníka z nedalekých Litenčic.¹¹

S platností od 5. května 1879 byl Ludevít Pazdírek jmenován Zemskou školní radou v Brně nadučitelem v Horní Moštěnici. Jeho odchod z Roštína, jak sám zapsal do hornomoštěnické školní kroniky, byl „... okázalý a srdečný. Žákovstvo s učitelem p. Pavlákem, výbor obecní, kostelní, místní školní rada, hudebníci, spolek veteránů a jednota čtenářská za střelby z děla národního – ti všichni doprovodem za vesnici dokázali úctu svou, i lásku i vděčnost neboť zajisté uznali, že působení mé po celou dobu 9 roků bylo obětivé a za nejlepšími

Obr. 1. Ludevít Raimund Pazdírek. Repro: Racek, J.: Z rodinné kroniky Ludvíka Rajmunda Pazdířka. In: Slabý, F. – Racek, J. (eds.): Památník pěveckého spolku "Hvězda" v Bučovicích 1862-1932. Bučovice, 1932.

cílišti se nesoucí."¹² Obětavě se L. R. Pazdírek chopil práce i na svém novém působišti. Po učiteli Jiřím Slezákovi, který odešel na odpočinek, převzal funkci tajemníka, tedy zapisovatele na schůzích obecního výboru.¹³ Organizoval školní a obecní slavnosti, skládal pro ně drobné skladby, ochotně se ujal úkolu sestavit pamětní list u příležitosti stavby nové školní budovy, organizoval sbírku na nový školní prapor atd.¹⁴ S velkým západem se pustil i do systematického budování školní knihovny, která byla v době jeho nástupu v tristním stavu. Na četbu mládeže kladl velký důraz a byl spokojen, když již necelý měsíc po svém příchodu zaznamenal mezi žáky značnou chuť ke čtení, neboť podle něj dítkám ze čtení dobrých knih plynou „*blahoplné výsledky*“, jakými jsou: „...*ostrov tip a šlechtění srdce i citu k Bohu, přírodě, člověku i zvířeti*...“.¹⁵ Pazdírek se angažoval nejen ve veřejném životě obecním, ale i v rámci učitelské stavovské organizace, kde byl v kontaktu s jejím lídrem Františkem Slaměním (1845–1919). V srpnu 1879 proslovil například na lipnické valné hromadě *Ústředního spolku jednot učitelských na Moravě* přednášku, v níž obhajoval Hasnerovy školské reformy z roku 1869.¹⁶

V Horní Moštěnici založil Ludevít Pazdírek své nakladatelství. Už za svého pobytu v Roštíně zajišťoval pro oblast Moravy distribuci hudebnin vydávaných svým bratrem Františkem.¹⁷ V Moštěnici potom sám začal vydávat vlastní tituly. Ve vydavatelské činnosti se zaměřil zejména na chrámovou hudbu českých skladatelů, obřadní příručky, díla hudebních pedagogů a další hudebniny, mezi nimiž nechyběly ani jeho vlastní skladby. Anoncemi v novinách se snažil oslovit s nabídkou vydaných děl české obyvatelstvo celé Moravy a Slezska – inzeroval například v olomouckém *Našinci* a *Pozoru*, brněnském *Hlasu* a *Moravských novinách* i *Opavském týdeníku*.¹⁸ Prvním a zároveň asi nejúspěšnějším nakladatelským počinem L. R. Pazdírkou bylo vydání drobného dílka *Malý koledníček* (1879) s podtitulem *Sbírka nejoblíbenějších písní, vánočních koled a popěveků o Ježíškovi*. Knížka se v průběhu dalších půlstoletí dočkala více než třiceti reedic (i po smrti Ludevíta Pazdírkou) a stala se oblíbeným dárkem pod vánočním stromkem.¹⁹

V ediční činnosti kooperoval L. R. Pazdírek úzce se svými dvěma bratry, již byli činní v nakladatelstvích v Rakousku, Německu a Rusku. Kromě hudebních titulů se za redakční spolupráce bratra Františka pustil v roce 1888 i do vydávání osvětového časopisu *Praktický učitel národní*, v němž si bratři vytkli za cíl „*pěstování vzájemnosti jednak mezi kněžstvem a učitelstvem, jednak mezi školou a občanstvem*...“, jakož i podporování „... *hudby a zpěvu v kruzích učitelských*.“²⁰ Podnětem k vydávání časopisu byla zřejmě i vlna bouřlivých diskusí, které se rozpoutaly po uveřejnění Liechtensteinova návrhu nového školského zákona plánujícího obnovit konfesijní charakter předlitavského školství, a snaha vyjádřit se veřejně k dané problematice.²¹

Od konce září roku 1885 měl Ludevít Pazdírek povolení k provozování obchodu s hudebninami. Jeho podnikavý duch se ovšem nesetkal u všech obyvatel Horní Moštěnice s pochopením a příznivými ohlasy. Okresní školní rada v letech 1887–1888 projednávala stížnost podanou na Ministerstvo kultu a vyučování, podle níž nadučitel přeměnil školní budovu na obchod s knihami, uměleckými předměty a hudebninami a spojil jej s obchodem se školními potřebami. Při šetření se dokonce stalo, že „*školní inspektor sice zastihl ve škole žáky, ale učitele ne, kterýžto teprve v poledne do budovy přišel*...“²² S Pazdírkem bylo následně vedeno disciplinární řízení. Situace nakonec vyústila v to, že na praktické učitelství zcela rezignoval a v roce 1891 požádal o propuštění do výslužby.²³ V červnu 1891 přijal Ludevít Raimund Pazdírek nabídku stát se ředitelem kůru v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Bučovicích.²⁴ Pro neshody s farářem na tomto místě vydržel

ale jen necelé dva roky. Jádrem rozepří spočívalo zřejmě v tom, že Pazdírek propagoval v kostele zpěv v češtině, což farní úřad odmítal. V dubnu 1893 se tedy Pazdírek varhanictví vzdal a věnoval se výhradně vydavatelské práci a obchodu s hudebninami.²⁵ Přesto mu jeho povaha nedovolila být pasivním řadovým obyvatelem městečka, naopak se opět angažoval ve společenském dění. Při *Spolku katolických tovaryšů*, který v Bučovicích vznikl nedlouho před Pazdírkovým příchodem, založil a vedl pěvecký sbor, dále byl členem pěveckého spolku *Hvězda*, kde vykonával v letech 1893–1897 funkci jednatele. Dokonce se stal předsedou *Spolku divadelních ochotníků*, do nějž zapojil i svou rodinu.²⁶

Za svého působení v Bučovicích začal L. R. Pazdírek vydávat časopis *Pazdírkův Hudební rádce*.²⁷ Na něj v období první republiky navázal stejnojmenným titulem v Brně jeho syn Oldřich (1887–1944), který rodinné nakladatelství v roce 1919 převzal a během 20. a 30. let velmi úspěšně rozvíjel. Byl absolventem olomouckého Slovanského gymnázia, které navštěvoval v letech 1897–1905.²⁸ Zahájení jeho studií zároveň spadalo do počátku třináctiletého období, které Ludevít Raimund Pazdírek strávil v královském hlavním městě Olomouci.

V červenci 1897 oznámil Ludevít Pazdírek inzerátem v novinách *Našinec* otevření „*papírnictví s obchodem hudebnin vlastního nakladatelství*“ na třídě Františka Josefa č. 38 (dnes 1. Máje), které doporučoval „co nejlépe do příznivé hudbymilovného obecenstva města Olomouce a okolí“. ²⁹ Ukázalo se ale, že podnikání ve městě řízeném německým magistrátem pro něj – agilního českého vlastence – rozhodně nebude jednoduché. Zatímco obchodování psacími a kreslicími potřebami, papírenským a galanterním zbožím stačilo podle platného živnostenského řádu coby svobodnou živnost pouze dopředu ohlásit,³⁰ obchod s hudebninami a školními knihami, jenž měl Pazdírek v úmyslu provozovat, spadl do kategorie živností koncesovaných, na které bylo třeba získat živnostenské oprávnění. A příslušné orgány Pazdírkovi koncesi vydat odmítly, odkazující na paragraf 23 živnostenského řádu, zejména se zřetelem k lokálním poměrům. Nepomohlo ani odvolání na ministerstvo vnitra. Pazdírek v něm s pomocí lipnického advokáta Hugo Richtera³¹ dokladoval svoji způsobilost svou dosavadní učitelskou, varhanickou i obchodní praxí, jakož i fakt, že místní poměry jsou pro zřízení jeho podniku na Předhradí, v „*nové vzrůstající ... bohaté a lidnaté čtvrti města..., která obydlena jest nejméně 6–7 tisíce zámožnějšího obyvatelstva a c. a k. vojska*“, oproti mínění úřadů velmi příznivé, protože v Olomouci, „*kdež studuje asi 3000 mladíků a dívek hudební umění měrou pěstujících...*“ není „... jediného samostatného závodu hudebního.“³² Nicméně stanovisko ministerstva bylo jasné. V květnu následujícího roku tedy Pazdírek požádal alespoň o udělení koncese k prodeji modlitebních knížek, svatých obrázků, kalendářů a hracích karet. Poukazoval přitom na skutečnost, že předchozí majitel papírnictví s tímto artiklem obchodoval také. V tomto případě mu bylo okamžitě vyhověno.³³

Myšlenky otevřít v Olomouci obchod zaměřený výhradně na hudebniny se ale L. R. Pazdírek nevzdal. Měly mu k tomu dopomoci vídeňské kontakty jeho bratra Františka. Na podzim roku 1901 požádala rakouská akciová společnost *Wiener Musik-Verlagshaus* (dříve nakladatelství F. Röhrich) o udělení koncese na provozování obchodu, půjčovny a antikvariátu hudebnin v Olomouci. Obchodním vedoucím pobočky se měl stát Ludevít Pazdírek. Úřady se ale k tomuto záměru postavily odmítavě, opět s odkazem na místní poměry. Ve městě v té době držely koncesi pro obchod s hudebninami čtyři knihkupecké firmy – *Eduard Hölzel*, *Romuald Promberger*, *Friedrich Grosse* a *Ludwig Brecher*, což se magistrátu i místodržitelství jevilo jako dostačující. V podrobném odvolání,

které v březnu 1902 pro vídeňskou společnost vyhotovil advokát Zdenko Auředníček,³⁴ se zástupci *Wiener Musik-Verlagshaus* toto stanovisko snažili zvrátit a přesvědčit ministerstvo vnitra o tom, že zřízení samostatného specializovaného hudebního závodu včetně půjčovny hudebnin a antikvariátu je pro pokrytí potřeb Olomoučanů i obyvatel okolních obcí víc než žádoucí. Udávali například, že místní knihkupectví mnohdy „... nemají na skladě ani běžné hudební edice.“³⁵ Kromě toho zdůrazňovali, že se jedná o společný, a to bylo v textu odvolání podtrženo, německo-český podnik,³⁶ přičemž na ukázkou přiložili několik již vydaných titulů s česko-německými texty a poznámkami z edice Prager Conservatorium-Ausgabe, na níž L. R. Pazdírek také spolupracoval.³⁷ Úředníci ministerstva vnitra však stanovisko německého olomouckého magistrátu podpořili a odvolání zamítli. Jelikož byla plná koncese Pazdírkovi neustále odpírána, mohl se tak věnovat jen titulům vydaným ve vlastním nákladu.³⁸

Po příchodu do Olomouce bydlela Pazdírkova rodina – tedy manželka Františka (nar. 1854), dcery Miloslava (nar. 1878), Marie (nar. 1881), Anna (nar. 1883), Josefka (nar. 1892) a již zmíněný syn Oldřich zprvu v domě č. p. 87 na Předhradí (nyní dům č. p. 871 na rohu Kosinovy ulice a třídy 1. Máje). Později se jim naskytla možnost přestěhovat se do bytu přímo nad papírnickým, pro jehož fungování našel Ludevít už v listopadu 1897 výhodnější prostory v přízemí rohového domu na třídě Františka Josefa č. 15 a Dómské ulice č. 2, po pravé straně cesty vedoucí k chrámu sv. Václava. Čtyřpokojový byt s jednou komorou užívanou jako magacin – skladiště, jedním předpokojem a kuchyní obývala rodina spolu s dalšími dvěma nájemníky. V roce 1900 je u Pazdírků „na bytě“ uváděn mladý profesor Slovanského gymnázia Rudolf Neuhöfer, později jeden z předních znalců prvorepublikové středoškolské problematiky, a „na stravě, na bytě a v opatření“ student E. Piňos z Bučovic.³⁹ Přitom je třeba poznamenat, že úroveň bydlení nebyla v této době ještě nijak zvlášť vysoká. Rodina si obvykle vystačila s jednou místností, kde se vařilo, jedlo, pralo atd., a jednou společnou ložnici. Poskytování ubytování studentům či jiným osobám pochopitelně znamenalo vítané stabilní vylepšení rodinného rozpočtu a bylo v Olomouci a samozřejmě i v dalších městech, kde se nacházely střední školy, poměrně obvyklým jevem. K nejčastějším bytným patřily vdovy a kromě nich právě drobní úředníci, řemeslníci a obchodníci, tedy příslušníci nižší a střední sociální vrstvy, k nimž můžeme přiřadit i rodinu Ludevíta Pazdírků.⁴⁰

Jak vyplynulo z předcházejícího výkladu, Ludevít Pazdírků můžeme charakterizovat jako společensky aktivního člověka, živě se zapojujícího do veřejného dění. To platilo i pro jeho pobyt v Olomouci. Vzhledem ke svým zájmům se angažoval zejména v hudební sféře.⁴¹ Již v roce 1897 je spolu se svými dcerami Annou a Marií uváděn mezi výkonnými (tedy zpívajícími) členy pěvecko-hudebního spolku *Žerotín*, kde zpíval 2. tenor. Kromě práce v pěveckém sboru se aktivně účastnil diskuzí na valných hromadách. Podobně jako knihkupec Romuald Promberger, jenž patřil k zakládajícím členům spolku, se ochotně podílel také na distribuci vstupenek na koncerty, konkrétně studentských lístků, a *Žerotínu* věnoval některé hudebniny svého nakladatelství.⁴²

V roce 1893 založilo 78 českých obchodníků a živnostníků, kteří se cítili nespravedlivě poškozováni ze strany olomoucké Obchodní a živnostenské komory *Klub českých samostatných obchodníků a živnostníků v Olomouci*, aby sjednotili svůj postup vůči komoře a společně hájili své zájmy. Ludvík Pazdírek se také brzy po svém příchodu do Olomouce stal členem klubu a krátce v něm zastával funkci pokladníka.⁴³ Rovněž nechyběl při zakládání *První moravské továrny na cukrovinky a čokoládu* (pozdější Zora), stal se

Obr. 2. Papírnictví L. R. Pazdírkova, resp. Anny Pazdírkové na třídě Františka Josefa I. v Olomouci, kolem 1912, detail pohlednice, Vlastivědné muzeum v Olomouci.

jednatelům zařizujícího výboru a na valné hromadě podílníků v listopadu 1898 byl zvolen jedním z revizorů.⁴⁴ Členové rodiny L. R. Pazdírkova se samozřejmě zúčastňovali kulturních, společenských a dobročinných akcí české olomoucké komunity. Ve zprávách dobového tisku tak najdeme řadu zmínek o tom, že Pazdírkova žena přispěla do „buffetů“ nejrůznějších slavností a příležitostních akcí podobně jako jiné manželky Čechů ve městě svými kulinářskými výrobky a dokonce i pohlednicemi.⁴⁵

V roce 1910 se Pazdírek spolu s nejmladší dcerou Josefínou (jeho žena Františka již byla s největší pravděpodobností po smrti) stěhuje do Brna na adresu Tivoligasse 35 (dnes Jiráskova ulice). V brněnských adresářích figuruje v letech 1911–1914 mezi obchodníky s hudebninami jako nakladatel církevních hudebních titulů. Zároveň se opět angažuje veřejně, a to zejména ve spolkové činnosti bývalých učitelů. V roce 1913 je uváděn mezi členy výboru *Zemského spolku českého pensionovaného učitelstva škol obecných a měšťanských v markrabství Moravském se sídlem v Brně*; v adresáři pro následující rok už jako předseda spolku.⁴⁶ Krátce poté, 3. dubna 1914, však Ludevít Raimund Pazdírek umírá.⁴⁷ Nakladatelství s jeho jménem existovalo ovšem i za první světové války, vedla je patrně dcera Josefína. V březnu 1919 se řízení rodinného podniku ujal syn Oldřich, který se původně – jako kapitán dělostřelectva – věnoval vojenské službě z povolání. V podmínkách nového státu získal plnou koncesi a za spolupráce hudebních odborníků rozvinul otcovo nakladatelství v moderně vedený a edičně vyprofilovaný podnik.

Olomoucké papírnictví na třídě Františka Josefa vedla po Pazdírkově odchodu do Brna jeho dcera Anna.⁴⁸ Převedení živnosti na svoje jméno ohlásila magistrátu v říjnu

roku 1913. V obchodě, jak sama psala, pomáhala za dohledu svého otce již od roku 1897, tedy od svých čtrnácti let, a osvojila si tak potřebné znalosti v tomto obchodním odvětví. Konkrétně šlo o prodej modlitebních knížek, svatých obrázků, kalendářů, karet a dále o obchod psacími potřebami, pomůckami na kreslení a všemi potřebami spadajícími do oboru obchodu papírem a galanterním zbožím. V neposlední řadě se předmětem jejího obchodního zájmu staly pohlednice.⁴⁹

Pohlednice nakladatele L. R. Pazdírkova

V roce 1897, kdy se Pazdírkova rodina přestěhovala do Olomouce, se pohlednice nacházely ve zlaté éře svého vývoje. Jako relativně nové, levné a vizuálně atraktivní komunikační médium prožívaly na přelomu století nebývalý rozkvět. Tento trend se samozřejmě nevyhnul ani Olomouci. Na podzim 1897 kupříkladu žádali hned tři ze sedmi olomouckých obchodníků s papírnickým zbožím, Laurenz Kullil, Max Spausta a Leopold Lachnik, magistrát o povolení obohatit svůj prodejní sortiment kromě jiného právě i o pohlednice.⁵⁰ Nárůst popularity a masové rozšíření pohledních lístků pak v Olomouci na základě dochovaných exemplářů můžeme sledovat zejména od roku 1898. Pro toto období je příznačná také větší iniciativa místních obchodníků v oblasti jejich vydávání. Zatímco ještě v roce 1897 byla drtivá většina pohlednic Olomouce vydána firmami se sídlem v Německu (Lipsko, Dráždany, Mnichov, Míšeň atd.), na pohlednicích s poštovním razítkem 1898 se již velmi často objevují jména domácích olomouckých nakladatelů.⁵¹ Kromě výše zmíněných majitelů papírnictví, mezi nimiž bychom neměli opomenout ještě Jacoba Wernera, papírníka v Ostružnické ulici, se k nejdůležitějším vydavatelům pohlednic řadí knihkupci. Mezi nimi lze patrně časové prvenství přisoudit podniku Eduard Hölzel, kvantitativní a významové

Obr. 3. Pohlednice Horního náměstí, odeslána Marií Pazdírkovou 20. 8. 1901, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Reprofoto: Pavel Rozsívál.

pak Romualdu Prombergerovi. Roku 1899, kdy mladý olomoucký právník Richard Fischer píše v novinovém fejetonu: „...dnes bují sport sbírání pohlednic...“⁵² jako o každodenní realitě, byla už Olomouc pohledními lístky téměř zaplavena. Bylo tedy logické, že na jejich rostoucí oblibu reagoval i Ludevít Raimund Pazdírek v nabídce svého obchodu. Podobně jako většina ostatních majitelů papírnictví pohlednice objednával na zakázku u tiskáren anebo firem, které se na tento sortiment specializovaly. Dělo se tak prostřednictvím cestujících obchodních agentů, osobně nebo poštou, kdy obchodníci odpovídali na inzeráty v tisku.

Projdeme-li pohlednice vydané L. R. Pazdírkem dochované ve sbírce Vlastivědného muzea v Olomouci, zjistíme, že se v drtivé většině případů jedná o světlotisky s českými texty na adresní i obrazové straně.⁵³ Nejucelenějším souborem je kolekce šesti barevných, tiskařsky ovšem ne příliš kvalitních pohlednic, vydaných pravděpodobně v roce 1901, označených číslicemi: 111 *Městské sady: Labutí rybníček*, 112 – *Čtvrť letohrádků*, 113 – *Radnice a sv. Trojice*, 114 – *Horní náměstí* [obr. 3], 115 – *Metropolitní chrám*, 116 – *Michalský vypad*. Na základě shody s několika německými exempláři lze usuzovat, že tyto pohlednice zhotovil pro Pazdírkovo papírnictví August Walzel, majitel tiskárny, vydavatel kalendářů, regionální literatury a pohlednic v kladském Międzyzlesie (něm. Mittelwalde).⁵⁴ Jeho ediční řada zahrnovala zřejmě více kusů; v německé mutaci je dochována například pohlednice s číslem 109, zachycující objekty banky a obchodní akademie (dnes vědecká knihovna a děkanát lékařské fakulty) na třídě Svobody.⁵⁵

Další číslovanou sérii, kterou lze v produkci pohlednic, jejichž nakladatelem byl L. R. Pazdírek, vysledovat, je soubor kolorovaných světlotisků vydaných v roce 1902 v české i německé variantě. Ve sbírce VMO je zastoupena třemi kusy: 10. – *Národní dům*, 15. – *Garnisonsspital in Hradisch bei Olmütz*, 17. – *Městský sad*.⁵⁶ Řada se vyznačuje dobrou kvalitou fotografií i kolorování a pětimístným ručně psaným „výrobním“ číslem, jež se objevuje v dolní části fotografií. Dodavatele těchto pohlednic se prozatím s určitostí nepodařilo identifikovat, lze však konstatovat, že kromě Pazdírkova spolupracoval v Olomouci například s papírníkem Maxem Spaustou nebo Janem Derkou ze Sv. Kopečka. V širším regionu pak známe řadu obdobných, takto signovaných pohlednic například z Přerova, Lipníka, Přemyslovic, Pernštejna a dalších moravských lokalit.⁵⁷ Stejněho, ale bohužel rovněž neznámého výrobce mají nedatovaná Pazdírkova pohlednice Národního domu s Merkurovou kašnou a pohlednice c. k. hlavní pošty na dnešním náměstí Republiky, která opět vyšla v české i německé mutaci.⁵⁸

Je pravděpodobné, že Ludevít Pazdírek spolupracoval s luhačovickým fotografem Juliem Motalem, jehož vzhledně nazvaná firma „*Fotografický umělecký závod ve Vídni a Luhačovicích*“ hrála ve výrobě světlotiskových pohlednic na Moravě průkopnickou roli.⁵⁹ V Olomouci se Motalovy pohlednice objevují od roku 1898 a jak naznačuje korespondence Motala s knihkupcem Romualdem Prombergerem, nebyly začátky tohoto českého výrobce vždy jednoduché.⁶⁰ Spolupráci Pazdírkova a Motala dokládá především pohlednice Pöttingea se snímkem původní podoby ústavu před dostavbou severozápadního křídla v roce 1899, která se dochovala v muzejní sbírce ve dvou exemplářích – s Motalovou a Pazdírkovou signaturou.⁶¹ S odkazem na shodnou typografii a celkové vizuální pojetí lze snad Motalovi přičknout také výrobu světlotiskových pohlednic zachycujících partie dnešních Bezručových sadů, probošství sv. Václava s dómskou farou a Radeckého třídu s budovou c. k. českého vyššího gymnázia.⁶²

Dalším kusem, u něhož můžeme určit Pazdírkova dodavatele, je nebarevná světlotisková pohlednice budovy Ústřední záložny rolnické, odeslaná 12. 11. 1900. Podle

shodného záběru a výrobního čísla ji lze s určitostí připsat míšeňskému Hermannu Seibtovi.⁶³ Ten se pohyboval na olomouckém trhu nejpozději od roku 1897. Seibtem signované pohlednice jsou mezi dochovanými olomučany prvních dvou dekád 20. století zastoupeny významnou měrou.⁶⁴ Novostavba rolnické záložny vyrostla na exponovaném místě na rohu Horního a Dolního náměstí v roce 1882 po demolici bývalé lékárny *U Zlaté koruny*. Reprezentativní čtyřpodlažní objekt českého peněžního ústavu v centru německé Olomouce byl symbolickým ztělesněním ekonomických úspěchů hanáckých rolníků. Takovou výpověď pochopitelně nesla i Pazdírkem vydaná pohlednice. Obdobně české klientele konvenovaly jeho pohlednice Pöttingea, českého gymnázia, české reálky a Národního domu. Vezmeme-li v úvahu kontext národnostně konfrontované česko-německé společnosti konce 19. století, lze jim tak kromě vizualizace městského panoramatu přisoudit i další obsah: deklarování národní příslušnosti.

V závěrečné etapě procesu formování novodobého národa se jedním ze symbolů národního sebeuvědomění stal kroj. Kroje nechyběly při žádné slavnostní příležitosti, jejich prostřednictvím byla beze slov manifestována národní příslušnost. V úsilí zdokumentovat a zachovat národní kroj se angažovala řada folkloristů i umělců, kteří si kladli za cíl doložit „*nefalšovanou autenticitu svého národa*“.⁶⁵ Také pohlednicová produkce na tuto obecně vysoce oceňovanou výpovědní hodnotu krojů reagovala. Byly tištěny celé série pohledních lístků zobrazujících krojované postavy – ženy, muže, skupiny, a to obvykle ve statické ateliérové poloze, řidčeji při lidovém tanci, slavnosti apod. Tyto výjevy přitom nemusely být nezbytně hlavním obsahem, nýbrž častěji fungovaly jako dekorativní doplněk s podprahovým působením. To je i případ dvou Pazdírkových pohlednic českého Národního domu.

Starší kolorovaná světlotisková pohlednice vydaná v roce 1902, zdobená dvěma červenými karafiáty, nese kromě čelního pohledu na budovu Národního domu z ulice 28. října i ateliérový snímek mladé dívky v kroji, která se opírá o dřevěný sloup – snad stylizovaná boží muka. [obr. 4] Lidový kroj, který má dívka na sobě, lze identifikovat jako slovácký, resp. kyjovský. Dívka zpodobněná na druhé Pazdírkově pohlednici, na níž je zachyceno nároží Národního domu z jihovýchodní strany, je naproti tomu oblečena v kroji českém.⁶⁶ Ani v jednom případě se, jak bychom v Olomouci očekávali, nejedná o hanácký lidový oděv. Kroj zde nemá vyjadřovat ztotožnění se s příslušným regionem, ale jde právě

Obr. 4. Pohlednice Národního domu, 1902, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Reprofoto: Pavel Rozsívál.

Obr. 5. Pohlednice s portrétem Josefa Nešvera, odeslána 13. 9. 1907, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Pavel Rozsívál.

Obr. 6. Pohlednice s portrétem hraběte Emanuela Pötting-Per-singa, 1899, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Pavel Rozsívál.

Obr. 7. Pohlednice c. k. Českého vyššího gymnázia v Olomouci, odeslána 1909, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Pavel Rozsívál.

o jeho vnímání jako všem pochopitelného symbolu, jímž má být demonstrována národní přínaležitost. Tak není divu, že tatáž krojovaná dívka u božích muk (i když v odlišném nebo žádném kolorování) byla výrobcem „využita“ jako dekorace i na dalších českých pohlednicích hanáckých měst, například Litovle a Přerova.⁶⁷

Fakt, že se Pazdírek zaměřil především na zákazníky z řad českého obyvatelstva, lze dložit i dalšími náměty, které na jím vydaných pohlednicích nalézáme. Kromě běžných záběrů městských dominant, vyskytujících se u více prodejců, nabízel Ludevít Pazdírek – v Olomouci zřejmě jako jeden z mála⁶⁸ – pohlednice s portréty význačných osobností českého kulturního a veřejného života. Vzhledem k jeho hudebním zájmům nepřekvapí, že se na nich objevuje vynikající varhaník, skladatel a ředitel kůru metropolitního chrámu sv. Václava Josef Nešvera (1842–1914), všeobecně respektovaná a oblíbená persona, která na přelomu 19. a 20. století ovlivňovala umělecký život nejen v Olomouci, ale na celé Moravě.⁶⁹ Nebarevné světlotiskové pohlednice s Nešverovou podobiznou vydal Pazdírek hned ve dvou variantách. Na první z nich doplňuje drobný skladatelův portrét umístěný v pravém horním rohu hlavní snímek, kterým je dům choralistů a vikářů v Komenského ulici, s katedrálou v pozadí. [obr. 5] Zde Nešvera během svého třicetiletého působení v Olomouci bydlel, což dodnes připomíná mramorová pamětní deska Karla Lenharta. Na druhé variantě pohlednice, s větším prostorem ponechaným pro písemné sdělení, jsou chrám sv. Václava a tzv. vikárka zobrazeny také. Stejně jako portrét, „*Mistra skladatele Josefa Nešvery*“ je jejich fotografie zasazena do ozdobného rámce a doplněna vegetativním dekorem.

Podobně pojednána je i světlotisková pohlednice s podobiznou „*vlastence a lidumila*“ Františka Stejskala (1821–1901), zemědělského odborníka, štedrého mecenáše národních kulturně výchovných podniků a také jednoho z mála Čechů v olomoucké městské radě. Pohlednice byla vydána nedlouho po Stejskalově smrti v roce 1901.⁷⁰ Kromě jeho portrétu nese snímek domu čp. 538 ve Slovenské ulici (dříve Bernardinská 9), který František Stejskal v závěti odkázal Matici školské v Olomouci.

Poslední osobností, kterou na pohlednicích L. R. Pazdírkova ve sbírce VMO nalézáme, je olomoucký kanovník Emanuel hrabě Pötting-Persing (1819–1898). Tento vysoký církevní činitel a zároveň český vlastenec byl jedním ze spoluzakladatelů a mecenášů Matice školské v Olomouci a podporovatelem řady nadací, spolků a stipendií. Především ale vstoupil do dějin města i školství založením českého ústavu pro výchovu a vzdělávání dívek, jemuž věnoval své jmění. Jako takový se těšil všeobecné úctě. Z ní pramení i zpodobnění hraběte na Pazdírkově pohlednici.⁷¹ [obr. 6] Pötting je zde korunován Géníem – okřídlenou ženskou postavou, jež v ruce drží palmovou ratolest, atribut vítězství. Oválný rám portrétu hraběte dole zdobí znak s moravskou orlicí, odkazující na Pöttingův zemský patriotismus. Pravou horní část pohlednice zaujímá fotografie budovy Pöttingea před dostavbou druhého křídla, ze dvou stran lemovaná rostlinnými rozvilinami. Pod ní se vine nápisová stuha s textem: „*Upřímný pozdrav z Olomouce*“, který je oproti běžně užívanému standardu doplněn koncovým dodatkem „*na Haně*“. Dá se předpokládat, že tím má být akcentována poloha v česky mluvícím prostoru. To už se ale pohybujeme téměř na poli spekulací. Co lze naopak určit s jistotou, je výrobce pohlednice. Byl jím pražský fotograf, grafik a propagátor nových reprodukčních technik Jan Vilím (1856–1923). Ačkoli jde o poštu neprošlý exemplář, můžeme pohlednici (mimo jiné právě i podle značky Jana Vilíma) datovat do první poloviny roku 1899.⁷²

Veškeré doposud popisované pohlednice, jejichž nakladatelem byl L. R. Pazdírek, lze zařadit do období tzv. dlouhých adres, kdy byla adrese vyhrazena celá jedna strana

pohlednice, zatímco sdělení se muselo vejít na stranu obrazovou. Nejstarší exemplář se signaturou L. R. Pazdířka v muzejní sbírce je datován poštovním razítkem 23. 10. 1898 a jde o již zmíněný světlotisk se snímkem chrámu sv. Václava, vikárky a portrétem Josefa Nešvery. Jediné dvě pohlednice z celkového počtu třiceti dvou Pazdírkem vydaných kusů uložených ve Vlastivědném muzeu v Olomouci mají adresu tzv. krátkou, zabírající ve prospěch sdělení jen část zadní strany. Vznikly tedy v časovém rozmezí od roku 1905 do roku 1910, kdy se Pazdírek stěhuje do Brna a pohlednice již nevydává. Na obou pohlednicích jsou snímky školních budov. Černobílý poštou neprošlý světlotisk zachycuje českou reálku, otevřenou v roce 1902 Maticí školskou v dnešní Sokolské ulici (dříve Bělídla), v pozadí s dominikánským kostelem a hloučkem osob postávajících před školou. Na kolorovaném lakovaném světlotisku, datovaném poštovním razítkem k roku 1909, je zobrazena budova c. k. českého vyššího gymnázia v Kosinově, dříve Radeckého ulici. [obr. 7] Je zřejmé, že pro výrobu této pohlednice ale muselo být využito staršího snímku, pořízeného před dokončením bloku nájemních domů na rohu Kosinovy ulice a nábřeží Přemyslovců.⁷³

Jak již bylo konstatováno, vydávání pohlednic bylo spojeno jen s olomouckým obdobím života Ludevíta Raimunda Pazdířka. Pohlednice pro něj znamenaly vedlejší zdroj obživy a nikoli hlavní artikl obchodní činnosti a zájmu. Prioritu hrála v Pazdířkově životě hudba, snaha o pozvednutí hudebního vzdělání, s tím související vydávání hudebních děl a obchodní činnost zaměřená tímto směrem. Pazdírek využil masové popularity pohlednic na přelomu 19. a 20. století a přidružil je k sortimentu svého papírnictví. Navzdory tomu však (a přes nepříliš početný vzorek, z něhož lze vycházet) tvoří Pazdířkovy pohlednice ve sbírce Vlastivědného muzea v Olomouci pozoruhodnou skupinu. Z hlediska své výpovědní schopnosti korespondují s osobností svého vydavatele – uvědomělého českého vlastence veřejně se angažujícího ve prospěch národních zájmů. Tak v kontextu kulminace soupeření českého a německého etnika na některých jeho pohlednicích nalézáme, nebo alespoň tušíme, ještě další obsahy nad rámec prostého zachycení urbanistických dominant města a nad rámec vnímání pohlednic jako pouhého komunikačního média či vizuálně atraktivního upomínkového předmětu.

Poznámky

- ¹ Racek, J.: Z rodinné kroniky Ludvíka Raimunda Pazdířka. In: Slabý, F. – Racek, J. (eds.): *Památník pěveckého spolku „Hvězda“ v Bučovicích 1862-1932*. Bučovice, 1932, s. 35–37. Kroniku podle Racka sepsal a věnoval svým dětem a památce své matky L. R. Pazdírek v letech 1900–1910, tedy během svého působení v Olomouci. Kronika je doposud v majetku potomků L. R. Pazdířka, autorce příspěvku ale bohužel zůstala prozatím nedostupná.
- ² Žižka, L. K.: Rod Pazdírků. In: Mikota, V. (ed.): *Hudba a národ. Vydáno u příležitosti akce „Český hudební máj“*. Praha 1940, s. 132–133.
- ³ *Československý hudební slovník osob a institucí. Sv. 2, M–Ž* (dále jen ČHS 2). Praha 1965, s. 265–266. Sigmund, A. J.: *Lexikon českých hudebních nakladatelů. Česká hudba a hudební nakladatelé*. Sychrov 2004, s. 51.
- ⁴ ČHS 2 (pozn. 3), s. 266.
- ⁵ Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Přerov, fond Okresní úřad Přerov, inv. č. 842, sign. 34, nefol. Oznámení o udělení vyznamenání J. Pazdírkovi se objevilo i v tisku. Srov. např. *Moravské noviny. Příloha Brněnských novin*. Brno 1890, roč. 11, č. 55, 7. 3. 1890, s. 1.
- ⁶ Absolvováním kurzu získal způsobilost zastávat místo podučitele na trojtřídních obecných školách s vyučováním v češtině a němčině. SOKA Olomouc, fond Učitelský ústav (německý) Olomouc, karton

- 21, Katalog für Zöglinge der k. k. Lehrerbildungsanstalt Olmütz 1867, nefol.; Katalog für Zöglinge der k. k. Lehrerbildungsschule Olmütz 1868, nefol. Po třiceti letech Pazdírek v Olomouci organizoval setkání abiturientů učitelského ústavu. Viz Olomoucký Pozor, roč. V, č. 94, 18. 8. 1898, s. 4.
- ⁷ *Program des kaiserl. königl. Gymnasiums in Olmütz am Schluß des Schuljahres 1868*, Olmütz, s. 55.
- ⁸ ČHS 2 (pozn. 3), s. 265.
- ⁹ Muzeum Komenského v Přerově, Školní kronika Horní Moštěnice, sign. AR196 (dále jen Školní kronika), s. 8. Za laskavé vyhledání a zpřístupnění kroniky děkuji Mgr. Heleně Kovářové.
- ¹⁰ Příkryl, V.: *Cestami staletí. In: Nová kronika obce Roštín*. Roštín 1997, s. 35.
- ¹¹ Tyto a další rodinné údaje čerpány z matrik: Moravský zemský archiv Brno (dále MZA), Sběrka matrik (1579–1949), inv. č. 8347, matrika narozených Roštín 1864–1889, fol. 71, 95, 117; inv. č. 8351, matrika oddaných Roštín 1859–1908, fol. 46; inv. č. 12434 matrika narozených Bučovice 1881–1901, pag. 201; Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, Sběrka matrik Severomoravského kraje (1571–1951), inv. č. 7226, sign. Př V 3, matrika narozených Citov 1847–1899, pag. 17; inv. č. 9935, sign. Př VI 19, matrika narozených Horní Moštěnice 1878–1902, s. 21, 30, 42, 75.
- ¹² Školní kronika (pozn. 9), s. 8.
- ¹³ Funkci tajemníka vykonával Pazdírek deset let, poté byl na vlastní žádost – zřejmě pro osobní neshody – povinnosti obecního písařství zproštěn. SOKA Přerov, fond Archiv obce Horní Moštěnice, inv. č. 23, Kniha zápisů ze schůzí obecního výboru za období 29. 5. 1884 – 8. 8. 1905, nefol.
- ¹⁴ Školní kronika (pozn. 9), s. 8–25.
- ¹⁵ Tamtéž, s. 11.
- ¹⁶ Slaměník, F.: *Zpráva o dvacetipětileté činnosti (od roku 1870 do roku 1895) Ústředního spolku jednoty učitelské na Moravě*. Olomouc 1896, s. 8. Přednáška „O vymoženostech na poli školském za posledního desítiletí“ byla otisknuta v časopise *Komenský*, roč. VII, č. 34, 21. 8. 1879, s. 521. Byla to jedna z prvních přednášek, která se týkala školské a učitelské problematiky. Srov. Týž: *Vzpomínky starého učitele*. Zábřeh 1907, s. 258. Doklad o kontaktech Slaměníka a Pazdíra též např. Muzeum Komenského v Přerově, fond František Slaměník, sign. AP47/229.
- ¹⁷ Šlo o sbírku klavírních skladeb – měsíčník Bibliotéka hudby salónní. *Hlas. Noviny pro lid*, roč. 29, č. 69, 1. 9. 1877, s. 3; *Pozor. Noviny pro náš lid*, roč. VI, č. 38, 16. 5. 1877, s. 3.
- ¹⁸ Srov. např. *Našinec*, roč. 13, č. 148, 18. 12. 1881, s. 4; *Pozor*, roč. XVIII, č. 92, 16. 11. 1889, s. 3; *Hlas. Noviny pro lid*, roč. 31, č. 100, 17. 12. 1879, s. 4; *Moravské noviny. Příloha Brněnských novin*, roč. 4, č. 160, 16. 6. 1883, s. 4; *Opavský týdeník*, roč. 12, č. 51, 17. 12. 1881, s. 3.
- ¹⁹ Jako vhodný vánoční dárek pro děti vydal Pazdírek počátkem 80. let také sbírku deklamací, koled a vánočního povídání *Dárek od Ježíška* hodným dítkám s titulní ilustrací profesora olomouckého Slovanského gymnázia Jana Havelky (srov. *Našinec*, ročník 13, číslo 148, 18. 12. 1881, s. 4) a později ve spolupráci s Adamem Chlumeckým (1854–1938; vlastním jménem František Kužela) její nové rozšířené vydání. Z dalších nehudebních titulů Pazdírek vydal například průvodce *Cesta z Vídně do Terstu, Benátek, Římu a popis Itálie*. Horní Moštěnice [1881], 170 s.
- ²⁰ *Praktický učitel národní*, roč. 1, č. 1, 15. 3. 1888, s. 2. Mimo hlavní školskou a učitelskou problematiku byl v časopise věnován prostor i zprávám o nově vydaných hudebních a literárních titulech, informacím o nejrůznějších s učitelstvím souvisejících i jiných kulturních akcích na Moravě a v Čechách i relacím o přednáškách na témata technická či přírodovědná, aktualitám a zajímavostem ze světa.
- ²¹ Svým návrhem chtěl říšský poslanec princ Aloys von Liechtenstein (1846–1920) znovu zavést spoluúčast církve při dozoru nad vyučováním, prosadit možnost dosazovat pouze katolické učitele, snížit povinnou školní docházku na šest let, vyloučit ze vzdělávacího obsahu kreslení, měřičtví, přírodopis, tělocvik a dívčí ruční práce atd. Srov. Veselá, Z.: *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*. Brno 1992, s. 50–51.
- ²² „...daß der Schulinspector zwar die Kinder in der Schule, nicht aber den Lehrer angetroffen habe, welcher erst mittags nach Hause gekommen sei...“ SOKA Přerov, fond Okresní úřad Přerov, inv. č. 716, sign. 1, nefol.

- ²³ Zemská školní rada mu vyhověla výnosem ze dne 19. 8. 1891. Viz Školní kronika (pozn. 9), s. 27. Srov. též Špalková, M.: *Horní Moštěnice. Kapitoly z dějin obce*. Kojetín 2006, s. 133. G. Černušák uvádí, že Pazdírek rezignoval na učitelskou dráhu v r. 1889. Srov. ČHS 2 (pozn. 3), s. 266.
- ²⁴ Místo se uvolnilo po Janu Procházkovi, který tragicky utonul při koupání v řece. Viz Racek, J. (pozn. 1), s. 36.
- ²⁵ Koncese pro provozování obchodu s hudebninami mu byla udělena 2. 9. 1894. SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, Registratura 1874–1920, kart. 285, inv. č. 142, nefol.
- ²⁶ Racek, J. (pozn. 1). Bučovice (soudní okres Bučovice, okresní hejtmanství Vyškov), <http://cantores.wz.cz/loc/b/bucovice.html>, vyhledáno 7. 1. 2016. V roce 1895 byl v tisku vyzdvihován herecký výkon Pazdírkovy dcery Miloslavy v divadelní hře o K. H. Borovském provedené v rámci oslav čtvrtstoletí tří bučovických spolků. Srov.: Z Bučovic (Slavnost jubilea tří spolků.), *Hlas. Noviny pro lid.*, roč. 47, č. 200, 1. 9. 1895, s. 3.
- ²⁷ Klement, M.: Pohled do hudebních dějin Bučovic. In: Michalčík, M.: *Bučovice: mé rodné město*. Bučovice, 2012, s. 189. Svobodová, M.: *Hudební periodika v Čechách a na Moravě 1796–1970*. Olomouc 1971, s. 60.
- ²⁸ Viz výroční zprávy školy, tehdy s oficiálním názvem C. k. české gymnasium v Olomouci, např. XXXVII. *Program c. kr. Českého gymnasia v Olomouci 1905–1906*. Olomouc 1906, s. 66.
- ²⁹ *Našinec*, roč. 33, č. 80, 18. 7. 1897, s. 5.
- ³⁰ Pazdírek tak učinil 3. 7. 1897. SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, Registratura 1874–1920, kart. 285, inv. č. 142, nefol.
- ³¹ Hugo Richter (1863–1945), advokát, operní pěvec a publicista, pocházel stejně jako L. R. Pazdírek z Citova. Více viz Fischer, R.: *Olomoucký památník*. Olomouc 1938, s. 258–259.
- ³² SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, Registratura 1874–1920, kart. 285, inv. č. 142, nefol.
- ³³ Tamtéž, kart. 246, inv. č. 133, nefol.
- ³⁴ Zdenko Auředníček (1864–1932), český advokát, v době tzv. hilsneriády se ex offio ujal obhajoby L. Hilsnera, za což byl vystaven útokům zfanatizované veřejnosti. Ve Vídni působil od roku 1902, pracoval zde hlavně pro zdejší českou menšinu a byl činovníkem mnoha českých spolků.
- ³⁵ „...die obgenannten Buchhandlungen was Musikalien anbelagt... nicht einmal die gangbarsten Editionen am Lager haben...“ SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, Registratura 1874–1920, kart. 285, inv. č. 142, nefol.
- ³⁶ „Unsere Gesellschaft präsentiert sich nach Innen wie auch nach Aussen als ein gemeinsammes Unternehmen der deutschen und böhmischen Musikerkreise...“ Tamtéž.
- ³⁷ Edice hudebnin Vydání pražské konservatoře vycházela v letech 1902–1904. Více viz ČHS 2 (pozn. 3), s. 926.
- ³⁸ Žižka, L. K. (pozn. 2), s. 133.
- ³⁹ SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, Knihy, inv. č. 4059, sign. 2226, nefol. Rudolf Neuhöfer (1876–1945) byl v letech 1900–1901 zatímním profesorem na Slovanském gymnáziu, později profesorem gymnázia v Brně, za první republiky pracoval na ministerstvu školství a národní osvěty. Je autorem řady publikací o středním školství. Srov. např. *Památník šedesátého výročí českého gymnasia v Olomouci 1867–1927*. Olomouc 1927, s. 172.
- ⁴⁰ Horejsek, J.: Studenti v olomouckých domácnostech ve druhé polovině 19. století. *Ročenka Státního okresního archivu v Olomouci*. Olomouc 1993, s. 179.
- ⁴¹ Fischer, R. (pozn. 31), s. 221.
- ⁴² *Výroční zpráva pěvecko-hudebního spolku „Žerotína“ v Olomouci za rok... [1897–1904]*. Spolku Žerotín věnoval Pazdírek např. *Slovácké písně* od Ezechiela Ambrose (1861–1915), ředitele kůru a varhaníka v Kroměříži, zakladatele hudební školy v Prostějově. Tamtéž [za rok 1898], s. 41. K distribuci studentských lístků (na stání) viz např. Kubelík v Olomouci, *Pozor*, roč., č. 115, 1900, s. 4; Smetanova zpěvohra Hubička v Olomouci, *Selské listy*, roč. XVI, č. 28, 8. 3. 1898, s. 2 a další.
- ⁴³ *Památník Klubu českých samostatných obchodníků v Olomouci. K jubileu 30tiletého trvání 1893–1923*. Olomouc 1923, s. 14.

- ⁴⁴ První moravská továrna na cukrovinky. *Olomoucký Pozor*, roč. V, č. 141, 6. 12. 1898, s. 3. První moravská továrna na cukrovinky a čokoládu v Olomouci. *Litovelské noviny*, roč. VIII, 1898, č. 23, 10. 12. 1898, s. 3. Česká továrna na cukrovinky v Olomouci. *Selské listy* č. 43, 14. 4. 1898, s. 3.
- ⁴⁵ Sto kusů pohlednic věnovala Pazdírkova žena do bufetu pořádaného v rámci sokolského sletu v roce 1900. *Selské listy*, roč. XVIII, č. 102, 11. 9. 1900, s. 3.
- ⁴⁶ *Adresz-Buch von Brünn und den Vororten 1913*, Brünn 1913, s. 154. *Adreßbuch von Brünn und den Vororten 1914*, Brünn 1914, s. 165.
- ⁴⁷ V novinovém oznámení rodina uvedla, že zemřel po krátké a těžké nemoci. Po rozloučení, které se konalo 5. dubna 1914 u Milosrdných sester III. řádu svatého Františka pod ochranou Svaté Rodiny v Sirotčí ulici (dnes Grohova), byl Ludevít Raimund Pazdírek pohřben na Ústředním brněnském hřbitově. *Hlas*, roč. 66, č. 77, 3. 4. 1914, s. 4; č. 81, 9. 4. 1914, s. 4. V hudebním slovníku došlo nedopatřením k uvedení chybného data úmrtí 30. 4. 1914. Viz ČHS 2 (pozn. 3), s. 266.
- ⁴⁸ Podle sčítání obyvatelstva v roce 1910 nebydlela Anna Pazdírková již v bytě nad papírnictvím, nýbrž v přízemním bytě na ulici 1. Máje 44 společně s Johannou Vaňkovou, vdovou po českém vlastenci a gymnaziálním profesorovi F. E. Vaňkovi (1824–1884), a její dcerou, soukromou učitelkou hudby. SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, Knihy, inv. č. 4094, sign. 2261, nefol. Naposledy je Anna mezi majiteli papírnictví uvedena v adresáři z roku 1921. *Adresář Vel. Olomouce a okol 1921*. Olomouc 1921, s. 102.
- ⁴⁹ SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, Registratura 1874–1920, kart. 245, inv. č. 133, sign. 18D, nefol.
- ⁵⁰ SOKA Olomouc, fond Archiv města Olomouce, Registratura 1874–1920, kart. 246, inv. č. 133, nefol. Majitel knihtiskárny a papírnictví L. Kullil žádal 10. 10. 1897 o povolení rozšíření prodejního sortimentu o modlitební knížky, kalendáře, svaté obrázky a pohlednice („...*Postansichtskarten*...“), L. Lachnik žádal 12. 10. 1897 o udělení licence na prodej kalendářů všeho druhu, blahopřání a pohlednic („...*Gratulations- und Ansichtskarten*...“) a M. Spausta žádostí z 4. 11. 1897 mnil rozšířit nabídku svého papírnictví o kalendáře, svaté obrázky a pohlednice („...*Ansichtskarten*...“). Už v roce 1895 ale například inzerovala (*Mährisches Tagblatt*, 16. Jahrgang, Nr. 211, 14. 9. 1895, ne-str.) židovská papírnická firma Salomon Grätzer velký výběr novoročenek, ražené lístky se zlatou ořízkou nebo novinky v žertovných listcích („*Jüdische Neujahrskarten in grosser Auswahl. Geprägte Goldschnittkarten... Correspondenzkarten... Neuheiten in Juxkarten*...“). Zda se jednalo opravdu o klasické pohlednice nebo o blahopřejné lístky vkládané do obálky, lze dnes určit jen těžko.
- ⁵¹ Autorka vychází ze srovnání dochovaných exemplářů v podsбірce Fotografie a pohlednice Vlastivědného muzea v Olomouci (dále VMO) a katalogu zpracovaného Václavem Burianem. V: *Olomoucké pohlednice z 19. století. (Ikonomie Olomouce do roku 1900, III. část)*. Olomouc 1981.
- ⁵² Fischer, R.: Ve znamení tance. Masopustní myšlenky. *Olomoucký Pozor*, roč. VI, č. 19, 11. 2., s. 5.
- ⁵³ Na adresní straně jsou označeny většinou jako *Dopisnice* nebo *Dopisnice – Tiskopis*, případně doplněny ještě ekvivalentem v němčině: *Postkarte* nebo *Correspondenz-Karte*. Na obrazové straně jsou výhradně německé nápisy zatím známy pouze na dvou exemplářích. VMO, podsбірka Fotografie a pohlednice, inv. č. F 6144 a F 5719.
- ⁵⁴ Od vydavatele Augusta Walzela (1875–1939) mimo jiné pocházejí i nejstarší barevné snímky horských chat v Jeseníkách. http://vresovastudanka.cz/wp-content/uploads/2015/05/Vitezslav_Koranda.pdf; vyhledáno 1. 12. 2015.
- ⁵⁵ VMO, podsбірka Fotografie a pohlednice, inv. č. F 33941, pohlednice signovaná *Verlag. A. Walzel. Mittelwalde. Photochromiekarte. 10.* Zajímavostí této série je pohlednice Horního náměstí (inv. č. F 27133), jejíž odesílatelkou byla Pazdírkova dcera Marie.
- ⁵⁶ Tamtéž, inv. č. F 7091 (o této pohlednici více viz dále v textu), F 6144, F 8586.
- ⁵⁷ Srov. např. tamtéž, inv. č. F 475, F 6247, F 7109, F 7127, F 9986 a další. Často se „výrobní“ číslo vepsané ručně do snímku objevuje také na světlotiscích firmy Lederer a Popper Praha (pro Olomouc např. inv. č. F 6645, F 7069). Čtyřmístné ručně psané číslo, někdy i s písmenem A, nalezneme na pohlednicích vídeňského vydavatelství Anitta.

- ⁵⁸ Tamtéž, inv. č. F 6726, F 5633, F 5719.
- ⁵⁹ František Bábiček v publikaci *Uherský Brod na starých pohlednicích 1892–1948*, Uherský Brod 2013, nestr., obr. č. 2, prezentuje pohlednici vydanou J. Motalem dokonce v roce 1892 jako upomínku na odhalení pomníku Jana Amose Komenského. Jedná se o kolorovaný světlotisk velmi dobré grafické úrovně. Ve srovnání s méně zdařilými černobílými o šest a více let mladšími olomouckými exempláři se nelze ubránit otázce, zda byla pohlednice opravdu vydána v roce 1892 nebo jako vzpomínka na událost minulou. Druhé variantě by napovídaly údaje z matiky Luhačovické fary, kde je Julius Motal uváděn do roku 1895 jako podruh, v roce 1896 a 1899 jako podruh a fotograf a v roce 1903 už jen jako fotograf. Viz MZA Brno, Sbírka matrik (1579–1949), inv. č. 4327, matrika narozených Luhačovice 1881–1911, s. 104, 113, 139, 172.
- ⁶⁰ VMO, podsíbírka Historický archiv, fond Romuald Promberger, kart. 40, inv. č. Pb 5793-Pb 5802.
- ⁶¹ VMO, podsíbírka Fotografie a pohlednice, inv. č. F 6659 (Motal), inv. č. F 14296 (Pazdírek).
- ⁶² Tamtéž, inv. č. F 16178, F 6683, F 5979, F 6662, F 27119.
- ⁶³ Tamtéž, inv. č. F 16180.
- ⁶⁴ Nejstarším olomouckým exemplářem signovaným Hermann Seibt je barevná okénková litografie odeslaná 14. listopadu 1897. Srov. tamtéž, inv. č. F 5526. Na některých pohlednicích vystupuje H. Seibt jako majitel uměleckého nakladatelství Kretzschmar a Schatz Míšeň.
- ⁶⁵ Jaworski, R.: *Deutsche und tschechische Ansichten. Kollektive Identifikationsangebote auf Bildpostkarten in der späten Habsburgermonarchie*. Innsbruck 2006, s. 29. Srov. též Dvořáková, H.: Kroj jako symbol. Proměny jeho nazírání. In: *Lidový oděv a tanec na Hané. Sborník z 5. konference o lidové kultuře na Hané*. Přerov, Muzeum Komenského, 1998 s. 7–12.
- ⁶⁶ VMO, podsíbírka Fotografie a pohlednice, inv. č. F 7091, F 8704. Za konzultaci při určení krojů děkuji Mgr. V. Hrbáčkové a Mgr. M. Kondrové.
- ⁶⁷ Tamtéž, inv. č. F 23105. Lapáček, J. – Hloušek, J.: *Přerov v proměnách času. Přehled názvů přerovských ulic a náměstí a pohlednicová tvorba s přerovskou tematikou v letech 1897–1938*. Přerov 2002, s. 61. Tatáž dívka, opět v odlišném kolorování, se objevuje na pohlednicích i samostatně, viz <http://www.starepohledy.cz/index.php?curr=3>; vyhledáno 16. 2. 2016.
- ⁶⁸ Ve sbírce VMO už se podobné pohlednice Olomouce nenacházejí. Naproti tomu fond pohlednic Slezského zemského muzea v Opavě (dále SZMO) zahrnuje dva takovéto, bohužel ovšem ne-signované, exempláře – pohlednici dómu s portrétem arcibiskupa Theodora Khona (SZMO, inv. č. FP9712/3) a pohlednici očního oddělení Moravské zemské nemocnice s podobiznou primáře E. K. Zirma (SZMO, inv. č. FP9869/12). Za vstřícnost při studiu pohlednic ze sbírky SZMO děkuji paní Ivetě Novákové.
- ⁶⁹ Pazdírek vydal několik Nešverových děl. Srov. např. *Olomoucký pozor*, roč. V., č. 97, 25. 8. 1898, s. 3.; tamtéž, č. 81, 16. 7. 1898, s. 4.; *Hanácký kraj*, roč. V, č. 22, 22. 10. 1904, s. 3 a další.
- ⁷⁰ František Stejskal zemřel 28. ledna 1901. Jeden z exemplářů dochovaných ve VMO (inv. č. F 1995) byl odeslán 22. dubna 1901. Pohlednice byla vydána i v kolorovaném provedení. Její reprodukce viz Tichák, M. – Vinklát, P.: *Album starých pohlednic – Olomoucko. Album alter Ansichtskarten von Olmütz und Umgebung*. Liberec 2001, s. 23.
- ⁷¹ VMO, podsíbírka Fotografie a pohlednice, inv. č. F 35461.
- ⁷² Herrmann, I.: Jan Vilím. Drobné vzpomínky k 50 letému jubileu práce. 1871–1921. Praha 1921, s. 14–16.
- ⁷³ VMO, podsíbírka Fotografie a pohlednice, inv. č. F 453, F 5629. Pohlednici reálky vydal L. R. Pazdírek i v kolorovaném provedení. Viz Sbírka SZMO, fond pohlednic, inv. č. FP9876/6.

SUMMARY

Ludevít Raimund Pazdírek – publisher of postcards of Olomouc at the turn of the 19th and 20th centuries

Hana Jakůbková

Publishing of postcards is related exclusively to the part of L. R. Pazdírek's life spent in Olomouc. Postcards meant an additional source of income for him, not the main article of his business activities and interest. The priority of Pazdírek's life was music, endeavour to enhance musical education, related publishing of musical books and business activities focused on this field. Pazdírek took advantage of mass popularity of postcards at the turn of the 19th and 20th centuries and attached them to the range of products of his stationary shop. Despite this fact, Pazdírek's postcards form a noteworthy group in the collection of the Regional Museum in Olomouc. They correspond with the personality of their publisher – a Czech nationally conscious person, publically engaged in protection of national interest – from the perspective of description. Thus in the context of culmination of competition between the Czech and German ethnic groups, some postcards published by L. R. Pazdírek show wider content exceeding simple catching the city's landmarks and the framework of perception of postcards as a mere communication medium or visually attractive souvenir.

Komplexní konzervátorsko-restaurátorský zásah husarské čáky

Lucie Janusová

ABSTRACT

Complex Conservation and Restoration of hussar's Shako

Those Shako is dated the late 19th to early 20th centuries. This is a blanket of cylindrical shape, coated with a dark blue woolen cloth with yellow braided cord, black lacquered plate, rosette and plume. Marking regiment and rank, initially missing, were rounded up in to opening of exhibition Faces of the Great War. Because the Shako is a truly unique collection item, it was decided to assemble the individual parts within the conservation and restoration works. First of all it was approached for thorough exploration using the methods of historical and natural sciences. Subsequently Shako was completely cleaned, stabilized and missing material was added. In the end the Shako was re-assembled.

KEY WORDS: Complex Conservation and Restoration, Hussar, Shako, Textile

Průzkum

Husaři byli příslušníci lehkého jezdeckva, jež bylo užíváno zejména k rychlým přepadům, pronásledování nepřítele a průzkumné činnosti. Jejich stejnokroje vycházely z maďarského národního kroje a vyznačovaly se bohatým zdobením kabátců, kalhot a vest. Patřily k nim také šavlové tašky, vysoké boty a typické pokrývky hlavy – čáky.¹

Husarské čáky byly v rakouské armádě poprvé zavedeny pro mužstvo v roce 1767, následně se objevily u husarských jednotek dalších evropských států. Měly zpravidla podobu pokrývky hlavy s tuhou konstrukcí, pokrytou kombinovaným materiálem. Typologicky vycházely z civilních cylindrů a husarských mirlitonů. Jejich tvar a způsob zdobení se v různých zemích lišily, totéž platilo i pro použitou státní symboliku.²

Restaurovaná rakousko-uherská čáka, nacházející se ve sbírce Vlastivědného muzea v Olomouci, vychází z modelu 1871. Vyrobená a nošena byla o něco později, na přelomu 19.–20. století.³ Jedná se o pokrývku hlavy válcovitého tvaru potaženou tmavomodrým vlněným sukem, se žlutou pletenou vlněnou šňůrou, černým lakovaným štítkem, rozetou a chocholem z černých koňských žíní. Označení pluku a hodnosti původně chybělo.

V souvislosti s přípravou výstavy Tváře Velké války v roce 2014 získalo muzeum od soukromého sběratele originální vlněný prýmek desátníka husarů a rozetu s chocholem. Čákový odznak byl následně dohledán v podsбірce militarií VMO, kde byl uložen pod samostatným inventárním číslem. Jelikož se v případě dané čáky jedná o unikátní sbírkový předmět, bylo rozhodnuto uvedené jednotlivé části zkompletovat v rámci konzervátorsko-restaurátorského zásahu.

Obr. 1. Husarská čáka – stav před zásahem. Foto: Lucie Janusová.

Obr. 2. Biologické napadení vlněného sukna molem šatním. Foto: Lucie Janusová.

Kovové komponenty čáky jsou z mosazného kovu, v případě čákového odznaku se s největší pravděpodobností jedná o pozlacenou mosaz. Přítomnost feromagnetického materiálu byla v rámci průzkumu vyloučena magnetickou analýzou.⁴

S cílem podrobného průzkumu textilních vláken a pozůstatků biologického napadení byla provedena analýza jednotlivých textilních komponentů pomocí optické mikroskopie. Mikroskopický průzkum vzorků textilních vláken v procházejícím světle při zvětšení 200x prokázal, že se jedná o živočišná vlákna vlněná.⁵ Ta spadají do kategorie keratinových vláken a identifikována jsou na základě jejich typického povrchu pokrytého šupinkami.⁶ Pozůstatky biologického napadení textilních vláken byly, na základě provedeného mikroskopického průzkumu a odborné konzultace s entomologem VMO, určeny jako mol šatní.⁷ Z důvodu zvažování typu čištění textilního materiálu byla provedena také analýza stálobarevnosti a zapouštění metodou suchého a mokrého stěru, jehož výsledek byl negativní, z čehož vyplynula možnost mokrého čištění.

Stav poškození

Textilní materiály byly silně znečištěny prachovými depozity. Žlutá tinktura prýmku a pletené šňůry byla v důsledku slunečního záření poškozená, resp. vybledlá, a na tmavomodrém suknu bylo vizuálně patrné lokální biologické poškození molem šatním.

Na povrchu kovových komponentů byly patrné stopy lokálního znečištění použitými materiály z předchozích zásahů. Usňový materiál na vnitřní straně štítku byl znečištěn a napaden plísní. Papírová vnitřní strana dýnka časem zažloutla v důsledku nevhodného pH a na aktuálně suchém materiálu byly viditelné stopy po předchozí vlhkosti.

Konzervátorsko-restaurátorský zásah

Nejprve proběhla demontáž čáky na samotný korpus, pletenou šňůru, rozetu a chochol.

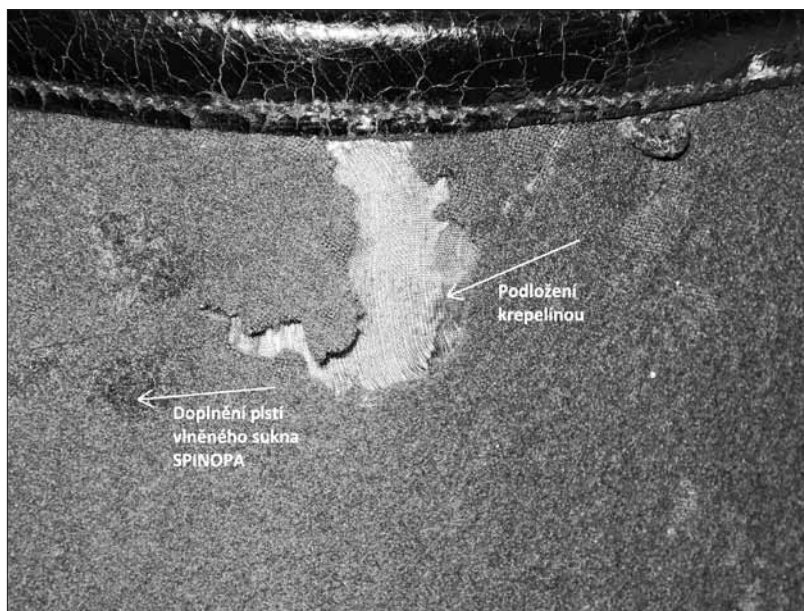
Předmět byl kompletně předčištěn suchou cestou pomocí plochého štětce a v případě veškerých textilních komponentů chirurgickým odsávacím zařízením zbaven prachových nečistot. Následovalo šetrné čištění vlněného sukna aplikací zahřáté destilované vody s detergentem Syntaponem L,⁸ která byla posléze odsávána výše uvedeným odsávacím zařízením. Detergent byl poté obdobným způsobem z materiálu opakovaně vymýván čistou destilovanou vodou. Papírová vnitřní strana byla očištěna práškem Wishab, po aplikaci odstraněným z povrchu odsávacím zařízením. Tupováním Incidur spraye došlo k odstranění plísňového napadení a ošetření usňového materiálu.

Skeletizace biologicky poškozených segmentů tmavomodrého vlněného sukna byla provedena podkladem krepelíny obarvené do požadovaného odstínu a upevněné metodou šití korálkovou jehlou obdobně obarvenými krepelínovými vlákny.⁹ Následně se takto fixované segmenty doplnily plstí vlněného sukna téměř shodného odstínu a gramáže prostřednictvím pinzety a lepidla Klucel G, jehož adheze byla v daném případě dostačující. Vzhledem k faktu, že se tato technika doplnění biologicky poškozeného vlněného sukna osvědčila, byla dále použita také na jiných sbírkových předmětech.

Kovové komponenty čáky s výjimkou rozety byly odmaštěny acetonem a opatrně očištěny čistící pastou KOREX AO na kovy. Závěrečnou povrchovou úpravu tvoří dvě vrstvy 10% polyakrylátového¹⁰ laku Paraloid B 72 v toluenu.

Po provedených konzultacích a komparaci řady sbírkových předmětů byl prýmek po obvodu čáky upevněn černou nití v místě černého lemu tak, že bylo prošito pouze vlněné

Obr. 3. Podložení a doplnění textilního vlněného materiálu. Foto: Lucie Janusová.

Obr. 4. Husarská čáka – stav po zásahu. Foto: Lucie Janusová.

sukno. V čelním segmentu byl vertikálně spojen metodou šití pomocí nitě totožného odstínu žluté tinktury.¹¹ Uvolněný černý podkladový štítek pravděpodobně pozlaceného odznaku 10. pluku byl upevněn nátěrem 10% polyakrylátového laku Paraloid B 72 v toluenu. Z důvodu absence běžných otvorů pro uchycení byl kompletní odznak na prýmek připevněn po stranách obdobnou metodou šití a materiálu. V závěru konzervátorsko-restaurátorského zásahu byla provedena kompletace čáky.¹²

Poznámky

- ¹ Klučina, P. – Stehlík, E.: *Obrázkový slovník. Vojenské uniformy a výstroj*. Praha 1995, s. 22.
- ² Kutílková, D.: *Vojenské odívání*. Praha 2008, s. 242–243.
- ³ Konzultace s kurátorem sbírky militarií VMO PhDr. Karlem Podolským.
- ⁴ http://www.vsch.cz/met/stranky/vyuka/labcv/labor/fm_identifikace_kovu/index.htm, vyhledáno 4. 7. 2016.
- ⁵ Balázs, A. T. – Dinah, E.: *Chemical Principles of Textile Conservation*. Oxford 1999, s. 5.
- ⁶ Militský, J.: *Textilní vlákna. Klasická a speciální*. Liberec 2002, s. 117–122.
- ⁷ Konzultace s entomologem VMO Mgr. Milošem Kristem, Ph.D.
- ⁸ Drábková Hrdá, J. a kol.: Mužské pokrývky hlavy ve sbírkách Židovského muzea Praha a péče o ně. In: *Textil v muzeu. Soubor statí k problematice*. Brno 2010, s. 53.
- ⁹ Drábková Hrdá, J. – Nauschová, V. – Veselská, D.: Mužské pokrývky hlavy ve sbírkách Židovského muzea Praha a péče o ně. In: *Textil v muzeu. Soubor statí k problematice*. Brno 2010, s. 53. Použita byla obarvená krepelína ze zdrojů restaurátorky textilu Lenky Dolanské.
- ¹⁰ Benešová, J. (a kol.): *Konzervace a restaurování kovů. Ochrana předmětů kulturního dědictví z kovů a jejich slitin*. Brno 2011, s. 367.
- ¹¹ Zvolenému postupu upevnění prýmku předcházely konzultace s restaurátorkou textilu Ing. Hanou Štouračovou.
- ¹² Rozměry: výška 12,5 cm, průměr 16 cm; kompletní váha 445 g. Doporučený depozitární režim: RV 40–45 %; T 18 °C; celková roč. expozice 0 lxh/rok; kontrola stavu cca 2 roky, doporučené uložení v muzejní papírové krabici; pozornost věnovat vysoké přilnavosti prachových nečistot na vlněné sukno. Doporučený expoziční režim: RV 40–45 %; T 18–22 °C; celková roč. expozice 10 000 lxh/rok; max. osvětlení 150 lx; UV 30 µW/lm; kontrola stavu cca 2 roky; monitoring doby vystavení z důvodu vysokého rizika blednutí barvy textilu; opatrnost při manipulaci vzhledem k fixaci znaku.

SUMMARY

Complex Conservation and Restoration of hussar's Shako

Lucie Janusová

At first the Shako was subjected to detailed exploration. Besides other things, a magnetic analysis was performed and optical microscopy too, which kind of textile fibers and the type of biological attack were determined. Mold was treated, the complete dry cleaning and wet cleaning with detergent and suction surgical suction device after disassembly the Shako. Textiles were underlyed by dyed silk and complemented felt woolen cloth of the same color and weight. This technique of adding biologically damaged woolen cloth was subsequently used on other collection items of the museum. Metal components were cleaned, degreased and provided the final finish. Mounted braid and Shako emblem were consolidated after profusion of comparisons with other collection items. In the end the Shako was re-assembled.

Výstava České korunovační klenoty ... na dosah. Doba Karla IV. na Olomoucku

Lukáš Hlubek

V době od 4. prosince 2015 do 21. února 2016 proběhla v sále sv. Kláry Vlastivědného muzea v Olomouci výstava s názvem *České korunovační klenoty ... na dosah. Doba Karla IV. na Olomoucku*. Kladla si za cíl připomenout nejen 700. výročí narození českého krále a římského císaře Karla IV., jednoho z nejvýznamnějších panovníků středověké Evropy, ale také přiblížit návštěvníkům epochu lucemburské vlády ve městě Olomouci a nejbližším okolí.¹

Část výstavy věnovaná korunovačním klenotům a samotnému Karlu IV. byla přejata od Ing. Mgr. O. Mikuláška, zbytek výstavního prostoru doplnily sbírkové předměty z bohatých sbírek Vlastivědného muzea v Olomouci i dalších institucí. Především z tohoto důvodu došlo k rozdělení výstavního prostoru do několika tematických celků, které spolu volně souvisely.

Do určité míry se podařilo udržet také chronologickou linii celé výstavy, která začínala vraždou českého, polského a uherského krále Václava III. v Olomouci a končila na počátku husitské revoluce.

Ve vstupní části výstavy se návštěvník seznámil s okolnostmi nástupu mladého Jana Lucemburského na český trůn či se svatbou s princeznou a dědičkou českého království Eliškou Přemyslovnou. Jakkoliv byl český král Jan vykreslován Petrem Žitavským ve Zbraslavské kronice jako nezodpovědný panovník, je pravděpodobné, že právě jeho „zahraniční“ politika a zájem ostatních evropských králů i papeže vytvořily podmínky pro zvolení jeho syna Karla IV. římským králem.

Druhý tematický okruh byl věnován Olomoucku v průběhu 14. až počátku 15. století, a to především prostřednictvím archeologických nálezů z areálu města Olomouce a z území Olomouckého kraje. V jednotlivých vitrínách se nacházelo více než 200 středověkých artefaktů, mezi nimiž dominovaly originální exponáty. Předměty zapůjčily i další sbírkotvorné instituce² a lze konstatovat, že vystavené nálezy vytvořily poměrně rozsáhlý soubor s vysokou výpovědní hodnotou (zbraně, šperky, hračky, keramika, mince, poutní odznaky, řemeslné nástroje, předměty denní potřeby atd.), který umožnil návštěvníkům nahlédnout do života tehdejších obyvatel. Podotkneme, že značná část těchto exponátů byla k vidění vůbec poprvé.

Výstava se prostřednictvím textových panelů pokusila návštěvníkům ukázat, jak vypadala středověká vesnice, opevněné šlechtické sídlo či královské město, co naši předkové jedli, jakou měli mzdu a co si za ni mohli pořídit. Stranou nezůstalo olomoucké biskupství a zdejší biskupové, kteří náleželi do okruhu blízkých spolupracovníků panovníka. Z nich lze označit za osobního přítele Karla IV. Jana Očka z Vlašimi, pozdějšího pražského arcibiskupa a prvního kardinála z českých zemí. Mezi blízké osoby vladaře náležel také litomyšlský biskup Albert ze Šternberka, který na sklonku svého života založil dva kláštery, augustiniánský ve Šternberku a kartuziánský v Tržku u Litomyšle, který byl následně přenesen do Dolan u Olomouce.

Obr. 1. Vitrína s kopiemi českých korunovačních klenotů při vernisáži výstavy. Foto: Pavel Rozsival.

Návštěvníci se také mohli seznámit s výsledky dlouhodobě probíhajících záchranných archeologických výzkumů na hradě Tepenci (v pramenech též označován jako castrum Twingenberch) nedaleko Jívové, který byl roku 1340 založen tehdejší moravským markrabětem Karlem IV. za účelem lepší ochrany obchodní cesty spojující Olomouc se Slezskem. Výzkumy zde odkryly původní středověký hrad a také rozsáhlé předhradí. Podařilo se zde získat značné množství kuchyňské a stolní keramiky. Vytápění hradu kamny dokládají objevené nádobkové kachle. Z železných předmětů můžeme zmínit militaria, řemeslné nástroje, součásti dveří, rozličná stavební kování atd. Z kamenných artefaktů lze uvést brousky a koule z obléhacích zbraní, které souvisí s dobýváním hradu na počátku 15. století.³ Pro lepší představu o podobě tohoto hradu zde byl prezentován také jeho model.

Třetí tematický celek se zaměřil hlavně na osobnost jedenáctého českého krále a také římského císaře Karla IV. Sestavený stručný životopis Karla IV. zachycoval vybrané klíčové okamžiky jeho života (výchovu na francouzském dvoře, složité počátky jeho vlády, sňatky se čtyřmi manželkami atd.) a také jeho odkaz, který nám po sobě tento vzdělaný vladař zanechal (např. Karlovu univerzitu, hrad Karlštejn, Karlův most, Nové Město pražské, Zlatou bulu Karla IV. atd.). V jednotlivých vitrínách se nacházely kopie listin z doby panování Karla IV. (např. listina, kterou Karel IV. schválil uzavření spolku měst Olomouce, Litovle a Uničova na obranu proti zločincům, lupičům a jiným nepřátelům)⁴ a také zde byla prezentována pečeť města Olomouce, užívaná v průběhu 14. století a na počátku 15. století.

Čtvrtý oddíl byl vyhrazen interaktivním prvkům pro malé i velké návštěvníky. Zde si mohli příchozí vyrazit do hliníkového střížku obraz lícni a rubní strany dukátu Karla IV.⁵

nebo si „nechat požehnat“ od katova meče. Značné pozornosti se těšila předposlední část výstavy, v níž se nacházely kopie českých korunovačních klenotů a královského hermelínového pláště. Kopii koruny a jablka vyrobil pro potřeby výstavy jeden z nejlepších českých zlatníků a šperkařů Jiří Urban z Turnova, kopii žezla zhotovili Blanka a Matúš Cepkovi působící na Vysoké škole výtvarných umění v Bratislavě. Jen na okraj uvedme, že zatímco královská koruna byla vyrobena na přímé zadání Karla IV. a zasvěcena patronovi země české sv. Václavovi, prezentované královské jablko spolu s žezlem přibýlo do souboru korunovačních klenotů za vlády Ferdinanda I. Habsburského v první polovině 16. století.⁶ Na textových panelech se nacházelo množství podrobných informací k jednotlivým kusům celé sady klenotů, neodmyslitelně spjatých s českými panovníky.

Závěrečný tematický okruh byl věnován vládě českého a římského krále Václava IV., nejstaršího syna Karla IV. Zatímco za vlády Karla IV. a jeho mladšího bratra Jana Jindřicha České království hospodářsky vzkvétalo, za vlády jeho syna došlo k rozkmitení mezi jednotlivými představiteli lucemburské dynastie, k jejich vzájemným sporům a vleklým rozepřím. Jedním z výsledků této situace bylo roku 1400 sesazení Václava IV. z trůnu římského krále s tím, že jde o panovníka nedbalého a nečinného. To vše vedlo ke ztrátě prestiže rodu Lucemburků a pomalému ústupu z čelních pozic mezi tehdejší evropskou rodovou elitou.

Výstava *České korunovační klenoty ... na dosah. Doba Karla IV. na Olomoucku* byla určena především širokému okruhu návštěvníků z řad širší i odborné veřejnosti. Celkově se do muzea přišlo podívat více než 20 000 návštěvníků. Ze zápisů v návštěvní knize je možné soudit, že byla velmi pozitivně přijata. Závěrem bych rád poděkoval všem institucím za zapůjčené exponáty a kolegům z Vlastivědného muzea v Olomouci i z dalších institucí za jejich rady, názory a pomoc při tvorbě a instalaci celé výstavy.

Poznámky

¹ Autorem libreta i scénáře výstavy byl autor tohoto příspěvku.

² Exponáty na výstavu zapůjčily tyto instituce: Archeologické centrum Olomouc; Arcidiecézní muzeum Olomouc; Letohrádek Mitrovských v Brně; Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště Olomouc; Městské muzeum Rýmařov; Moravský zemský archiv; Muzeum a galerie v Prostějově; Muzeum Komenského v Přerově; Státní okresní archiv Olomouc; Vlastivědné muzeum v Šumperku; Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc.

³ Více o výsledcích výzkumů na hradě Tepenci lze najít v publikaci: Vránová, V. – Vrána, J.: Jívová Tepenec. Pravěké hradiště a Karlovův hrad. Archeologické památky střední Moravy. Olomouc 2005.

⁴ Kopii listiny vytvořilo STUDIO TRINITY, s. r. o. z Olomouce.

⁵ Rázidlo pro potřeby výstavy vyrobil Mgr. Petr Soušek z Medailérství Petr Soušek z Nezamyslic.

⁶ Žezlo a jablko z doby Karla IV. se dnes nachází ve sbírkách vídeňského Kunsthistorisches Museum. K osudům těchto dvou královských insignií například IK [Ivana Kyzourová]: Žezlo a jablko. In: Kyzourová, I. – Vlnas, V. (eds.): Žezlo a koruna, Praha 2016, s. 70–71, obr. 40, 41.

Oslava masopustu v Cholině

Veronika Hrbáčková

Podle vzpomínek místních pamětníků a do nedávna správců zdejšího vesnického muzea manželů Naděždy a Milana Plachých (narozených v letech 1941 a 1937), ale také starostky Pavly Bezové, a jak se říká, „tam, kam paměť sahá“, se masopusty v Cholině neslavily. Uspořádat a zavést masopust, který by navazoval na tradice venkovských masopustů 19. století, bylo společnou myšlenkou Hany Blažkové a Kateřiny Vaňkové, dvou pro folklor zapálených dam. Vzhledem k tomu, že jsou obě členkami místního Národopisného souboru Cholinka¹, bylo pro ně jistě snazší nadchnout pro věc nejen ostatní členy souboru, ale i další do věci zainteresované subjekty.

První ročník se konal v roce 2011, zahájení proběhlo na místním Obecním úřadě. Zastavení bylo celkem deset, přičemž to poslední desáté se odehrálo v sále Cholinské hospody, kde se prodávaly a konzumovaly zabijačkové speciality. Následovaly masopusty v roce 2012, 2013, 2014; posledním v řadě byl letošní s letopočtem 2016. Pořadatelem akce je stále Národopisný soubor Cholinka a hlavními organizátorkami obě výše zmíněné mladé ženy. Každý masopust má svůj scénář a choreografii, autorkou obojího je paní Kateřina Vaňková. Soubor Cholinka hned v roce 2011 začal spolupracovat s Hanáckou mozekou Litovel, která se stará o hudební program během celého průběhu masopustu. Akci od začátku podporuje obec, účastní se paní starostka a v letošním roce se podařilo pro tuto lidovou oslavu zlákat i nového pana faráře, P. Martina Mališka, který je dle slov vedoucí souboru Cholinka Hany Blažkové, oproti svému předchůdci v úřadu, „krojum a tradicím příznivě nakloněn“. Podle časových možností se některých ročníků účastnili i kolegové ze souborů Pantla Náklo a Haná Přerov. Z místních organizací se postupně přidávali Sbor dobrovolných hasičů, Seniorklub a Sokol, ale i další ochotní spoluobčané, kteří umožní zastavení všech účastníků průvodu u svého domu a investují také do občerstvení. Termín masopustu v Cholině bývá naplánován buď na sobotu před popeleční středou, nebo o týden dříve, podle časových možností zúčastněných.

Již během prvního masopustu se formovala jednotlivá zastavení na veřejných místech (Obecní úřad, Zdravotní středisko, hasičská zbrojnice) či rodinných domků (zvaných u Kouřilů, u Ščůrků, u Nedopilů, u Smékalů). Místům jednotlivých zastavení byly dávány nové příznačné názvy – *hospoda na Krčince* (čp. 37), *Husí rynek* (čp. 78), *Cikánská osada* (čp. 83), *Haderkův mlýn* (čp. 99). Většinou zde probíhaly dopředu zrežirované scénky – například v *hospodě na Krčince* se odehrával výstup s řezníky, v *Cikánské osadě* se „divočilo a řádilo“ s cikány, u *Haderkova mlýna* se diváci bavili scénkou mlynáře a vodníka. Některá zastavení „bez hrané epizodky“ spočívala v tradičním tanci *medvěda* s hospodyní. V následujících třech letech se zastavení různě variovala; některá zůstala, jiná byla vypuštěna a další byla zařazena do trasy průvodu masopustu nově. V roce 2013 byla zastavení masopustu dokonce tematicky inspirována divadlem Jára Cimrmana.

Letošní pátý ročník byl poprvé zahájen na faře. Pan farář jako pan domácí zde přivítal příchozí a všechny zúčastněné a řekl něco obecně k lidovému zvyku masopustu.

Obr. 1. Při průvodu z fary došlo k výměně rolí – na uzdě drží medvěd medvědáře. Foto: archiv autorky.

Obr. 2. Vyplácení cikánky policajtem před domem čp. 210. Foto: archiv autorky.

Vysvětlil také podstatu nadcházejícího pústu a jeho původní smysl. Poté paní starostka jako úřední osoba předala právo² stárkovi, který ho už nesměl dát z ruky (s výjimkou předání *policajtoví* jako druhé úřední osobě). Následoval sólo tanec starostky se stárkem. Členové souboru zahájili tance *cófavó*, hrálo se, zpívalo, krojovaní členové souboru brali do kola přihlížející diváky. Nabízelo se občerstvení v podobě různého sladkého pečiva a zákusků, horkého čaje a slivovice a pak už se šlo na průvod obcí. Protože se letos do akce zapojili také místní fotbalisté, první zastávkou byl *Lazaret* (jako základna posloužila bývalá Záloženská dvorana – Kulturní dům). Zde probíhalo ošetřování zraněného postaršího fotbalisty dominantní sestřičkou a sekundující paní doktorkou. Následovalo zastavení v *Cikánské osadě*, kde se vyplácela nezdrárná a neposlušná cikánka, obviněná z ukradení slepice a vácku s penězi. Scénka gradovala šacováním cikána policajtem, který u něj našel mobilní telefon a obrátil se na všechny přítomné s otázkou „Lidi, prosím Vás, nechybí někomu telefon?“ V *Hospodě u Žida* (Dům pro příjmově vymezené občany) se hlavně tančilo a občerstvovalo. Před hasičskou zbrojnicí seděl vodník na polní kuchyni a hádal se s hasiči o vodu. Policajt měl rozsoudit, kdo komu krade vodu. I u tohoto zastavení se doplňovaly tekutiny a hodně se tančilo. V průběhu celé trasy masopustu sestřička pravidelně prováděla „očkování“ koňskou stříkačkou naplněnou „živou vodou“ přímo do úst nejen nemocného fotbalisty, ale všech k tomu ochotných účastníků. Poblíž hasičské zbrojnice bylo na schodech před obchodem se smíšeným zbožím improvizované *Vetešnictví*, kde bylo možné „za babku“ nakoupit drobnosti v podobě rozličných dekorálních předmětů a domácích suvenýrů. Z *Vetešnictví* to bylo jen pár kroků na Obecní úřad, kde průvod kolem poledne sice končil, avšak zdaleka ještě nekončila zábava a hodování – konzumace zabijačkových specialit byla v hodovní místnosti hospodářského traktu OÚ teprve zahájena.

Hanka Blažková, současná vedoucí souboru, říká: „Aktéři baví sebe, ale i všechny, kteří průvod jen doprovází. Program děláme tak, aby to bylo zajímavé a vtipné pro dnešní lidi.“ Pořadatelé samozřejmě dbají na to, aby v průvodu byly především tradiční masky jako *medvěd, kobyla, kozel a koza, nevěsta a ženich, těhotná žena* (tedy masky, které v sobě skrývají plodonosný význam). Nesmí chybět *medvěďár – vodič medvěda, cikáni a cikánky, žid, smrt*, dále příslušníci různých povolání jako *kominík, policajt, řezník, myslivec, žebračka*, a také pohádkové bytosti jako *vodník*. V letošním roce bohužel *kobyla* chyběla, neboť chlapci, kteří za ni měli být převlečeni, na poslední chvíli onemocněli. Některé masky, jako fotbalista, zdravotní sestra a doktorka, byly v letošním roce tematicky dané scénářem, jiné jsou dílem fantazie příchozích, kteří se do průvodu připojí. Jednotlivá zastavení jsou provázána také s tematickými písněmi. Např. u „cikánského ležení“ se hrává *V dulko o lesa*, ve mlýně nebo u hasičů (když se hádali s vodníkem o vodu) byla písnička *Vedle rebníka stojí oseka*, kde v textu „straší hashrman“, u zabijačkových specialit se potom zpívá například *Řeznická*.³

Obecně platí, že masopust je vesnická zábava, která vykazuje jasné prvky lidového divadla. Účelem průvodu všech masopustů v současnosti je stejně jako dříve především pobavení a pozvání na masopustní veselí. O masopustu v Cholině, jehož slavení začalo teprve nedávno a nenavazuje přímo na historicky doloženou tradici obce, by se mohlo říci, že je zde jakýmsi uměle vyvolaným novotvarem. Ve skutečnosti se však tradiční i moderní kratochvilné prvky oslavy masopustu prostřednictvím souboru Cholinka v obci okamžitě ujaly, a to nejen mezi místními, ale i mezi „přespolními“. Mají tak dobrou šanci bavit a spojovat lidi i v dalších letech.

Trasy maškarního průvodu během uplynulých ročníků⁴

5. 3. 2011

1. čp. 52 Obecní úřad – zahájení
2. čp. 47 Zdravotní středisko
3. čp. 37 (dnes rodinný domek) / bývalá **hospoda Na Krčince**
4. čp. 78 (dnes rodinný domek) / **Husí rynek**
5. čp. 8 Kouřilovi
6. čp. 223 Hasičská zbrojnice / **U vodníka**
7. čp. 185 Ščůrkovi
8. čp. 83 Nedopilovi / **Cikánská osada**
9. čp. 99 Smékalovi / **Na mlejně** (mlynář, vodník)
10. čp. 104 Cholinská hospoda – ukončení na sále, zabijačkové speciality

4. 2. 2012

1. čp. 52 Obecní úřad – zahájení
2. čp. 12 Dům pro příjmově vymezené občany
3. čp. 78 (dnes rodinný domek) / **Husí rynek**
4. čp. 231 **Cikánská osada**
5. čp. 140 Pazderovi / **Na kovárně**
6. čp. 227 Kulturní dům (Záloženská dvorana) – ukončení, zabijačkové speciality

9. 2. 2013

inspirován divadelními hrami Jára Cimrmana

1. čp. 52 Obecní úřad – zahájení
2. čp. 12 Dům pro příjmově vymezené občany / **Na mýtince**
3. čp. 8 Kouřilovi
4. čp. 223 Hasičská zbrojnice / **U vodníka**
5. čp. 22 Malínkovi, naproti Obecnímu úřadu
6. čp. 227 Kulturní dům (Záloženská dvorana) – ukončení, zabijačkové speciality

15. 2. 2014

1. čp. 52 Obecní úřad – zahájení
2. čp. 223 Hasičská zbrojnice / **U vodníka**
3. čp. 185 Ščůrkovi
4. čp. 195 Vymazalovi – „Hanácké právo“
5. čp. 99 Smékalovi / **Haderkův mlýn** (mlynář, vodník)
6. čp. 195 **Vetešnictví**
7. čp. 52 obecní úřad – ukončení, zabijačkové speciality

30. 1. 2016

1. čp. 34 Fara – zahájení
2. čp. 227 Kulturní dům / **Lazaret**
3. čp. 210 Dojčánovi / **Cikánská osada**
4. čp. 12 Dům pro příjmově vymezené občany / **Hospoda u Žida**
5. čp. 223 Hasičská zbrojnice / **U vodníka**
6. čp. 224 Obchod / **Vetešnictví**
7. čp. 52 Obecní úřad – ukončení, zabijačkové speciality

Poznámky

- ¹ Hanácký národopisný soubor Cholinka z Choliny je občanské sdružení, které se věnuje znovuoživení hanáckých tradic, písní a tanců. Soubor založila v roce 1986 paní Helena Kršková z Náměště na Hané, která také od začátku působila jako jeho vedoucí a choreografka. Soubor vznikl původně jako dětský, ale postupně se jeho členové protancovali k dospělosti. Ve vystoupeních se nejčastěji objevují tance, písně a zvyky z Hané, ale i Malé Hané. Náměty pro svá vystoupení čerpá soubor mimo jiné i z rodinných kronik Heleny Krškové a zpracovává je do jednotlivých tematických celků.
- ² Právo tvoří kostra šavle s výstuží, na kterou se připevní každý rok nový stálezelený krušpánkový či barvínkový věnec.
- ³ Hodně písniček pochází z „Hanácké besedy“, cyklu hanáckých písní sestavených kojetínským kapelníkem Gustavem Voždou roku 1947.
- ⁴ Tučně jsou vyznačeny názvy s lidovým pojmenováním místa, hlavních postav či dějů. Některé mají kořeny v historickém pojmenování, jiné jsou smyšlené pro hrané scénky.

Krajské systémy oceňování v oblasti tradiční lidové kultury. Seznam nemateriálních statků tradiční lidové kultury Olomouckého kraje a Mistr tradiční rukodělné výroby Olomouckého kraje

Josef Urban

Dne 29. května 2014 byly Radou Olomouckého kraje schváleny dva důležité dokumenty v oblasti tradiční lidové kultury. Jednalo se o Pravidla pro vedení Seznamu nemateriálních statků tradiční lidové kultury Olomouckého kraje a Pravidla pro udělení titulu Mistr tradiční rukodělné výroby Olomouckého kraje.¹ Oba systémy oceňování mají svůj předobraz v již fungujícím Seznamu nemateriálních statků tradiční lidové kultury ČR a celostátním titulu Nositel tradice lidových řemesel. Olomoucký kraj tímto krokem naplnil dva konkrétní úkoly Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v České republice na léta 2011–2015, která byla schválena Vládou ČR v lednu 2011.²

Seznam nemateriálních statků tradiční lidové kultury Olomouckého kraje

Hlavním smyslem a účelem vzniku Seznamu nemateriálních statků tradiční lidové kultury Olomouckého kraje (dále jen „Seznam“) je ochrana, zachování, identifikace, rozvoj a podpora nemateriálního kulturního dědictví na území Olomouckého kraje. Do Seznamu může být zapsán pouze takový statek, který z hlediska své povahy splňuje definici nemateriálního statku, je dosud živý a má i v současnosti svou sociální a kulturní funkci. Dále je autentický, unikátní a reprezentativní vzhledem k podobným statkům v Olomouckém kraji či v České republice.³

Každý rok mohou být oceněny nemateriální statky, které po odborném vyhodnocení doporučí Pracovní skupina pro tradiční lidovou kulturu Olomouckého kraje (dále jen „Pracovní skupina“)⁴ Radě Olomouckého kraje k definitivnímu schválení. V další fázi se mohou statky ucházet o zápis do Seznamu nemateriálních statků tradiční lidové kultury ČR, a poté případně do Reprezentativního seznamu nemateriálního kulturního dědictví lidstva (UNESCO).

V únoru 2015 byl Radou Olomouckého kraje schválen nemateriální statek *Tradiční léčebné procedury a odkaz Vincenze Priessnitz*.⁵ V prosinci 2015 přibýly do Seznamu další dva nemateriální statky tradiční lidové kultury, které se týkají specifických velikonočních slavností, resp. hodových průvodů na Olomoucku.

Název nemateriálního statku	Navrhovatel	Zápis
Tradiční léčebné procedury a odkaz Vincenze Priessnitz	Společnost Vincenze Priessnitz, z. s.	12. 2. 2015
Velikonoční slavnosti Matiček a Ježíšových Matiček na Hané	Regionální pracoviště pro tradiční lidovou kulturu při VMO	10. 12. 2015
Hodové průvody s Družičkami a Mládenci na Olomoucku	Regionální pracoviště pro tradiční lidovou kulturu při VMO	10. 12. 2015
Vodění krále a vodění královničky v Rájci u Zábřeha ⁶	Regionální pracoviště pro tradiční lidovou kulturu při VMO	

Obr. 1. Slavnost Matiček v Bohuňovicích na Velikonoční neděli dne 27. března 2016. Foto: archiv Regionálního pracoviště pro tradiční lidovou kulturu při VMO.

Mistr tradiční rukodělné výroby Olomouckého kraje

Smyslem udělování titulu Mistr tradiční rukodělné výroby Olomouckého kraje (dále jen „Titul“) je veřejně ocenit řemeslníky činné v oborech rukodělné výroby, které jsou zásadním způsobem ohroženy, či jim dokonce hrozí zánik. Rukodělná činnost řemeslníka musí být v daném oboru výjimečným a jedinečným dokladem tradiční technologie a lidové techniky. Řemeslník musí také předávat své dovednosti a zkušenosti svým následovníkům a prezentovat své výrobky na veřejnosti. Taktéž je jeho úkolem užívat při výrobě tradiční materiál, dodržovat příslušné technologie a jeho výrobky musí mít vysokou estetickou a užitnou hodnotu. Řemeslník musí dále dodržovat povrchovou úpravu odpovídající tradici, včetně dodržování vzorů a předloh.⁷

Každý rok mohou být oceněni nejvýše tři kandidáti, které po odborném vyhodnocení doporučí Pracovní skupina Radě Olomouckého kraje k definitivnímu schválení. V další fázi se mohou ocenění řemeslníci ucházet o celostátní titul Nositel tradice lidových řemesel.

V únoru 2015 byli Radou Olomouckého kraje schváleni první tři nositelé krajského Titulu: *Alfred Stawaritsch, Jarmila Vítoslavská a Miloslava Zatloukalová*.⁸ V prosinci 2015 Rada Olomouckého kraje ocenila Titulem v pořadí čtvrtého řemeslníka, *Jaroslava Lakomého*.

Jméno	Bydliště	Obor činnosti	Titul udělen
Alfred STAWARITSCH	Kostelec na Hané	Tradiční kovářství	12. 2. 2015
Jarmila VÍTOSLAVSKÁ	Troubky	Výroba tradičního lidového textilu	12. 2. 2015
Miloslava ZATLOUKALOVÁ	Brodek u Konice	Práce z lýka a slámy	12. 2. 2015
Jaroslav LAKOMÝ	Štíty	Pokrývačství tradičními krytinami – šindelem a břidlicí	10. 12. 2015
Miluše HLAVINKOVÁ ⁹	Litovel	Výroba užitě keramiky, drátování	

Návrh kandidáta na ocenění v oblasti tradiční lidové kultury

Kandidáta do Seznamu a na Titul může navrhnout fyzická nebo právnická osoba na schváleném návrhovém listu vždy do 31. května příslušného roku na adresu Regionálního pracoviště (písemně i elektronicky)¹⁰, které je zároveň pověřeno Radou Olomouckého kraje vedením, administrativou a archivací veškeré dokumentace spojené s návrhem a oceněním kandidátů v oblasti tradiční lidové kultury. Podrobné kontakty, návrhové listy, ale i další informace lze nalézt na webových stránkách Krajského úřadu Olomouckého kraje¹¹ a Vlastivědného muzea v Olomouci¹². V případě jakýchkoli dotazů nebo pomoci s nominací lze kontaktovat přímo vedoucího pracovníka Regionálního pracoviště.

Poznámky

- ¹ Na vzniku obou „Pravidel“ v oblasti tradiční lidové kultury se výrazně podílelo Regionální pracoviště pro tradiční lidovou kulturu při Vlastivědném muzeu v Olomouci a Odbor kultury a památkové péče Krajského úřadu Olomouckého kraje. Plná znění obou „Pravidel“ jsou dostupná na webových stránkách Krajského úřadu Olomouckého kraje (www.kr-olomoucky.cz) a Vlastivědného muzea v Olomouci (www.vmo.cz).
- ² Plné znění Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v České republice na léta 2011–2015 je dostupné např. na webových stránkách Ministerstva kultury České republiky (www.mkcr.cz) nebo Vlastivědného muzea v Olomouci (www.vmo.cz).
- ³ Pravidla pro vedení nemateriálních statků tradiční lidové kultury Olomouckého kraje mj. stanovují proces navržení a zápisů statků do Seznamu, provádění periodické (kontrolní) dokumentace a způsob označení do Seznamu zapsaných statků jako ohrožených nebo zaniklých.
- ⁴ Pracovní skupina se skládá z odborných zástupců jednotlivých regionálních muzeí, představitelů Olomouckého kraje a Krajského úřadu Olomouckého kraje.
- ⁵ Statek byl na základě rozhodnutí ministra kultury České republiky Daniela Hermána zapsán dne 19. prosince 2014 do Seznamu nemateriálních statků tradiční lidové kultury České republiky.
- ⁶ Statek bude Radou Olomouckého kraje oficiálně zapsán do Seznamu pravděpodobně v lednu 2017.
- ⁷ Pravidla pro udělení titulu Mistr tradiční rukodělné výroby Olomouckého kraje mj. určují způsob předkládání a udělování Titulu, práva a povinnosti oceněných nositelů a (případně) odejmutí Titulu.
- ⁸ Všichni tři uvedení řemeslníci již dříve získali celostátní titul Nositel tradice lidových řemesel, který se uděluje od roku 2001.
- ⁹ Titul bude Radou Olomouckého kraje oficiálně udělen pravděpodobně v lednu 2017.
- ¹⁰ Regionální pracoviště pro tradiční lidovou kulturu při Vlastivědném muzeu v Olomouci, nám. Republiky 5, Olomouc, 771 73; email: urban@vmo.cz.
- ¹¹ <https://www.kr-olomoucky.cz/kultra-olomouckeho-kraje-cl-100.html>, vyhledáno 29. 7. 2016.
- ¹² <http://www.vmo.cz/rubriky/pro-badatele/regionalni-pracoviste-pro-tradicni-lidovou-kulturu-pri-vmo>, vyhledáno 29. 7. 2016.

Otevření zámku v Čechách pod Kosířem veřejnosti

Martin Váňa

Zámecký areál v Čechách pod Kosířem je z hlediska historického i krajinářského jednou z nejceněnějších lokalit na Moravě. Jeho historie sahá do 14. století, avšak spojena je zejména s původně portugalským rodem Silva-Tarouca, který české panství zakoupil roku 1768 a v jehož vlastnictví přetrval až do konce druhé světové války, kdy byl znárodněn československým státem. Ten na zámku zřídil zvláštní internátní školu a od r. 1957 pamětní síň věnovanou životu a dílu nejnámější osobnosti spojené s historií zámku, Josefa Mánesa. Provoz školního zařízení spolu s dlouhodobou nedostatečnou péčí ze strany státu se na stavu památky negativně projevil, proto bylo roku 2010 přistoupeno k její postupné rekonstrukci. V roce 2015 byla ukončena již tzv. III. etapa rekonstrukce objektu, dnes již ve vlastnictví Olomouckého kraje a spravovaného Vlastivědným muzeem v Olomouci, firmou Archatt památky spol. s r.o. Jejím výsledkem bylo zpřístupnění zrekonstruovaných částí zámku, konkrétně prvního patra jižního a západního křídla, veřejnosti v dubnu následujícího roku.

Pro první turistickou sezónu zámku byly připraveny tři prohlídkové trasy. Historicky nejhodnotnější je komentovaná prohlídka tzv. Zámecké trasy v délce přibližně čtyřiceti pěti minut. Nabízí věrný vhled do chodu zámku na přelomu 19. a 20. století, kdy zde žil František Josef II. Silva-Tarouca se svou ženou Gabrielou, rozenou ze Schwarzenbergu, a svými pěti syny.

Při vybavování zrekonstruovaných interiérů byly neocenitelnou inspirací archivní materiály, především z Moravského zemského archivu v Brně, kde je uložen rozsáhlý fond Silva-Tarouců. Vycházelo se nejen z fotografického a obrazového materiálu, ale také z deníkových zápisů Františka Josefa II. Silva-Taroucy, který rodinný archiv uspořádal. Specifickým zdrojem informací o zámeckém interiéru byl obraz Josefa Mánesa z roku 1867, na němž jsou vyobrazeny děti Augusta Alexandra Silva-Taroucy a jeho ženy Isabely Sofie v dětském pokoji. Díky obrazu a nalezení dvou předmětů na něm vymalovaných se podařilo tomuto pokoji velmi věrně vrátit jeho původní podobu.

Zámecká expozice je vybavena převážně původním mobiliářem zámku. Po znárodnění byla jeho část odvezena z rozhodnutí státu na tzv. svozová místa. Nábytek a obrazy skončily většinou v depozitářích na zámku Lysice nebo v prostějovském muzeu, odkud se značnou část podařilo zapůjčit zpět do Čech pod Kosířem. Zámecká knihovna byla vrácena z Národního muzea v Praze. Část nejceněnějších obrazů, hlavně originálů od Josefa Mánesa, se na zámek vrátila z Národní galerie v Praze a Moravské galerie v Brně. Díky těmto zápůjčkám je v zámecké expozici k vidění největší sbírka obrazů Josefa Mánesa prezentovaná veřejnosti. Interiéry jsou dále doplněny exponáty z Vlastivědného muzea v Olomouci a faksimilemi archiválií, které vhodně doplňují vybavení jednotlivých zámeckých místností.

Druhou návštěvnickou trasou je samostatně průchozí Muzeum Zdeňka a Jana Svěrákových. Nachází se v pěti zrekonstruovaných místnostech na severozápadním nároží

Obr. 1. Slavnostní otevření zámku 2. dubna 2016. Foto: Antonín Valenta.

Obr. 2. Autogramiáda režiséra Jana Svěráka v nové expozici. Foto: Antonín Valenta.

prvního patra zámku. Jak název napovídá, je zde prezentována filmová tvorba otce a syna Svěrákových. Jedná se hlavně o jejich společné filmy *Obecná škola*, *Kolja*, *Vratné lahve*, *Kuky se vrací*, *Tři bratři* a *Tmavomodrý svět*. Díla jsou zde zastoupena fotografiemi z natáčení, ukázkami z filmů (trailery), rekvizitami, scénáři apod. Návštěvníci zde najdou vlka z pohádky *Tři bratři* nebo repliku Messerschmittu Bf 109, která si zahrála ve filmu *Tmavomodrý svět*. Exponáty pocházejí převážně ze soukromé sbírky rodiny Svěrákových.

Třetí a prozatím poslední zpřístupněnou návštěvnickou trasou je komentovaná prohlídka zámeckého parku. Procházku po parku je sice možno absolvovat i samostatně a zcela zdarma, avšak z informačních tabulí se návštěvníci dozvědí jen minimum o jeho zajímavostech, ať už historických, botanických a dalších. Navíc romantické stavby nacházející se v parku – tzv. Červená věž nebo Mánesův altán – jsou přístupné pouze s průvodcem v rámci přibližně pětáctyřicetiminutové prohlídky.

Otevření zámku veřejnosti 2. dubna 2016 se neslo ve slavnostním duchu. Vedle veřejnosti se akce zúčastnily významné osobnosti nejen Olomouckého kraje; celková návštěvnost akce byla odhadnuta na necelých šest tisíc osob. Vedle samotného zámku a nových expozic si hosté mohli užít doprovodného kulturního programu. Zahájily jej děti z místní mateřské a základní školy, vystoupila pěvecká skupina Skřevani z Drahanovic, svůj program opakovaně představily folklórní soubory Kosíř z Kostelce na Hané a Mánes z Prostějova. Vyvrcholením programu byl příjezd hejtmána Olomouckého kraje Jiřího Rozbořila, režiséra Jana Svěráka a hrbat Silva-Tarouců (v zastoupení herců) v kočáře zapůjčeného místním Muzeem kočárů. U Mánesova altánu v parku byl umělecko-řemeslný jarmark, mnozí návštěvníci využili možnost projížďky na koni.

Vedle samotného zámku byla pro veřejnost otevřena také nová kavárna v již dříve zrekonstruované zámecké oranžérii. Návštěvnická kapacita zámku byla během tohoto slavnostního dne zcela naplněna, řádná otevírací doba musela být ještě o dvě hodiny prodloužena.

Chrám věd a múz. 450 let Vědecké knihovny v Olomouci

Filip Hradil

Kulatá výročí, ať už se týkají významných osob nebo jako v našem případě institucí, bývají vždy dobrým důvodem k uspořádání výstavy, obzvláště pak pokud jde o jubilea přesahující rámec několika staletí. Výročí 450 let od vzniku olomoucké Vědecké knihovny, které připadlo na rok 2016, se proto stalo jasným mezníkem pro rekapitulaci jejích dějin a pro představení bohatého sbírkového fondu.

Někdejší Univerzitní, později Studijní a dnes Vědecká knihovna klade své počátky do roku 1566, kdy v Olomouci vznikla jezuitská kolej s knihovnou. Ze skromné bibliotéky čítající na počátku jen pár tisíc knih je dnes moderní instituce spravující více než dva miliony knižních titulů. Kvantita však není jediným výjimečným rysem této knihovny. Zcela unikátní je její fond rukopisů a starých tisků, který ji co do kvality řadí téměř na roveň Národní knihovny v Praze. Ostatně obě zmiňované knihovny byly po několik století integrálními součástmi dvou nejstarších univerzit v českých zemích.

Příprava výstavního projektu, jehož záměrem a cílem bylo představit vývoj instituce a její sbírky za dobu čtyř a půl století, nebyla jednoduchým úkolem. Skrývala v sobě řadu úskalí spojených s celkovou koncepcí, výběrem artefaktů či podobou výstavního prostoru. Tu bylo potřeba vyřešit jako první, neboť Vědecká knihovna v současnosti nedisponuje adekvátním výstavním prostorem, který by odpovídal velikosti plánované výstavy. Proto byla do výstavního projektu přizvána také dvě největší olomoucká muzea, a to Muzeum umění a Vlastivědné muzeum. Spojení významných paměťových institucí v rámci jednoho projektu zažila Olomouc již například v roce 2010 při výstavě *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura let 1620–1780*, v menším rozsahu pak také o tři roky později při přípravě expozice *Mezi Východem a Západem. Svatí Cyril a Metoděj v kultuře českých zemí*. Na půdorysu této spolupráce se utvořil nejen tým odborných pracovníků, ale vznikl rovněž prostor expozice vymezený Salonem Muzea moderního umění a Sálou sv. Kláry Vlastivědného muzea, které doplňovala galerie Biblio Vědecké knihovny v Olomouci.¹ V případě Vlastivědného muzea bylo umístění výstavy v bývalém kostele sv. Kláry do značné míry symbolické, neboť právě v těchto prostorách se knihovna v minulosti více než jedno století své existence nacházela.

Přestože se tu a tam prezentují některé knižní skvosty této instituce v rámci výstav či expozic po celé republice a knihovna sama v posledních letech představuje formou komorně laděných výstav svůj někdy neprávem opomíjený fond, výstavní projekt, který by komplexněji a s patřičnou hloubkou uváděl odbornou i laickou veřejnost do dějin olomoucké Vědecké knihovny, v posledních desetiletích chyběl. Jediná větší výstava s touto tematikou byla veřejnosti zpřístupněna k výročí knihovny v roce 1966 ve Vlastivědném muzeu.² Na ní byly ukázány vybrané nejvzácnější rukopisy, prvotisky a staré tisky s ohledem na jejich jedinečnost, řemeslné zpracování nebo význam. Tyto tři pilíře expozice

zůstaly neměnné i po půl století, avšak koncepce výstavy byla v roce 2016 v některých ohledech odlišná.

Největší část z celkové plochy výstavy, která se nacházela v Sále sv. Kláry ve Vlastivědném muzeu, se zaměřila na příběh dějin olomoucké knihovny. Ten byl vyprávěn od jejích počátků v 16. století až do moderní doby 20. století, přičemž hlavní roli sehrávala geneze a postupné rozšiřování knižního fondu. Významnou úlohu v tomto procesu představovaly akvizice velkých knižních sbírek. V chronologickém sledu tak návštěvník procházel těmito částmi výstavy:

- Jezuitská univerzitní knihovna
- Jezuitské dědictví – knihy ze zrušených moravskoslezských kolejí a rezidencí
- Nečekané zisky – rušení klášterních knihoven na Moravě a ve Slezsku za Josefa II.
- Povinný výtisk
- Moravská „Národní knihovna“
- Mecenáši knihovny
- Torza vzácných knižních sbírek
- Poválečné konfiskace a klášterní svozy

Provenienční princip uplatněný v koncepci výstavy se ukázal jako přehledný a funkční ve smyslu udržení základní dějové linie příběhu Vědecké knihovny. Zároveň toto pojetí umožnilo pohlížet na historii Vědecké knihovny v Olomouci optikou dílčích akterů v podobě osob nebo institucí, kteří více či méně přispěli k její nynější podobě. I toto pojetí výstavy však v sobě skrývalo určitá úskalí, neboť ne všechny exponáty bylo možné zařadit do výše uvedených okruhů, respektive některé exponáty si zasluhovaly zvláštní pozornost, jež by v případě uplatnění provenienčního principu zanikla. Z těchto důvodů našly ve výstavním sálu Vlastivědného muzea své místo i další tematické okruhy, které umožnily pozorným návštěvníkům vnímat mnohovrstevnatý olomoucký knižní fond z jiné perspektivy:

- Zakázané knihy, očisty fondů a cenzura
- Bibliofilské tisky
- Kuriozity a zajímavosti

Širokému záběru expozice odpovídalo pestré složení vybraných exponátů, mezi nimiž nechyběla klíčová díla některých vědních oborů (např. Koperníkův spis *De revolutionibus* v prvním vydání z roku 1543; Vesaliova anatomie z roku 1568 nebo jeden z prvních „moderních“ zeměpisných atlasů od Gerharda Mercatora). Představena byla rovněž řada dokumentů atraktivních z regionálního pohledu. Například *Prostonárodní Holomoucké nowiny*, které vycházely v letech 1848 a 1849, regulační plán Camilla Sitteho, podle kterého se Olomouc na přelomu 19. a 20. století měla rozvíjet, nebo nejstarší známá turistická mapa Jeseníků. Z bibliofilů lze uvést například *Ilseu, princeznu tripoliskou*, která je díky ilustracím Alfonse Muchy považována za jeden z vrcholů secesní tvorby v knižní kultuře.

Zvláštní kapitoly představovaly na výstavě mapující dějiny knihovny exponáty, jež nebyly výtvozem knihařské dílny. Aby návštěvník získal co největší představu o funkci a obsahu knihovny v minulých stoletích, byly do výstavy zahrnuty ještě dva níže uvedené okruhy:

- „Museum mathematicum“ a numismatická sbírka
- Budovy knihovny

Poněkud tajemně nazvaná část výstavy, která odkazovala na matematické muzeum a numismatickou sbírku, nabízela zajímavý pohled do útrob knihovny (chrámu věd a múz), kde vedle tisíců knih v minulosti spočívaly také předměty rozmanité povahy spojené s přírodními, společenskými i tajemnými naukami. Vůbec poprvé tak byly v kontextu dějin olomoucké bibliotéky představeny pamětní řady cínových medailí z 18. století odkazující na římské císaře a papeže nebo předměty rituální povahy z prostředí lóží Svobodných zednářů, které dříve tvořily integrální součást knihovny, podobně jako rovněž vystavené dva párové glóby Vincenza Coronelliho.³ Část věnovaná budovám, v nichž v minulosti Vědecká knihovna sídlila, představovala mimo jiné i nerealizované architektonické záměry a modely (např. model novostavby knihovny ze sedmdesátých let 20. století zpracovaný podle ambiciózní studie architekta Lubomíra Šlapety).

Pro úplné dokreslení podoby výstavy ve Vlastivědném muzeu uvedme, že prostor expozice obsahoval též informace o dřívějším způsobu výroby knih, přičemž k vidění bylo několik strojů z počátku 20. století ze zařízení tiskařské a knihařské dílny.⁴ Určitou formu odpočinkové zóny nesla ve výstavním sále část zařízená jako dobová kavárna, v níž bylo možné usednout a začíst se do několika různých kopií dobových novin, které Vědecká knihovna systematicky sbírá již více než dvě stě let.

Druhá část výstavy Chrám věd a múz, instalovaná v Salonu Muzea moderního umění, již nepracovala s koncepcí příběhu dějin knihovny, ale nabízela pohled na výběr nejstarších středověkých rukopisů a inkunábulí. Mezi cennými kodexy, které knihovna uchovává, byly vystaveny tradiční perly olomouckého fondu; z rukopisů např. *Evangelíář zábrdovický* (třetí čtvrtina 11. století), *Bible boskovická* (asi 1421–1425) nebo *Graduál loucký* (1499); zmínit je třeba též unikátní kruhovou mapu světa (kolem 1485) či portolánový

Obr. 1. Pohled do Sálu Václava III. při zahájení výstavy 7. 4. 2016. Foto: Pavel Rozsívál.

atlas Jaume Olivese (1563). Vedle iluminovaných rukopisů, prvotisků nebo mapových děl zaplnily výstavní prostor i exponáty dokladující řemeslnou zručnost středověkých knihvazačských dílen. K vidění byly ukázky gotické a renesanční knižní vazby, a to především ze souboru knih někdejšího kartuziánského kláštera v Olomouci.

Třetí část výstavy byla situována do prostoru galerie Biblio v budově Vědecké knihovny v Olomouci.⁵ Komorní instalace seznamovala návštěvníky s osobnostmi, které spojily své životy s prací v knihovně a výrazně ovlivnily vývoj této odborné paměťové instituce. Nechyběly biografické medailony knihovníků Jana Aloise Hankeho z Hankenštejna, Josefa Arnošta Karmáška, Willibalda Müllera, Bohuše Vybírala a dalších. Tato část výstavy logicky doplňovala expozici ve Vlastivědném muzeu věnovanou dějinám knihovny a nabízela propojení jednotlivých etap vývoje bibliotéky s činností a osudy jejích knihovníků a ředitelů.

K výstavě byl vydán reprezentativní odborný katalog, který přináší informace o všech vystavených předmětech v celkovém počtu 217 hesel.⁶ Jeho vnitřní uspořádání vychází z výše nastíněného členění výstavy v obou muzeích. Součástí jsou také odborné statě, které předměty v jednotlivých okruzích zařazují do širších kulturněhistorických souvislostí. Kulaté jubileum olomoucké bibliotéky bylo důvodem nejenom k vytvoření výstavy a katalogu, ale stálo také za vznikem odborné publikace, která shrnuje a nově interpretuje spletité dějiny této instituce.⁷ Kniha svou podobou navazuje na výstavní katalog a z hlediska obsahu prohlubuje dosavadní znalosti o historii knihovny. Závěrem je třeba zmínit, že jak výstava, tak obě publikace shrnuly a představily to podstatné z dějin i aktuální podoby olomouckého knižního fondu a učinily důležitý krok směrem k novému pochopení jeho významu v kontextu českých zemí.

Poznámky

¹ Autory koncepce výstavy byli: Jiří Glonek, Miloš Korhoň, Rostislav Krušínský, Petra Kubičková, Lubomír Novotný (VKOL), Jana Hrbáčová (MUO), Filip Hradil (VMO).

² Srov. Smejkal, B.: Historické fondy Státní vědecké knihovny v Olomouci. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 1967, č. 132, s. 17–21.

³ Všechny předměty jsou dnes uloženy ve VMO.

⁴ Tyto exponáty laskavě zapůjčilo Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci.

⁵ Galerie se nachází v prvním patře budovy na Bezručově ulici č. 2.

⁶ Hrbáčová, J. – Krušínský, R. (eds.): *Chrám věd a múz. 450 let Vědecké knihovny v Olomouci*. Olomouc 2016, 390 s.

⁷ Korhoň, M. – Vintrová, T. (eds.): *Chrám věd a múz. Dějiny vědecké knihovny v Olomouci*. Olomouc 2016, 327 s.

Uničovský zlatý poklad. Utajený příběh šibeničního vrchu

Filip Hradil

Problematika dějin peněz a s ní spojená expozice numismatického materiálu nepatří k častým námětům muzejních výstav. Uvedené téma totiž klade velké nároky jak na technické vybavení a zabezpečení výstavního prostoru, tak také na samotné návštěvníky, kteří jsou konfrontováni s mnohdy těžko srozumitelným a většinou velmi drobným materiálem. Přes uvedené překážky se však Vlastivědné muzeum v Olomouci rozhodlo zařadit po více než dvaceti letech do výstavního plánu numismatickou výstavu.¹ Za přísných bezpečnostních opatření byla 14. dubna 2016 vernisází slavnostně zahájena komorně laděná výstava, která uváděla návštěvníky do světa peněžního oběhu na počátku 17. století, a to prostřednictvím vůbec poprvé prezentovaného zlatého pokladu, který po tři sta let ukrýval šibeniční vrch nedaleko Uničova.

Unikátní poklad objevený v roce 1911 představuje jeden z nejvýznamnějších mincovních depotů předbělohorského období, který byl odkryt a zdokumentován na území Čech a Moravy. Jedinečný soubor mincí obsahující původně 352 zlatých ražeb byl uložen do země krátce po roce 1614. Jeden z našich největších zlatých nálezů byl po svém objevení popsán litovelským lékařem a konzervátorem Janem Smyčkou. Řada jiných pokladů, zejména čistě zlatých, přitom takové štěstí neměla, neboť většinou došlo k jejich rozchvácení nebo zničení dříve, než mohly být popsány. Také uničovský poklad se z důvodu jeho rozdělení mezi nálezce a majitele pozemku nezachoval kompletní. Zatímco nálezce, kterým byl zaměstnanec uničovské cihelny Petr Petřík, se rozhodl svoji zákonnou polovinu nálezů předat do muzea, vlastník pozemku, uničovský stavitel Zdenko Vodička, si svůj podíl ponechal a není známo, jak s ním naložil.²

Naprostojedinečné je v případě uničovského depotu místo jeho objevení. Poklad byl nalezen na kopci Šibeník, na němž až do druhé poloviny 18. století stávala šibenice. Je zřejmé, že ukrytí pokladu bezprostředně souviselo s popravištěm, které tvořilo dominantu celého návrší. Ve středoevropském kontextu neznáme zatím žádný jiný hromadný nález mincí, který by byl ukryt blízko šibenice. V tomto ohledu jde o naprostou raritu. Šibenice byla místem nečistým, kterému se lidé spíše vyhýbali. Uložení více než jednoho kilogramu zlata u popraviště proto budí řadu otázek, na které ale zatím neumíme odpovědět. Majitele pokladu dnes sice neznáme, na základě numismatického rozboru finanční hotovosti lze ale říci, že jím musel být velmi bohatý obchodník či jiný příslušník tehdejších společenských elit. Složení nálezů napovídá, že mince byly stírány na Moravě, přičemž hodnota pokladu byla na počátku 17. století srovnatelná s cenou uničovského měšťanského domu.

Na výstavě bylo představeno všech 177 dochovaných zlatých mincí, z nichž ty nejstarší pocházely z doby vlády uherského krále Zikmunda Lucemburského (1387–1437). Mince vyražené převážně v evropských zemích byly prezentovány ve třech vitrinách, které z hlediska svého obsahu odpovídaly následujícím geografickým oblastem: mince uherské, sedmihradské a osmanské pronikající na Moravu z jihovýchodu; mince nizozemské, anglické, polské a německých knížectví či měst spojené s Moravou prostřednictvím

Obr. 1. Pohled do interiéru výstavního sálu. Foto: Pavel Rozsival.

baltského či rýnského obchodu a konečně ražby české, slezské, rakouské či severoitalské, které by se daly označit za regionální. Výstavu mincí doplňovaly dva předměty bezprostředně spojené s peněžnictvím, a to mincovní (dukátové) vážky³ z přelomu 17. a 18. století nesoucí na jedné z misek vyobrazení rubní strany uherského dukátu a raně novověká železná truhlice⁴, sloužící k uchovávání cenných věcí.

Vysoká hodnota vystavovaných předmětů spolu s uměle zmenšeným prostorem expozice, jenž představoval jen jednu třetinu Handkeho sálu, vytvářely limitující faktory pro konání doprovodných edukačních programů. Rovněž doba trvání výstavy s ohledem na eliminaci bezpečnostních rizik nepřesáhla dva měsíce.⁵ Přesto si cestu k ní našlo více než osm stovek návštěvníků. Určitým bonusem, který napomáhal prezentaci uničovského zlatého depotu v širších odborných i laických kruzích, se stal nástěnný kalendář na rok 2016, jenž obsahoval zvětšené fotografie vybraných vzácných mincí z pokladu.⁶

Spolu s výstavou byla veřejnosti představena i nově vydaná odborná monografie s názvem *Uničovský zlatý poklad. Nález mincí z počátku 17. století*, která obsahuje popis všech dochovaných mincí pokladu včetně jejich vyobrazení a zařazuje unikátní depot do širší problematiky dějin peněz přelomu 16. a 17. století.⁷

Poznámky

¹ Naposledy se ve VMO konala numismatická výstava v roce 1994 s názvem *Od pokladů k bankám. Peněžnictví v Olomouci*.

² Petřík odevzdal svou polovinu nálezů do litovelského městského muzea. Po zrušení muzea v roce 1960 byly mince předány do sbírky Vlastivědného muzea v Olomouci. V letech 2013–2015 byl proveden komplexní katalogový popis jednotlivých mincí.

³ VMO, inv. č. P 3056.

⁴ VMO, inv. č. P 392.

⁵ Výstava byla ukončena 5. června 2016.

⁶ Kalendář v limitované edici připravilo grafické studio Abalon, s. r. o. a finančně jeho vznik podpořilo Město Uničov.

⁷ Hradil, F.: *Uničovský zlatý poklad. Nález mincí z počátku 17. století*. Olomouc 2015, 240 s. Knihu vydalo nakladatelství STUDIO TRINITY, s. r. o., a finančně její vydání podpořila Univerzita Palackého v Olomouci spolu s Městem Uničov.

Digitalizace starých map, atlasů a glóbů z podsbírky Kartografie v rámci projektu Kartografické zdroje jako kulturní dědictví

Josef Urban

V návaznosti na úspěšnou výstavu *Kouzlo starých map*,¹ která se uskutečnila ve Vlastivědném muzeu v Olomouci na jaře roku 2014 ve spolupráci s Katedrou geoinformatiky Přírodovědecké fakulty UP v Olomouci, byla olomouckému muzeu nabídnuta Výzkumným ústavem geodetickým, topografickým a kartografickým spolupráce na projektu *Kartografické zdroje jako kulturní dědictví*. Jejím výstupem se stala digitalizace více než čtyř set cenných map, plánů, atlasů a glóbů z podsbírky Kartografie, k níž došlo v průběhu roku 2015.

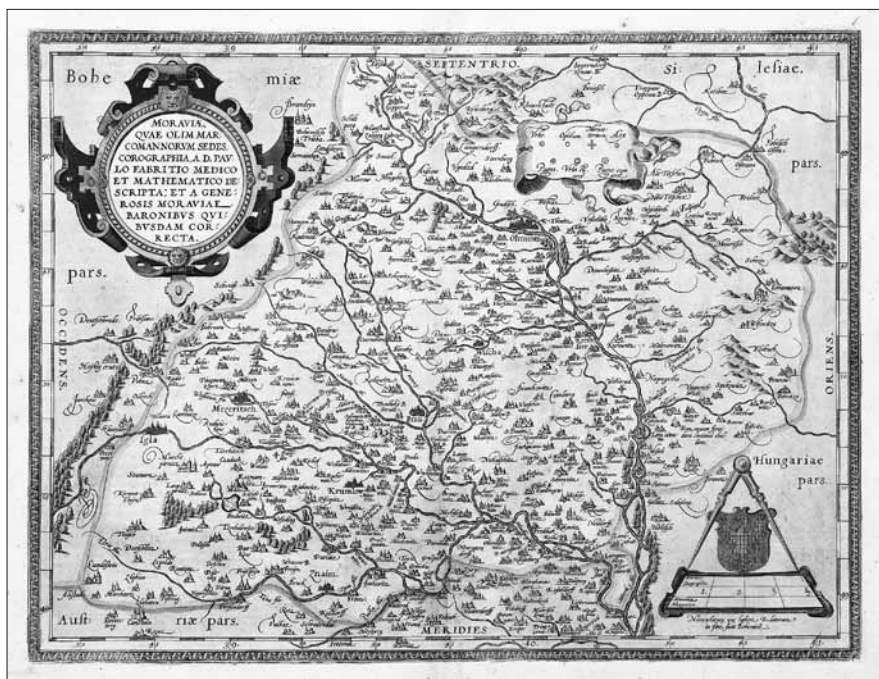
Tento *několikaletý* projekt² financovaný Ministerstvem kultury ČR, jehož hlavními řešiteli byly Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický (odpovědný řešitel: Ing. Milan Talich, Ph.D.) a Historický ústav AV ČR (odpovědná řešitelka Prof. PhDr. Eva Semotanová, DrSc.), byl zaměřený na výzkum nových metodik a technologií digitalizace, zpřístupnění a využití starých map, plánů, atlasů a glóbů. Projekt si kladl za cíl vytvoření expertního znalostního systému v podobě webového portálu, jehož hlavní komponentou bude sada on-line nástrojů pro digitalizaci, zpracovávání, zpřístupňování a především využívání starých kartografických děl. Jako jeden z důležitých výstupů projektu byla zřízena on-line dostupná otevřená databáze kartografických děl s názvem *Virtuální mapová sbírka* (www.chartae-antiquae.cz), která v současné době obsahuje více než 70 000 map, plánů, atlasů a glóbů z bezmála třiceti předních pamětových institucí České a Slovenské republiky.³

Podsbírka Kartografie Vlastivědného muzea v Olomouci obsahuje necelých 5 300 kartografických a geografických předmětů (map, plánů, atlasů, glóbů, časopisů, geografických přístrojů) s časovým rozsahem od 16. století až po současnost; z dokumentačního i historicko-uměleckého hlediska se řadí mezi nejvýznamnější kartografické soubory na střední Moravě. Její počátky sahají do 80. let 19. století, kdy začal v tehdejší Městském historickém muzeu v Olomouci nesoustavný sběr kartografického materiálu. Po sjednocení olomouckého muzejnictví v 50. letech minulého století došlo k soustředění sbírkových předmětů do sbírky nově vzniklého Krajského muzea v Olomouci. V roce 1963 se pak staly kartografické a geografické předměty základem nově utvořené podsbírky Kartografie, která je dodnes, především příležitostnými dary a nákupy, stále rozšiřována.⁴

Jelikož se Vlastivědné muzeum v Olomouci do projektu zapojilo až v závěrečné fázi, musela být z velkého počtu sbírkových předmětů vybrána nakonec jen její menší část. I z toho důvodu nemohlo dojít k digitalizaci veškeré starší produkce (týkalo se to především atlasů a velmi poškozených map), která by v konečném důsledku byla velmi časově i finančně náročná na odborné konzervátorské či restaurátorské ošetření. Při samotném výběru sbírkových předmětů byl kladen důraz především na díla pokrývající území Českých zemí (zejména Moravy a Slezsko) s datací od 16. do 19. století.

Každý sbírkový předmět byl nejprve nově popsán základními údaji (originální název kartografického díla, měřítko, rok vydání, číslo vydání, autor, zpracovatel, vydavatel, rozměry, tisková technika), protože původní data na kartách II. stupně muzejní evidence obsahovala většinou stručné informace a již neodpovídala současným normám. Následně byly předměty předány muzejní konzervátorce k základnímu ošetření¹⁵ a převezeny v několika etapách do Výzkumného ústavu geodetického, topografického a kartografického ve Zdíbech u Prahy k provedení odborného skenování.

Celkově došlo k digitalizaci 423 sbírkových předmětů (z toho 13 glóbů, 8 atlasů a 402 map a plánů – některé z nich se skládají z více listů). Základními údaji bylo popsáno a poté oskenováno přibližně 1000 jednotlivých listů map, plánů a atlasů a vytvořeno 13 pozoruhodných modelů glóbů (2D a 3D modely). Z digitalizovaných sbírkových předmětů lze uvést např. mapy Pavla Fabricia, Jana Amose Komenského a Johanna Christoph Müllera, atlasy z dílny Johanna Baptisty Homanna a Tobiase Conrada Lottera či barokní glóby Willema Janszooona Blaeua a Vincenza Maria Coroneliho. Jelikož k tomuto účelu speciálně vytvořené digitalizační zařízení je uzpůsobeno pouze na glóby o průměru 5 až 120 cm, nemohla se bohužel realizovat kompletní digitalizace obou největších a nejceněnějších předmětů podsbírky Kartografie, konkrétně párových glóbů od Johannese Grünskeeho a Ferdinanda Nabotha z konce 17. století (průměr každého z nich činí úctyhodných 125 cm).

Obr. 1. Fabriciova mapa Moravy ve vydání Abrahama Ortelia. Amsterdam [1573–1579], VMO, KG 2655. Foto: Pavel Rozsival.

Digitalizace kartografických sbírkových předmětů a jejich zpřístupnění na webových stránkách má mnoho předností. Ať už je to ochrana originálů před nevratným poškozením nebo opotřebováním, detailní přiblížení sbírkových předmětů, překrývání a porovnání několika kartografických děl zároveň, digitální měření vzdáleností či ploch nebo další práce s nimi (např. georeferencování – tj. umístění obrazu kartografického díla do referenčního souřadnicového systému). Uživatel však má především možnost zdarma studovat a analyzovat mapy, plány, atlasy, glóby, a to nejen Vlastivědného muzea v Olomouci, prakticky kdekoli v dosahu internetu čtyřicet hodin denně. A právě toto „smazávání hranic“ je považováno za největší badatelskou výhodu on-line mapových sbírek.⁶

Poznámky

- ¹ Urban, J.: Výstava Kouzlo starých map. In: *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2014, č. 308, s. 171–173.
- ² Celým názvem *Projekt programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI) č.DF11P01OVV021 Kartografické zdroje jako kulturní dědictví. Výzkum nových metodik a technologií digitalizace, zpřístupnění a využití starých map, plánů, atlasů a glóbů*. Podrobné informace o projektu viz <http://naki.vugtk.cz>.
- ³ Mimo jiné Národní archiv v Praze, Národní technické muzeum v Praze, Strahovský klášter. Královská kanonie premonstrátů na Strahově, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, Státní oblastní archiv v Zámruku, Arcidiecézní muzeum Kroměříž nebo Slovenská agentura životního prostředí.
- ⁴ Více k historii a rozvoji podsbírk viz Urban, J.: Vznik, vývoj a současnost kartografické podsbírk Vlastivědného muzea v Olomouci (1963–2013). *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2013, č. 306, s. 152–155.
- ⁵ Na tomto místě bych chtěl poděkovat především muzejní konzervátorce Daně Wlczkové za velmi dobrou spolupráci.
- ⁶ Kromě výše zmíněného projektu probíhal v letech 2011–2015 (v rámci NAKI) také podobně zaměřený projekt s názvem *TEMAP – Technologie pro zpřístupnění mapových sbírek ČR: metodika a software pro ochranu a využití kartografických děl národního kartografického dědictví* (www.temap.cz), který je úzce propojen s českým projektem s názvem *Staré mapy* (www.staremapy.cz) a mezinárodním projektem s názvem *Staré mapy on-line* (www.oldmapsonline.org). Kromě toho existují i on-line mapové sbírky konkrétních institucí, např. Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze (www.mapovasbirka.cz), Českého úřadu zeměměřického a katastrálního (<http://historickemapy.cuzk.cz>), Laboratoře geoinformatiky Fakulty životního prostředí Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem (<http://oldmaps.geolab.cz>), Geografického ústavu Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně (<http://mapy.geogr.muni.cz>), Moravské zemské knihovny v Brně (<http://mapy.mzk.cz>) nebo Vědecké knihovny v Olomouci (<http://mapy.vkol.cz>).

Odhalení pamětní desky Sigmunda Freuda

Renáta Fifková

Ve čtvrtek 22. 9. 2016 byla na kavárně Opera na olomouckém Horním náměstí slavnostně odhalena pamětní deska Sigmunda Freuda, světově proslulého zakladatele psychoanalýzy. Stalo se tak na popud ředitele Vlastivědného muzea v Olomouci Břetislava Holáska a jeho manželky Kamily Holáskové, psychologky působící na PdF UP.

Pamětní deska připomíná Freudův pobyt v Olomouci právě před 130 lety, v roce 1886, kdy od 9. srpna do 9. září zde jako vrchní vojenský lékař v záloze prodělal „cvičení ve zbraň“ u štábu c. k. zeměbranceckého pěchotního praporu. Jak zde trávil čas, víme mj. z jeho dopisu vídeňskému lékaři Josefu Breuerovi, datovaného 1. 9. 1886: „to jediné snesitelné v Olomouci“ byla podle Freuda Hirschova kavárna (nynější Caffè Opera) na Horním náměstí č. 21 díky zde podávané dobré kávě, zmrzlině a pečivu.

Čtyři dny po svém opětovném propuštění do zálohy, 13. září 1886, se Sigmund Freud v Hamburku oženil s Marthou Bernaysovou po čtyři a půl roku trvající známosti. Během ní si snoubenci napsali přes 1500 dopisů, včetně dopisů z Olomouce. Z Olomouce psal Freud i své budoucí švagrově Minně Bernaysové, jež od roku 1896 žila s manželi Freudovými, až do Freudovy smrti roku 1939, ve společné domácnosti. Více o Freudově olomouckém pobytu se můžete dočíst v knize *Osobnosti Olomouckého kraje*, kde mu medailon věnovala Kamila Holásková.

Odhalení bronzové pamětní desky z dílny akademického sochaře Bohumila Teplého se mj. zúčastnili primátor statutárního města Olomouce Antonín Staněk, Natascha Grilj, kulturní radová Velvyslanectví Rakouské republiky a ředitelka Rakouského kulturního fóra, a Jan Sechter, velvyslanec České republiky v Rakousku.

Obr. 1. Café Hirsch (vlevo, dnešní kavárna Opera) na olomouckém Horním náměstí, městské divadlo a Hotel Lauer, 80. léta 19. století. Vlastivědné muzeum v Olomouci.

Obr. 2. Bohumil Teplý, pamětní deska Sigmunda Freuda, 2016. Foto: Pavel Rozsival.

Vlastivědné muzeum v Olomouci vydalo knihu Osobnosti Olomouckého kraje

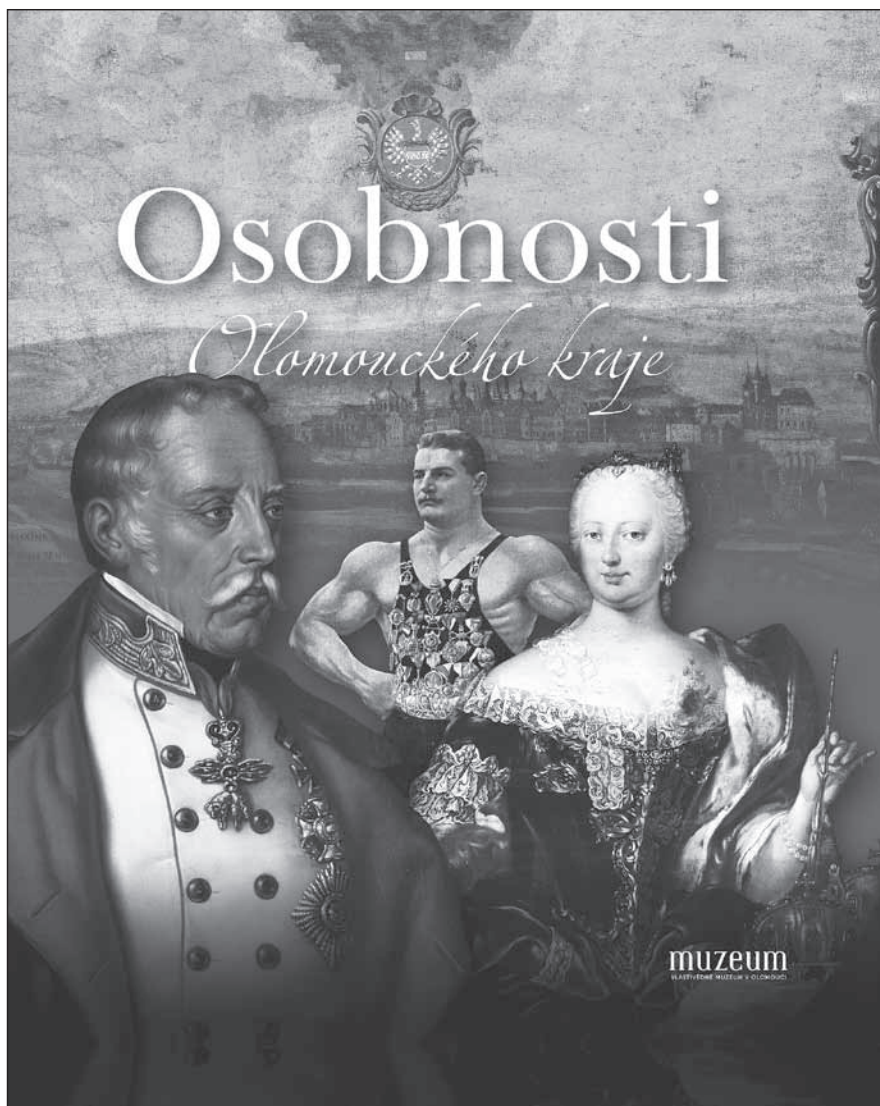
Renáta Fífková – Břetislav Holásek

Dne 19. října 2016 byla v sále Václava III. Vlastivědného muzea v Olomouci slavnostně pokřtěna, za účasti autorů a hejtmana Olomouckého kraje Jiřího Rozbořila, výpravná encyklopedie *Osobnosti Olomouckého kraje*. Knižní podobu tak dostala stálá muzejní expozice Galerie osobností Olomouckého kraje, otevřená v dubnu 2013, která získala Cenu Olomouckého kraje za výjimečný počin v oblasti ochrany a popularizace kulturních hodnot. Na rozdíl od expozice, která do dnešního dne čítá 39 panelů věnovaných osobnostem z řad panovníků, představitelů církve, vědců, umělců, vojáků či sportovců, však kniha na 416 stranách formátu 255 × 305 mm čtenářům nabízí medailony téměř 700 osobností, mezi nimi i medailony politiků a podnikatelů. Velkolepý průřez života jednotlivých osobností nás vede dobou od sv. Cyrila a Metoděje a sahá až do současnosti, tedy do roku 2016.

Významně finančně podpořil vznik této jedinečné knihy Olomoucký kraj, finanční podporu získalo Vlastivědné muzeum také od statutárního města Olomouce.

Obr. 1. Křest knihy *Osobnosti Olomouckého kraje*, 19. 10. 2016. Foto Pavel Rozsívál.

Obr. 2. Obálka knihy Osobnosti Olomouckého kraje.

Myšlenka vydat knihu inspirovanou Galeríí osobností Olomouckého kraje vznikla spolu s otevřením této stálé expozice. Samotný projekt jsme začali připravovat v roce 2014. Do redakční rady publikace se nám podařilo získat řadu odborníků z Univerzity Palackého v Olomouci, jako je Jiří Fiala, Jan Vičar, Jaroslav Miller, Miroslav Mašláň, Pavel Urbášek, Antonín Staněk, Hana Dziková, ale také takové osobnosti, jakými jsou Mons. Jan Graubner,

Pavel Zatloukal, Bohdan Kaňák či Radovan Rašák a Miroslav Petřík. Každý člen redakční rady se stal garantem pro určitou specifickou oblast (výtvarné umění, hudba, politika, věda, sport, podnikání apod.) a na něm především záleželo, které osobnosti do knihy doporučí a které si naopak musí „počkat“ na druhý díl této publikace. Předsedou redakční rady a spolueditorem publikace (s Renátou Fífkovou) byl Břetislav Holásek, ředitel VMO.

Pro samotný výběr osobností bylo stanoveno několik zásadních kritérií:

- Výběr musí být omezen jen na ty osobnosti, které již nejsou mezi námi.
- Osobnosti musí svým významem přesáhnout minimálně rámec Olomouckého kraje.
- Zvláštní kapitolu tvoří významní lidé, kteří se v kraji zdrželi jen krátce, popřípadě se zde pouze narodili, ale patří mezi „světově proslulé osobnosti“, a proto je nelze opomenout.
- Osobnosti jsme nijak nehodnotili, s výjimkou těch obecně známých a jasně negativně definovaných.
- Cílem nebylo podat vyčerpávající životopisy osobností, ale jen základní důležité údaje (rozsah informací odpovídá většinou významu osobnosti), a především uvést vazbu osobnosti na Olomoucký kraj.

Snažili jsme se, aby jednotlivá hesla byla psána populární formou a aby byla doplněna množstvím obrazové dokumentace. Tu jsme čerpali z našeho bohatého fotoarchivu, množství snímků také vzniklo přímo pro potřeby knihy, řadu unikátních fotografií nám poskytla další muzea zřizovaná Olomouckým krajem, Vědecká knihovna v Olomouci, Muzeum umění Olomouc, Státní okresní archiv Olomouc i kulturní instituce z celé České republiky (např. Národní knihovna, Národní muzeum, Správa Pražského hradu aj.), množství firem i jednotlivců. Celkem kniha obsahuje přes 1000 fotografií. Bezmála stočlenný autorský kolektiv tvořili jak odborníci z řad pracovníků UP, tak odborní pracovníci VMO i dalších muzeí Olomouckého kraje, archivů a jiných kulturních a vzdělávacích institucí.

Přestože kniha Osobnosti Olomouckého kraje je mimořádné souborné dílo, z prostоровých důvodů se do ní všechny osobnosti spjaté s naším regionem nevešly. Rádi bychom proto vydali 2. díl této publikace v horizontu přibližně tří let.

Na závěr si dovolme vyslovit přání, aby se tato kniha stala inspirací a poučením pro všechny bez rozdílu věku a dosaženého vzdělání, probudila ve čtenářích hrdost na místo, které si vybrali k žití, a aby jim dobře sloužila – nejen jako zdroj informací, ale i jako pramen poznání a pochopení výjimečných lidských osudů, jež jsou s naším krajem provázány.

Přehled publikační činnosti pracovníků Historického ústavu VMO v roce 2015

Odborné monografie, studie a články:

- Hlubek, L.:** Kolekce loštických pohárů ve sbírce bývalého Okresního vlastivědného muzea v Litovli. *Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales*, 2015, 100/1, s. 125–136.
- Hlubek, L.:** Pravěké a středověké raně středověké osídlení na katastru obce Senička (okr. Olomouc). *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2015, č. 310, s. 5–27.
- Hlubek, L.:** Příspěvek k výrobě kamnářské keramiky v Lošticích. *Pravěk Nová řada*, 23, 2015, s. 219–230.
- Hlubek, L.:** Středověká plastika koníčka s jezdcem z Mladče (okr. Olomouc). *Střední Morava*, 2015, č. 40, 112–115.
- Hlubek, L.:** Loštické poháry z Unčovic. *Střední Morava*, 2015, č. 39, s. 122–125.
- Hlubek, L. – Přidal, T.:** Náměšť na Hané (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, 56/1, Brno 2015, s. 153.
- Hlubek, L.:** Hlubočky (k. ú. Hrubá Voda, okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, 56/2, Brno 2015, s. 260.
- Hlubek, L.:** Drahanovice (k. ú. Luděřov, okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, 56/2, Brno 2015, s. 258.
- Hradil, F.:** *Uničovský zlatý poklad. Nález mincí z počátku 17. století*, Olomouc 2015, 240 s.
- Hrbáčková, V. – Surma, R.:** Dřevěná monstrance ze Špiček, její restaurování, zhotovení faksimile a liturgicky funkční kopie. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2015, č. 310, s. 117–123.
- Hrbáčková, V.:** Restaurování sbírkových předmětů z fondu Etnografie v rámci projektu ISO Ministerstva kultury České republiky. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2015, č. 310, s. 108–116.
- Belšík, O. – **Šrek, R.:** Zámek Čechy pod Kosířem. In: Michal Konečný (ed.), *Vitruvius Moravicus. Neoklasicistní aristokratická architektura na Moravě a ve Slezsku po roce 1800*. Brno 2015, s. 359–374.

Populárně naučné práce:

- Doláková, M.:** Útržek obinadla z mumie egyptského krále Ramesse II. *Svědkové starých časů, 111 unikátů ze sbírek Olomouckého kraje*. Olomouc 2015, s. 172–173.
- Doláková, M.:** Soubor Románských fragmentů. *Svědkové starých časů, 111 unikátů ze sbírek Olomouckého kraje*. Olomouc 2015, s. 182–183.
- Doláková, M.:** Starý zákon v kamenných reliéfech. *Svědkové starých časů, 111 unikátů ze sbírek Olomouckého kraje*. Olomouc 2015, s. 194–195.
- Doláková, M.:** Střelecké terče zobrazují historické okamžiky. *Svědkové starých časů, 111 unikátů ze sbírek Olomouckého kraje*. Olomouc 2015, s. 200–201.

- Doláková, M.:** Obraz ze zámecké kaple v Čechách pod Kosířem. *Svědkové starých časů, 111 unikátů ze sbírek Olomouckého kraje*. Olomouc 2015, s. 208–209.
- Doláková, M.:** Kniha, která se vejde člověku do dlaně. *Prostějovský deník*, 2015, č. 27, s. 10.
- Habustová, J.:** Olomoucká kniha věšteb. *Svědkové starých časů, 111 unikátů ze sbírek Olomouckého kraje*. Olomouc 2015, s. 184–185.
- Hlubek, L.:** Markraběcí války na Olomoucku a dobytí hradu Tepence. *KROK*, 2015, č. 2, s. 40–42.
- Hlubek, L.:** Luxusní spona z doby bronzové. *Svědkové starých časů, 111 unikátů ze sbírek Olomouckého kraje*. Olomouc 2015, s. 174–175.
- Hlubek, L.:** Rybník v Nákle ukrýval bronzové nádoby. *Svědkové starých časů, 111 unikátů ze sbírek Olomouckého kraje*. Olomouc 2015, s. 176–177.
- Hlubek, L.:** Unikátní pravidlo z doby železné. *Svědkové starých časů, 111 unikátů ze sbírek Olomouckého kraje*. Olomouc 2015, s. 178–179.
- Hlubek, L.:** Románská mísa s rytinou bitvy. *Svědkové starých časů, 111 unikátů ze sbírek Olomouckého kraje*. Olomouc 2015, s. 180–181.
- Hradil, F.:** Dvoutolar Františka kardinála Ditrichštejna. *Svědkové starých časů, 111 unikátů ze sbírek Olomouckého kraje*. Olomouc 2015, s. 196–197.
- Hradil, F.:** Medaile k předání vlády Františku Josefovi I. roku 1848. *Svědkové starých časů, 111 unikátů ze sbírek Olomouckého kraje*. Olomouc 2015, s. 218–219.
- Hrbáčková, V.:** Pozdně středověká dřevěná monstrance. *Svědkové starých časů, 111 unikátů ze sbírek Olomouckého kraje*. Olomouc 2015, s. 188–189.
- Hrbáčková, V.:** Tabatěrka slavného vojevůdce. *Svědkové starých časů, 111 unikátů ze sbírek Olomouckého kraje*. Olomouc 2015, s. 212–213.
- Hrbáčková, V.:** Šatní skříň nevěsty. *Svědkové starých časů, 111 unikátů ze sbírek Olomouckého kraje*. Olomouc 2015, s. 216–217.
- Hrbáčková, V.:** Kroj hanáckého obra. *Svědkové starých časů, 111 unikátů ze sbírek Olomouckého kraje*. Olomouc 2015, s. 220–221.
- Jakůbková, H.:** Olomoucká pohlednice vydaná firmou Salomon Grätzer, *Chajejnu* = Náš život: list Židovské obce Olomouc, 2015, č. 9., s. 18–19.
- Podolský, K.:** Bomby spadly do středu města. *Olomoucký deník*, 7. 5. 2015, s. 1, 10.
- Podolský, K.:** Hradební puška olomouckého řeznického cechu. *Svědkové starých časů, 111 unikátů ze sbírek Olomouckého kraje*. Olomouc 2015, s. 204–205.
- Podolský, K.:** Honosná husarská šavle. *Svědkové starých časů, 111 unikátů ze sbírek Olomouckého kraje*. Olomouc 2015, s. 206–207.
- Šrek, R.:** Konvice cechu Olomouckých pekařů. *Svědkové starých časů, 111 unikátů ze sbírek Olomouckého kraje*. Olomouc 2015, s. 186–187.
- Šrek, R.:** Pohár cechu olomouckých pekařů s vítací číškou. *Svědkové starých časů, 111 unikátů ze sbírek Olomouckého kraje*. Olomouc 2015, s. 210–211.
- Urban, J.:** Zemský a hvězdný globus. *Svědkové starých časů, 111 unikátů ze sbírek Olomouckého kraje*. Olomouc 2015, s. 202–203.

- Zdražil, M.:** Planisferium Pavla Fabricia. *Svědkové starých časů, 111 unikátů ze sbírek Olomouckého kraje*. Olomouc 2015, s. 190–191.
- Zdražil, M.:** Figurální výzdoba olomouckého orloje. *Svědkové starých časů, 111 unikátů ze sbírek Olomouckého kraje*. Olomouc 2015, s. 192–193.
- Zdražil, M.:** Nejstarší interiérové hodiny signované v Olomouci. *Svědkové starých časů, 111 unikátů ze sbírek Olomouckého kraje*. Olomouc 2015, s. 198–199.
- Zdražil, M.:** Běhací stroj olomouckého měšťana. *Svědkové starých časů, 111 unikátů ze sbírek Olomouckého kraje*. Olomouc 2015, s. 214–215.
- Zdražil, M.:** Draisina bylo nepohodlné kolo. *Olomoucký deník*, 8. 6. 2015, s. 9.

Informační články:

- Hlubek, L. – Lukas, P.:** Korunovační klenoty...na dosah a doba Karla IV. na Olomoucku. *KROK*, 2015, č. 4, s. 67–68.
- Jakůbková, H.:** Srdečný pozdrav z Olomouce. Výstava nejstarších pohlednic města ze sbírek Vlastivědného muzea v Olomouci. *Zprávy vlastivědného muzea v Olomouci*, 2015, č. 310, s. 130–133.
- Jakůbková, H.:** Pavel Rozsívál: Věčnosti, *KROK*, 2015, č. 2, s. 71.
- Podolský, K.:** Tváře Velké války. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2015, č. 310, s. 125–129.
- Šrek, R.:** Konference Historická Olomouc XX. Portugalský rod Silva Tarouca – mecenáši Josefa Mánesa – a jeho stopy v české kultuře. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2015, č. 310, s. 139–140.
- Urban, J.:** Dějiny Vlasteneckého spolku muzejního a jeho odkaz. Nová expozice Vlastivědného muzea v Olomouci. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2015, č. 310, s. 134–138.

Pokyny pro autory příspěvků Zpráv VMO

Všechny práce jsou posuzovány po stránce formální i obsahové, redakce si vyhrazuje právo článek nesplňující kritéria uvedená v těchto pokynech vrátit autorovi k dopracování, nebo ho odmítnout.

Společenskovední řada Zpráv VMO je obsahově členěna na rubriky:

- **STUDIE** – původní práce v rozsahu 10–20 normostran textu, max. 10 obrazových příloh, povinný poznámkový aparát, cizojazyčný (angličtina) abstrakt, klíčová slova a shrnutí;
- **ČLÁNKY | MATERIÁLY** – krátké příspěvky a práce v rozsahu do 10 normostran textu, max. 5 obrazových příloh, povinný poznámkový aparát, cizojazyčný (angličtina) abstrakt, klíčová slova a shrnutí;
- **ZPRÁVY | KRONIKA** – informativní příspěvky o výstavách, kulturních akcích, činnosti VMO apod., rozsah do 5 normostran textu, max. 2 obrazové přílohy.

Příspěvky zahrnuté do rubrik „Studie a Články | Materiály“ jsou posuzovány odbornými recenzenty. Ke každému článku je požadována nezávislá recenze, na jejichž základě redakční rada rozhodne o přijetí, či odmítnutí studie. V případě rubriky „Studie“ jsou požadovány recenze dvě. O výsledku je autor vyrozuměn písemně. České texty procházejí jazykovou korekturou. Redakce si vyhrazuje právo provádět drobné stylistické úpravy, eventuálně zkrátit rukopis, uzná-li to za vhodné (v případě zkrácení rukopisu bude vyžádán autorův souhlas).

Redakce přijímá příspěvky v češtině a v elektronické podobě ve formátu WORD, EXCEL (MS Office 2003, Open Office). Zasláný příspěvek musí být určen výhradně pro publikaci ve Zprávách VMO a musí být doplněn písemným prohlášením, že nebyl a nebude zadán k uveřejnění v jiném časopise. Přetisknutí takto uveřejněné části práce nebo použití obrázku v jiné publikaci lze jen s citací původu. Nevyžádané rukopisy a přílohy se nevracejí.

Formální úprava textu

Články se přijímají jen v úplné podobě a musí obsahovat:

- **název článku** (v češtině, u příspěvků do rubrik „Studie a Články | Materiály“ také v angličtině);
- **plná jména všech autorů, název jejich pracoviště a e-mailový kontakt;**
- **abstrakt článku** (v angličtině) – obsahově velmi stručný a výstižný text s vyjádřením hlavního tématu příspěvku;
- **klíčová slova** (v angličtině);
- **vlastní text článku** (v češtině);
- text neformátujte, nerozdělujte slova, nepodtrhávejte;
- odstavce ukončete klávesou ENTER;
- všechny zkratky použité v textu a poznámkách musí být vysvětleny, nejlépe při jejich prvním užití, např.: Vlastivědné muzeum v Olomouci (dále VMO), Zemský archiv v Opavě (dále ZAO);
- nepoužívejte zkratky v názvu práce a v resumé;

- poznámky umísťujte výhradne na koniec textového souboru, poznámky pod čiarou jsou nežádoucí;
- odkazy na poznámku uvádzajte ve forme horného indexu bez závorok; vzťahuje-li se poznámka pouze k danému slovu, umísťujte číselný odkaz hneď za toto slovo¹, vzťahuje-li se k včtnému celku, umísťujte číselný odkaz za interpunkčnı znak;²
- odkazy na obrazovú prílohu do textu uvádzajte v hranaté zátvorke, např. [obr. 2];
- **shrnutí článku** (v angličtině) – obsahově výstižné vyjádření hlavních myšlenek a závěrů v rozsahu do 15 řádků textu;
- **obrazové přílohy** (nepovinné) – dodávejte ve zvláštních označených souborech, ne vložené do článku, ve formátech *.jpg a *.tif v tiskové kvalitě 300 dpi;
- u všech obrázků uvádzajte číslo odpovídající příslušné popisce;
- popisky obrazových příloh uvádzajte na konci textového souboru;
- autor příspěvku je povinen zajistit si před publikováním fotografie případná autorská práva u jejího vlastníka a uvést jméno autora.

Příklady citačního úzu časopisu

Monografie

- ¹ Seifertová, H.: *Georg Flegel*. Praha 1991, s. 15–17.
- ² Richter, V.: *Raně středověká Olomouc*. Praha 1959, s. 142–147, 167. – Homolka, J. a kol.: *Pozdně gotické umění v Čechách (1471–1526)*. Praha 1985.

Články v periodikách

- ³ Fiala, J. – Mlčák, L.: Neznámé plány staré jezuitské koleje, školní budovy a kostela Panny Marie v Olomouci. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2006, č. 292, s. 3–28.
- ⁴ Špičák, J.: Olomouc 1938–1945 – pohraniční město. *Střední Morava*, roč. 6, 2000, č. 10, s. 81–87.
- ⁵ Kv.: Krásný dar Klubu přátel umění. *Moravský večerník*, roč. 16, 1937, č. 275, 26. 10., s. 2. – Röder, J.: Das Olmützer Stadtwappen. *Amtsblatt der Hauptstadt Olmütz*, Jg. 1, 1939, Folge 4, 20. 6., s. 1–3.

Články ve sbornících a jiných neperiodických publikacích

- ⁶ Fífková, R.: Historické aleje jako zárodky olomouckých městských parků. In: Kubeša, P. (ed.): *Historie a současnost alejí v krajině a urbanizovaném prostředí. Sborník přednášek z odborného semináře konaného ve dnech 17. a 18. září 2007 v Olomouci*. Olomouc 2007, s. 21–29.
- ⁷ Pavlíček, M.: Sochaři a sochařství baroka v Olomouci. In: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura Moravy let 1620–1780. Díl 2 (katalog výstavy)*. Olomouc 2010, s. 119–137.

Edice vydaných pramenů

- ⁸ Tanner, M.: *Hora olivetská*. Ed. Malura, J. Brno 2001.
- ⁹ Krobotová, M. – Spáčilová, L. – Spáčil, V. (eds.): *Charakteristische Beyträge zur Kenntniss der Hauptstadt und Gränzfestung Olmütz von Johann Alexius Eckberger / Příspěvky k charakteristice a poznání hlavního města a pohraniční pevnosti Olomouce od Jana Alexia Eckbergera*. Olomouc 1998.

Katalogová hesla

- ¹⁰ LM [Leoš Mlčák]: Adorace Nejsvětější Svátosti oltární. In: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura let 1620–1780*. Díl 2 (katalog výstavy). Olomouc 2010, s. 329, č. kat. 190.

Diplomové, závěrečné a jiné nepublikované práce

- ¹¹ Fifková, R.: *Přínos historika k rekonstrukci historických zahrad a parků – model Šumperska* (rigorózní práce). Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 2000, s. 36–42.

Nevydané prameny

- ¹² Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouc, Zlomky registratur 1426–1786 (1890), karton č. 25, inv. č. 673.

Citace internetových zdrojů

- ¹³ Kolář, B.: Unie výtvarných umělců Olomoucka. *Radniční listy*, 2003, č. 11, http://www.uvuo.eu/historie_soubory/kolar_uvuo.htm, vyhledáno 30. 3. 2010.
- ¹⁴ Poledňák, I.: Helfert Vladimír. *Český hudební slovník osob a institucí*, http://www.cesky-hudebnislovník.cz/slovník/index.php?option=com_mdictionary&action=record_detail&id=3343, vyhledáno 30. 4. 2010.

Opakovaná citace

Práce citovaná v textu vícekrát se v poznámkách uvede odkazem na autora a poznámku, v níž je zmíněna poprvé (je-li citováno více prací téhož autora, uvede se pro rozlišení také její zkrácený název).

- ¹⁵ Richter, V. (pozn. 2), s. 55.

- ¹⁶ Fifková, R.: *Historické aleje* (pozn. 6), s. 22, 27.

V téže nebo následující poznámce, není-li mezi nimi vložen jiný titul, užíváme pro opakovanou citaci stejné práce odkaz „tamtéž“.

- ¹⁷ Tamtéž, s. 25.

V téže nebo následující poznámce, není-li mezi nimi vložena práce jiného autora, užíváme pro opakovanou citaci stejného autora odkaz „týž“, „táž“ atd.

Popisky k obrázkům

Obr. 1. Josef Ignác Sadler, Svaté příbuzenstvo (detail), 1754, olej, měděný plech, Moravská galerie v Brně. Foto: archiv autora.

Obr. 2. František Ondřej Hirlle, model náhrobku biskupa Maxmiliána z Hamiltonu, před 1773, dřevo, vosk, zlacení, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Foto: Pavel Rozsival.

Obr. 3. Olomouc, kostel sv. Michala, 1676–1707, pohled do hlavní lodi. Repro: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura Moravy let 1620–1780*. Díl 2 (katalog výstavy). Olomouc 2010, s. 36, obr. 12.

Redakční rada / Editorial Board:

Ing. Břetislav Holásek (vedoucí redaktor, Vlastivědné muzeum v Olomouci)
Mgr. Markéta Doláková (Vlastivědné muzeum v Olomouci)
prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc. (Univerzita Palackého v Olomouci)
PhDr. Filip Hradil (Vlastivědné muzeum v Olomouci)
doc. Mgr. Ondřej Jakubec, Ph.D. (Masarykova univerzita v Brně)
doc. Mgr. Antonín Kalous, M.A., Ph.D. (Univerzita Palackého v Olomouci)
prof. PhDr. Alena Křížová, Ph.D. (Masarykova univerzita v Brně)
Mgr. Pavel Šlězár, Ph.D. (Národní památkový ústav, ú. o. p. v Olomouci)
RNDr. Alois Čelechovský, Ph.D. (Univerzita Palackého v Olomouci)
RNDr. Vladimíra Jašková (Muzeum a galerie v Prostějově)
Mgr. Monika Kyselá (Vlastivědné muzeum v Olomouci)
Ing. Pavel Novotný (Vlastivědné muzeum v Olomouci)
prof. RNDr. Aloisie Pouličková, CSc. (Univerzita Palackého v Olomouci)
Ing. Zdenka Rozbrojová (Ostravské muzeum)
Mgr. Lucia Turčoková, Ph.D. (Univerzita Komenského v Bratislavě)

Odpovědní redaktori / Executive Editors:

PhDr. Filip Hradil, hradil@vmo.cz, tel. 585 515 148 (společenské vědy)
Mgr. Magda Bábková Hrochová, babkova@vmo.cz, tel. 585 515 134 (přírodní vědy)

Adresa redakce / Contact Address:

Vlastivědné muzeum v Olomouci, nám. Republiky 5, 771 73 Olomouc, Česká republika
IČ 100 609
tel.: +420 585 515 111
fax: +420 585 222 743

Grafická úprava a sazba / Graphic design and layout:

Miloš Dvorský

Tisk / Print:

STUDIO TRINITY, s. r. o., Řepčinská 239/101, Olomouc

Vydává / Published by:

Vlastivědné muzeum v Olomouci

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci vycházejí dvakrát ročně.

Toto číslo vyšlo v prosinci 2016 nákladem 100 ks.

Uzávěrka příspěvků je každoročně 30. května.

ev. č. MK ČR E 19080

© Vlastivědné muzeum v Olomouci 2016
www.vmo.cz

ISSN 1212-1134

ISBN 978-80-85037-80-7

muzeum
VLASTIVĚDNÉ MUZEUM V OLOMOUCI